

Jego Ekscelencji

STEFANOWI REGMUNTOWI

Biskupowi diecezji zielonogórsko-gorzowskiej w latach 2007-2015

z okazji srebrnego jubileuszu sakry biskupiej

dedykuje

REDAKCJA

+ Stefan Regmont

ADHIBENDA

**Rocznik Archiwum Diecezjalnego
w Zielonej Górze**

7

**The Annual Journal of the Diocesan Archive
in Zielona Góra**

7

ADHIBENDA

**Rocznik Archiwum Diecezjalnego
w Zielonej Górze
7**

pod redakcją
ks. dra hab. Roberta R. Kufla

Zielona Góra 2020

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

ks. dr hab. Robert R. Kufel – redaktor naczelny
Weronika Zegzuła – zastępca redaktora naczelnego
Bogusław Mykietów – sekretarz
dr Krzysztof Garbacz
ks. dr Adrian Put
Marek Wróblewski

RADA NAUKOWA

dr hab. Maria Dębowska (ABMK Lublin)
dr Tadeusz Dzwonkowski (AP Zielona Góra)
ks. dr hab. Adam Kalbarczyk (WTUAM Poznań)
dr hab. Joanna Karczewska (UZ Zielona Góra)
bp dr hab. Jan Kopiec (Gliwice)
bp dr Mariusz Leszczyński (Zamość)
o. prof. dr hab. Piotr Neumann OCD (WTUAM)
dr hab. Jerzy Pietrzak
o. prof. dr hab. Roland Prejs OFMCap (KUL Lublin)
dr hab. Dariusz A. Rymar (AP Gorzów Wlkp.)
ks. dr hab. Grzegorz Wejman (WTU Szczecin)

RECENZENCI

ks. prof. dr hab. Józef Swastek (PWT Wrocław)
ks. prof. dr hab. Zdzisław Lec (WTUS Szczecin)
prof. dr hab. Wojciech Strzyżewski (UZ Zielona Góra)
dr hab. Rafał Reczek (IPN Poznań)

REDAKCJA JĘZYKOWA

Aneta Kiper – j. angielski
Katarzyna Trychoń-Cieślak – j. niemiecki

REDAKCJA TECHNICZNA

Anna Sokółka
Danuta Zielińska

PROJEKT OKŁADKI

Aleksandra Adamczyk

ADRES REDAKCJI

Archiwum Diecezjalne
PL – 65-548 Zielona Góra, os. Kaszubskie 8
tel. +48 666-028-237
R.Kufel@diecezjazg.pl
www.archiwum.diecezjazg.pl

WYDAWCA

Agencja Wydawnicza „PDN”
Zielona Góra
kontakt@agencjawydawniczapdn.pl
www.agencjawydawniczapdn.pl

© Copyright by Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze

ISSN 2391-6109

Ukazuje się od 2014 r.

Nakład: 100 egzemplarzy

Wersja papierowa jest wersją pierwotną czasopisma

Adhibenda. Rocznik Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze
jest indeksowany w bazie BazHum prowadzonej przez Muzeum Historii Polski

DRUK i OPRAWA
TOTEM.COM.PL
Inowrocław

Spis treści

Od redakcji	11
--------------------------	-----------

Artykuły i opracowania

Antoni Bok

Parafia Kwielice (szkic historyczny)	13
--	----

Marek Robert Górniak

Grębocice – z dziejów religijnych miejscowości. Przykład koegzystencji i rywalizacji wyznań na Ziemi Głogowskiej	23
---	----

Bożena Grabowska

Obraz Serca Jezusowego w kościele w Pyrzanach, replika obrazu Serca Jezusowego z krakowskich Łagiewnik	87
---	----

Ks. Waldemar Kostrzewski

W 25. rocznicę święceń biskupich Stefana Regmunta. Posługa w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej	93
--	----

Ks. Robert R. Kufel

Epitafium pastora Schmidta w kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Przytoku	103
--	-----

Ks. Henryk Nowik

Wizja i dzieje budowy pomnika Matki Ojczyzny w Hołdzie Matce Polce	113
---	-----

O. Roland Prejs OFMCap

Duchowieństwo zachodnich parafii dekanatu zbąskiego w świetle ankiety z 1829 roku	127
--	-----

Ks. Adrian Put

Zasób Archiwum Ruchu Światło-Życie Diecezji Zielonogórsko- -Gorzowskiej w Zielonej Górze. Stan na dzień 1 maja 2020 roku	147
---	-----

Ks. Tomasz Trębacz

Perłka ukryta w Przytoku, czyli o organach C.F.F. Buckowa słów kilka	203
---	-----

Elżbieta Wojcieszek

Ksiądz kanonik Kazimierz Michalski (1898-1975) – duszpasterz niezłomny	211
---	-----

Wspomnienia

Czesława Czechowska

Wygnanie, Sybir i Ziemie Odzyskane 231

Sprawozdanie

Ks. Robert R. Kufel

Sprawozdanie z działalności Archiwum Diecezjalnego
za rok 2019 235

Recenzje

Robert Masalski, *Dzieje diecezji szczecińsko-kamieńskiej 1972-1992*,
Szczecin 2016, Drukarnia Wydawnictwa „Bernardinum”
w Pelplinie 8°, ss. 576, il. [rec. o. Roland Prejs OFMCap] 243

Ryszard Tomczak, *Ks. Józef Bielak dobry duszpasterz*,
Wydawnictwo Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej 2019,
ss. 60, il. [rec. ks. Robert R. Kufel] 249

Dokumenty

Rozporządzenia dyrektora Archiwum Diecezjalnego dotyczące
koronawirusa 253

Archiwum Kresowe

Anatol Czekinda (Анатолій Чекінда)

Zbiór dokumentów ze szkoły powszechnej w Olszanicy
koło Złoczowa na Ukrainie 257

Bogusław Mykietów

Podlipce koło Złoczowa. Nieznana fotografia kaplicy filialnej
parafii Zazule-Kozaki 263

O autorach Rocznika 269

Informacje dla autorów 281

Contents

Editorial	11
 Articles and studies	
<i>Antoni Bok</i>	
The Parish of Kwielice (a historical outline)	13
Abstract	21
<i>Marek Robert Górniak</i>	
Grębocice – a religious history of the village. An example of coexistence and rivalry of religions in the Głogów region	23
Abstract	85
<i>Bożena Grabowska</i>	
A painting of the Sacred Heart of Jesus in the church in w Pyrzany, a replica of the image of the Sacred Heart of Jesus from Łagiewniki near Krakow	87
Abstract	92
<i>Rev. Waldemar Kostrzewski</i>	
On the 25th anniversary of Stefan Regmund's episcopal ordination. Ministry in the diocese of Zielona Góra and Gorzów	93
Abstract	102
<i>Rev. Robert R. Kufel</i>	
The epitaph dedicated to Pastor Schmidt in the parish church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary in Przytok	103
Abstract	112
<i>Rev. Henryk Nowik</i>	
The vision and history of building the Monument to the Mother of the Motherland in Homage to the Polish Mother	113
Abstract	126
<i>Fr. Roland Prejs OFMCap</i>	
The clergy of the western parishes of the Zbąszyń deanery based on the questionnaire of 1829	127
Abstract	144
<i>Rev. Adrian Put</i>	
Documents included in the record group of the Archive of the Light-Life Movement in the Zielona Góra and Gorzów Diocese as of 1 May 2020	147
Abstract	202
<i>Rev. Tomasz Trębacz</i>	
A pearl hidden in Przytok. A few words about C.F.F. Buckow's organ	203
Abstract	209

Elżbieta Wojcieszak

Canon Rev. Kazimierz Michalski (1898-1975)	
– an indomitable priest	211
Abstract	229

Memoirs

Czesława Czechowska

Exile, Siberia and the Regained Territories	231
Abstract	234

Reports

Rev. Robert R. Kufel

The report on the activity of the Diocesan Archive for 2019	235
---	-----

Reviews

Robert Masalski, <i>Dzieje diecezji szczecińskiego-kamieńskiego 1972-1992</i> [<i>The history of the diocese of Szczecin and Kamień 1972-1992</i>], Szczecin 2016, Drukarnia Wydawnictwa „Bernardinum” in Pelplin 8°, 576 pp, il. [review by Fr. Roland Prejs OFMCap]	243
Ryszard Tomczak, <i>Ks. Józef Biela, dobry duszpasterz</i> [Rev. Józef Biela, <i>a good priest</i>], Wydawnictwo Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej 2019, 60 pp, il. [review by Rev. Robert R. Kufel]	249

Documents

A directive of the director of the Diocesan Archive on the coronavirus	253
---	-----

The Borderlands Archive

Anatol Czekinda (Анатолій Чекінда)

A collection of the documents from the primary school in Olszanica near Złoczów in Ukraine	257
Abstract	262

Bogusław Mykietów

Podlipce near Złoczów. The unknown photograph of the branch chapel the Zazule-Kozaki parish	263
Abstract	267

About the authors of the annual journal	269
--	-----

Information for authors	281
--------------------------------------	-----

OD REDAKCJI

Szanowni Państwo!

Z ogromną przyjemnością oddajemy w Państwa ręce siódmy tom rocznika „Adhibenda”, który został podzielony na następujące działy:

- Artykuły i opracowania,
- Wspomnienia,
- Sprawozdanie,
- Recenzje,
- Dokumenty,
- Archiwum Kresowe.

Pierwszy dział rozpoczął tekst Antoniego Boka *Parafia Kwielice (szkic historyczny)*. Zawartość kuli na wieży kościoła w Kwielicach, w której podczas renowacji wieży miejscowego kościoła w 2013 roku znaleziono rękopiśmienne dokumenty z lat 1772-1896. Marek Robert Górniak przedstawił dzieje religijne Grębocic, miejscowości leżącej koło Głogowa, jako *Przykład koegzystencji i rywalizacji wyznań na Ziemi Głogowskiej*. Tematem *Obrazu Serca Jezusowego w kościele w Pyrzanach* zajęła się Bożena Grabowska, która odkryła w nim podobieństwo do obrazu Serca Jezusowego w krakowskich Łagiewnikach. Ks. Waldemar Kostrzewski przypomniał srebrny jubileusz święceń biskupich Stefana Regmunta, byłego pasterza diecezji zielonogórsko-gorzowskiej. Ks. Robert R. Kufel przedstawił *Epitafum pastora Schmidta w kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Przytoku*. Ks. Henryk Nowik ukazał *Wizję i dzieje budowy pomnika Matki Ojczyzny w Holdzie Matce Polce*, który stanął na terenie sanktuarium licheńskiego. O. Roland Prejs OFMCap przedstawił *Duchowieństwo zachodnich parafii dekanatu zbąskiego w świetle ankiety z 1829 roku*. Ks. Adrian Put ukazał *Zasób Archiwum Ruchu Światło-Życie Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej w Zielonej Górze. Stan na dzień 1 maja 2020*. Ks. Tomasz Trębacz napisał o unikalnych organach C.F.F. Buckowa w Przytoku, które zostały poddane renowacji. Dział pierwszy zamknął

tekst Elżbiety Wojcieszek pt. *Ksiądz kanonik Kazimierz Michalski (1898-1975) – duszpasterz niezłomny*.

Dział drugi został poświęcony wspomnieniom Czesławy Czechowskiej, zmarłej 8 lipca 2020 roku, o *Wygnaniu, Sybirze i Ziemiach Odzyskanych*.

Następnie przedstawiono sprawozdanie z działalności Archiwum Diecezjalnego za rok 2019.

W kolejnym dziale znalazły się dwie recenzje: autorstwa o. Rolanda Prejsa OFMCap: ks. Robert Masalski, *Dzieje diecezji szczecińsko-kamieńskiej 1972-1992*, Szczecin 2016, Drukarnia Wydawnictwa „Bernardinum” w Pelplinie 8°, ss. 576, il., oraz ks. Roberta R. Kufla: ks. Ryszard Tomczak, *Ks. Józef Bielak dobry duszpasterz*, Wydawnictwo Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej 2019, ss. 60, il.

W dziale *Dokumenty* zostały umieszczone trzy rozporządzenia dyrektora Archiwum Diecezjalnego dotyczące koronawirusa.

Na *Archiwum Kresowe* złożyły się następujące teksty: Anatol Czekinda (Анатолій Чекінда), *Zbiór dokumentów ze szkoły powszechnej w Olszaniczy koło Złoczowa na Ukrainie*, Bogusław Mykietów, *Podlipce koło Złoczowa. Nieznana fotografia kaplicy filialnej parafii Zazule-Kozaki*.

Całości Rocznika dopełniły noty biograficzne Autorów oraz podstawowe informacje dotyczące nadsyłania kolejnych tekstów do publikacji na łamach „Adhibendy”.

W imieniu Redakcji życzymy miłej lektury i zapraszamy do współpracy. Wszelkie uwagi prosimy przesyłać na adres Redakcji.

ks. Robert R. Kufel

ARTYKUŁY I OPRACOWANIA

ADHIBENDA
2020:7, s. 13-21

Antoni Bok

Parafia Kwielice (szkie historyczny)

Kwielice, położone w odległości 9 km na południe od Głogowa, w obniżeniu między dwoma pasmami Wzgórz Dalkowskich, należą do starych wsi, wielokrotnie wymienianych w średniowiecznych dokumentach.

W 1253 roku książę Konrad I głogowski przekazał w zamian za inne dobra biskupowi Tomaszowi I wieś *Quelici* lokowaną na prawie niemieckim¹. W 1293 roku wymieniony został proboszcz (*rector ecclesie*) Fryderyk². Około 1305 roku wieś liczyła 40 łanów, z których pobierano 20 grzywien dziesięciny, z nich 26 należało do prebendy prepozyta lubiąskiego, a 14 do rycerza Janczko³. Z nieco późniejszych dokumentów wynika, że różne dobra w Kwielicach należały znów do książąt głogowskich, rycerzy i mieszczan głogowskich.

Spośród dość licznych transakcji w XIV-XV wieku, większość miała związek z klasztorem kanoników regularnych (augustianów) w Żaganiu. W 1380 roku opat żagański posiadał w Kwielicach młyn⁴. W 1382 roku książę głogowski Henryk VII Rumpold sprzedał kanonikom 10 i pół łanu oraz sołectwo, a także prawo patronatu kościelnego, zwolnione z wszelkich obciążeń, za wyjątkiem wyższego sądownictwa⁵. W następnych latach ten sam książę i inni posesjonaci

¹ *Schlesisches Urkundenbuch* Bd. 3, 1251-1266, Appelt H. und Menzel J.J. [Hrsg.], Irgang W. [Bearb.], Köln-Wien 1984, nr 102. (SUb)

² SUB, Bd. 6, 1291-1300, Appelt H. und Menzel J.J. [Hrsg.], Irgang W. [Bearb.], Köln [u.a.] 1998, nr 137.

³ *Liber fundationis episcopatus Vratislaviensis*, CDS, Bd. 14, Breslau 1889, E, 156.

⁴ *Die Inventare der nichtstaatlichen Archive Schlesiens. Kreis und Stadt Glogau*, CDS, Bd. 28, Breslau 1915, 253. (Inv. Glog).

⁵ Inv. Glog., 253; *Katalog dokumentów przechowywanych w archiwach państwowych Dolnego Śląska*, t. 6, 1380-1391, oprac. Chmielewska M., Wrocław 1995, nr 152.

sprzedali klasztorowi dalsze grunty. W 1426 roku biskup Marcin polecił archidiakonowi kolegiaty glogowskiej włączyć kościół parafialny w Kwielicach do klasztoru augustianów w Żaganiu, wraz z prawem patronatu⁶, a znów w roku 1442 sołtys Bartosz Winkelmann sprzedał im sołectwo⁷.

Tak oto drogą kolejnych zakupów i nadań zakonnicy z Żagania stali się właścicielami prawie całej wsi i tutejszej parafii. Posiadanie dóbr we wsi, w tym lenna kościelnego potwierdził augustianom w 1476 roku książę Henryk XI glogowski⁸. Jeszcze w latach 1517-1520 spór między augustianami a Baltazarem Nechernem o prawo patronatu nad kościołem św. Michała w Kwielicach rozstrzygnął na korzyść klasztoru papież Leon X⁹.

Reformacja nie miała praktycznie skutków w parafii, obejmującej w 1667 roku i później oprócz Kwielic Ogorzelec, Obiszów i Obiszówek oraz Kurów Mały. Głównie z tego powodu w protokołach wizytacji kościelnych z lat 1580-1716 (tak jak je referuje W. Urban¹⁰) informacje są skąpe – w odróżnieniu od okolicznych parafii (z wyjątkiem parafii Hochkirch – ob. Grodowiec) które przeżywały duże trudności. Świadczy o tym większa wyraźnie ilość wiernych, którzy w ciągu roku przystąpili do Komunii Św. (np. w 1580 roku – 500, w 1687 – 143).

Proboszczami w parafii byli w wymienionym okresie: 1580 rok – Łukasz Kuntzel (Küntzel?), 1670 – Kryspin Faber, 1679 i 1687 – Michał Maksymilian Groser, 1693 – Christian Franciszek Köchritz,

1704-1716 – Christian Keckritz¹¹ (w przedziale 1693-1716 chodzi z pewnością o tę samą osobę). Oprócz pierwszego przy pozostałych odnotowano, że byli kanonikami żagańskimi. Przy parafii istniała szkoła, w 1688 roku uczęszczało

⁶ Inv. Glog., 255.

⁷ Matuszkiewicz F., *Die Mittelalterliche Gerichtsverfassung des Fürstentums Glogau*, Breslau 1911 (*Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte*), s. 60.

⁸ *Scriptores Rerum Silesiacarum oder Sammlung schlesischer Geschichtschreiber*, A.A. Stenzel [Hrsg.], Bd I, Breslau 1835, 359, przyp. 2 (SRS); Inv. Glog., 242.

⁹ SRS, Bd X, *Annales Glogovienses bis z. J. 1493. Nebst urkundlichen Beilagen*, H. Markgraf [Hrsg.], Breslau 1877, 45, przyp. 1.

¹⁰ Urban W., *Z dziejów duszpasterstwa katolickiego w archidiakonacie opolskim i glogowskim w czasach nowożytnych: Archidiakonat glogowski*, Warszawa 1975, ss. 8, 11, 14, 17, 23, 30, 35.

¹¹ Pisownia nazwisk tak jak podaje ją W. Urban, zob. przypis 10.

do niej 30 uczniów. W okresie baroku kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła otrzymał nowy hełm wieży i okazałą bramę od wschodu, a we wnętrzu sklepienia, polichromie i większość, zachowanego do dziś, wyposażenia. Parafia należała do archiprezbiteratu Hochkirch (Grodowiec), potwierdzonego w XVII wieku.

Dalsze informacje czerpiemy z częstych od 2. połowy XVIII wieku, kompendiów krajoznawczych i zestawień statystycznych dotyczących Śląska oraz ze schematyzmów diecezji wrocławskiej. Cennym materiałem źródłowym okazały się sprawozdania duszpasterzy umieszczone w gałce wieży kościelnej podczas jej kolejnych remontów (1772-1896), zamieszczone niżej. W 1772 roku proboszczem był Johann Anton Gabe, kanonik żagański (wymieniony także dla roku 1786). W 1794 roku ukończono budowę okazałej plebanii.

W 1810 roku wraz z sekularyzacją klasztorów i fundacji kościelnych w Prusach zakończył się kilkusetletni związek parafii z zakonem kanoników regularnych. Odtąd patronat nad parafią sprawowało państwo (Rejencja Legnicka), nad szkołą dodatkowo diecezja wrocławska. Proboszczem był wówczas Anton Michalke, jak jego poprzednicy augustianin. Przed rokiem 1825 proboszczem był Ignatz Fischer, którego w tamtym roku zastąpił Augustin Leopold Hartwig (zm. w 1842 roku). W parafii żyło 847 osób, z czego w Kwielicach – 600. Do szkoły uczęszczało 140 dzieci. Dane te uzupełnia katalog wsi Johanna Georga Knie z 1830 roku, z których wynika, że w Kwielicach na 543 mieszkańców było tylko 13 protestantów (ewangelików). Ich liczba jednak w następnych dziesięcioleciach na terenie parafii rosła. W 1845 roku zostali oni włączeni do parafii ewangelickiej w Grębolicach.

Interesujące świadectwo dotyczące stosunków wyznaniowych w parafii w 1851 roku pozostawił ówczesny proboszcz (od 1842) Anton Grunwald:

„W czasie sekularyzacji w 1810 roku Kwielice były całkowicie katolicką wsią. Dzisiaj liczą 631 katolickich dusz oraz wiele osiadłych rodzin luteranickich, z około 50 duszami. Ogorzelec jest aż po młynarza jeszcze całkowicie katolicki. Kurów Mały rzuca się coraz bardziej w objęcia luteranizmu. Jest tam kilka rodzin, wartych pochwały. Właścicielka dominium pozostawia z mieszanego małżeństwa syna luteranina jako dziedzica, toteż ten od stuleci wierny

Kościółowi dom wraz ze śmiercią właścicielki odpada [od wiary katolickiej]. (...) W Obiszowie żyją tylko nieliczne (osiadłe) katolickie rodziny i kilka rodzin osadników, 48 dusz, w większości porządni ludzie. (...). Kurów liczy 87 katolickich dusz. Proboszcz Grunwald wymieniony został jeszcze w schematyzmie z 1867 roku; drugim kapłanem był Ambros Wiesner .

Kolejne sprawozdanie, sporządził w 1888 roku proboszcz Theodor Spotke. Poświęca w nim wiele uwagi trudnemu okresowi Kulturkampf, po czym kreśli sytuację w parafii:

„Radujące jest spojrzenie na gminę kościelną Kwielice. Tu panuje jeszcze prawdziwa wiara i katolicka obyczajność tak, że ta gmina może być innym za wzór. Wprawdzie i tu wiele gospodarstw przeszło w protestanckie ręce, jednak jest stosunkowo lepiej niż gdzie indziej. Ten zadowalający stan jest w niemałym stopniu owocem wybornej działalności tutejszej szkoły. Liczba katolików w Kwielicach – 458, Ogorzelcu – 83, Kurowie Małym – 71, Obiszowie Dużym i Małym – 60.

Od 1889 roku proboszczem był Leo Feilhauer, równocześnie archiprezbiter Archiprezbiteratu Hochkirch. Od 1899 był Heinrich Tschepe, od 1910 Anton Rothe oraz kapłan Alfons Steinig, a od 1921 Ferdinand Tamm. W 1925 roku w Kwielicach na 450 mieszkańców było 362 katolików. Bardzo katolicki pozostawał również sąsiedni Ogorzelec. W Obiszowie, gdzie już wyraźnie przeważali ewangelicy, wybudowali oni w 1914 roku obszerną kaplicę na terenie cmentarza.

W roku 1931 do trzech klas szkoły katolickiej uczęszczało 64 uczniów. Od 21.04.1926 roku w parafii pracowały siostry z zakonu św. Jadwigi. Dom wraz z posiadłością w Kwielicach podarował im ogrodnik Paul Kirchner. W swoim domu zw. „Domem św. Józefa” urządziły kaplicę zakonną pod wezwaniem św. Jadwigi od Niepokalanej Dziewicy¹². W 1933 roku miała miejsce kompleksowa renowacja barokowego wystroju kościoła w Kwielicach.

Ostatnim niemieckim proboszczem w parafii Kwielice był Eduard Schneider. Do 9.02.1945 roku, w obliczu ofensywy wojsk radzieckich mieszkańcy parafii ewakuowali się w głąb Niemiec. Tych, którzy pozostali, względnie powrócili po zakończeniu działań wojennych, Wojsko Polskie wysiedliło pod koniec czerwca 1945 roku.

¹² Górniak M.R.G., *Zakony i zgromadzenia zakonne na ziemi głogowskiej*, Głogów 2009, s. 96 i n.

Z Kwielic pochodził ksiądz Eduard Müller (1818-1895), uznawany za ważną postać XIX-wiecznej reformy katolicyzmu w Niemczech; zyskał miano „Apostoła Berlina”. Godne uwagi było utrzymujące się długo w Kwielicach i Ogorzelcu praktykowanie dawnych zwyczajów i obrzędów, ściśle powiązane z kalendarzem świąt katolickich. Należało tu np. chodzenie po kołędzie (zaprzestano go w 1930 roku) oraz organizowanie rozbudowanych procesji w święto Bożego Ciała¹³. Świadectwem pobożności mieszkańców tych miejscowości są licznie dotąd zachowane kapliczki wiejskie oraz XVIII-wieczna figura św. Jana Nepomucena (ob. częściowo zrekonstruowana).

Zawartość kuli na wieży kościoła w Kwielicach

Rękopiśmienne dokumenty pochodzą z lat 1772-1896, spisane są w języku niemieckim, w formie kart zespolonych (zszytych) oraz kart luźnych składanych i jednej karty pojedynczej. Dokumenty z roku 1851 stanowią posyty zawierające jednostki różniące się znaczeniowo, w tym załączniki, np. zestawienie kosztów i spisy osób, które złożyły datki na prace renowacyjne.

Dokumenty zostały odnalezione w kuli wieży podczas jej renowacji w 2013 roku. Zrozumiałe jest zainteresowanie społeczności lokalnej ich treścią. Odpowiedzią na to była decyzja samorządowych władz Gminy Grębocice o zleceniu tłumaczenia rękopisów. Przedłożone opracowanie, zawierające przekształcenie tekstów rękopiśmiennych na drukowane oraz ich tłumaczenie, uzupełnione reprodukcjami oryginałów, odpowiada również szerszemu celowi, jako forma podstawowej edycji materiału źródłowego. Jako taki, zespół dokumentów z Kwielic stanowi nowy materiał wzbogacający wiedzę historyczną w różnych aspektach tematycznych.

Metryki deponowane w kulach wież kościelnych stanowią swoistą kategorię dokumentów historycznych. Ich autorami są z reguły proboszczowie parafii, ponadto osoby związane z parafią/kościołem, np. nauczyciele szkolni.

¹³ Na podstawie informacji przekazanych autorowi przez dawnych mieszkańców Kwielic.

Dokumenty mają do spełnienia swoje zadanie sprawozdawcze: stanowią formę komunikatów dla potomnych, deponowanych w przeznaczonych do tego celu „kapsułach czasu”.

Na przykładzie zespołu z Kwielic można stwierdzić, że informacje zawarte w dokumentach odpowiadają w treści założeniom właściwym dla swojego rodzaju („gatunku”), jednak proporcje sekwencji tematycznych są bardzo zróżnicowane.

Najbardziej stałą z nich jest informacja sprawozdawcza z przeprowadzonej inwestycji, zawierająca niekiedy zestawienia: wykonanych prac i kosztów, dobroczyńców i (w 9 dodatkach) osób składających datki. Autorzy z reguły przekazują zwięzły opis miejscowej lub parafialnej rzeczywistości (włącznie z danymi statystycznymi), z uwagami o stosunkach społecznych. Mają także potrzebę podania ważniejszych, z ich punktu widzenia, „wiadomości ze świata”, ale także podejmują się charakterystyki stosunków społecznych i politycznych w szerszym wymiarze: państwa i europejskim. W centrum ich zainteresowania jest, rzecz jasna, sytuacja Kościoła katolickiego. W opisywanym zespole szczególnie ma to miejsce w dokumentach z lat 1851 i 1888. Nieprzypadkowo, gdyż obydwie sporządzone były pod presją historii: wielkich wydarzeń i przeobrażeń społecznych (Wiosna Ludów) i historycznego konfliktu państwa i Kościoła (Kulturkampf). Treści wymienionych dokumentów (zwłaszcza rękopis z roku 1888) stanowią w głównej części opis i ocenę wydarzeń i procesów oraz miejsce w nich Kościoła katolickiego. Należy więc podkreślić wartość dokumentów, szczególnie jako źródła do historii Kościoła, tak w wymiarze lokalnym (parafii, diecezji), jak i szerszym.

Dokument 1

Sporządzony w dniu 22 kwietnia 1772 roku
przez proboszcza i duszpasterza *Admodum Reverendi Domini*
Johanna Antona Gabe na okoliczność remontu hełmu wieży
i osadzenia galki przez proboszcza parafii, niepodpisany.

W załączeniu: składany ołtarzyk papierowy.

Dokument 2

Sporządzony w dniu 3 listopada 1825 roku na okoliczność remontu dachu kościoła i innych prac remontowych wykonanych w latach 1824-1825, podpisany przez proboszcza parafii [Augustyna Leopolda] Hartwiga i proboszcza parafii Grębocice A[ntona] Pohla.

W załączeniu:

1. Druk Neue Günthersche Buchhandlung [Nowej Księgarni Günthera] z 1825 roku, zawierający m.in. zestawienie cen na produkty rolne.
2. Zestaw 6 monet (koniec XVIII – początek lat 20. XIX wieku).

Dokument 3

Sporządzony w dniu 22 lipca 1851 roku przez proboszcza parafii Grunwalda w związku z pozłoceniem gałki, zawierający informacje dotyczące remontu, jak również historyczne z poprzedzających dziesięcioleci, związane z parafią i kościołem, podpisany: Antonius Grunwald, Pfarrer.

Dokument 4

Sporządzony w dniu 23 lipca 1851 roku przez nauczyciela i organistę Carla Schmidta z załącznikami:

1. Spis osób, które złożyły datki na pozłocenie gałki.
2. Spis uczniów tutejszej szkoły, którzy złożyli datki na sprawienie krzyża po wschodniej stronie kościoła w roku 1851.
3. Curriculum vitae Franza Heinricha, adiuwanta [drugi nauczyciel w tutejszej szkole].

W załączeniu:

1. Pamiątkowa plakietka miedziana na okoliczność pozłocenia gałki w dniu 8 lipca 1851 roku (sporządził wykonawca – W. Grell z Wrocławia).
2. Pamiątkowy obrazek z wizerunkiem Matki Bożej Grodowieckiej i modlitwą na odwrocie, wydany jako cegiełka na budowę wieży kościoła w Grodowcu.

Dokument 5

Sporządzony w dniu 6 czerwca 1888 roku po zdjęciu gałki w dniu 4 czerwca, zawierający opis wydarzeń z lat 1851-1888, związanych z parafią i kościołem, podpisany: Spottke, administrator parafii.

W załączeniu:

1. Egzemplarz seryjnej publikacji, zeszyt 2, „Geschichte des Culturkampfes in Preußen-Deutschland” [Historia Kulturkampfu w niemieckich Prusach], autorstwa Paula Majunkego, proboszcza w Grodowcu.
2. Zestaw 4 monet znajdujących się wówczas w obiegu.

Dokument 6

Notatka sporządzona w dniu 2 sierpnia 1896 roku po zdjęciu gałki w związku z instalacją nowego piorunochronu, podpisana: Leo Feilhauer, Pfarrer und Erzpriester des Archipresbiterats Hochkirch [proboszcz i archiprezbiter archiprezbiteratu Grodowiec].

Niniejszym umieszcza się w kuli w dniu 15.11.2013 roku kopie dokumentów. Oryginały oraz załączniki przekazane zostają do Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze.

Antoni Bok

The Parish of Kwielice (a historical outline)

Abstract

Information on the village and parish of Kwielice is found in the thirteenth-century documents. The history of a small village of Kwielice, located near Głogów, differed from the nearby villages and parishes. In the late Middle Ages, the church in Kwielice and the village itself became the property of the monastery of the Canons Regular in Żagań and remained in their possession until the dissolution of the monastery in 1810. In the early modern period, the parish was part of the Hochkirch (Grodowiec) archpresbyterate. The parish population resisted the slogans of the Reformation and, to a large extent, the subsequent progress of Protestantism. In the twentieth century, Kwielice and Ogorzelec deserved to be called Catholic enclaves. During the renovation of the church tower in Kwielice in 2013, the documents produced by parish priests in the years 1772-1896 were found in the sphere of the tower. It was a place where documents were usually deposited during renovation works. These documents are an important source for the history of the parish and village of Kwielice. Additionally, they contain useful information on the sociopolitical and religious situation in Lower Silesia in the nineteenth century.

Keywords: the parish of Kwielice, Kwielice, Ogorzelec, Obiszów, Kurów Mały, the Church of St Michael Archangel in Kwielice, the monastery of the Canons Regular in Żagań.

Marek Robert Górniak

**Grębocice – z dziejów religijnych miejscowości.
Przykład koegzystencji i rywalizacji wyznań
na Ziemi Głogowskiej**

Grębocice to miejscowość leżąca w północnej części województwa dolnośląskiego (w powiecie polkowickim), na Równinie Grębocickiej (mikroregion Pradoliny Głogowskiej), w odległości około 9 km na południowy wschód od Głogowa¹. Jej dzieje od średniowiecza nierozzerwalnie są związane z miastem Głogowem. Od początków XIII wieku obszar ten wchodził w skład zjednoczonego Śląska, a za panowania księcia głogowskiego Henryka III (1273-1309) znalazł się w księstwie głogowskim. Od 1331 roku był zależny od Czech (w 1344 roku książę głogowski Henryk V Żelazny złożył hołd królowi Karolowi IV Luksemburskiemu). Po śmierci ostatniego księcia głogowskiego Henryka XI (1476 rok) księstwo to znajdowało się pod rządami króla Węgier, Chorwacji i Czech – Macieja Korwina (zm. 6 kwietnia 1490 roku), po czym władali nim Jan I Olbracht (do 1499 roku) i Zygmunt I Stary (do 1506 roku)². Następnie obszar ten ponownie wcielono do Korony Czeskiej, a w latach 1526-1741 wraz z nią do monarchii Habsburgów. W 1742 roku Grębocice znalazły się w granicach Prus. Po I wojnie światowej, w rezultacie traktatu wersalskiego (z 28 czerwca 1919 roku), region ten pozostał w granicach Niemiec i dopiero

¹ M.R. Górniak, *Grębocice – gmina*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. J. Chutkowski i in., Głogów 1994, z. 12, s. 3-4; M.R. Górniak, I. Pakiet, *Gmina Grębocice*, Grębocice 2002, s. 8-9; A. Bok, *Trasy rowerowe w okolicach Głogowa*, Głogów 2017, s. 93.

² M.R. Górniak, *Grębocice w średniowieczu*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. J. Chutkowski, Z. Hendel, J. Sadowski, Głogów 1993, z. 7, s. 7-8; D. Dolański, *Księstwo głogowskie u progu czasów nowożytnych*, „Studia Zachodnie” 4 (1999), s. 45-54; J. Czerwiński, *Dolny Śląsk. Przewodnik*, Wrocław 2009, s. 466-469.

po II wojnie światowej powrócił do Polski. Obecnie Grębocice są siedzibą władz gminy o tej samej nazwie, wielu instytucji, zakładów pracy, jednostek usługowych, stowarzyszeń i organizacji społeczno-kulturalnych oraz parafii rzymskokatolickiej pod wezwaniem św. Marcina z Tours³.

Zarys dziejów miejscowości

Najwcześniejsze znane informacje o Grębolicach pochodzą z XIII wieku, jednak odkryte tu liczne obiekty archeologiczne jednoznacznie dowodzą bardziej odległych tradycji osiedleńczych na tym obszarze⁴. Pierwsza udokumentowana wzmianka o Grębolicach została odnotowana w piśmie księcia Konrada I Głogowskiego pochodzącym z 24 stycznia 1272 roku⁵ (książę odkupił

³ M.R. Górniak, *Głogów*, [w:] *Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powszechna Wydawnictwa Gutenberg Print – Suplement współczesny*, red. E. Gigilewicz, Warszawa 1999, t. 31/9, s. 149-150; J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy dóbr ziemskich księstwa głogowskiego z lat 1671-1727*, Warszawa 2007, s. 14-16, 92, 110; D. Kotlarek, *Administracja pruska na Dolnym Śląsku 1808-1945*, [w:] *Burmistrz, landrat, wojewoda. Przemiany administracyjne na Środkowym Nadodrzu od średniowiecza aż do czasów współczesnych*, red. P. Bartkowiak, D. Kotlarek, J. Kuczer, Zielona Góra 2011, s. 81-82; M. Lichodziejewska, M.R. Górniak, *25 lat samorządu terytorialnego gminy Grębocice*, Grębocice 2015, s. 6-9; M.R. Górniak, *Gmina Grębocice*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. W. Maciuszczak, A. Bok, Głogów 2017, z. 77, s. 10-17.

⁴ M.R. Górniak, *Grębocice – wykopaliska*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. J. Chutkowski, Z. Hendel, J. Sadowski, Głogów 1993, z. 9, s. 9-10; K. Demidziuk, *Archiwalia do archeologii dawnego obszaru Kreis Glogau*, Głogów 2000, s. 157-158; K. Czapla, *Dziadoszanie. Plemię zamieszkujące Ziemię Głogowską we wczesnym średniowieczu*, Głogów – Wietszyce 2007, s. 4, 17-18. Wśród wielu znalezisk archeologicznych na obszarze Grębolic odnotowano między innymi stanowiska związane z epokami: neolitu – kulturą ceramiki wstęgowej rytej (w 2011 roku; podczas prac wykopaliskowych pod nadzorem Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej „Pro Archeologia” Mariusza Łesiuka z Radziechowy natrafiono na glinianą figurkę psa), epoką brązu – kulturą unietycką (w 2011 roku; podczas badań terenowych odnaleziono groby z tego okresu) i kulturą łużycką (w latach 1927, 1985), epoką żelaza – wczesną kulturą przeworską (1985 rok; podczas prac zespołu studentów Katedry Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego odnaleziono późnolateński piec wapienniczy – jeden z najstarszych tego typu obiektów w Europie), wpływów rzymskich (osada odkryta w 1927 roku) oraz wczesnego średniowiecza (w 1925 roku – osada z X-XI wieku).

⁵ G.A.H. Stenzel, *Urkunden zur Geschichte des Bisthums Breslau im Mittelalter*, Breslau 1845 (passim); *Die Inventare der Nichtstaatlichen Archive Schlesiens*, II. *Kreis und Stadt Glogau. Namens des Vereins für Geschichte Schlesiens*, red. K. Wutke,

najstarszą tutejszą osadę Grambocicz od nieznanego bliżej Vettona i nadał ją sołtysowi Janowi). W średniowiecznych źródłach miejscowość występuje też pod nazwami: Grambocicz (1279), Grambociz (1298), Grambocziczi (1305), Gramczyc (1337), Gramschütz (1339), Grampschicz (1361), Gramschitz (1376), Gramschicz (1388, 1426) oraz Gramschitsch (1471). W czasach nowożytnych miejscowość znana była pod nazwami: Grambschitz (1580), Gramschitz (1670), Grambschütz (1687-1688), Gramschütz (1699), Gramschuetz (1791) oraz Gramschütz (1845)⁶.

Ze źródeł wynika, że istniejąca tu już osada w 1298 roku otrzymała lokację na prawie niemieckim⁷. Zgodnie z dokumentem z tego roku – spisany przez

Breslau 1915 (*Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd 28), s. 234, nr 7; R. Żerelik, *Dokumenty i kancelarie książąt glogowskich w latach 1250-1331* [„Acta Universitatis Wratislaviensis” – Historia, t. 59, nr 902], Wrocław 1988, s. 27-29, 38-39; M.R. Górniak, P. Łachowski, *Słownik nazw miejscowości i wykaz dokumentów źródłowych gminy Grębocice. Materiały do monografii gminy Grębocice* – zeszyt 2, Grębocice 1996, s. 25, 30.

⁶ *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska* – tom 3 (F-G), red. S. Rospond, H. Borek, Warszawa – Wrocław 1986, s. 100; W. Irgang, *Schlesisches Urkundenbuch, im Auftrage der Historischen Kommission für Schlesien* (herausgegeben von H. Appelt und J.J. Menzel), Vierter Band: 1267-1281, Köln – Wien 1988, s. 116; R. Żerelik, *Dokumenty i kancelarie książąt glogowskich w latach 1250-1331*, Wrocław 1988, s. 27-29, 39; *Nazwy miejscowe Polski. Historia – pochodzenie – zmiany*, red. K. Rymut, Kraków 1999, s. 366-367; M.R. Górniak, P. Łachowski, *Słownik nazw miejscowości i wykaz dokumentów źródłowych gminy Grębocice...*, s. 16, 25-29.

⁷ *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 28, s. 233, nr 1; D. Nowakowski, *Siedziby książęce i rycerskie księstwa glogowskiego w średniowieczu*, Wrocław 2008, s. 48-49; A. Bok, A. Chodor, M.R. Górniak, *W naszej małej Ojczyźnie. Podręcznik edukacji regionalnej na Wzgórzach Dalkowskich – gmina Grębocice*, Grębocice 2014, s. 98-99; H. Samsonowicz, *Lokacje na prawie niemieckim na Śląsku w XIII wieku*, [w:] *Cum gratia et amicitia. Studia z dziejów osadnictwa dedykowane pani profesor Marcie Młynarskiej-Kaletynowej z okazji 65-lecia działalności naukowej*, red. D. Adamska, K. Chrzan, A. Pankiewicz, Wrocław 2017, s. 175-177. Od końca XII wieku na terenach wiejskich rozwijało się intensywne osadnictwo. Początkowo była to kolonizacja na prawie polskim (tworzono wówczas wielką własność ziemską – książęcą, kościelną i rycerską). Ruch osadniczy wzmógł się jeszcze bardziej w XIII wieku dzięki przyptywowi coraz większej liczby osadników z Europy Zachodniej. Lokowano nowe wsie, najczęściej na prawie niemieckim (powinności wobec pana feudalnego, świadczone wcześniej w naturze, zamieniano na czynsz). Na miejsce lokacji wsi miały wpływ warunki geograficzne. Średniowieczne Grębocice zostały lokowane nad strumieniem zwanym Rowem Młyńskim. Wieś kolonizacyjna

książęcego notariusza Wacława 1 sierpnia – książę żagański Konrad II Garbatego (1260-1304) nadał immunitet ekonomiczny i zezwolił wójtowi Teodorykowi na budowę młyna oraz uwolnił go od wszelkich służb⁸. Właścicielami wsi wymienionymi w dokumentach z 1. połowy XIV wieku byli Bibersteinowie⁹ (pochodzący najprawdopodobniej z terenów Miśni). Pierwszą wzmiankę o pobycie Bibersteinów w Grębolicach odnajdujemy w dokumencie z 7 października 1329 roku, w którym Fryderyk von Biberstein, będący dziedzicem Grębolic, potwierdził wójtostwo niejakiego Waltera von Gramboczicza, syna zmarłego Andrzeja¹⁰. Grębolicie jednocześnie stanowiły przedmiot różnych transakcji ich

otrzymała kształt owalnicy z dwiema ulicami obiegającymi położony wzdłuż ciekłu pas ziemi. Na nim wydzielono miejsce na kościół z cmentarzem, ponadto na młyn, kuźnię, karcznię oraz staw. Reszta terenu z czasem została zajęta przez komorników i rzemieślników, na zewnętrznych stronach ulic znalazły się działki kmieci, zaś na wschodnim i zachodnim krańcu zamieszkali małorolni zagrodnicy. Natomiast naprzeciw kościoła parafialnego powstał duży teren dworski z siedzibą rycerską.

⁸ Archiwum Państwowe we Wrocławiu – dokumenty miasta Wrocławia: repertorium 120, nr 8.10, Dmw (1 VIII 1298); R. Żerelik, *Dokumenty i kancelaria Konrada II Garbatego, księcia żagańskiego*, [w:] *Studia z dziejów średniowiecza polskiego i powszechnego* [„Acta Universitatis Wratislaviensis” – Historia, t. 69, nr 979], Wrocław 1989, s. 33-72. Notariusza Wacława odnotowano wśród personelu kancelarii księcia żagańskiego Konrada II Garbatego w dokumentach od 6 grudnia 1286 do 1 sierpnia 1298 roku (był on jednocześnie organizatorem tej kancelarii), następnie został zatrudniony w kancelarii głogowskiej.

⁹ H. Knothe, *Geschichte des Oberlausitzer Adels und seiner Güter: vom XIII. bis gegen Ende des XVI. Jahrhunderts*, Leipzig 1879 (passim); L. Białkowski, *Ród Bibersteinów. Studium nad średniowiecznym rodem rycerskim*, Kraków 1908, s. 7; A. Janas, *Herby szlachty zamieszkałej na Śląsku w XIII-XX wieku*, Legnica 1988, s. 27-28; J. Szymański, *Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego*, Warszawa 1993, s. 251-253; M.R. Górniak, *Rodzina szlachecka Biberstein. Sagi rodów Ziemi Głogowskiej*, „Tygodnik Głogowski” 5 (1998), nr 40, s. 24; J. Kuczer, *Rodzina von Biberstein w księstwie głogowskim w XVI wieku*, [w:] *Bibersteinowie w dziejach pogranicza śląsko-łużyckiego*, red. T. Jaworski, Zielona Góra 2006, s. 97-111; M. Łukaszewski, *Genealogia rodu Bibersteinów*, [w:] tamże, s. 31-37; J. Kuczer, *Szlachta jako dzierżawca dóbr królewskich w księstwie głogowskim w XVI i XVII wieku*, „Studia Lubuskie” 3 (2007), s. 131-143.

¹⁰ *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 28, s. 234, nr 9; W. Urban, *Wykaz regestów dokumentów Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu – część 2: Rejestry dokumentów z parafii kolegiackiej w Głogowie*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 3 (1973), s. 273-372; M. Chmielewska, *Katalog dokumentów przechowywanych w archiwach państwowych Dolnego Śląska – tom 6: 1380-1391*,

właścicieli. I tak 11 grudnia 1387 roku bracia Andreas, Walther, Tile, Michael, Hans oraz Jakob uzyskali od właścicieli Grębocic potwierdzenie tutejszych ich dzierżaw. Ponadto dochody z tej miejscowości czerpali między innymi kanonicy regularni św. Augustyna z Żagania (wymienieni po raz pierwszy w dokumentach dotyczących praw czynszowych z 27 marca 1439 roku¹¹, a następnie z 9 kwietnia 1527 i 9 kwietnia 1530 roku¹²).

W 2. połowie XV wieku wieś stała się własnością rodu rycerskiego von Schoffów (Schaffów) z Miśni, wcześniej posługującego się przydomkiem Gotsche lub złożoną formą Schaff Gotsch genannt (Schaff zwany Gotsche), a począwszy od XV wieku używającego nazwiska Schaffgotsch. Najstarszym znanym dokumentem dowodzącym zmiany właścicieli Grębocic jest akt datowany 17 lipca 1450 roku, w którym jako dziedziczkę Grębocic wymieniono Małgorzatę, wdowę po Heinzu Schoffie (Frau Margrith, des Heinze Schoff Witwe, Erbfrau zu Gramschicz). Ponadto w akcie tym odnotowano występujących już we wcześniejszym dokumencie z 1 września 1430 roku braci Michaela i Mathiasa, dziedziców

Wrocław 1995, s. 43-44, 100 (dokumenty nr 196, 203, 503); T. Jurek, *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku*, Poznań 1996, s. 199-201. O przynależności Grębocic do rodziny Bibersteinów dowodzą także pisma z lat: 1383, 1387 oraz z 1426. Dokument z 28 października 1383 roku stwierdza, że mieszkańcy Grębocic oraz sołtys Michał sprzedali Janowi i Ulrykowi Bibersteinom z Żar część czynszu dla mansonarzy kaplicy NMP we Wrocławiu. Natomiast dokument z 3 grudnia 1383 roku informuje, iż archidiakon głogowski Piotr Strichholcz zatwierdził sprzedaż czynszu braci Jana i Ulryka von Bibersteinów (dziedziców Grębocic) dokonany z kanonikiem kolegiaty NMP – Janem de Predmost (Janem z Przedmościa). Kolejne pisma odnotowały nadanie sołectwa przez Bibersteinów: w 1387 roku niejakiemu Michałowi, a w 1426 – Jakubowi Schultzowi.

¹¹ *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 28, s. 233, nr 3; *Klasztor augustianów w Żaganiu. Zarys dziejów*, red. S. Kowalski, Żary 1999, s. 189; *Zespół 46-0 – Klasztor Augustianów w Żaganiu. Archiwum Państwowe we Wrocławiu*, [w:] <http://www.archeion.net/atom/index.php/klasztor-augustianow-w-zaganiu>; isad, [dostęp 5 czerwca 2019 roku]. Akt wydany w Żaganiu w domu Mikołaja Wynckelera, altarysty zamku żagańskiego, dotyczący Jana i Ulryka Bibiersteinów stwierdzał, że 27 marca 1439 roku sprzedali oni bezterminowo dzierżawę Grębocic ze stałym rocznym czynszem 28 praskich groszy opatowi Henrykowi zw. Stisławem (Stysselewem, 1432-1449) z klasztoru Kanoników Regularnych św. Augustyna w Żaganiu za jednorazową sumę 336 praskich groszy, co następnie potwierdził Piotr Nowag, dostojnik z Wrocławia.

¹² *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 28, s. 235, nr 18, 19.

grębocickiego sołectwa (synów sołtysa Jakuba)¹³. W kolejnym dokumencie z 27 stycznia 1505 roku wzmiankowano ówczesnego dziedzica Grębocic Kaspra [Kasparsa] Schaffa, który potwierdził prawa sołectwa Hansowi Schulzowi. Późniejszy akt wydany 13 grudnia 1514 roku dowodził, iż właścicielem Grębocic był Jan (Hans Schoff zu Hermsdorf dessen Güter und Dörfer Gramschütz). Ostatnim znanym źródłowym potwierdzeniem posiadania Grębocic przez ród Schoffów jest znany z XVI-wiecznego odpisu akt datowany 9 kwietnia 1527 roku, według którego jedynym właścicielem wsi był nadal Hans Schoff¹⁴. Dokument ten został wystawiony przez króla czeskiego Ferdynanda I Habsburga po interwencji opata żagańskiego Jakuba [Jakub I Gräve (1526-1544)]¹⁵, z powodu zalegania od 1439 roku właściciela Grębocic z wypłatą rocznego czynszu dzierżawnego z tej miejscowości należnego klasztorowi augustiańskiemu w Żaganiu.

Zapewne od około połowy XVI wieku Grębocice należały do rodu von Loss (vel Loos, Loos, Looss; von Hermsdorf zu Simbsen, czyli z Jerzmanowej i Szymocina), którzy wybudowali tu dwór – wieżę rycerską oraz szpital (funkcjonujący do lat 70. XVII wieku). Prawdopodobnie pierwszym właścicielem Grębocic z tego rodu był Hans Loos von Hermischdorf (Hermsdorf) zu Simptzen (na Jerzmanowej, z Szymocina), syn Zygmunta¹⁶, odnotowany wśród świadków w dokumencie z 21 września 1537 roku. Jednakże wobec braku jednoznacznych źródeł (zachowane nieliczne dokumenty nie są precyzyjne w tej kwestii) datowanie przeniesienia własności Grębocic z von Schoffów na von Lossów nie jest dokładnie odnotowane. Ostatni znany dokument z grębocickim

¹³ *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 28, s. 234-235, nr 12, 15; T. Jurek, *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku*, s. 279-281; A. Kuzio-Podrucki, *Schaffgotschowie. Zmienne losy śląskiej arystokracji*, Bytom 2007, s. 6-8; S. Firszt, *Wyniki wstępnej kwerendy w sprawie rozproszonych zbiorów Schaffgotschów, przeprowadzonej w okresie od 2015 do poł. 2017 roku*, „Roczniki Jeleniogórskie” 49 (2017), s. 161-204; tenże, *Wyniki wstępnej kwerendy w sprawie rozproszonych zbiorów Schaffgotschów prowadzonej od poł. 2017 do początku 2018 roku*, „Roczniki Jeleniogórskie” 50 (2018), s. 253-280.

¹⁴ *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 28, s. 234-235, nr 12, 17, 18.

¹⁵ *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 28, s. 235, nr 18; *Klasztor augustianów w Żaganiu...*, s. 191.

¹⁶ *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 28, nr 19; U. Romaniuk, *Niezwykłe dzieje zapisane w ruinach*, „Gazeta Wrocławska” 2010, nr 176, s. 13.

von Schoffem datowano w 1527 roku¹⁷, a jako pierwszy z odnotowaniem von Lossów – z jednoznacznym określeniem *auf Grambschütz* – w 1568 roku¹⁸.

Jednocześnie wcześniejszy dokument, wydany w Gramschütz 8 maja 1534 roku, dowodzi, że dziedzicami Grębocic byli Hermann (von Zettritz auf Kynsberg) i Wolf (Löben, zu Contop gesessen, Erbherren zu Grambschütz), co może sugerować, iż posiadali oni wtedy jakąś część lub tylko cząstkę dóbr w Grębocicach¹⁹. Co ciekawsze, według niektórych badaczy (m.in. Jarosława Kuczera) zachował się dokument dowodzący, że w 1549 roku właścicielami Grębocic byli Niebelschützowie, którzy zgodnie z jego treścią: „Na musztrę z 1549 r. przybyło łącznie 460 konnych [...] najwięcej konnych wystawiły szlachta głogowska, górowska i kozuchowska [...] majątek Grębocice Niebelschützów – sześć koni”²⁰. Z innych przekazów jednocześnie wiadomo, że rodzina Niebelschützów miała rodową siedzibę w sąsiednim Przedmościu (stąd niewykluczone, iż mogli reprezentować oni sąsiednie dobra Gramschütz, ale i mogli też być właścicielami jakiejś części Grębocic)²¹.

¹⁷ *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 28, s. 235, nr 18.

¹⁸ J. Sinapius, *Schlesischer Curiositäten erste Vorstellung, darinnen die ansehnlichen Geschlechter. Des Schlesischen Adels, mit Erzählung des Ursprungs, der Wappen, Genealogien, der qualificirtesten Cavaliere, der Stamm-Häuser und Güter*, Leipzig 1720, Bd. 1, s. 613-615; *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 28, s. 259-260. Choć pod 1568 rokiem nie ma informacji o Grębocicach, jednak Johannes Sinapius za pierwszego właściciela wsi uważał Zygmunta (Sigismunda) von Lossa i jednocześnie von Lossów odnotowywał już w 1. połowie XVI wieku (m.in. w 1537 i 1544 roku). Stąd m.in. przyjęto, że już wtedy Lossowie władali Grębocicami (choć nie zostało to poparte jednoznacznymi dowodami).

¹⁹ *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 28, s. 235, nr 14.

²⁰ Archiwum Państwowe we Wrocławiu: akta *Księstwo głogowskie 1329-1889*, repertorium 24, sygn. 515, s. 6-31; M.R. Górniak, *Rodzina Niebelschütz. Sagi rodów Ziemi Głogowskiej*, „Tygodnik Głogowski” 4 (1998), nr 24, s. 28; J. Kuczer, *Szlachta w życiu społeczno-gospodarczym księstwa głogowskiego w epoce habsburskiej 1526-1740*, Zielona Góra 2007, s. 149. Na podstawie źródeł wiadomo, że w okresie od 1479 roku do początku XVIII wieku Niebelschützowie (Niebiltschutz, Nebbeilschutz) byli także właścicielami wsi Rzeczyca oraz związani byli z Grodowcem (czego dowodziły płyty nagrobne przy tamtejszym kościele parafialnym z 1586 i 1606 roku).

²¹ M.R. Górniak, *Rodzina Niebelschütz. Sagi rodów Ziemi Głogowskiej*, „Tygodnik Głogowski” 4 (1997), nr 46, s. 18; M.R. Górniak, I. Pakiet, *Gmina Grębocice, Grębocice* 2002, s. 8-9; K. Frąszczak, M.R. Górniak, M. Kuchnicki, *Pamiętniki, relacje i wspomnienia osadników obecnej gminy Głogów – część 1: Przedmoście*,

W tym okresie Grębocice wraz z okolicznymi miejscowościami znajdowały się w tzw. weichbildzie głogowskim, czyli okręgu prawa miejskiego (3 października 1602 roku zorganizowano tu sejmik szlachty i ziemiaństwa w ramach tegoż okręgu)²². Na mocy kontraktu z 21 czerwca 1743 roku od rodziny von Loss majątek Grębocice wykupił król pruski Fryderyk II Hohenzollern (1712-1786), a obowiązki właściciela pełniła głogowska Kamera Wojny i Domen. W latach 1766-1787 właścicielem latyfundiów grębocickich (19 folwarków o powierzchni 13 788 ha) był książę Friedrich Heinrich Ludwig von Preußen (1726-1802). Według danych źródłowych z 1791 roku Grębocice stanowiły wtedy okazałą wieś, w której były: kościół katolicki i ewangelicki, 3 domy parafialne, 2 szkoły, pałac pański (budowla późnorenesansowa z 1609 roku wzniesiona przez Hansa von Lossa, powstała z przebudowy XV-wiecznej wieży), folwark, 2 wolnych i 34 służebnych chłopów, 16 zagrodników, 78 chałupników, 2 karczmy, 3 młyny wodne, wiatrak i dalsze 54 budynki. Wieś liczyła 867 mieszkańców i 197 chałup (*Feuerstellen*). Do wsi należał także folwark graniczny (*Grenzvorkwerk*) i owczarnia (*Teichvorkwerk*). Ponadto Grębocice znane były z wytwórstwa piwa, które rozprawdzano do wielu miast Dolnego Śląska²³.

Głogów – Lublin 2015, s. 9-14; M.R. Górniak, *Przedmoście – historia do 1945 roku*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. W. Maciuszczak, Głogów 2015, z. 75, s. 27-29; A. Bok, *Trasy rowerowe w okolicach Głogowa*, Głogów 2017, s. 93.

²² M. Ptak, *Zgromadzenia i urzędy stanowe księstwa głogowskiego od początku XIV wieku do 1742 roku*, Wrocław 1991, s. 326-327; M.R. Górniak, *Rodzina szlachecka Loss. Sagi rodów Ziemi Głogowskiej*, „Tygodnik Głogowski” 4 (1997), nr 44, s. 6; J. Kuczer, *Szlachta w życiu społeczno-gospodarczym księstwa głogowskiego w epoce habsburskiej 1526-1740*, Zielona Góra 2007, s. 109, 237; A. Merta-Staszczak, *Rezydencje w procesie zagospodarowania nieruchomości Skarbu Państwa na Dolnym Śląsku w latach 1989-2011*, Toruń 2014, s. 197-214, 221-224. Po 1430 roku Bibersteinowie prawdopodobnie byli jedynie użytkownikami majątku w Grębocicach, a od 1439 roku wieś należała do klasztoru Kanoników Regularnych św. Augustyna z Żagania.

²³ K.W. von Schöning, *Der Siebenjährige Krieg: unter allerhöchster königlicher Bewilligung nach der Original-Correspondenz Friedrich des Grossen mit dem Prinzen Heinrich und seinen Generalen aus den Staats-Archiven bearbeitet*, Potsdam 1851, Bd. 2, s. 374-375; A. Janas, *Obiekty zabytkowe w miastach i gminach województwa legnickiego*, Legnica 1988, s. 29; M.R. Górniak, *Grębocice w czasach nowożytnych*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. J. Chutkowski, Z. Hendel, J. Sadowski, Głogów 1993, z. 8, s. 11-12; idem, *Rodzina szlachecka Loss. Sagi rodów Ziemi*

Po śmierci Friedricha Heinricha Ludwiga von Preußena (1802 rok) wieś przeszła na własność księcia pruskiego Ferdynanda, a następnie jego syna Friedricha Augusta I (1750-1827). Obszar ten, pozostając przez siedem lat pod okupacją francuską, doznał szeregu zniszczeń, a w okresie kampanii napoleońskiej (1806-1807) przez Grębocice dwukrotnie przechodziły oddziały wojsk francuskich. W marcu 1813 roku przybył tu z kolei oddział rosyjskich Kozaków, który spłądował wieś. W 1819 roku na mocy specjalnego kontraktu majątek ziemski w Grębocicach stał się fideikomisem rodzowym (dobrami niepodlegającymi zbyciu, lecz dziedziczeniu) domu prusko-brandenburskiego. Z tego względu po śmierci Fryderyka Augusta I w 1843 roku wieś odziedziczył król Fryderyk Wilhelm IV (1795-1861). W 1. połowie XIX wieku w wyniku likwidacji na Śląsku pozostałości feudalnych pańszczyzny miejscowi chłopci otrzymali 75% ziemi. Reszta przypadła dworowi i tworzyła dobra dominialne (*Königliches Hausfideikommis*), od XIX wieku dzierżawione różnym osobom (między innymi w latach 1872-1945 rodzinie Metscherów)²⁴.

W rezultacie rozwoju stosunków kapitalistycznych nastąpił szybki rozwój gospodarczy miejscowości. Dla ułatwienia komunikacji z Głogowem w 1828 roku ułożono najstarszą w powiecie głogowskim drogę o twardej nawierzchni i kursowały tu omnibusy. Następnie uruchomiono linię kolejową z Głogowa do Grębocic – od 1846 roku mieszkańcy mogli korzystać z pierwszego na Ziemi Głogowskiej jej odcinka. Ponadto na obrzeżach wsi niemiecka spółka Breslau-Schweidnitz-Freiburger Eisenbahngesellschaft – BSFE (Towarzystwo Kolei Wrocławsko-Świdnicko-Świebodzickiej) wybudowała – istniejący dotąd

Głogowskiej, „Tygodnik Głogowski” 4 (1997), nr 44, s. 6; K. Eysymont, *Architektura renesansowych dworów na Dolnym Śląsku*, Wrocław 2010, s. 85-91, 112, 169.

²⁴ J. Blaschke, *Geschichte der Stadt Glogau und des Glogauer Landes*, Glogau 1913, s. 552; O. Hoffmann, *Gramschütz – Kreis Glogau: Beiträge zur Geschichte des Heimatdorfes – wie es wurde, wie es war, wie es ist*, Hannover [1971], s. 141-142; *Unser Gramschützer Dominium Ortschronik von Gramschütz. Auszug aus dem Buch „Heimatblätter von Gramschütz” von Oskar Hoffmann*, „Neuer Glogauer Anzeiger” 50 (2005), nr 5, s. 1-4; A. Bok, M.R. Górniak, T. Mietlicki, *Gmina Grębocice na dawnych pocztówkach*, Grębocice 2010, s. 5, 37; M.R. Górniak, P. Górniak, *Zarys dziejów Ochotniczej Straży Pożarnej w Grębocicach (1947-2017)*, Grębocice 2017, s. 27-28.

– dworzec, a następnie linię z Głogowa, przez Rudną, do Legnicy, oddaną 1 października 1871 roku, przedłużoną do Wrocławia 1 sierpnia 1874 roku²⁵. W sąsiedztwie dworca kolejowego wybudowano hotel, a około 1880 roku wzniesiono budynek poczty (oddział Królewskiego Urzędu Pocztowego z telegrafem i od 1907 roku centralą telefoniczną). W latach 1907-1911 doprowadzono do Grębocic linię energetyczną z Głogowa (od 1913 roku we wsi funkcjonowało elektryczne oświetlenie uliczne)²⁶.

W okresie międzywojennym była to duża wieś, dobrze rozwinięta pod względem infrastruktury gospodarczej. Wśród mieszkańców dominowali rolnicy (posiadający gospodarstwa o areale od 2 do 40 ha). Sporą grupę stanowili rzemieślnicy nastawieni głównie na obsługę rolnictwa. Ponadto rozbudowany był sektor usługowy, między innymi: transport (dorożkarze i taksówkarze), zakłady pralnicze oraz fryzjerskie. Opiekę medyczną pełniło 2 lekarzy, 4 dentystów oraz weterynarz. Wśród zakładów przemysłowo-przetwórczych największym była mleczarnia (wybudowana w 1901 roku). Duże znaczenie miała także wytwórnia maszyn rolniczych (w 1932 roku przekształcona w warsztaty naprawcze). Ponadto doskonale rozwinięty był handel (2 gospody, hotel z restauracją, 8 sklepów i hurtowni, 2 składy węgla, skład materiałów budowlanych, suszarnia zboża, tartak oraz skład nawozów sztucznych). Ożywioną działalność prowadziły organizacje społeczno-kulturalne, w tym towarzystwo gimnastyczne (od 1911 roku), koło łowieckie oraz partie polityczne. W majątku obejmującym 350 ha (zarządzanym przez inspektorów) na stałe pracowało 55 osób. Do 1928 roku przebywali w nim robotnicy z Polski, później z Górnego

²⁵ P. Dominas, *Dzieje kolei normalnotorowych na Dolnym Śląsku*, [w:] *Dzieje kolei w Polsce*, red. D. Keller, Rybnik 2012, s. 80-81; A. Bok, A. Chodor, M.R. Górniak, *W naszej małej Ojczyźnie...*, s. 168-169; P. Dominas, T. Przerwa, *Od kolei na Dolnym Śląsku po Koleje Dolnośląskie*, Łódź 2017, s. 78-80, 328; D.A. Czaja, *Dworzec kolejowy w Głogowie. Od historii po czasy najnowsze*, „Świat Kolei” 25 (2018), nr 4, s. 12-17. W 1974 roku linia Wrocław – Głogów została przebudowana na tzw. Magistralę Nadodrzańską.

²⁶ J. Blaschke, *Geschichte der Stadt Glogau und des Glogauer Landes*, s. 521; O. Hoffmann, *Gramschütz – Kreis Glogau*, s. 201-205; M.R. Górniak, *Grębocice – 3. Kącik historii*, „Kurier Powiatowy” [Polkowicki] 2 (1997), nr 33, s. 6; A. Bok, M.R. Górniak, T. Mietlicki, *Gmina Grębocice na dawnych pocztówkach*, s. 7.

Śląska, a od 1933 roku z Włoch. W latach 1936-1943 w Grębolicach odnotowano także 23 osoby polskiego pochodzenia (głównie robotnicy związani z folwarkiem)²⁷.

W czasie II wojny światowej czasowo przebywali tu uchodźcy z bombardowanych przez alianckie lotnictwo miast III Rzeszy. W obliczu zbliżającego się frontu rankiem 27 stycznia 1945 roku władze niemieckie nakazały ewakuację ludności cywilnej i pod eskortą wojska wyjechało około 300 miejscowych rodzin oraz 90 rodzin uchodźców z Aachen, Köln i Berlina (część kobiet i małych dzieci wywieziono pociągami). Jeszcze pod koniec stycznia 1945 roku była tu kwatera sztabu generała wojsk pancernych Hermanna Hohna i stacjonowały oddziały 72. Niemieckiej Dywizji Piechoty (72. *Infanterie – Division*). 7 lutego ostatni żołnierze Wehrmachtu opuścili swoje pozycje w Grębolicach i ostatecznie we wsi pozostały jedynie pododdziały Volkssturmu. W dniach 9-11 lutego 1945 roku Grębocice zostały zdobyte przez oddział żołnierzy radzieckich z 3. Armii Gwardii 1. Frontu Ukraińskiego²⁸.

Liczba ludności Grębolic od połowy XVIII do połowy XX wieku kształtowała się następująco: 1756 rok – 867 mieszkańców, 1845 – 1306, 1858 – 1334, 1890 – 1456, 1907 – 1374, 1910 – 1412, 1936 – 1316, 1941 – 1361 i 1943

²⁷ *Einwohnerbuch für Stadt und Kreis Glogau sowie die Nachbarstädte Schlichtingsheim, Beuthen, Raudten, Primkenau, Schlawa, Glogau 1930*, Teil 5, s. 4-8; O. Hoffmann, *Gramschütz – Kreis Glogau*, s. 22-23; M.R. Górniak, *Gmina Grębocice. Informator historyczno-geograficzny*, Grębocice – Lublin 2005, s. 8-9. Autor niemieckiej monografii dotyczącej dziejów Grębolic podkreślał, że jeszcze przed I wojną światową „[...] mieszkańcy Gramschütz żyli ze sobą zawsze w zgodzie, mimo różnic wyznaniowych. Mężczyźni chodzili na wszystkie pogrzeby mieszkańców niezależnie od wyznania, a w obu kościołach [ewangelickim i katolickim] śpiewał kantor – członek wspólnoty żydowskiej”. Jako przykład międzykonfesyjnych uroczystości w Grębolicach podawał między innymi lokalne obchody 100-lecia stoczonej pod Lipskiem w dniach 16-19 października 1813 roku tzw. bitwy narodów.

²⁸ B. Dolata, *Wyzwolenie Dolnego Śląska w 1945 roku*, Wrocław 1970, 1985², s. 59-64, 184; J. Chutkowski, *Dzieje Głogowa*, Legnica 1989, s. 252; M.R. Górniak, *Gmina Grębocice. Informator historyczno-geograficzny*, s. 9-10; P. Lewicki, *Festung Glogau 1944-1945*, Głogów 2008, s. 86; J. Fuks, *Wyzwolenie Dolnego Śląska*, Wrocław 2017, s. 11-16, 46; M. Iwanow, *Zajęcie Śląska przez Armię Czerwoną w 1945 roku*, [w:] *Koniec wojny na Śląsku – rok 1945. Studia i materiały*, red. K. Jasiak, K. Kawalec, P. Stanek, Wrocław – Opole – Warszawa 2018, s. 107.

rok – 1365 mieszkańców²⁹. W ostatnich kilkudziesięciu latach (zgodnie ze statystykami Urzędu Gminy w Grębolicach) odnotowano liczby mieszkańców miejscowości: 1970 – 1331, 1987 – 1509, 1990 – 1462, 1996 – 1405, 1997 – 1404, 2001 – 1449, 2005 – 1438, 2007 – 1430, 2012 – 1482, 2014 – 1490, w 2016 oraz 2017 roku – 1485 osób³⁰.

Wraz z zakończeniem II wojny światowej do Grębolic przybyli polscy osadnicy. Pionierzy polskiego powojennego osadnictwa pojawili się tu prawdopodobnie bezpośrednio po przejściu frontu (na przełomie lutego i marca 1945 roku). Jednak większy napływ ludności polskiej rozpoczął się po zdobyciu Głogowa (na przełomie kwietnia i maja 1945 roku). W przeważającej części byli to ekspatrianci z Kresów Wschodnich oraz Polacy wracający z przymusowych robót w III Rzeszy i przygranicznych powiatów wielkopolskich³¹. Ponadto w połowie 1947 roku w ramach akcji „Wisła” deportowano tu ludność ukraińską i łemkowską z terenów południowo-wschodniej Polski, w większości z Łemkowszczyzny³².

²⁹ J. Blaschke, *Geschichte der Stadt Glogau und des Glogauer Landes*, s. 552; M.R. Górniak, *Grębolic*, „Tygodnik Głogowski i Polkowicki” 4 (1997), nr 51, s. 11; idem, *Grębolic* – 4. *Kącik historii*, „Kurier Powiatowy” [Polkowicki] 2 (1997), nr 34, s. 6; idem, *Grębolic* w czasach nowożytnych, s. 12.

³⁰ W. Kalski, M. Szczypiorski, *W Grębolicach – gmina w pigułce*, „Konkrety” 18 (1990), nr 46, s. 8-9; *Informator o gminach województwa legnickiego*, Legnica 1992, s. 74-77; M.R. Górniak, *Informator gminy Grębolic* (Materiały do monografii gminy Grębolic – zeszyt 3), Grębolic – Lublin 1996, s. 10; *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Grębolic*, praca zespołowa pod kierunkiem M. Wilanda, Wrocław 1998, s. 40; M.R. Górniak, *Gmina Grębolic. Informator historyczno-geograficzny*, s. 55; idem, *Grębolic* – 3. *Kącik historii*, s. 6; M. Chrulski, B. Tarasiewicz, *Plan urzędzeniowo-rolny gminy Grębolic*, Wrocław 2007, s. 9; M.R. Górniak, *Pamiętniki i wspomnienia osadników rejonu gminy Grębolic* – zeszyt 3: *Pionierzy i ich następcy*, Grębolic – Lublin 2011, s. 29; idem, *Pamiętniki i wspomnienia osadników rejonu gminy Grębolic* – zeszyt 4: *Pionierzy i ich następcy* – część 2, Grębolic – Lublin 2013, s. 198; idem, *Gmina Grębolic*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, z. 77, s. 12.

³¹ M.R. Górniak, *Początki gminy Grębolic* – część 1, „Tygodnik Głogowski i Polkowicki” 2 (1995), nr 19, s. 3; idem, *Pamiętniki i wspomnienia osadników rejonu gminy Grębolic* – zeszyt 5: *Pionierzy i ich następcy* – część 3, Grębolic – Lublin 2019, s. 196-202.

³² S. Dudra, *Łemkowie. Deportacja i osadnictwo ludności łemkowskiej na Środkowym Nadodrzu w latach 1947-1960*, Głogów 1998 (passim); J. Żurko, *Rozsiedlenie lud-*

Kościół katolicki

Nie mamy szczegółowych informacji, od kiedy dokładnie w Grębolicach funkcjonowała parafia, ale już w 1300 roku dowodnie odnotowano istnienie duszpasterstwa w Grębolicach obejmującego sąsiednie Przedmoście³³ (osadę założoną prawdopodobnie w XI wieku). Ze źródeł kościelnych wiadomo natomiast, że od około 1305 roku Grębolicie znajdowały się w dobrach biskupstwa wrocławskiego (biskupi uzyskiwali stąd dochody). Jednocześnie pod względem organizacji kościelnej dzieje wsi od wczesnego średniowiecza były ściśle związane z ośrodkiem głogowskim – bezpośrednio od niego zależały, czego dowodzi kilka dokumentów z XIV wieku (między innymi w 1388 roku biskup Wacław II Legnicki zatwierdził fundację Jana z Przedmościa dla kolegiaty głogowskiej w postaci wsi Grębolicę). Najwcześniejsze historyczne udokumentowane wzmianki dotyczące świątyni w Grębolicach pochodzą z 7 października 1329 (znany także w odpisie z 1682 roku) i z 30 marca 1337 roku. W obu dokumentach odnotowano wśród świadków proboszcza Jana – Johanna. Jeszcze inne dokumenty, między innymi z 27 października 1339 roku (a także późniejszy, datowany na 1437 rok), potwierdzały funkcjonowanie tutejszej parafii od 1. połowy XIV wieku jako jednej z 25 należących do archiprezbiteratu głogowskiego³⁴.

ności w ramach akcji „Wisła” w dawnym województwie wrocławskim. *Opracowanie materiałów źródłowych*, Wrocław 2000, s. 26, 28; S. Dudra, *Akcja „Wisła” w powiecie głogowskim*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. A. Bok, Głogów 2005, z. 58/59, s. 3-4; P. Gerent, *Prawosławie na Dolnym Śląsku w latach 1945-1989*, Toruń 2007, s. 420-421, 462; J. Syrnok, *Ludność ukraińska na Dolnym Śląsku 1945-1989*, Wrocław 2007, s. 243-255. Według danych źródłowych na stację kolejową w Grębolicach dotarły 3 transporty z ludnością ukraińską: R 211 (Zagórzany – 14 czerwca 1947) liczący 61 rodzin, R 249 (Zagórzany – 25 czerwca 1947) składający się z 49 rodzin oraz R 252 (Gorlice – 23 czerwca 1947) liczący 32 rodziny. W samych Grębolicach zamieszkały wówczas aż 43 rodziny. Natomiast podczas spisu ludności przeprowadzonego w 1955 roku odnotowano 55 osób przesiedlonych do Grębolic w ramach akcji „Wisła”.

³³ K. Frączczak, M.R. Górniak, M. Kuchnicki, *Pamiętniki, relacje i wspomnienia osadników obecnej gminy Głogów...*, s. 9-14; M.R. Górniak, *Początki gminy Grębolicę – część 1*, „Tygodnik Głogowski i Polkowicki” 2 (1995), nr 19, s. 3.

³⁴ M. Chmielewska, *Katalog dokumentów przechowywanych w archiwach państwowych Dolnego Śląska – VI. 1380-1391*, Wrocław 1995, s. 100, poz. 503; H. Weilandt, *Kleine Ortschronik von Gramschütz*, „Neuer Glogauer Anzeiger” 52 (2005), nr 7, s. 3.

W średniowiecznych dokumentach odnotowani zostali proboszczowie w Grębolicach: Zacharias (1316), Jan (1329, 1337), Syban Rakewicz (Schibechin Rakowicz* 1383), Paweł Spremberg (1339), Jan Kuchenmeystir (1401-1403) oraz Michał (1437-1440). W 1439 roku bracia Jan i Ulrich Bibersteinowie z Żar odsprzedali 28 grzywien dochodu ze swojej części wsi Grębocice opatowi klasztoru Kanoników Regularnych Laterańskich reguły św. Augustyna z Żagania (Henrykowi III Ścisławowi; 1432-1439), a w 1530 roku cesarz Ferdynand Habsburg na prośbę opata Jakuba potwierdził przywilej tego klasztoru na posiadanie wsi³⁵.

Pierwotny kościół parafialny pod wezwaniem św. Marcina z Tours w Grębolicach wzmiankowano po raz pierwszy dopiero w źródłach kościelnych z 1376 roku³⁶. Jednak najstarsza gręboliccka świątynia nie przetrwała próby czasu i zapewne uległa zniszczeniu w okresie wojen husyckich (1419-1434)³⁷. W miejsce tegoż wcześniejszego kościoła najprawdopodobniej w latach 1500-1520 wybudowano istniejący do dzisiaj kościół parafialny pod wezwaniem św. Marcina z Tours (w 1520 roku wzmiankowano o fundacji ołtarza w tejże świątyni). Początkowo była to wzniesiona z cegły i kamienia jednonawowa budowla gotycka z czworokątnym prezbiterium i kwadratową wieżą od strony zachodniej (naśladującą swoimi ostrołukowymi blendami masywną budowlę

³⁵ J. Klapper, *Deutsche Schlesier des Mittelalters nach schlesischen Handschriften*, Breslau 1937, s. 24-25; M. Kapłon, *Książęta śląscy a klasztor kanoników regularnych w Żaganiu w latach 1217-1439*, [w:] „Acta Universitatis Wratislaviensis” – nr 126, Historia – 19, Wrocław 1970, s. 133-148; M.R. Górniak, *Grębocice*, „Tygodnik Głogowski i Polkowicki” 4 (1997), nr 51, s. 11.

³⁶ H. Lutsch, *Die Kunstdenkmäler des Reg.-Bezirks Liegnitz* [*Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien in amtlichem Auftrage bearb. von Hans Lutsch* – 3], Breslau 1891, s. 43-44; M. Chmielewska, *Katalog dokumentów przechowywanych w archiwach państwowych Dolnego Śląska*, VI, s. 100, poz. 503; H. Weilandt, *Kleine Ortschronik von Gramschütz*, s. 3; M.R. Górniak, *Przedmoście – historia do 1945 roku*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. W. Maciuszczak, Głogów 2015, z. 75, s. 27-29.

³⁷ P. Karp, *Księstwa głogowskie, żagańskie i krośnieńskie na szlaku wspaniałych pochodów husyckich (1428-1433)*, „Studia Zachodnie” 8 (2005), s. 55-68; M.R. Górniak, *Kościół parafialny pw. św. Marcina z Tours w Grębolicach. Koncert organowy w wykonaniu prof. dr hab. Elżbiety Karolak*, Głogów 2019, s. 3.

kościół farny św. Mikołaja w Głogowie). W XIX wieku budowlę przebudowano, a następnie regotycyzowano³⁸.

W obecnym kształcie (po przebudowie obiektu w 1813 roku wraz obniżeniem dachu) kościół parafialny ma kubaturę około 3500 m³, a jego powierzchnia użytkowa wynosi 375 m². Świątynia grębocicka składa się z trzyprzęsłowej głównej nawy wraz z ołtarzem, prostokątnego prezbiterium i chóru. Chór jest węższy, dwuprzęsłowy i niższy od nawy (pierwotnie był jednoprzęsłowy, a następnie został przedłużony i zakończony prostoliniowo). Ze strony północnej dobudowano kaplicę, a przy prezbiterium od południa dodano kwadratową zakrystię. Wnętrze nawy i prezbiterium nakryte jest płaskim stropem, w zakrystii występuje sklepienie krzyżowe, a pod chórem krzyżowo-żebrowe. Wyposażenie wnętrza jest w większości późnobarokowe (z XVIII wieku), a główny ołtarz i obydwa boczne w stylu barokowym³⁹.

Godne odnotowania jest, że z rodziny sołeckiej z Grębolic pochodził urodzony tu w 1460 roku (w rodzinie ówczesnego wójta bądź sołtysa) Hieronim Scultetus (Hieronimus Schulz, Hieronymus von Schulz), który po odbyciu stu-

³⁸ H. Hoffmann, *Die katholischen Kirchen des Landkreises Glogau*, Breslau 1937, s. 40-61; M.R. Górniak, *Kościół w Grębolicach*, „MIT – Głogowski Miesięcznik Kulturalny” 3 (1996), nr 6, s. 25-27; Z. Pałubska, *Święty Marcin Biskup (317-397)*, Opatów – Sandomierz 2017, s. 287. Zachowaną w obecnym kształcie świątynię w Grębolicach wzniesiono w dwóch etapach: późnośredniowiecznym (późnogotyckim) oraz nowożytnym (protorenesansowym), a następnie wielokrotnie przebudowywano i restaurowano (m.in. dzisiejsze dachy, osobny nad nawą i drugi nad prezbiterium, które są wtórne z 1813 roku lub z końca XIX wieku).

³⁹ J.B. Sadowski, *Grębocice – kościół p.w. św. Marcina*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. J. Chutkowski, Z. Hendel, J.B. Sadowski, Głogów 1993, z. 6, s. 7-8; M.R. Górniak, *Gmina Grębocice. Informator historyczno-geograficzny*, s. 20-21; M. Bryła, K. Dziura, M.R. Górniak, *Od gotyku do baroku. Zabytkowe kościoły gminy Grębocice*, red. R. Jabłoński i in., Grębocice 2010, s. 20-34; A. Koziół, *Georg i Georg Abraham Lichtenfelsowie*, [w:] *Barokowi malarze i rzeźbiarze w dawnym opactwie augustianów w Żaganiu*, oprac. A. Koziół, A. Kolbiarz, M. Kwaśny, M. Macura, A. Szelaż, Zielona Góra 2015, s. 17-46; M.R. Górniak, *Lichtenfels Georg*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. W. Maciuszczak, Głogów 2018, z. 78, s. 7-8. W grębocickiej świątyni, w głównej kondygnacji nastawy ołtarza głównego znajduje się cenny obraz św. Marcina z Tours (datowany na 1665 rok), którego twórcą jest wybitny malarz Georg Lichtenfels Starszy (ok. 1625-1690), określanym mianem „kożuchowskiego Rubensa”.

diów prawniczych na uniwersytetach w Lipsku (odnotowany w 1487 roku na Wydziale Sztuki), Ferrarze (1490; otrzymał tam licencjat) i Bolonii oraz uzyskaniu doktoratu z teologii został kolejno: oficjałem w Lübben na Dolnych Łużycach (1501), proboszczem w Cottbus (1504), prepozytem w Salzwedel (1506; gdzie zdobył doświadczenie w zakresie sądownictwa i duszpasterstwa), kanonikiem brandenburskim, a następnie, uzyskując 6 października 1507 roku potwierdzenie papieskie, biskupem ordynariuszem biskupstwa brandenburskiego (1507-1520), po czym od 1521 roku przeszedł na biskupstwo Havelbergu (1521-1522)⁴⁰. Zaliczany jest on do pierwszych odbiorców protestu i polemistów Marcina Lutra w sprawie sprzedaży odpustów. Biskup Hieronim jako bliski doradca elektora brandenburskiego Joachima I oraz zwierzchnik diecezji otrzymał bowiem tezy bezpośrednio od Lutra i podjął próbę złagodzenia z nim sporu (między innymi w lutym 1519 roku osobiście udał się na spotkanie z reformatorem do Wittenbergii). Zmarł 29 października 1522* roku w Wittstock (Dosse)⁴¹.

⁴⁰ H. Hoffmann, *Glogauer Bischöfe*, Breslau 1927, s. 10-13; J. Gottschalk, *Auswärtige auf dem fürstbischöflichen Stuhl zu Breslau von 1456-1945 und Schlesier als Bischöfe von 1204-1903*, [w:] *950 Jahre Bistum Breslau. Vorträge zur 950-Jahrfeier, gehalten in der Universität Frankfurt am Main 1950*, Königstein 1951, s. 82-83; J. Schultze, *Hieronymus Sculteti*, [w:] *Neue Deutsche Biographie*, Berlin 1972, Bd. 9, s. 112-113; B. Dratwa, *Wybitni duchowni związani z dziejami terenu diecezji gorzowskiej*, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 19 (1976), nr 7, s. 273-279; M.R. Górniak, *Scultetus Hieronim*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. J. Chutkowski i in., Głogów 1995, z. 30, s. 13-14; A. Kugler-Simmerl, *Bischof, Domkapitel und Klöster im Bistum Havelberg 1522-1598. Strukturwandel und Funktionsverlust* [Studien zur brandenburgischen Landesgeschichte – Bd. 1], Berlin 2003, s. 40-46; J. Mandziuk, *Biskupi pochodzący ze Śląska*, „Saeculum Christianum” 15 (2008), nr 1, s. 38-39.

⁴¹ J. Siebmacher's, *Grosses und allgemeines Wappenbuch: in einer neuen, vollst. geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch-genealogischen Erläuterungen* (Bd. 1, 5, 1, 2): *Bisthümer*, Nürnberg 1881, s. 53-54, 172; K.G.H. Berner, *Schlesische Landsleute: ein Gedenkbuch hervorragender in Schlesien geborener Maenner und Frauen aus der Zeit von 1180 bis zur Gegenwart*, Leipzig 1901, s. 9; J. Blaschke, *Geschichte der Stadt Glogau und des Glogauer Landes*, Glogau 1913, s. 179; F. Escher, *Brandenburg*, [w:] *Lexikon für Theologie und Kirche*, Freiburg 1994, Bd. 2, kol. 630-632; M.R. Górniak, *Biskup włościanin. Z historii za pan brat*, „Gazeta Lubuska” 1997, nr 194, s. 16; B. Wachowiak, A. Kamiński, *Dzieje Brandenburgii-Prus. Na progu czasów nowożytnych (1501-1701)*, Poznań 2001, s. 172-173. Niektóre niemieckie źródła mylnie podają jako datę śmierci biskupa Hieronima 1523 rok.

Warto także wspomnieć, że według przekazów źródłowych (między innymi opisu pastora i historyka Samuela Friedricha Lauterbacha; 1662-1728) w 2. połowie XVII wieku bezcenny księgozbiór ówczesnej Biblioteki *Kripplein Christi* (dawnego kościoła Żłóbka Chrystusa) we Wschowie został ewakuowany i przechowywany właśnie w Grębolicach, (Gramschütz) w majątku ziemskim rodziny von Lossów. Po ustabilizowaniu się sytuacji politycznej książki powróciły z Grębolic do Wschowy w nienaruszonym stanie, a do księgozbioru włączono dodatkowo między innymi podarowaną przez żonę Siegmunda von Lossa XVII-wieczną pięciotomową publikację Johanna Gerharda (1582-1637) *Schola Pietatis... Das ist, Christliche und Heilsame Unterrichtung, was für Ursachen einen jeden wahren Christen zur Gottseligkeit bewegen sollen, auch welcher gestalt er sich an derselben uben soll* (I-V, Jena 1622-1623)⁴². Przypuszcza się, że nastąpiło to po 24 maja 1656 roku (podczas II wojny północnej) w obawie

⁴² S.F. Lauterbach, *Fraustädtisches Zion, das ist Historische Erzählung desjenigen was sich von An. 1500 bis 1700 im Kirchwesen zu Fraustadt in der Cron Pohlen zugetragen*, Leipzig 1711, s. 337; J.F. Specht, *Der neue Zion, oder die Geschichte der evangelisch-lutherischen Gemeinde am Kripplein Christi zu Fraustadt. Herausgegeben zu der 300 jährigen Reformation-Jubelfeier dieser Gemeinde am 18. Mai 1855*, Fraustadt 1855, s. 72-78; J. Dworzaczkowa, *Zniszczenie Leszna w roku 1656*, „Rocznik Leszczyński” 5 (1981), s. 169-196; D. Rott, *Ikonosfera Leszna w latach 1628-1656 jako przestrzeń kulturowego współistnienia. Zarys problematyki*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 4 (2000), s. 60; M. Małkus, *Kościół imienia Żłóbka Chrystusa (Kripplein Christi) we Wschowie. Miejsce i znaczenie ołtarza, ambony i chrzcielniczy*, [w:] *Rzeczpospolita domów. III, Domy Boże*, red. K. Krawiec-Złotkowska, Słupsk 2012, s. 523-539; K. Soliński, *Biblioteca Herbergeriana – co wiemy dziś o dawnej bibliotece przy kościele Żłóbka Chrystusa (Kripplein Christi) we Wschowie?*, [w:] *Verbum Domini manet in aeternum. Wschowski Syjon – centrum wielkopolskiego protestantyzmu. Katalog wystawy*, red. M. Małkus, Wschowa 2017, s. 104-105; S. Rzepka, *Tabulatura Organistarum ex Bibliotheca Ecclesiae Praeseptis Christi Fraustadiensis*, Warszawa 2018, s. 33. Gdy po początkowych sukcesach Szwedzi od 1656 roku zaczęli ponosić pierwsze klęski, katolicka ludność polska bardziej zdecydowanie zwalczała ludność protestancką, zwłaszcza w miastach, uznając ich za zdrajców. W następstwie czego przed polskimi wojskami uciekli niemal wszyscy mieszkańcy Międzyrzecza, Brójec, Skwierzyny, Wolsztyna, Szlichtyngowej oraz Bojanowa. Również w 1656 roku Polacy zdobyli bronione przez Szwedów Leszno, łupiąc je i dotkliwie niszcząc (jednakże większości ludności miejscowej, głównie pochodzenia czeskiego oraz niemieckiego, udało się przeżyć oblężenie i zdobycie miasta).

przed konsekwencjami konfliktu zbrojnego polsko-szwedzkiego w Wielkopolsce. Równocześnie innym jeszcze powodem zagrożenia bezpieczeństwa zbiorów mógł być fakt, iż sąsiadująca z biblioteką wschowska świątynia była nękana wielkimi pożarami (między innymi w 1644 roku), którą księżnica szczęśliwie przetrwała. Ponadto, jak odnotowały kroniki, od 1542 do 1656 roku miasto Wschowę aż sześć razy nawiedziły duże epidemie⁴³.

Dzięki protokołom powizytacyjnym z 2. połowy XVII wieku zachowały się szczegółowe informacje dotyczące sytuacji wyznaniowej w Grębolicach. W zdecydowanej większości była tu ludność wyznania luterańskiego, a do katolicyzmu przyznawały się zaledwie jednostki. Według protokołów z lat 1687-1688 w Grębolicach na 40 kmieci tylko 2 wyznawało katolicyzm. Ponadto przyznawał się do katolicyzmu jeden zagrodnik, a pozostałych 11 było

⁴³ M. Friebe, *Geschichte der ehemaligen Lateinschulen Fraustadts*, Fraustadt 1894, s. 39; J. Dworaczkowa, *Z dziejów braci czeskich w Polsce*, Poznań 2003, s. 99-121; M. Małkus, *Kościół imienia Żłóbka Chrystusa (Kripplein Christi) we Wschowie. Miejsce tożsamości i pamięci wschowskich luteran*, [w:] *Kościół imienia Żłóbka Chrystusa (Kripplein Christi) we Wschowie na tle procesu konfesjonalizacji w krajach Europy Środkowej*, red. P. Klint, M. Małkus, K. Szymańska, [tłum. W.D. Brylla et al.], Wschowa 2012, s. 200-201; B. Ratajewska, *Materiały archiwalne do dziejów Wschowy*, Leszno 2013, s. 23, 173-174, 190; P. Klint, *Stosunki wyznaniowe w miastach wielkopolskich na pograniczu polsko-śląskim i polsko-brandenburskim w XVI i XVII wieku*, „Istoria i Geografia” (2015), s. 91-97; K. Soliński, *The Library of the Kripplein Christi lutheran church in Wschowa in light of its book collection at the National Library of Poland and other sources*, „Polish Libraries” 5 (2017), s. 64-88; M. Małkus, *Wschowski Syjon – zapomniane centrum luteranizmu w Polsce. Wspólne polsko-niemieckie odkrywanie znaczenia Wschowy w dziejach Reformacji w Europie Środkowej*, [w:] *Protestantismus im deutsch-polnischen Dialog. Grenzlandaspekte [Protestantyzm w dialogu polsko-niemieckim. Aspekty pogranicza]*, red. A. Chylewska-Tölle, A. Tölle, Frankfurt (Oder) – Słubice 2018, s. 188-189. Biblioteka *Kripplein Christi* ulokowana była w przybudówce przykościelnej, co pozwoliło uchronić jej zbiory przed pożarami w latach 1644 i 1685. Według najstarszych ewidencji katalogowych pierwotny księgozbiór liczył 1200 książek, po czym odnotowano 2754 pozycje, a w 1806 roku zewidencjonowano ich 2591. Najwięcej woluminów pochodziło z XVI, XVII i I. połowy XVIII wieku. Przeważały dzieła o tematyce teologicznej (najważniejszych teologów luterańskich oraz kalwińskich), filozoficznej, historycznej, prawniczej i medycznej. Szczegółowe informacje dotyczące wschowskiej kolekcji przekazanej pod opiekę rodziny Lossów w Grębolicach odnajdujemy w katalogu-sprawozdaniu sporządzonym przez Gottfrieda Textora z datą 24 maja 1656 roku.

luteranami. Z kolei protestantami byli wszyscy chałupnicy. Jednak analiza kolejnych danych powizytacyjnych (w tym przystępujących do sakramentów) z 1693 i 1716 roku dowodzi wyraźny wzrost wyznawców katolicyzmu w parafii. Potwierdzało to także przechodzenie protestantów na wiarę katolicką⁴⁴.

Przed II wojną światową Grębocice były siedzibą parafii rzymskokatolickiej w ramach dekanatu grodowieckiego (należącego do archidiakonatu Głogów), który obejmował miejscowości: Grębocice (Gramschütz), Bucze (Bautsch, Ehrenfeld-Krone), Przedmoście (Priedemost, Vorbrücken), Retków (Rettkau), Szymocin (Simbsen) oraz Turów (Tauer). W 1929 roku opieką duszpasterską w samych Grębocicach objęto 275 wiernych wyznania katolickiego⁴⁵. Po 1945 roku wierni wyznania rzymskokatolickiego (ze względu na całkowitą wymianę ludności niemieckiej na polską) stali się bezwzględną większością. Rzymskokatolicką parafię grębocicką włączono do dekanatu Głogów – Wschód (obecnie Głogów – św. Mikołaja). Do 1953* roku pierwszym powojennym proboszczem parafii katolickiej św. Marcina z Tours w Grębocicach był duchowny niemiecki Karl Kinne⁴⁶ (pełniący posługę duszpasterską już od 1927 roku). Następnie

⁴⁴ H. Neuling, *Schlesiens Kirchorte und ihre kirchlichen Stiftungen bis zum Ausgange des Mittelalters*, Breslau 1902, s. 79-80; W. Urban, *Z dziejów duszpasterstwa katolickiego w archidiakonacie opolskim i głogowskim*, II. Archidiakoniat głogowski, Warszawa 1975, s. 97; S. Litak, *Struktura terytorialna Kościoła łacińskiego w Polsce w 1772 roku*, Lublin 1980, s. 348; M.R. Górniak, *Grębocice – gmina protestancka*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. J. Chutkowski i in., Głogów 1997, z. 44, s. 5-6.

⁴⁵ J.B. Sadowski, *Grębocice – kościół p.w. św. Marcina*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. J. Chutkowski, Z. Hendel, J.B. Sadowski, Głogów 1993, z. 6, s. 7-8; S. Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVIII wieku*, Lublin 2006, s. 362; T. Kałuski, I. Matejko, *Treści ideowe pieczęci parafii wiejskich na obszarze archidiakonatu głogowskiego (XVIII-XX wiek)*, [w:] *Wież w heraldyce i sfragistyce polskiej*, red. A. Gut, P. Gut, Warszawa 2012, s. 149-170; M.R. Górniak, *Grębocice – gmina protestancka...*, s. 5-6; idem, *Głogów jako znaczący ośrodek administracji kościelnej na Środkowym Nadodrzu w okresie od średniowiecza do współczesności – zarys problematyki*, [w:] *Burmistrz, landrat, wojewoda. Przemiany administracyjne na Środkowym Nadodrzu od średniowiecza aż do czasów współczesnych*, red. P. Bartkowiak, D. Kotlarek, J. Kuczer, Zielona Góra 2011, s. 201-210.

⁴⁶ *Schematyzm diecezji zielonogórsko-gorzowskiej – 1995. 50 lat – wydanie jubileuszowe*, Zielona Góra 1995 (passim); M. Bryła, K. Dziura, M.R. Górniak, *Od gotyku do baroku. Zabytkowe kościoły gminy Grębocice*, s. 10.

miejscowymi proboszczami byli kolejno: Jarosław Wodonos⁴⁷ (1953-1954), Maciej Ignacy Śliwa⁴⁸ (1954-1955), Stanisław Tomasz Zimny⁴⁹ (1956-1976), Eugeniusz Golinowski⁵⁰ (1976-1988), Jan Wójtowicz (1988-2005), Andrzej Skoczylas (2005-2013) oraz Wojciech Ratajewski (od 17 czerwca 2013 roku)⁵¹.

⁴⁷ M.R. Górniak, *Wodonos Jarosław*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. W. Maciuszczak, Głogów 2015, z. 75, s. 38-39.

⁴⁸ R.R. Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945-1956*, Zielona Góra 2018, t. 3, s. 323.

⁴⁹ *Księga chrztów parafii św. Marcina z Tours w Grębolicach za lata 1953-1961* [Archiwum parafialne w Grębolicach], Grębocice 1953-1961; P. Socha, *Świętej pamięci ksiądz mgr Stanisław Zimny*, „*Ecclesiastica*” 39 (1994), nr 9-12, s. 356-359; Ł. Tarasiuk, *Historia parafii pod wezwaniem św. Klemensa Dworzaka w Głogowie w latach 1958-2008* [maszynopis pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem D. Śmierzchalskiego-Wachocza; Uniwersytet Szczeciński – Wydział Teologiczny – Katedra Historii Kościoła], Szczecin 2008, s. 33-35; S. Brasse, *Redemptoryści*, [w:] *Zakony i zgromadzenia zakonne na Ziemi Głogowskiej*, red. M.R. Górniak, Głogów 2009, s. 150-151; G. Górniak, *Zimny Stanisław*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. A. Bok, Głogów 2009, z. 70, s. 47-48; M.R. Górniak, *Společno-religijna rola zakonów i stowarzyszeń katolickich w powojennych dziejach Ziemi Głogowskiej (ze szczególnym uwzględnieniem okresu pionierskiego 1945-1960)*, [w:] *Głogów tu i teraz*, red. E. Czaińska, J. Hermaszewski, B. Kohlman, Głogów 2011, s. 101-106; P. Socha, *Biografie i wspomnienia o kapłanach diecezji gorzowskiej zmarłych w latach 1992-2004*, Zielona Góra – Gorzów Wielkopolski 2017, t. 3*, s. 97-100.

⁵⁰ P. Socha, *Biografie i wspomnienia o kapłanach diecezji gorzowskiej zmarłych w latach 1972-1991*, Zielona Góra – Gorzów Wielkopolski 2017, t. 1*, s. 310-311. Zgodnie z informacjami odnotowanymi w *Księdze chrztów parafii św. Marcina z Tours w Grębolicach za lata 1953-1961* przez pewien czas posługę duszpasterską w Grębolicach pełnili również redemptoryści z Głogowa (m.in. zostali odnotowani w październiku 1956 roku). Skądinąd wiadomo, iż w latach 1946-1958 redemptoryści obsługiwali ponad 50% powiatu głogowskiego, to jest 5 parafii z 16 kościołami (przez pewien czas aż 10 parafii i 20 kościołów). O. Stanisław Zdunek, rektor w Głogowie, od 1 lutego 1953 roku był jednocześnie administratorem głogowskiej parafii św. Mikołaja. W wyżej wymienionej *Księdze chrztów* ks. Stanisław Zimny został odnotowany po raz pierwszy pod datą 4 listopada 1956 roku.

⁵¹ *Diecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne Gorzów Wielkopolski – Paradyż 1947-1997. Księga jubileuszowa*, red. R. Tomczak, Paradyż 1997, s. 196, 222, 231; *Kościół diecezji zielonogórsko-gorzowskiej. Nasze dziedzictwo – tom 3: Dekanaty głogowskie i wschowski* [Kirchen der Diözese Grünberg-Landsberg – unser Erbe – Bd. 3], Bydgoszcz 2010, s. 32-35; R.R. Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945-1956*, Zielona Góra 2016, t. 1, s. 117-118; *Informator diecezji zielonogórsko-gorzowskiej 2017/2018*, Zielona Góra 2017, s. 92, 179, 187.

Kościół i wspólnoty protestanckie

Duże napięcia społeczne spowodowane rozpadem społeczeństwa feudalnego, którym towarzyszyły liczne wystąpienia i buntury chłopskie (między innymi 1604-1607 w podgłogowskich Gaworzycach), doprowadziły na początku XVI wieku do burzliwych przemian oraz wyjątkowo skomplikowanej sytuacji w Europie, więc także i na Ziemi Głogowskiej. Następnie walki klasowe połączyły się z ruchem reformatorskim i nastąpiły czasy rywalizacji wzajemnie zwalczających się i konkurujących ze sobą nurtów religijnych. Wrzenia religijne nie ominęły również wtedy Ziemi Głogowskiej. Choć w samym Głogowie jeszcze przez pewien czas rządzili królewscy starostowie (między innymi Bibersteinowie znajdujący się pod wpływem ultrakatolickich Habsburgów) i nie dopuszczali do oficjalnego krzewienia konfesji protestanckiej, to już w najbliższej okolicy odprawiano nabożeństwa luterzańskie. Szerzący nową wiarę protestanci korzystali bowiem z opieki miejscowych niemieckich właścicieli ziemskich (Grębocice, Jakubów, Wilków, Żukowice)⁵².

Z parafii św. Marcina z Tours w Grębolicach pochodzą dwaj księża: Adam Tablowski (ur. 30 czerwca 1965 roku w Głogowie) oraz Łukasz Tarasiuk (ur. 17 października 1984 roku w Głogowie), którzy studiowali w WSD w Paradyżu. W tymże seminarium kształcili się również gręboliccy duszpasterze: Stanisław Jarosz (wikary w latach 1987-1988) oraz Wojciech Ratajewski (obecny proboszcz).

⁵² D. Dolański, *Z dziejów reformacji w Głogowie*, [w:] *Studia i materiały z dziejów Głogowa* – 3, red. K. Matwijowski, Głogów – Wrocław 1993, s. 46; J. Jankowski, *Gaworzyce – bunt chłopów*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. J. Chutkowski, Głogów 1995, z. 26, s. 5-6; W. Machnicki, *Historia Polkowic*, Polkowice 1998, s. 23-27, 59-61, 79-83; J. Chutkowski, *Dzieje Głogowa*, Legnica 1991, t. 1, s. 150-156; P. Kościelny, *Dzieje Reformacji w Polsce*, Warszawa 2017, s. 257-260; J. Nowosielska-Sobel, P. Wiszewski, *Nad rzeką, wśród wzgórz. Dzieje gminy Żukowice*, Wrocław 2018, s. 93-98. Od lat 40. XVI wieku obszar diecezji wrocławskiej wchodził wyraźnie w okres dominacji protestantów. Luteranie zdobyli znaczną przewagę i odtąd obok siebie egzystowali zwolennicy nowej i starej wiary. Jednocześnie Habsburgowie, którzy jeszcze przez długi czas zachowali tu wpływy, starali się hamować postępy reformacji. W ten sposób w samym Głogowie zwolennicy Lutra uzyskali prawo do wolnych praktyk religijnych dopiero w 1564 roku. Ale już w 1580 roku w okręgu głogowskim na 30 parafii zaledwie 7 było katolickich. W okresie nowożytnym, wraz z rozwojem protestantyzmu, wierni wyznania katolickiego (aż do 1945 roku) byli w mniejszości.

Integralnie z dziejami przedwojennych Grębolic związana była gmina protestancka. Idee reformacyjne zaczęły się tu rozprzestrzeniać już w połowie XVI wieku z inicjatywy dziedzica Grębolic Hansa von Lossa (zm. 1597), sprawującego patronat nad kościołem parafialnym⁵³. W 1552 roku przybył do Grębolic pierwszy kaznodzieja protestancki, a w latach 1564-1576 stałym pastorem był Martin Hain – absolwent uniwersytetu w Wittenberdze (ordynowany tam 18 lipca 1564 roku). Po nim przejściowo (około 1577 roku) pastorem był Bartholomäus Kern (1518-1598). Kolejnym pastorem mianowano w Grębolicach Eliasa Caplera (1566-1622), którego w 1597 roku jako diakona sprowadził tu dziedzic Ernst von Loss⁵⁴. Jednak w 1622 roku Eliasa Caplera zmuszono do opuszczenia wsi (sprawował on swój urząd 25 lat, zmarł w listopadzie 1622 roku). W latach 1623-1637 parafia protestancka była obsadzona przez diakona Christopha Bergera z Bolesławca, a 1637-1654 przez Eliasa Caplera Juniora. Wtedy też gmina wyznaniowa w Grębolicach przestała formalnie funkcjonować, a jej wyznawcy współtworzyli wspólną gminę wyznaniową z mieszkańcami Głogowa i innych wsi podgłogowskich⁵⁵.

Od 1628 roku okolice Głogowa (okres wojny trzydziestoletniej) zostały zajęte przez czeski regiment dragonów księcia opawsko-karniowskiego Karla Eusebiusa von Liechtensteina, a cesarz Ferdynand II Habsburg, wykorzystując

⁵³ F.B. Werner, *Schlesische Bethäuser*, Teil I bis V, 1748-1752 [reprint], Hildesheim 1989; A. Bok, A. Chodor, M.R. Górniak, *W naszej małej Ojczyźnie*, s. 156; M. Kaluch-Tabisz, *Udział szlachty w powstaniu domów modlitwy na pograniczu ziemi wschowskiej i księstwa głogowskiego jako przykład identyfikacji wyznaniowej w XVIII wieku*, [w:] *Rycerze – szlachta – ziemianie. Szlachetnie urodzeni na ziemi wschowskiej i pograniczu wielkopolsko-śląskim*, red. P. Klint, M. Małkus, K. Szymańska, Wschowa – Leszno 2014, s. 247-250.

⁵⁴ M.R. Górniak, *Grębolicie – gmina protestancka...*, s. 5-6; D. Dolański, *Specyfika ruchu reformacyjnego na pograniczu śląsko-łużyckim w XVI wieku*, [w:] *Nowy Testament w dziejach i kulturze Europy*, red. T. Jaworski, W. Pyżewicz [Zielonogórskie Studia Łużyckie – nr 3], Zielona Góra 2001, s. 35-39.

⁵⁵ J. Rademacher, *Predigergeschichte des Kirchenkreis Glogau*, Breslau – Wohlau 1933, s. 51-56; K. Matwijowski, *Czasy nowożytne*, [w:] *Głogów. Zarys monografii miasta*, Wrocław – Głogów 1994, s. 143-149; H. Weilandt, *Kleine Ortschronik von Gramschütz*, s. 3. Po wojnie trzydziestoletniej zaczęto masowo zamykać świątynie ewangelickie oraz odbierać przejęte w XVI wieku kościoły katolickie. Szacuje się, że na terenie księstwa głogowskiego komisje redukcyjne odebrały ewangelikom 164 kościoły. Jednak po Konwencji Altransztadzkiej (21 sierpnia 1707 roku) na Śląsku zwrócono ponad 120 zabranych przez komisję świątyń.

sukcesy militarne, wydał 6 marca 1629 roku edykt restytucyjny nakazujący zwrot dóbr kościelnych zajętych przez protestantów⁵⁶. Z końcem 1650 roku w rezydencji Lossów w Grębolicach znaleźli schronienie dwaj głogowscy kaznodzieje protestanccy (pastor Sigismund Pürscherr i diakon Casper Knorr) i tam przejściowo odbywały się nabożeństwa. Od grudnia 1651 roku nabożeństwa ewangelickie oficjalnie odprawiano pod gołym niebem na wzgórzu Windmuhl (Góra Wiatraczna), a niektórzy wierni udawali się na nie aż do Trzęsowa. Po wybudowaniu świątyni protestanckiej w Głogowie ewangelicy z Grębolic uczęszczali tam na nabożeństwa (jednak w grudniu 1652 roku nakazano opuszczenie okręgu głogowskiego duchownym protestanckim). Z kolei kościół parafialny św. Marcina z Tours został 11 sierpnia 1654 roku zamknięty i opieczętowany przez komisję cesarską. Pod koniec tegoż roku świątynię zwrócono katolikom (rekoncyliowana przez komisarza biskupiego wrocławskiego Baltazara Machio)⁵⁷.

⁵⁶ F. Minsberg, *Geschichte der Stadt und Festung Gross-Glogau*, Glogau 1853, Bd. 1, s. 219-231; J. Chutkowski, *Wędrowki po dawnym Głogowie*, Głogów 1997, s. 67-70; H. Haupt, *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein 1611-1684*, Wien 2007, s. 71-72; J. Mandziuk, *Postacie śląskiego Kościoła katolickiego w czasach nowożytnych*, „Saeculum Christianum” 16 (2009), nr 1, s. 99-101; H. Gerlic, *Między kolegiatą a kościołem parafialnym. Kręgi duchowieństwa diecezjalnego w Głogowie*, [w:] *Glogovia Maior – Wielki Głogów pomiędzy blaskiem dziejów i cieniem ruin*, red. B. Czechowicz, M. Konopnicka, Głogów – Zielona Góra 2010, s. 257. Edykt cesarski nakazywał w ciągu sześciu tygodni wszystkim protestantom opuszczenie granic księstwa głogowskiego lub przejście na katolicyzm.

⁵⁷ J.G. Worbs, *Die Rechte der evangelischen Gemeinden in Schlesien an den ihnen in 17. Jh. gewaltthätig genommenen Kirchen und Kirchengüter dargestellt*, Sorau 1825, s. 38; *Geschichte der evangelisch-lutherischen Kirche zu Gross-Glogau zugleich als Einladungsschrift zu der zweihundertjährigen Jubelfeier der Kirche am 1 Dezember 1852*, Glogau 1852, s. 22-24; J. Blaschke, *Geschichte der Stadt Glogau und des Glogauer Landes*, s. 292-293; J. Kuczer, *Współdziałanie szlachty protestanckiej księstwa głogowskiego w obronie wyznania w XVII i na początku XVIII wieku*, „Studia Zachodnie” 8 (2006), s. 131; D.A. Czaja, *Głogowscy ewangelicy w dążeniach do powstania Kościoła Pokoju w Głogowie*, [w:] *Reformacja i tolerancja – jedność w różnorodności? Współistnienie różnych wyznań na ziemi wschowskiej i pograniczu wielkopolsko-śląskim*, red. M. Małkus, K. Szymańska, Wschowa – Leszno 2015, s. 57-73. Według przekazów niemieckich protestanci z Grębolic i okolic Głogowa od 1651 roku, oczekując na wybudowanie kościoła pokoju, pielgrzymowali poza swoje miejsce zamieszkania i spotykali się na wolnym powietrzu na wspólnych nabożeństwach z ołtarzem ustawionym pod drewnianym dachem. Nazywali to miejsce „chatą Pana Boga przed Głogowem” (*die Hütte Gottes vor Glogau*).

W celu wyboru swych przedstawicieli wierni wskazywali elektorów, którzy powoływali pastorów. Na czele gminy stał pastor primarius. W latach 1650-1669 był nim Sigismund Pürscher, a od 1669 roku Florian Klepperbein. Pastor primarius był odpowiedzialny za prowadzenie pracy duszpasterskiej i kierowanie gminą. W pracy duszpasterskiej wspierał go pastor secundus, także zatrudniony przez gminę. Za utrzymanie budynku kościelnego odpowiedzialni byli przedstawiciele gminy wyznaniowej (*Kirchengemeinde Vorstand*) i zatrudniana przez nich służba kościelna. To oni decydowali o przeznaczeniu środków uzyskanych na jej utrzymanie. Dochody gminy pozyskiwano najczęściej ze składek i darowizn wiernych. Jednak po przejęciu Śląska przez Prusy w 1741 roku konfesja ewangelicka stała się dominującą, a gminom w pobliskich wsiach zezwolono na budowę własnych świątyń oraz wspierano je finansowo i kadrowo. Skorzystała z tego także gmina ewangelicka w Grębolicach. W 1741 roku powstała oddzielna wspólnota ewangelicka, która była związana z parafią w Głogowie⁵⁸.

Równocześnie od początku XVII wieku przy parafii protestanckiej w Grębolicach funkcjonowała szkoła wyznaniowa. Do 1622 roku prowadził ją pisarz kościelny Kasper Lindner (po nim funkcję tę pełnił Krzysztof Bucholz). Z kolei pod datą 9 sierpnia 1630 roku źródła kościelne (list kolatora) wymieniał kolejnego tutejszego nauczyciela szkoły protestanckiej, Kaspra Streichborna. Pod koniec XVII wieku uczęszczało do niej 24 uczniów, a funkcję pisarza pełnił wtedy w szkole pochodzący z Leszna Paweł Rosenbunt – Niemiec, absolwent logiki. Po dłuższej przerwie w działalności placówki, spowodowanej ograniczeniami cesarskimi (dzieci aż do konfirmacji musiały uczęszczać do szkoły katolickiej), dopiero po powstaniu samodzielnej parafii ewangelickiej w latach 1754-1767 odnotowano nauczyciela i organistę Beniamina Matteya. W 1780 roku wybudowano nowy niewielki obiekt (właściwie izbę szkolną), do

⁵⁸ H. Neuling, *Schlesiens Kirchorte und ihre kirchlichen Stiftungen bis zum Ausgange des Mittelalters*, Breslau 1902, s. 79-80; W. Urban, *Z dziejów duszpasterstwa katolickiego w archidiecezji opolskiej i głogowskiej*, s. 97; J. Jańczak, *Rozmieszczenie wyznań*, [w:] *Atlas historyczny Polski. Śląsk w końcu XVIII wieku* – tom 1, część 2 – *Komentarz*, Wrocław 1976, s. 41-45; M.R. Górniak, *Grębolicice – gmina protestancka...*, s. 5-6.

którego uczęszczały, poza uczniami z Grębolic, również dzieci z okolicznych miejscowości. W latach 1833-1834 ze względu na coraz większe potrzeby wiernych gręboliczkiej parafii ewangelickiej z inicjatywy właściciela majątku, księcia Augusta Hohenzollerna, wzniesiono nowy obiekt szkolny (który był czynny do 1945 roku). Za kadencji pastora Karla Franza Eduarda Nitzschego (1854-1881) wymieniano kolejnego nauczyciela Juliusa Oscara Willenberga. Ponieważ w XX wieku szkoły elementarne straciły status wyznaniowych, uczniów zlikwidowanej w 1939 roku szkoły katolickiej przeniesiono do szkoły ewangelickiej (wówczas bezwyznaniowej)⁵⁹.

Według protokołów powizytacyjnych z 2. połowy XVII wieku (1687-1688, 1693-1694) oraz 1. połowy XVIII wieku (1704, 1706, 1717) większość mieszkańców Grębolic była ewangelikami (podobnie było w Przedmościu). Miejscowy dziedzic Sigismund von Loos udostępnił swój pałac na dom modlitwy (*Bethaus*), a następnie przekazał do dyspozycji parafii ewangelickiej sąsiedni budynek dawnej szkoły jazdy konnej, który zaadaptowano do celów religijnych. Fundatorami najstarszego protestanckiego domu modlitwy w Grębolicach byli Henryk Scholtz, murarz Jerzy (nieznany z nazwiska) oraz Zygmunt Leissner. 23 lutego 1741 roku na prośbę mieszkańców przybył do Grębolic duchowny ewangelicki Chrystian Scobel (1715-1759), który do 1746 roku był proboszczem miejscowej parafii. W tym czasie na 900 mieszkańców tylko cztery rodziny były katolickie. Następcą Scobela do 1779 roku był duchowny Johann Andreas Stengel (1711-1779), którego staraniem w 1754 roku wybudowano na terenie dworskim nowy dom modlitwy, a gmina ewangelicka w Grębolicach otrzymała status samodzielnej parafii. Z inicjatywy kolejnego pastora Christiana Henniga (1779-1830) wybudowano nową plebanię (1786), a w okresie urzędowania pastora Louisa Augusta Schumana (1847-1854) rozbudowano świątynię z przeznaczeniem na 1200 osób, w tym zaprojektowano 300 miejsc siedzących.

⁵⁹ F.G.A. Anders, *Geschichte der evangelischen Kirche in Schlesien. Nebst einer Kirchen-Carte*, Breslau 1867, s. 455-456; W. Ostrowski, *Wiejskie szkolnictwo parafialne na Śląsku w drugiej połowie XVII wieku*, Wrocław 1971, s. 102, 106-107; M.R. Górniak, *Szkoły parafialne w drugiej połowie XVII wieku*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. J. Chutkowski i in., Głogów 1996, z. 39, s. 17-18; A. Bok, M.R. Górniak, T. Mietlicki, *Gmina Grębocice na dawnych pocztówkach*, s. 36.

Ponadto wzniesiono dzwonnice z trzema dzwonami⁶⁰. W 1845 roku świątynia protestancka została przebudowana i powiększona o wieżę z zegarem (w 1917 zelektryfikowana, a w 1929 roku gruntownie wyremontowana)⁶¹.

W 1852 roku nastąpiły kolejne zmiany organizacyjne w Kościele ewangelickim, kiedy to Fryderyk Wilhelm IV ustanowił nowy porządek dla gmin wyznaniowych. Na czele gminy stało odtąd kolegium kościelne, które zarządzało sprawami gminy. Składało się z 3 przedstawicieli gminy, 3 pastorów, radcy prawnego i 6 rewizorów. Przy wyborze proboszcza parafii był stosowany system trzech kurii. Każda kuria miała jeden głos. Według źródeł kościelnych parafia ewangelicko-augsburska w Grębocicach w 1867 roku liczyła 1112 wiernych. Należały wtedy do niej miejscowości: Grębocice (Gramschütz), Kwielice (Marienquell), Obiszów (Obisch), Przedmoście (Priedemost, Vorbrücken), Potoczek (Töppendorf), Retków (Rettkau), Stara Rzeka (Altwasser), Świnino (Klein Schwein) oraz Wysoka Cerkiew (Grodowiec; Hochkirch)⁶².

W 1873 roku wprowadzono ewangelickie gminy kościelne i nowy porządek synodalny. Zamiast kolegium kościelnego gminą zarządzała kościelna rada gminna, składająca się z duchownych i starszych. Po 1933 roku prowadzono walkę kościelną z tzw. Niemieckimi Chrześcijanami, ogólnoniemieckim pro-nazistowskim ruchem religijnym, który uzyskał w regionie głogowskim duże

⁶⁰ W. Urban, *Z dziejów duszpasterstwa katolickiego w archidiecezji opolskiej i głogowskiej*, s. 97; M.R. Górniak, *Grębocice – gmina protestancka...*, s. 5-6; A. Bok, M.R. Górniak, T. Mietlicki, *Gmina Grębocice na dawnych pocztówkach*, s. 34.

⁶¹ G. Eberlein, *Die General-Kirchenvisitation im Fürstentume Liegnitz von 1654 und 1655: Protokolle und Beilagen (=Urkunden-Sammlung zur Geschichte der evangelischen Kirche Schlesiens 2)*, Liegnitz 1917, s. 88-92; W. Urban, *Z dziejów duszpasterstwa katolickiego w archidiecezji opolskiej i głogowskiej*, s. 97; M.R. Górniak, *Grębocice – gmina protestancka...*, s. 5-6.

⁶² F.G.A. Anders, *Geschichte der evangelischen Kirche in Schlesien*, s. 455-456; *Akta metrykalne Grębocice /Gramschütz/ – fotokopie ksiąg kościoła rzymskokatolickiego i ewangelickiego*, [w:] *Archiwum Państwowe w Zielonej Górze – Zespół: 89/113/0* (<https://szukajwarchiwach.pl/89/113/0/#tab>; Zespół: fotokopie ksiąg chrztów wyznania rzymskokatolickiego i ewangelickiego z lat 1585-1607, 1613-1633, 1700-1741, sygn. 1-3, 5-7, 9-12; fotokopie ksiąg małżeństw wyznania rzymskokatolickiego i ewangelickiego z lat 1601-1622, 1702-1715, 1735-1741, sygn. 4, 9, 12; fotokopie ksiąg zgonów wyznania rzymskokatolickiego i ewangelickiego z lat 1585-1592, 1597-1612, 1617-1618, 1634-1653, sygn. 1-6).

wpływy (od 1928 roku w Grębolicach działała komórka NSDAP). Wówczas do parafii ewangelickiej w Grębolicach należały następujące miejscowości: Grębocice, Bucze, Obiszów, Retków, Rzeczyca, Świnino i Wysoka Cerkiew (Grodowiec). W okresie międzywojennym we wsi nadal dominowali protestanci (w 1929 roku odnotowano 1169 wiernych konfesji ewangelickiej i 280 katolików)⁶³.

Współzycie mieszkańców różniących się konfesją układało się pomyślnie (znane były małżeństwa mieszane, a na ważniejsze imprezy wiejskie zapraszani byli proboszczowie obu wyznań). Nieznane były relacje o przypadkach większych konfliktów. Rozłam wyznaniowy był faktem od dłuższego czasu i zapewne nauczono się żyć obok siebie, a jednocześnie z sobą⁶⁴. Niestety, po II wojnie światowej świątynia protestancka została dotkliwie zdewastowana, a po 1952* roku rozebrana do fundamentów (na jej miejscu wybudowano nowy obiekt – w budynku tym przez wiele lat mieściła się piekarnia Gminnej Spółdzielni, a następnie prywatna)⁶⁵.

⁶³ *Das war Glogau. Stadt und Land an der Oder, 1913-1945*, red. H.J. Schelenz, Hannover 1991², s. 265; G. Schröter, *Evangelische Kirchen im Kreis Glogau im Jahre 1931*, „Nueuer Glogauer Anzeiger” 50 (2003), nr 8, s. 2-3.

⁶⁴ O. Hoffmann, *Gramschütz – Kreis Glogau*, s. 22-23; A. Bok, A. Chodor, M.R. Górniak, *W naszej małej Ojczyźnie...*, s. 141.

⁶⁵ A. Walkowiak, *Organy w kościołach regionu glogowskiego i dekanatu wschowskiego*, Głogów 2002, s. 97; M.R. Górniak, *Pamiętniki i wspomnienia osadników rejonu gminy Grębocice – zeszyt 2. Powojenne relacje nauczycieli i absolwentów szkół z terenu gminy*, Grębocice – Lublin 2008, s. 18-19. Na podstawie powojennych relacji wiemy o tragicznych losach poewangelickiej świątyni w Grębolicach. Jedynie występują rozbieżności w datowaniu ostatecznej jej rozbiórki. Aleksander Walkowiak, zestawiając dzieje świątyń regionu glogowskiego, napisał: „Lata 1945-1947 okazały się dla kościoła tragiczne. Najpierw w budynek uderzył pocisk artyleryjski, który przebił ścianę szczytową od strony chóru organowego. Wówczas zniszczone zostały cenne organy. Następnie wojsko sowieckie, okupując wioskę, obrało sobie za cel do strzelania krzyż na wieży kościelnej. Jak twierdzą naoczni świadkowie, żołnierze dla zabawy strzelali do niego z ciężkiej broni ręcznej z pewnej odległości, w wyniku czego wkrótce runął z trzaskiem na ziemię. Przez następne dwa lata kościół był systemtycznie ograbiany [...]. Najpierw wynoszono ławki na opał do miejscowej szkoły i wszystko, co mogłoby się na ten cel przydać. Pozostały tylko mury i ponura pustka po pięknym wystroju wewnątrz. To wszystko działo się za milczącą zgodą ówczesnych władz miejscowych i aparatu administracyjno-policyjnego. [...] By zatrzeć ślady istnienia świątyni, w której modlono się przez 191

Wspólnota żydowska

Z przedwojennymi dziejami wsi związana była również mała gmina żydowska. Pierwsi Żydzi zapewne zamieszkali tu pod koniec XV wieku⁶⁶ (po wygnaniu z Głogowa przez księcia żagańskiego Jana II, zwanego Szalonym). Do najdłużej przebywających w Grębolicach mieszkańców wyznawców religii mozaistycznej należały rodziny: Kohn, Moses, Benjamin i Stein. Wśród przedwojennych mieszkańców wsi (wówczas Gramschütz) żydowskiego pochodzenia wymieniano także: Sophie Methies (ekspedientkę sklepową), Hermanna More (kupca pochodzącego z Zielonej Góry, którego córka Erna uczęszczała do gręboliczkiej szkoły ewangelickiej), Davida Scheiera (późniejszego właściciela głogowskiego odzieżowego domu handlowego przy Malzstrasse – obecnie ul. Słodowa), Hermana Steina (handlarza – właściciela sklepu z towarami rękodzielniczymi) i Lei Szigera (handlarza-kupca). Stosunki miejscowych Żydów z mieszkańcami Niemcami były poprawne, ale nigdy przyjacielskie, głównie ze względu na ich mocną konkurencję handlową. Parcele żydowskie w Grębolicach stanowiły tzw. kwartał żydowski. Do ważniejszych miejscowych firm żydowskich należały spółki „Albert Kohn” (istniejąca w Głogowie

lat, zdecydowano się zbudować na tym miejscu piekarnię – czynną do obecnych czasów”. Z kolei Edward Bora, który objął posadę kierownika Szkoły Podstawowej w Grębolicach w latach 1950-1952, wspominał: „Jest rok 1951. Nadarzyła się pewna okazja. Ludzie wycinali wieczorami z wnętrza kościoła ewangelickiego drewno na opał. Było pewne, że któregoś dnia budowla się zawali, a dach przykrywała piękna, czerwona dachówka (karpiówka). Pojechałem do Głogowa, poszedłem do Urzędu i powiedziałem, że na szkolnym dachu jest stara dachówka porośnięta grubą warstwą mchu i dach przecieka. Zaproponowałem, by tę piękną dachówkę zdjąć z kościoła i pokryć nią szkołę. Nikt nie chciał podjąć decyzji, bo był to budynek sakralny. Bano się odpowiedzialności. Nie zaprzeczano, że kościół się zawali. Powiedziałem więc, że ja to zrobię, ale proszę, by nie obciążano mnie odpowiedzialnością, kiedy sprawa nabierze rozgłosu”.

⁶⁶ J. Kuczer, *Od wypędzenia do przywileju. Czynniki warunkujące egzystencję społeczności żydowskiej księstwa głogowskiego w epoce habsburskiej (1526-1741)*, [w:] *Żydzi i judaizm we współczesnych badaniach polskich* – tom 4, red. K. Pilarczyk, Kraków 2008, s. 121-141; M.R. Górniak, *Wielowiekowy wkład Żydów w dziedzictwo kulturowe Głogowa*, [w:] *Wielokulturowe dziedzictwo Głogowa – wczoraj i dziś*, red. L. Lenarczyk i in., Głogów 2010, s. 165-172.

od XVIII wieku, a w Grębolicach przez pewien czas posiadająca także młyn) i „Jakob Benjamin” (prowadząca hurtowy handel zbożem i paszą), a po nim „Hermann More”. W 2. połowie XIX i na początku XX wieku obie firmy posiadały w Grębolicach obszerne pomieszczenia handlowe i magazyny. Na przełomie lat 20. i 30. XX wieku osiedlił się tu jeszcze stomatolog James Lebram z Berlina (jego żona pochodziła z Białoleki koło Głogowa i była ewangeliczką)⁶⁷. Ostatni gręboliccy Żydzi zostali pochowani na cmentarzu żydowskim w Głogowie (zlokalizowanym obecnie na terenie Szkoły Podstawowej nr 7, przy obecnej ul. Sienkiewicza) prawdopodobnie w latach 20. XX wieku. Przedwojenne kościelne źródła niemieckie (między innymi publikacja Franza Xavera Seppelta z 1929 roku) wymieniają wśród mieszkańców Grębolic dziewięciu Żydów. W latach 1935-1938 (po wejściu w życie tzw. ustaw norymberskich regulujących kwestię obywatelstwa) majątki żydowskie zostały skonfiskowane przez Rzeszę, a później spotkał ich zapewne taki sam los, jak i innych współbratymców⁶⁸.

⁶⁷ O. Hoffmann, *Gramschütz – Kreis Glogau*, s. 109-113; J.K. Kuczer, *Handel żydowski w księstwie głogowskim (XVI-XVIII wiek)*, [w:] *Studia historyczne nad polityką, gospodarką i kulturą*, red. B. Halczak, Zielona Góra 2002, s. 263-276; Ł. Pakuła, *Kamienica Kronheimów*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, Głogów 2012, z. 72, s. 18-19; A. Herzig, *Das unruhige Schlesien – Krisendynamik und Konfliktlösung vom 16. bis zum 20. Jahrhundert* [*Neue Forschungen zur schlesischen Geschichte – Bd. 25*], Böhlau – Köln – Weimar – Wien 2014, s. 203-211; M.R. Górniak, P. Górniak, *Zarys dziejów Ochotniczej Straży Pożarnej w Grębolicach (1947-2017)*, Grębocice 2017, s. 32-33.

⁶⁸ F.X. Seppelt, *Real-Handbuch des Bistums Breslau*, II. *Historisch-statistische Übersicht über die Verwaltungsbehörden, Anstalten und Seelsorgstellen des Bistums*, Breslau 1929, s. 159; M. Ptak, *Zgromadzenia i urzędy stanowe księstwa głogowskiego od początku XIV wieku do 1742 roku*, s. 160; M. Wodziński, *Hebrajskie inskrypcje na Śląsku XIII-XVIII wieku*, Wrocław 1996, s. 259-272; M.R. Górniak, *Cmentarze – żydowski kirkut*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. J.B. Sadowski i in., Głogów 1999, z. 50, s. 9-10; K. Urban, *Cmentarze żydowskie, synagogi i domy modlitwy w Polsce w latach 1944-1966 (wybór materiałów)*, Kraków 2006, s. 799-801; F.D. Lucas, M. Heitmann, *Żydzi głogowscy. Dzieje i kultura*, tłum. J. Obrusik-Jagła, Głogów 2013, s. 225-233; B. Rudawski, *Mienie i rasa. Wybrane aspekty „aryzacji” majątku żydowskiego w Trzeciej Rzeszy i w kraju Warty*, „Meritum” 8 (2016), s. 313; T. Włodarczyk, *Z historii Żydów w regionie legnickim*, Warszawa 2006, s. 34-38.

Próby zorganizowania po II wojnie światowej duszpasterstwa prawosławnego

Powstanie i rozwój prawosławnego życia religijnego na tutejszym obszarze w znaczącym stopniu związane było z przeprowadzoną w 1947 roku akcją „Wisła”, gdy przymusowo przesiedlona w jej ramach ludność mogła stanowić zasadniczą bazę społeczną dla powstawania placówek Kościoła prawosławnego. Prawosławne władze kościelne rozpoczęły organizowanie życia religijnego na obszarze Ziem Odzyskanych bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej. Tworzenie parafii na tym obszarze było jednak niełatwe, ponieważ Cerkiew znalazła się w skomplikowanej sytuacji wewnętrznej (poza obszarem Białostocczyzny miała charakter diaspory, a większość wiernych musiała opuścić swoje wcześniejsze miejsce zamieszkania)⁶⁹. Władze cerkiewne, podejmując próby organizacji życia religijnego, wydelegowały księdza Stefana Bieguna (w 1945 i 1947 roku), który miał zaznajomić się z potrzebami zamieszkałej na tych ziemiach ludności prawosławnej. Poza nim na Dolny Śląsk skierowano jeszcze księży Jana Lewiarza i Teodora Kuczyńskiego. Zostali oni upoważnieni do prowadzenia rozmów z władzami terenowymi i załatwiania w urzędach wszelkich formalności związanych z tworzeniem parafii. W przypadku pozyśkiwania świątyń zarówno władze cerkiewne, jak i duchowni mogli ubiegać się jedynie o przydział obiektów poewangelickich, których w związku z wysiedleniem ludności niemieckiej na obszarze Dolnego Śląska (między innymi w Grębolicach, Malczycach, Polkowicach i Przemkowie) było wiele⁷⁰.

⁶⁹ *Kościół, polityka, historia. Ze studiów nad problemami mniejszości wyznaniowych w Polsce w XX i XXI wieku*, red. S. Dudra, O. Kiec, Warszawa 2009, s. 51, 62-65; S. Dudra, P. Pochyły, *Kwestie wyznaniowe na pograniczu polsko-niemieckim*, „Rocznik Lubuski” 38 (2012), cz. 1, s. 152; S. Dudra, *Lemkowie*, [w:] *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie światowej. Wybrane elementy polityki państwa*, red. S. Dudra, B. Nitschke, Kraków 2010, s. 261 – według autora w czasie akcji „Wisła” deportowano 140 577 osób; A. Wilk, *Historia ludności lemkowej (1918-1989)* [maszynopis rozprawy doktorskiej napisanej pod kierunkiem R. Wnuka – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. Wydział Nauk Humanistycznych, Instytut Historii], Lublin 2018, s. 309-312.

⁷⁰ J. Tatarska, *Astriab Jan*, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM* (część biograficzna), red. E. Dziębowska, *Suplement A-B*, Kraków 1998, s. 19-20; K. Urban, *Z dziejów Kościoła prawosławnego na Dolnym Śląsku 1946-1956*, Białystok 1998, s. 15,

W 1949 roku władze Kościoła prawosławnego podjęły, zakończoną niepowodzeniem, próbę uruchomienia placówki duszpasterskiej w Grębolicach. Na podstawie umowy o najmie kościoła poewangelickiego w Grębolicach (spisanej 1 marca 1949 roku we Wrocławiu pomiędzy Urzędem Pełnomocnika Konsystorza Polskiego Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP na Dolny Śląsk a dolnośląskim dziekanem prawosławnym reprezentowanym przez ks. Stefana Bieguna) w marcu tegoż roku zarejestrowano w starostwie głogowskim punkt duszpasterski w Grębolicach. Obiekt ten początkowo miał być przekazany bezpłatnie wiernym wyznania prawosławnego na okres od 1 marca do 31 grudnia 1949 roku, jednak już według informacji Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze (pismo PWRN do UdSW z 28 lipca 1952 roku) kościół w Grębolicach był zniszczony w 95%. Inną jeszcze przeszkodą w powstaniu na terenie tej miejscowości placówki prawosławnej było negatywne nastawienie przybyłej tu ludności konfesji greckokatolickiej, która przeważała nad prawosławnymi. Zdaniem księdza Wiktora Masika grekokatolicy byli „wrogo usposobieni do Cerkwi prawosławnej i nie życzyli sobie prawosławnych nabożeństw, oświadczając, że nie będą chodzić do cerkwi. Nie korzystali też z Polkowic, gdzie znajdował się ewangelicki kościół w bardzo dobrym stanie i w którym odbywały się od marca 1949 roku prawosławne nabożeństwa” (pismo Wiktora Masika do Kancelarii Metropolitarnej z 19 kwietnia 1953 roku – AMP sygn. RV-4C 579)⁷¹. Fakt ten dowodzi, że w wielu przypadkach (podobnie było między innymi w Polkowicach

22, 31; idem, *Ks. Stefan Biegun (1903-1983). Zapis jednego życia*, Kraków 2002, s. 74; S. Tokarczuk, M. Stefanowska, *Kwestie demograficzne w gminie Rudna*, [w:] *Rudna. Ilustrowana monografia gminy*, red. S. Tokarczuk, Rudna 2010, s. 211-230; S. Dudra, P. Pochyły, *Kwestie wyznaniowe na pograniczu polsko-niemieckim*, s. 152. Z Grębolicami związany był i mieszkał tu w młodości wybitny kompozytor i pedagog Jan Astriab (ur. 14 września 1937 roku w Smerkowcu koło Gorlic, zm. 29 marca 2005 roku w Poznaniu).

⁷¹ S. Dudra, *Prawosławna diecezja wrocławsko-szczecińska w latach 1951-2002. Kształtowanie się struktury dekanalnej i parafialnej*, „Cerkiewny Wiestnik” 51 (2004), nr 1, s. 48-63; P. Gerent, *Prawosławie na Dolnym Śląsku w latach 1945-1989*, s. 354-356; S. Dudra, *Cerkiew w diasporze. Z dziejów prawosławnej diecezji wrocławsko-szczecińskiej*, Poznań 2009, s. 13, 90, 142-143; M.R. Górniak, *Pamiętniki i wspomnienia osadników rejonu gminy Grębocice – zeszyt 3: Pionierzy i ich następcy*, Grębocice – Lublin 2011, s. 54; J. Syrnok, *Pod specjalnym nadzorem – Ukraińcy*, [w:] *Kto siedzi na miedzi (-y)?*, red. J. Starzyński, Legnica 2013, s. 107-137.

i Szprotawie) powstające parafie prawosławne były zdecydowanie zwalczane przez ludność greckokatolicką, która kultywowała własne tradycje i jednoznacznie, pomimo licznych nacisków władz administracyjnych, odrzucała możliwość powrotu do prawosławia⁷².

Podsumowanie

Niniejszy szkic, dotyczący wielowiekowej współegzystencji wyznań religijnych na tle dziejów miejscowości Grębocice, a w szerszym kontekście Ziemi Głogowskiej, jest jedynie wstępnym zasygnalizowaniem tego wielowątkowego tematu⁷³. Przede wszystkim należy bowiem pamiętać, że charakterystyczną cechą omawianego obszaru, która na stałe wpisała się w jego dawne i nowe dzieje, było zróżnicowanie etniczne i kulturowe tutejszej ludności. Jednocześnie należy podkreślić, iż długotrwałemu procesowi osadniczemu na tym terenie towarzyszyły zmieniające się wielokrotnie warunki jego podległości geopolitycznej⁷⁴. Natomiast w odniesieniu do sfery konfesyjnej na tym obsza-

⁷² S. Dudra, *Poza małą ojczyzną. Łemkowie na Ziemi Lubuskiej*, Wrocław 2008, s. 80, 127, 132; A. Chabasińska, *Kościół prawosławny na Ziemi Lubuskiej po II wojnie światowej*, „Studia Lubuskie” 6 (2010), s. 379-403; B.A. Orłowska, *Sytuacja wyznaniowa wśród Łemków na Ziemiach Zachodnich w latach 1947-1956*, „Perspectiva” 11 (2012), nr 1, s. 106-118; A. Barna, *Wspomnienia*, [w:] *Pamiętniki, relacje i wspomnienia osadników rejonu obecnej gminy Jerzmanowa – część 3: Prace zebrane w zakresie projektu „Powojenna historia mówiona Gminy Jerzmanowa” zrealizowanego w ramach Programu „Patriotyzm jutra”*, red. M.R. Górniak, Jerzmanowa – Lublin 2017, s. 7-28. Warto podkreślić, że w wielu miejscowościach na Ziemiach Odzyskanych w zaspokajaniu potrzeb religijnych grekokatolików i prawosławnych przesiedleńców istotną rolę odgrywali duchowni katoliccy. Co ważne, współpraca między duchownymi obu wyznań układała się poprawnie (przykład ks. Jarosława Wodonosa) i nie odnotowano w źródłach wrogich wystąpień. Jednocześnie wśród samych osiedleńców Łemków występowały niekiedy skrajne przypadki negatywnych nastrojów – jeden z przesiedleńców z Grębocic stwierdzał, że: „[...] wszystko i tak się zmieni, i przyjdzie czas, że z Polakami się porachuje”.

⁷³ Celowo, ze względu na podkreślane ograniczenia opracowania, zatrzymaliśmy analizę dziejów religijnych tego regionu na I. połowie XX wieku i nie rozwijaliśmy tej problematyki bardziej szczegółowo do czasów współczesnych (tym bardziej, że obecnie w przypadku Grębocic głównie dotyczy to konfesji rzymskokatolickiej).

⁷⁴ K.M. Pudło, *Wieloetniczność ludności Dolnego Śląska po II wojnie światowej*, „Dolny Śląsk” 14 (2009), s. 58.

rze wypada jednocześnie zaznaczyć, że ze względu choćby na wielowiekowy oraz wieloaspektowy proces kształtowania i przeobrażeń łacińskiej organizacji kościelnej oraz protestantyzmu⁷⁵, trudno omówić wyczerpująco te zagadnienia w tak skrótowym artykule.

Z powodu powyższych ograniczeń świadomie nie rozwijaliśmy szerzej w prezentowanym opracowaniu choćby problematyki znaczenia i roli dla dziejów omawianej miejscowości żagańskiego opactwa zakonu kanoników regularnych św. Augustyna, a jedynie zasygnalizowaliśmy kilka faktów związanych z przynależnością gospodarczą Grębocic do tegoż ośrodka kościelnego⁷⁶. Z tych samych względów jedynie odnotowano kwestie: małżeństw mieszanych⁷⁷ (różnowyznaniowych), nekropolii (głównie koncentrując się na wspólnocie żydowskiej⁷⁸), wewnętrznych problemów mniejszości wyznaniowych⁷⁹ (spowodowanych wpływem politycznych rozstrzygnięć) czy też nie dokonano bardziej wnikliwej analizy przejawów deteutonizacji⁸⁰ (likwidacji

⁷⁵ M.R. Górniak, *Głogów jako znaczący ośrodek administracji kościelnej na Środkowym Nadodrzu w okresie od średniowiecza do współczesności – zarys problematyki*, s. 201-210.

⁷⁶ P. Kuleczka, *Klasztor augustianów żagańskich jako ośrodek naukowy*, „Rocznik Lubuski” 28 (2002), nr 1, s. 121. Jak podkreśla autorka „[...] kanonicy regularni św. Augustyna prowadzili też działalność menadżerską i gospodarczą, zakładali młyny wodne, wiatraki, wytapiali żelazo i szkło, zakładali pracownie witraży, a przede wszystkim byli znakomitymi ogrodnikami, przenosząc wysoką kulturę uprawy ziemi, hodowli roślin czy nawadniania gruntów”. Zobacz przypisy 9 i 22.

⁷⁷ Zobacz przypis 49.

⁷⁸ Zobacz przypis 50.

⁷⁹ Zobacz przypisy 51 i 54.

⁸⁰ A. Jankowska-Nagórka, *„Deteutonizacja” Dolnego Śląska w latach 1945-1949 jako przykład polityki władz Polski Ludowej wymierzonej przeciwko niemieczyźnie* (praca doktorska napisana pod kierunkiem M. Wołosa, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie – Wydział Humanistyczny – Instytut Historii i Archiwistyki), Kraków 2017, s. 47. W swojej dysertacji autorka stwierdza: „Porównując dokumenty z archiwaliów dolnośląskich i archiwów centralnych, można dojść do wniosku, że akcja, choć mająca uzasadnienie polityczne i przede wszystkim psychologiczne, nie była skoordynowana ogólnie, nie było też powołane żadne ciało kolegialne do jej nadzoru”. Dalej zaś Anna Jankowska-Nagórka dowodzi: „Sprawą odniemczania, jak nazywano wówczas proces usuwania śladów niemieczyny, zajmowało się i Ministerstwo Informacji i Propagandy, bezpieczeństwa i wojewodowie, a nawet szczebel powiatu”. Porównaj przypis 47.

śladów niemieczyny). W tym ostatnim przypadku (jak wskazuje wymownie przykład Grębocic) istnieje bowiem wiele czytelnych przykładów walki z materialną (i po części duchową) stroną panowania niemieckiego⁸¹ na obszarze dzisiejszych Ziemi Odzyskanych. Wszystkie te wskazane zagadnienia zasługują bowiem na jeszcze bardziej szczegółowe przeanalizowanie. Dokonany tu przegląd dostępnej literatury przedmiotu dowodzi, że tylko część zagadnień została dogłębnie opracowana. Postulat kontynuowania wnikliwych badań nad dziejami religijnymi, także i w zasygnalizowanych powyżej aspektach, nie wymaga głębszego uzasadnienia, bowiem duża część tematów nie jest dotąd wystarczająco wyczerpana. Wyrażamy nadzieję, że przedstawiony tu dziejowy obraz życia religijnego podgłogowskich Grębocic będzie pewnym przyczynkiem do pełniejszego ukazania wielowiekowego wkładu wspólnot i organizacji kościelno-religijnych w dziedzictwo kulturowe regionu⁸².

Z analizy przedstawionego powyżej materiału źródłowego wynika między innymi jedno ważne spostrzeżenie – na początku XX wieku istniała w Grębocicach osobliwa koegzystencja między mieszkańcami-sąsiadami, która była dla nich ważniejsza niż różnice konfesyjno-narodowościowe (ewangelicy, katolicy, wyznawcy judaizmu) i interesy ekonomiczno-gospodarcze (Niemcy, Żydzi)⁸³.

Reasumując, należy stwierdzić, że powyższe szkicowe zestawienie stanowi pewien wstęp do głębszych badań. Dla bardziej kompleksowego zobrazowania tegoż zagadnienia niezbędne będą dalsze poszukiwania źródeł informacji dotyczących tej problematyki oraz jeszcze pełniejsza analiza materiałów archiwalnych. Ważnym postulatem wydaje się opracowanie specjalistycznego zarysu bibliografii historiografii historyczno-religijnej tego rejonu. W przyszłości stworzyłoby to bazę wyjściową i pozwoliłoby rozwinąć badania z tego zakre-

⁸¹ Zobacz przypis 47.

⁸² M.R. Górniak, *Polska historiografia historyczno-kościelna Ziemi Głogowskiej w latach 1945-2005*, [w:] *Głogów w poszukiwaniu źródeł rozwoju*, red. J. Hermaszewski, Głogów 2007, s. 115-134; idem, *Wielowiekowy wkład Żydów w dziedzictwo kulturowe Głogowa*, [w:] *Wielokulturowe dziedzictwo Głogowa – wczoraj i dziś*, red. L. Lenarczyk i in., Głogów 2010, s. 165-172.

⁸³ M.R. Górniak, *Polska historiografia historyczno-kościelna Ziemi Głogowskiej w latach 1945-2005*, [w:] *Głogów w poszukiwaniu źródeł rozwoju*, red. J. Hermaszewski, Głogów 2007, s. 115-134.

su na jeszcze szerszą skalę. Jednocześnie potrzebnym wydawnictwem będzie słownik biograficzny duchowieństwa (różnych konfesji) związanego z Ziemią Głogowską. Cenną inicjatywę może stanowić także opublikowanie źródeł i odpowiednie wykorzystanie ich do opracowań naukowych, a w perspektywie stworzenie syntezy dziejów religijnych. Choć nie możemy spodziewać się odnalezienia nowych źródeł do zarysowanego w tytule zagadnienia, jednak pewien postęp mogą wnieść prace monograficzne poszczególnych wyznań, ruchów i wspólnot religijnych oraz czerpiące z ich ustaleń publikacje porównawcze. Wszystko to zaś uzmysłowi nam, jak ważnym i wieloaspektowym źródłem tradycji i kultury regionu są lokalne struktury konfesyjne. Zainteresowanych szczegółową analizą zasygnalizowanych tu zagadnień odsyłamy do bogatej literatury przedmiotu odnotowanej w obszernych przypisach do tekstu.

ANEKS

Tab. 1: Proboszczowie katolickiej parafii pod wezwaniem św. Marcina z Tours w Grębolicach

Okres posługi duszpasterskiej (urzędowania) w Grębolicach	Imię i nazwisko proboszcza	Uwagi
		Nie wiemy, od kiedy dokładnie funkcjonowała ta parafia, ale w 1300 roku odnotowano istnienie duszpasterstwa w Grębolicach obejmującego sąsiednią miejscowość Przedmoście. Wiadomo natomiast, że od około 1305 roku Grębolicę znajdowały się w dobrach biskupstwa wrocławskiego (biskupi czerpali stąd dochody). Najwcześniejsze znane wzmianki historyczne dotyczące świątyni w Grębolicach pochodzą z 1329 i 1337 roku (w obu dokumentach odnotowano wśród świadków proboszcza Jana – Johanna), czyli z okresu rządów książąt Piastów. Pierwszy wystawiony został przez Fryderyka Bibersteina 7 października 1329 roku (znany jest także w odpisie z 1682 roku), a drugi, datowany na 30 marca 1337 roku, wystawiono w Głogowie. Jeszcze inny dokument, datowany na 27 października 1339 roku, potwierdza istnienie tutejszej parafii (jako jednej z 25 należących do archiprezbiteratu głogowskiego). Kolejny dokument, wystawiony 14 stycznia 1376 roku, także dowodzi, że kościół w Grębolicach był już parafialnym. W akcie tym (określanym przez Johanna Heynego jako najstarszy schematyzm biskupstwa wrocławskiego) parafię w Grębolicach wymieniono w granicach archidiaconatu Głogów (istniejącego od 1228 roku).
1316	Zacharias	Wymieniany w dokumentach z 1. połowy XIV wieku (m.in. w 1316 roku).
około 1329-1337	Jan (Johannes)	Wymieniany w dokumentach z 1. połowy XIV wieku (m.in. w 1329 i 1337 roku).

około 1383-1393*	Syban Rakewicz (Schibechin Rakowicz)	Został wymieniony wraz z dzwonnikiem Mikołajem w dokumencie z 28 października 1383 roku oraz w 1393 roku jako rektor* (<i>rector ecclesiae</i>).
1399	Paweł Spremborg (Paulus de Spremborg)	W dokumentach kościelnych z 27 października 1399 roku wymieniony został proboszcz Paweł Spremborg. Niekiedy określany był jako rektor kościoła, co mogło dowodzić, iż na pewien czas tutejsza świątynia przestała pełnić funkcję parafialnej.
1400-1403	Jan Ku- chenmeystir (Köchenme- ister)	W latach 1400, 1401 i 1403 wzmiankowany był jako proboszcz w Grębolicach Jan Kuchenmeystir. W jednym z dokumentów wymieniono go wśród darczyńców rozbudowy szpitalnej kaplicy pod wezwaniem Ciała Chrystusowego (<i>Corporis Christi</i>) w Głogowie.
1418		W dokumencie notarialnym z 21 października 1418 roku stwierdzano, że w archidiaconacie głogowskim istniał kościół parafialny w Grębolicach.
1437-1440	Michał	W dokumencie z 12 listopada 1437 roku niejaki Hannes Schultis świadczył na rzecz Michała – proboszcza z Grębolic. W kolejnym dokumencie z 19 października 1440 roku następny świadek Mikołaj Kliege zeznawał na rzecz tego samego Michała – proboszcza z Grębolic.
1500 – około 1520		Najstarsza tutejsza świątynia (wybudowana zapewne jeszcze przed 1329 rokiem, czyli na Śląsku piastowskim) prawdopodobnie uległa zniszczeniu w okresie wojen husyckich (1419-1434) i w jej miejsce przypuszczalnie w latach 1500-1520 wybudowano obecny kościół parafialny pod wezwaniem św. Marcina z Tours (w 1520 roku wzmiankowano o fundacji ołtarza głównego z kamiennym zadaszeniem w tejże świątyni; został częściowo rozebrany w 1693 roku). Obecna świątynia w Grębolicach została wzniesiona w dwóch etapach: późnośrednio-wiecznym (późnogotyckim) oraz nowożytnym (protorenesansowym), a następnie była wiele razy przebudowywana i restaurowana (m.in. dzisiejsze dachy, osobny nad nawą i drugi nad prezbiterium, są wtórne z 1813 roku lub z końca XIX wieku).

1580		W dokumentach z 1580 roku grębocicki kościół wymieniano w granicach administracyjnych dekanatu głogowskiego.
1654		Komisarz biskupi i dziekan kapituły głogowskiej Baltazar Machius (Mach; 1611-1668) dokonał rekuncyliacji kościoła pod wezwaniem św. Marcina z Tours w Grębolicach.
1654 – około 1677	Leonard Christian Fromhold [obowiązki duszpaster- skie w jego imieniu sprawował rezydujący w Gręboci- cach sacelan – kapliczny Grzegorz* Klan z Głogowa]	Urodził się około 1611 roku w Lubomierzu, studiował w Akademii Jezuickiej w Ołomuńcu (w latach 1628-1637), gdzie uzyskał stopień magistra <i>artes liberales</i> i filozofii. W 1638 roku przyjął święcenia kapłańskie i został prepozytem kolegiaty Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Niemodlinie. W 1652 roku przekazano mu prezentę cesarską i inwestyturę na prepozyturę głogowską. Od 28 lutego 1654 roku Leonard Fromhold pełnił jednocześnie funkcję proboszcza w czterech parafiach archiprezbiteratu głogowskiego: pod wezwaniem św. Marcina z Tours w Grębolicach, Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Piersnej, św. Jądwigi Śląskiej w Rzeczycy oraz Podwyższenia Krzyża Świętego w Szymocinie. Zmarł prawdopodobnie przed 4 maja 1677 roku. Jako wikariusz w pracy duszpasterskiej pomagał proboszczowi Grzegorz Ambroży Klan z Głogowa.
1670		Według protokołu powizytacyjnego z wizytacji przeprowadzonej z ramienia biskupa wrocławskiego Sebastiana von Rostocka przez archidiacona głogowskiego Jana Filipa Jacoba oraz kanonika głogowskiego Macieja Bredtschneidera (w 1670 roku) wynikało, że tutejszego proboszcza zastępował prepozyt kolegiaty głogowskiej Leonard Fromholdt. Kolatorką zaś była dziedziczka Urszula Katarzyna von Loos (Ursula Catharina a Lossin; wzmiankowana ponownie podczas kolejnej wizytacji w 1679 roku – przeprowadzonej z ramienia biskupa Fryderyka von Hessena przez archidiacona głogowskiego Jana Filipa de Cuba).

1677-1704 (wzmiankowany 1669, 1679 oraz 1693)	Grzegorz Ambroży Klan (Gregor Ambrosius Klan; niekiedy występuje jako Andrzej*)	Grzegorz Ambroży Klan urodził się w 1635 roku w Głogowie, był bakałarzem filozofii i kandydatem teologii. 7 września 1669 roku przyjął święcenia kapłańskie w Ołomuńcu. Początkowo posługiwał w Grębolicach jako wikary (od 4 maja 1677 roku jako kapelan mieszkał w Rzezczy, a następnie wymieniany był w dokumentach jako tutejszy proboszcz (1679 rok). Zyskał opinię wybitnego kaznodziei. Według relacji powizytacyjnej z 1693 roku wiadomo, że pod jego wpływem na katolicyzm przeszło dwóch miejscowych protestantów. Z innych sprawozdań powizytacyjnych z 1687 roku dowiadujemy się, iż w kościele parafialnym w okresie wielkanoctnym do komunii przystąpiło 58 osób. W latach 1670-1679 do parafii pod wezwaniem św. Marcina w Grębolicach należała wieś (<i>pagus</i>) Przedmoście.
1704-1713* (wzmiankowany 1704)	Mateusz Wasser (Matthäus Johannes Wasser)	W 1704 roku jako proboszcz w katolickiej parafii w Grębolicach wymieniany był Mateusz Wasser, a w pracy duszpasterskiej wspierał go ks. Jan John. Prawo patronatu nad kościołem posiadał katolik Jan de Loss. Ponadto proboszcz z Grębolic obsługiwał kościół parafialny w Szymocinie, nad którym patronat pełnili luteranie Zygmunt von Loos i Adam Henryk von Zedlitz.
1720-1757	Casparus Eittner [Eidtner, Eyttner]	Urodził się w 1689 roku w Głogowie, a ordynację przyjął w 1714 roku. Pracował jako duszpasterz w Sławie (1714-1718) i Grodowcu (od 29 czerwca 1718 roku), a w parafii św. Marcina z Tours w Grębolicach od 8 września 1720 do 1757 roku. W schematyzmach wrocławskich z 2. połowy XVII wielu odnotowano także nazwiska kapelanów: Christophorus Thieltsch (1748), Carolus [Karl Georg] Gärtner (1749), Johannes Körnig (1751), Martinus Vogel (1757).
1749	Karl Georg Gärtner	W 1749 roku wzmiankowany jest jako duszpasterz w Grębolicach.
1765-1766	Antonius Rolle	Proboszcz Rolle wymieniany był w schematyzmach z 1765 i 1766 roku jako administrator parafii.

1772-1781	Joannis Matthai von Gülcke* (Johann Bulcke)	Wzmiankowany w dokumencie z 22 kwietnia 1772 roku spisanym na okoliczność remontu wieży kościoła w Kwielicach jako proboszcz – administrator parafii w Grębolicach [Przedmościu i Szymocinie].
1782-1795	Johann Christ	Urodził się w Wrisse Isdorf* koło Grodkowa na Opolszczyźnie. Odnotowany bez nazwy sprawowanego urzędu w parafii Grębocice został od 24 grudnia 1782 do 1795 roku.
1795-1815	Antonius Titz (Anton Tietz)	Urodził się w 1758 roku w Sycowie (Wartenberg). Od 1779 roku studiował teologię, a 23 lutego 1795 roku przyjął święcenia kapłańskie we Wrocławiu, po czym pracował jako duszpasterz w parafiach: Jedlinka Górna (Blumenau; od 1785 roku), Rapocin (od 1788 roku) oraz Nowe Miasteczko (Neustädte; od 1794 roku). Do Grębocic został skierowany 21 lipca 1795 roku. Jako proboszcz wymieniany był m.in. w schematyzmach wrocławskich z lat 1799 i 1802.
1815-1828	Anton Pohl (Antoni Pohl)	Urodził się 21 sierpnia 1782 roku w Kwielicach (wówczas niemieckie Quilitz). Wymieniany był jako proboszcz w Grębolicach od 1816 roku (łącznie pełnił tę funkcję przez 12 lat) i tu został pochowany 22* lutego 1828 roku (przy północnej przyporze fasady zachodniej kościoła). Odnotowany został również w dokumencie spisanym 3 listopada 1825 roku na okoliczność remontu wieży kościoła w Kwielicach (wraz z tamtejszym proboszczem Augustynem Leopoldem Hartwigiem). Wśród członków tej rodziny był również wymieniany Augustin Pohl, mistrz kowalski i zarządca szkoły (Schulen-Vorsteher) w Kwielicach.
1828	wakat od 23 marca 1822 roku	Źródła kościelne z 1828 roku (<i>Catalogus Cleri almae Dioecesis Wratislaviensis sub</i>) odnotowują wakat probostwa w Grębolicach. Z grębolicckiej parafii pochodził jezuita misjonarz Ignacy Peuckert (ur. w 1821 roku w Przedmościu, zmarł w 1878 roku w Florissant), który w 1863 roku wyjechał na misje w Missouri i pracował tam wśród emigrantów zarobkowych.

1829-1873*	Christian Klose Joseph Bögner aus Heinrichswalde	Urodził się w 16 kwietnia 1791* roku w Pakoszowie (wówczas niemiecka nazwa Wernersdorf, obecnie w granicach Piechowic), święcenia kapłańskie przyjął 16 czerwca 1821 roku. Początkowo zatrudniony był jako nauczyciel w Katolickim Gimnazjum św. Macieja we Wrocławiu oraz do 1821 roku był seniorem alumnów (rzecznikiem). Następnie pracował jako duszpasterz w parafiach: Wiązów (od 1822 roku), Trzebnica (do 1825 roku) oraz Poczdam (do 1829 roku). Jako proboszcz w Grębociach wymieniany był od 9 kwietnia 1829 roku (występuje w schematyzmach wrocławskich z lat: 1842, 1849, 1855, 1857, 1859, 1865, 1867, 1869 i 1871). Łącznie pełnił funkcję proboszcza przez 45 lat i tu został pochowany (zmarł 8 sierpnia 1873 roku). Ponadto źródła kościelne odnotowują Josepha Bögnera – ur. 4 stycznia 1823 roku, ordynowanego 17 czerwca 1848 roku (schematyzm z 1849 roku), który rezydował w Retkowie (jako kapelan przypałacowy).
1875-1892*	Joseph Artelt	Urodził się 15 stycznia 1832 roku w Polskim Świątowie koło Nysy (wówczas Polnischwette), a święcenia kapłańskie przyjął 30 czerwca 1857 roku. Pracował w parafiach: Grodowiec (od 1857 roku), Kobiela (od 1860 roku), Kostomłoty (od 1862 roku) oraz Olszany (od 3 lutego 1864 roku). Jako proboszcz w Grębociach został odnotowany od 26 stycznia 1875 roku (wymieniano go w schematyzmach wrocławskich z lat: 1876, 1884, 1887 oraz 1891). Łącznie pełnił funkcję grębocickiego proboszcza przez 18 lat. Zmarł 28 sierpnia 1892 roku i tu został pochowany (w grobowcu w pobliżu zakrystii).
1893-1907	Paul Stinner	Urodził się w 11 lutego 1839 roku w Schönburn*, święcenia kapłańskie przyjął 4(8*) lipca 1863 roku, a następnie pracował w parafiach: Henryków Lubański (od 1863 roku), Głucholazy (od 1869 roku), Raclawice Śląskie (od 1872 roku). Odnotowany został jako proboszcz w Grębociach od 26 października (niekiedy podawana jest data 12 lutego*) 1893 roku. Wymieniano go w schematyzmach wrocławskich z lat: 1895-1907).

1908-1926	Paul Görlitz	Urodził się 5 grudnia 1865 roku we Wrocławiu* (według niektórych opracowań w Jeleniej Górze), a święcenia kapłańskie przyjął 11 czerwca 1894 roku. Odnotowany był jako proboszcz w Grębolicach od 15 listopada 1907* roku. Wymieniano go w schematyzmach wrocławskich z lat: 1908-1922. Łącznie pełnił funkcję proboszcza przez 32 lata i tu został pochowany 15 maja 1926 roku. W schematyzmie wrocławskim z 1921 roku odnotowano pod datą 15 października 1920 roku także: kapelana Karla Rehmana (ur. 17 września 1890 roku, wyświęconego 18 czerwca 1914 roku) oraz Josepha Ruffera (ur. 20 grudnia 1865 roku, wyświęconego 16 lipca 1905 roku). Natomiast w latach 1922, 1925, 1926 i 1927 wzmiankowano także Johannes Hoffmanna (ur. 11 lipca 1887 roku), wyświęconego 29 czerwca 1915 roku, przebywającego w Grębolicach od 14 grudnia 1921 roku.
po 1918		Jako wikarego w Grębolicach odnotowano w tym okresie również Johannes Doeringa (ur. 6 czerwca 1892 roku w Kamiennej Górze). 16 czerwca 1918 roku we wrocławskiej archikatedrze kardynał A.J. Bertram udzielił mu święceń kapłańskich. Poza Grębolicami pracował w charakterze wikariusza także w Kowarach, Zielonej Górze i Wrocławiu. 24 czerwca 1931 roku został mianowany proboszczem w pobliskich Polkowicach.
do 18 maja 1927	wakat	W obsadzie probostwa (zgodnie z informacjami w schematyzmach wrocławskich z lat 1927-1928) odnotowano wakat. Funkcję kapelana pełnił Johannes Hoffmann (jw.).
1927-1953	Karl Kinne (Karol Kinne)	Urodził się 15 maja 1875 roku w Ścinawie, a 23 czerwca 1900 roku przyjął święcenia kapłańskie, po czym pracował jako duszpasterz w: Reichenach*, Kątach Wrocławskich (od 6 czerwca 1901 roku), Malerzowicach Wielkich (administrator od 1902 roku), a następnie jako proboszcz w Oleśnicy (od 23 grudnia 1906 roku) i Jakubowie (od 7 listopada 1921 roku). 19 maja 1927 roku został ustanowiony proboszczem

		w Grębolicach (zob. schematyzm wrocławski z 1928 – s. 57 i z 1929 – s. 63) przez biskupa wrocławskiego. Później wymieniano go w niemieckich schematyzmach wrocławskich w latach 1928-1942 (u Oskara Hoffmanna został odnotowany już wcześniej, pod datą 6 grudnia 1926 roku). Jednocześnie od 15 listopada 1944 roku był administratorem parafii w Grodowcu (pełnił także funkcję archiprezbitera wiejskiego – dziekana). Po II wojnie światowej pozostał w parafii i przejął oficjalnie funkcję pierwszego powojennego proboszcza katolickiego (pełnił ją do 1953 roku), a do pomocy w pracy duszpasterskiej przydzielono mu wikariusza substytuta (w dokumentacji archiwalnej odnotowano dekret z 27 lipca 1949 roku ustanawiający wikariuszem adiutorem w Grębolicach Henryka Cwińkowskiego, który pozostawał w parafii do sierpnia 1950 roku). Wówczas też powołano radę parafialną i rozpoczęto naukę religii w szkołach. W 1953 roku Kinne przeszedł na emeryturę. Zmarł w wieku 82 lat, 8 stycznia 1958 roku, w Domu Księży Emerytów w Pieszcach koło Dzierżoniowa.
		Według źródeł kościelnych bezpośrednio po II wojnie światowej (<i>Schematyzm duchowieństwa i kościołów archidiecezji wrocławskiej</i> z 1952 oraz 1959 roku) do parafii w Grębolicach należały miejscowości: Grębolicice, Bucze-Czerńczyce, Szymocin oraz Turów. Łącznie parafia w latach 1952-1959 liczyła od 2256 do 2316 wiernych. Natomiast miejscowość Przedmoście początkowo znajdowała się w granicach administracyjnych parafii pod wezwaniem św. Mikołaja w Głogowie, a wieś Retków włączono do parafii pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela w Grodowcu – Wysokiej Cerkwi.
1953-1954	Jarosław Wodonos*	Urodził się 30 marca 1908 roku w Szumlanach Wielkich w województwie tarnopolskim (obecnie zachodnia Ukraina). W 1936 roku ukończył studia teologiczne, a w 1942 roku przyjął święcenia kapłańskie we Lwowie, po czym był duszpasterzem parafii greckokatolickich w: Nowicy

		(łemk. Новиця, Nowycia), Zdyni (łemk. Ждыня, Żdynia) oraz Uściu Gorlickim. Stamtąd w 1947 roku w ramach akcji „Wisła” został przesiedlony do Środy Śląskiej, gdzie od 1 września 1948 do 15 lipca 1953 roku pełnił posługę w obrządku rzymskokatolickim. Od 1 sierpnia 1953 roku był administratorem parafii rzymskokatolickiej pod wezwaniem św. Michała Archanioła w Kwielicach koło Głogowa. Zgodnie z dokumentacją źródłową (informacjami zawartymi w <i>Księdze chrztów parafii św. Marcina w Grębolicach za lata 1948-1953</i>) Jarosław Wodonos pełnił także posługę duszpasterską w Grębolicach w zastępstwie ks. Karola Kinnego (odnotowany m.in. w 1953 roku). Równocześnie pełnił posługę kapłańską w odległych parafiach greckokatolickich w: Gorzowie Wielkopolskim (św. Jozafata Biskupa i Męczennika; 1969-1972), Skwierzynie (św. Włodzimierza i Olgi; 1969-1972), Przemkowie (św. Kosmy i Damiana; 1961-1977), Międzyrzeczu (Opieki Matki Bożej), Osiecku (św. Mikołaja; 1969-1972), Strzelcach Krajeńskich (św. Antoniego i Teodozjusza Peczerskich, św. Michała Archanioła; 1969-1972) i Zielonej Górze (Opieki Matki Bożej; 1972-1977). Po przejściu na emeryturę zamieszkał we Wrocławiu, gdzie zmarł 8 kwietnia 1998 roku.
1954-1956	Maciej Ignacy* Śliwa	Urodził się 28 lipca 1905 roku w Jodłowniku koło Limanowej. Wstąpił do zakonu franciszkanów (OFM) w Wieliczce i 1 marca 1928 roku przyjął śluby wieczyste w Krakowie. W grudniu 1930 roku przyjął niższe święcenia w Przemyślu, w lutym 1931 roku diakonatu, a 19 czerwca 1932 roku święcenia kapłańskie. Przed II wojną światową przebywał w Zakliczynie, po czym został gwardianem domu zakonnego w Stopnicy i zamieszkał w Bieczu. Po II wojnie światowej został administratorem w Nowym Porcie (Gdańsk). Za zgodą władz zakonnych został oddelegowany do gorzowskiej administracji apostolskiej i kolejno był proboszczem (administratorem) w: Głubczynie (1947-1951), Boczowie i Torzymiu (1951-1954). W 1954 roku

		uzyskał indult sekularyzacyjny i przeniósł się do administracji wrocławskiej. Zgodnie z dokumentacją źródłową (informacjami zawartymi w <i>Księdze chrztów parafii św. Marcina w Grębolicach za lata 1953-1961</i>) Ignacy Śliwa pełnił posługę duszpasterską w Grębolicach w zastępstwie ks. Karola Kinnego (odnotowany m.in. w listopadzie 1954 roku oraz marcu i czerwcu 1955 roku). Natomiast według schematyzmów diecezjalnych Ignacy Śliwa był duszpasterzem w Grębolicach od 4 maja do 29 października 1956 roku (także w 1956 roku objął probostwo w Koźlikoło Zielonej Góry). Zmarł 1 października 1966 roku (porównaj: <i>Kalendarz liturgiczny diecezji świdnickiej na rok liturgiczny 2012/2013</i>, red. D. Ostrowski, Świdnica 2012, s. 165).
1956-1976	Stanisław Tomasz Zimny	Urodził się 5 października 1921 roku w Wawrzeńcycach koło Miechowa. Po ukończeniu Gimnazjum im. księdza Augustyna Kordeckiego w Krakowie w 1938 roku wstąpił do zakonu paulinów i odbył roczny nowicjat w Leśniewie (obecnie Żarki). Po czym uczęszczał do liceum ogólnokształcącego w Krakowie oraz Częstochowie. W latach 1941-1946 studiował w Instytucie Ojców Paulinów na Jasnej Górze (od 1946 roku w Krakowie), a po złożeniu ślubów zakonnych za zgodą przełożonych zgłosił się do Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławiu. W grudniu 1947 roku otrzymał w Poznaniu święcenia subdiakonatu, a następnie diakonatu. 28 stycznia 1948 roku złożył egzamin absolutoryjny we Wrocławiu, a 21 lutego 1948 roku przyjął święcenia kapłańskie w Poznaniu. Pracował kolejno w: Sulikowie i Lubaniu (od 12 marca 1948 roku), Jeleniej Górze (od 20 maja 1948 roku; jako wikariusz kooperator i prefekt gimnazjum), Oleśnicy (od 31 stycznia 1949 roku; jako wikariusz kooperator i katecheta w szkole średniej zawodowej), Wrocławiu-Leśnicy (w parafii św. Jadwigi; od 18 czerwca 1951 roku), Wałbrzychu-Starym Zdroju (w parafii św. Barbary; od 20 października 1951 roku)

		i Henrykowie Lubańskim (od 6 sierpnia 1952 roku). 9 grudnia 1952 roku uzyskał nominację na administratora parafii Trójcy Świętej w Krzepielowie. 25 sierpnia 1956 roku przeniósł się do parafii św. Marcina z Tours w Grębocicach (10 czerwca 1970 roku został mianowany wicedziekanem dekanatu Głogów Wschód). W międzyczasie studiował na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu, gdzie 27 lipca 1975 roku uzyskał dyplom magistra teologii. 31 lipca 1976 roku oddelegowano go do parafii Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Małomicach i równocześnie opiekował się parafią Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Rudawicy. Po przejściu na emeryturę (od października 1990 roku) zamieszkał w Lesznie Dolnym, a od listopada 1991 roku w Świeradowie-Zdroju. Zmarł 22 czerwca 1994 roku Świeradowie-Zdroju.
1976-1988	Eugeniusz Golinowski	Urodził się 22* kwietnia 1932 roku w Koniuszkowie* (parafia Brody) w województwie tarnopolskim. W 1947 roku wstąpił do Małego Seminarium Chrystusowców w Ziembicach (gdzie ukończył klasy VIII-X), a od sierpnia 1949 do maja 1950 roku przebywał w nowicjacie chrystusowców. Po czym przeniósł się do Małego Seminarium Duchownego we Wrocławiu, gdzie w roku szkolnym 1951/1952 ukończył XI klasę oraz zdał egzamin maturalny. W lipcu 1952 roku został przyjęty do Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławiu (gdzie w kwietniu 1957 roku otrzymał święcenia subdiakonatu). Święcenia kapłańskie przyjął 24 czerwca 1957 roku we Wrocławiu, a następnie był m.in. wikariuszem w Oleśnicy (1957-1960), Świdnicy (parafia św. Stanisława; 1960), Wrocławiu – Pism Polu (1960-1962), Węglińcu (parafia Najświętszego Serca Pana Jezusa; 1962-1963), a od 9 sierpnia 1963 roku został mianowany administratorem parafii w Miłakowie. Równocześnie pracował jako katecheta w I Liceum Ogólnokształcącym im. Juliusza Słowackiego w Oleśnicy (1957-1960), po czym był wikariuszem substytutem (od grudnia 1960 roku),

		a następnie proboszczem w Małomicach (od kwietnia 1969 roku do czerwca 1976 roku). Od 28 czerwca 1976 roku został przeniesiony do Grębocic (z obowiązkiem objęcia parafii od 31 sierpnia 1976 roku). Ze względu na zły stan zdrowia (na skutek wylewu w lipcu 1978 roku znalazł się w szpitalu w Ostrowie Wielkopolskim) wymagał wsparcia w pracy duszpasterskiej. 24 sierpnia 1988 roku ze względu na stan zdrowia został zwolniony z funkcji proboszcza w Grębolicach i przeniesiony w stan spoczynku. Zmarł 28 lutego 1989 roku w szpitalu w Ostrowie Wielkopolskim. Od 1 lipca 1987 roku funkcję wikarego w gręboliczkiej parafii pełnił ks. Bogusław Kubacki. Za kadencji ks. Golinowskiego z parafii Grębocice wyłączono dwie miejscowości: Szymocin (w 1979 roku) i Bucze (w 1989 roku), włączając je w granice administracyjne parafii pod wezwaniem św. Jadwigi Śląskiej w Rzęczycy.
1988-2005	Jan Wójtowicz	Urodził się 10 stycznia 1934 roku w Starościannie koło Lubartowa. Ukończył Liceum Biskupie w Lublinie (1949-1953), a następnie studiował w Wyższym Seminarium Duchownym we Wrocławiu (1958-1964). Świecenia kapłańskie przyjął 28 czerwca 1964 roku we Wrocławiu, po czym pracował jako wikary kolejno w: Bogatyni, Lubaniu Śląskim, Głogowie i Świebodzinie. Od 1 sierpnia 1976 do 24* sierpnia 1988 roku był proboszczem w Laskach Lubuskich (w dekanacie Kostrzyn), a od 25 sierpnia 1988 do 30 lipca 2005 roku proboszczem w Grębolicach (równocześnie w 1988 roku został mianowany wicedziekanem dekanatu Głogów Wschód). Od 15 sierpnia 2005 roku jest na emeryturze (rezydent przy parafii pod wezwaniem św. Mikołaja w Głogowie). Z parafii Grębocice pochodzi ks. Adam Tablowski (ur. 30 czerwca 1965 roku w Głogowie), który po studiach w WSD w Paradyżu 2 czerwca 1990 roku przyjął święcenia kapłańskie (obecnie jest proboszczem w parafii pod wezwaniem św. Michała Archanioła w Olbrachtowie, w dekanacie Żary).

2005-2013	Andrzej Skoczylas	Urodził się 23 września 1956 roku w Gubinie. Wraz z rodziną zamieszkał w Podbórz (przysiółek Wilcza Wola). Szkołę podstawową ukończył w Radomyślu Wielkim, a następnie do szkoły średniej uczęszczał w Krakowie i tam też studiował na Papieskiej Akademii Teologicznej (uzyskując specjalizację z liturgiki). Po czym ukończył studia w Wyższym Seminarium Duchownym w Gościkowie-Paradyżu i przyjął 29 maja 1983 roku w Zielonej Górze święcenia kapłańskie. Był kolejno wikariuszem w: Szprotawie, Gorzowie Wielkopolskim, Świebodzinie, Rzepinie i Głogowie. Następnie od 4 stycznia 1993 do 2005 roku był proboszczem parafii pod wezwaniem św. Bartłomieja Apostoła w Ligniu. Od 1 sierpnia 2005 roku pełnił funkcję proboszcza parafii św. Marcina z Tours w Grębocicach, a od 17 czerwca 2013 roku jest duszpasterzem w parafii pod wezwaniem św. Marcina z Tours w Kotli. Z parafii Grębocice pochodzi ks. Łukasz Tarasiuk (ur. 17 października 1984 roku w Głogowie), który po studiach w WSD w Paradyżu w 2010 roku przyjął święcenia kapłańskie i pracował jako wikary w parafiach w Gorzowie (Podwyższenia Krzyża Świętego – w latach 2010-2012, św. Marii Magdaleny – 2012-2016) oraz Zielonej Górze (św. Jadwigi Śląskiej – od 25 sierpnia 2017 roku, a następnie Miłosierdzia Bożego – od 21 września 2018 roku).
od 17 czerwca 2013 – dotąd	Wojciech Ratajewski	Urodził się 26 stycznia 1970 roku we Wschowie, a święcenia kapłańskie przyjął 27 maja 1995 roku Gorzowie Wielkopolskim. W 1995 roku rozpoczął pracę duszpasterską jako wikary w parafii Podwyższenia Krzyża w Sulechowie, a w latach 1998-2004 pracował w parafii Matki Bożej Gromnicznej w Kozuchowie. Od 23 sierpnia 2004 roku posługiwał jako wikary w parafii katedralnej Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Gorzowie Wielkopolskim, a od 1 sierpnia 2009 roku był proboszczem parafii Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Zielonej Górze. Od 17 czerwca 2013 roku

		jest proboszczem parafii św. Marcina z Tours w Grębolicach. Opracowania kościelne (<i>Informator diecezji zielonogórsko-gorzowskiej 2013/2014</i>) w obsadzie personalnej wymieniają także od 1 lipca 2013 roku rezydenta parafii ks. dra Andrzeja Maciejewskiego, który od 25 sierpnia 2016 roku pełni posługę duszpasterską w parafii od wezwaniem św. Stanisława Kostki w Sulechowie.
--	--	--

Bibliografia: *Catalogus Almae Dioecesis Silesiae Complectens Ordine Alphabetico Nomina, Cognomina, Personatus*, Breslau 1748, s. 18; *Catalogus Almae Dioecesis Wratislaviensis Complectens Dignitates, Personatus [...] Nomina & Cognomina Eorum Qui De Clero Saeculari Penes Ecclesiam Cathedralem S. Joannis Baptiste & Ecclesias Collegiatus In Silesia [...] In Cura Animarum [...] Occupantur [...] Caroli Leopoldi Schattauer [...] labore compilatus & expensis impressus*, Breslau 1749, s. 50; *Catalogus Almae Dioecesis Wratislaviensis Complectens Dignitates, Personatus [...] Nomina & Cognomina Eorum Qui De Clero Saeculari Penes Ecclesiam Cathedralem S. Joannis Baptiste, & Ecclesias Collegiatus in Silesia [...] In Cura Animarum [...] Occupantur [...] Caroli Leopoldi Schattauer [...] labore compilatus & expensis impressus*, Breslau 1751, s. 50; *Catalogus Cleri Almae Dioecesis Wratislaviensis, Complectens Ecclesiam Cathedralem et Ecclesias Collegiatus in Silesia*, Breslau 1757, s. 49; *Catalogus Cleri Almae Dioecesis Wratislaviensis, Complectens Ecclesiam Cathedralem et Ecclesias Collegiatus in Silesia*, Breslau 1765, s. 62; *Catalogus Cleri Almae Dioecesis Wratislaviensis, Complectens Ecclesiam Cathedralem et Ecclesias Collegiatus in Silesia*, Breslau 1766, s. 62; *Catalogus Cleri Almae Dioecesis Wratislaviensis, Complectens Ecclesiam Cathedralem et Ecclesias Collegiatus in Silesia*, Breslau 1799, s. 60; *Allgemeine Übersicht des Bisthums Breslau in seinen Geist – und Weltlichen Behörden*, Breslau 1802, s. 72; *Catalogus Cleri almae Dioecesis Wratislaviensis sub ditione Serenissimi et Potentissimi Borussorum Regis complectens Ecclesiam Cathedralem, Reverendissimum Vicariatus Generalis Officium, Reverendissimum Consistorium et tam in*

cura animarum existentes, quam alios Presbyteros et Superiores Monasteriorum, Wratislaviae 1828, s. 44; *Schematismus oder Statistik des Bisthums Breslau Königlich Preussischen Antheils*, Breslau 1842, s. 61-62; *Catalogus venerabilis cleri Almae Dioecesis Wratislaviensis sub ditione Serenissimi et Potentissimi Borussorum Regis cum appendice laicos muneribus apud Curiam Episcopalem, Rd-mum Capitulum et Resp. Ecclesiam Cathedralem fungentes complectente: conscriptus pro anno 1845*, Breslau 1845, s. 53; *Schematismus der Geistlichkeit des Bisthums Breslau für das Jahr 1849*, Breslau 1849, s. 43; *Schematismus des Bisthums Breslau und des ihm annectirten Delegaturbezirkes für das Jahr 1855*, Breslau 1855, s. 57; *Schematismus des exemten Bisthums Breslau für das Jahr 1857*, Breslau 1857, s. 59; *Schematismus des Bisthums Breslau und des ihm annectirten Delegatur-Bezirks für das Jahr 1859*, Breslau 1859, s. 60; J. Heyne, *Denkwürdigkeiten aus der Kirchen und Diöcesan-Geschichte Schlesiens von der Einführung des Christenthums in Schlesien bis zur böhmischen Oberherrschaft über dieses Land (966-1355)* [Bd. 1: *Dokumentierte Geschichte des Bistums und Hochstifts Breslau: Aus Urkunden, Aktenstücken, älteren Chronisten und neueren Geschichtsschreibern*], Breslau 1860, s. 708; *Schematismus des Bisthums Breslau und des ihm annectirten Delegatur-Bezirks für das Jahr 1861*, Breslau 1861, s. 60; J. Heyne, *Dokumentierte Geschichte des Bistums und Hochstifts Breslau: Denkwürdigkeiten aus der Geschichte der katholischen Kirche Schlesiens von der Mitte des 14. bis zum Anfang des 15. Jahrhunderts, im Entwicklungsgang der kirchengeschichtlichen Tatsachen urkundlich dargestellt* [Bd. 2: *Dokumentierte Geschichte des Bistums und Hochstifts Breslau: Aus Urkunden, Aktenstücken, älteren Chronisten und neueren Geschichtsschreibern*], Breslau 1864, s. 116, 556; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1865*, Breslau 1865, s. 64; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1867*, Breslau 1867, s. 56; J. Heyne, *Denkwürdigkeiten aus der Geschichte der katholischen Kirche Schlesiens von der ersten Hälfte des 15. bis in die Mitte des 17. Jahrhunderts (1418-1648) im Entwicklungsgang der kirchlichen Tatsachen und Zustände urkundlich dargestellt* [Bd. 3: *Dokumentierte Geschichte des Bistums und Hochstifts Breslau: Aus Urkunden, Akten-*

stücken, älteren Chronisten und neueren Geschichtsschreibern], Breslau 1868, s. 619-624; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1869*, Breslau 1869, s. 59; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1871*, Breslau 1871, s. 60; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1876*, Breslau 1876, s. 32; *Schematismus des Bisthums Breslau (Preußischen Antheils) und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1884*, Breslau 1884, s. 43; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1887*, Breslau 1887, s. 56; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1891*, Breslau 1891, s. 62; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1895*, Breslau 1895, s. 61; *Die Kunstdenkmäler des Reg.-Bezirks Liegnitz (in amtlichem Auftrage bearb. von Hans Lutsch)*, Breslau 1891, s. 43-44; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1896*, Breslau 1896, s. 36; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1897*, Breslau 1897, s. 67; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1898*, Breslau 1898, s. 38; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1899*, Breslau 1899, s. 38; *Schematismus des Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1900*, Breslau 1900, s. 38; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1901*, Breslau 1901, s. 39; H. Neuling, *Schlesiens Kirchorte und ihre Kirchlichen Stifungen bis zum Ausgange des Mittelalters: names des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens*, Breslau 1902, s. 79-80; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1902*, Breslau 1902, s. 83; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1903*, Breslau 1903, s. 38; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1905*, Breslau 1905, s. 41; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1906*, Breslau 1906, s. 41; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1907*, Breslau 1907, s. 94; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1908*, Breslau 1908, s. 42; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines*

Delegatur-Bezirks für das Jahr 1909, Breslau 1909, s. 42; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1910*, Breslau 1910, s. 42; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1911*, Breslau 1911, s. 442; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1912*, Breslau 1912, s. 104; J. Blaschke, *Geschichte der Stadt Glogau und des Glogauer Landes*, Glogau 1913, s. 179-180, 298; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1913*, Breslau 1913, s. 48; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1914*, Breslau 1914, s. 49; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1915*, Breslau 1915, s. 50; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1916*, Breslau 1916, s. 51; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1917*, Breslau 1917, s. 51; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1918*, Breslau 1918, s. 51; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegaturbezirks für das Jahr 1919*, Breslau 1919, s. 52; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegaturbezirks für das Jahr 1920*, Breslau 1920, s. 52; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegaturbezirks für das Jahr 1921*, Breslau 1921, s. 53; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegaturbezirks für das Jahr 1922*, Breslau 1922, s. 51; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegaturbezirks für das Jahr 1925*, Breslau 1925, s. 53; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegaturbezirks für das Jahr 1926*, Breslau 1926, s. 55; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegaturbezirks für das Jahr 1927*, Breslau 1927, s. 56; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegaturbezirks für das Jahr 1928*, Breslau 1928, s. 57; *Handbuch des Bistums Breslau und seines Delegaturbezirks für das Jahr 1929*, Breslau 1929, s. 63; F.X. Seppelt, *Real-Handbuch des Bistums Breslau*, Bd. 2: *Historisch-statistische Übersicht über die Verwaltungsbehörden, Anstalten und Seelsorgstellen des Bistums*, Breslau 1929, s. 159; *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1930*, Breslau 1930, s. 62; *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1932*, Breslau 1932, s. 58; *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1933*, Breslau 1933, s. 57; *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1934*,

Breslau 1934, s. 58; *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1935*, Breslau 1935, s. 59; *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1936*, Breslau 1936, s. 59; *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1937*, Breslau 1937, s. 60; H. Hoffmann, *Die katholischen Kirchen des Landkreises Glogau*, Breslau 1937, s. 40-61; *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1938*, Breslau 1938, s. 62; *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1939*, Breslau 1939, s. 68; *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1940*, Breslau 1940, s. 38; *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1941*, Breslau 1941, s. 46; *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1942*, Breslau 1942, s. 49; *Księga chrztów parafii św. Marcina z Tours w Grębolicach za lata 1948-1953* [Archiwum parafialne w Grębolicach], Grębocice 1948-1953; *Schematyzm duchowieństwa i kościołów archidiecezji wrocławskiej 1952*, Wrocław 1952, s. 88-89; *Księga chrztów parafii św. Marcina z Tours w Grębolicach za lata 1953-1961* [Archiwum parafialne w Grębolicach], Grębocice 1953-1961; *Schematyzm archidiecezji wrocławskiej*, Wrocław 1959, s. 141; *Schematyzm archidiecezji wrocławskiej 1964*, Wrocław 1964, s. 132; O. Hoffmann, *Gramschutz – Kreis Glogau: Beiträge zur Geschichte des Heimatdorfes – wie es wurde, wie es war, wie es ist*, Hannover [1971], s. 99-100; *Schematyzm archidiecezji wrocławskiej 1971*, Wrocław 1971, s. 45, 152-153; W. Urban, *Z dziejów duszpasterstwa katolickiego w archidiakonacie opolskim i głogowskim w czasach nowożytnych – 2. Archidiakoniat głogowski*, Warszawa 1975, s. 10-11, 18, 23, 30, 99, 104; *Schematyzm diecezji gorzowskiej 1976*, Gorzów Wielkopolski 1976, s. 33, 48, 117, 121, 160, 205, 207, 209, 211, 235; *Schematyzm diecezji gorzowskiej – rok 1988*, Gorzów Wielkopolski 1988, s. 64, 81, 83-86; *Das war Glogau. Stadt und Land an der Oder, 1913-1945*, red. H.J. Schelenz, Hannover 1991², s. 279, 292; M. Marszałik, M. Walczak, *Wykaz instytucji i parafii diecezji zielonogórsko-gorzowskiej. W roku duszpasterskim 1993/1994*, Zielona Góra – Gorzów Wielkopolski 1993, s. 61, 69, 83; P. Socha, *Świętej pamięci ksiądz mgr Stanisław Zimny*, „Ecclesiastica” 39 (1994), nr 9-12, s. 356-359; J.B. Sadowski, *Grębocice – kościół p.w. św. Marcina*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. J.B. Sadowski, Głogów 1993, z. 6, s. 7-8; *Schematyzm diecezji zielonogórsko-gorzowskiej – 1995. 50 lat –*

wydanie jubileuszowe, Zielona Góra 1995, s. 145-147, 521-523, 627-629, 696-698, 874, 913, 914, 919; M.R. Górniak, P. Łachowski, *Słownik nazw miejscowości i wykaz dokumentów źródłowych gminy Grębocice*, Grębocice – Lublin 1996, s. 26-27; *Diecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne Gorzów Wielkopolski – Paradyż 1947-1997. Księga jubileuszowa*, red. R. Tomczak, Paradyż 1997, s. 196, 222, 231; *Informator diecezji zielonogórsko-gorzowskiej* 1999, Zielona Góra 1999, s. 66-68; W. Musialik, *Mieszkańcy pruskiego Śląska a Towarzystwo Jezusowe w XIX wieku i pierwszej połowie XX wieku*, [w:] *Jezuicka ars historica*, Kraków 2001, s. 419; *Informator diecezji zielonogórsko-gorzowskiej* 2004/2005, Zielona Góra 2005, s. 73-76; H. Gerlic, *Pralaci kapituły głogowskiej w latach 1526-1810* (część 1 – prepozyci), „Szkice Legnickie” 28 (2007), s. 192; *Informator diecezji zielonogórsko-gorzowskiej* 2007/2008, Zielona Góra 2007, s. 82, 96, 208, 212, 218, 232, 240; H. Gerlic, *Pralaci kapituły głogowskiej w latach 1526-1810* (część 2 – prodziekani, scholastycy, archidiakoni, kantorzy), „Szkice Legnickie” 29 (2008), s. 188; *Informator diecezji zielonogórsko-gorzowskiej* 2008/2009, Zielona Góra 2008, s. 100, 116, 241, 245, 250, 265, 272; *Parafia św. Jana Apostoła i ewangelisty w Oleśnicy*, red. W. Ozimek i Z. Jaroszek, Wrocław – Oleśnica 2008, s. 50; G. Górniak, *Zimny Stanisław*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. A. Bok, Głogów 2009, z. 70, s. 47-48; *Informator diecezji zielonogórsko-gorzowskiej* 2009/2010, Zielona Góra 2009, s. 122, 133, 202, 218, 220, 223, 226, 230, 243, 250; *Informator diecezji zielonogórsko-gorzowskiej* 2010/2011, Zielona Góra 2010, s. 117, 127-128, 208, 210, 212, 216, 218, 220, 235, 243; *Kościół diecezji zielonogórsko-gorzowskiej. Nasze dziedzictwo – tom 3: Dekanaty głogowskie i wschowski* [Kirchen der Diözese Grünberg-Landsberg – unser Erbe – Bd. 3], Bydgoszcz 2010, s. 32-35; *Informator diecezji zielonogórsko-gorzowskiej* 2011/2012, Zielona Góra 2011, s. 121, 132, 196, 212, 214, 216, 221, 223, 225, 240, 248; *Kalendarz liturgiczny diecezji świdnickiej na rok liturgiczny 2012/2013*, red. D. Ostrowski, współpraca – T. Zięba, Ł. Bankowski, M. Kulig, M. Jakubczak, M. Matusiak, Świdnica 2012, s. 165; T. Kałuski, I. Matejko, *Treści ideowe pieczęci parafii wiejskich na obszarze archidiecezji głogowskiej (XVIII-XX wiek)*, [w:] *Wieża w heraldyce i sfragistyce polskiej*, red. A. Gut, P. Gut, War-

szawa 2012, s. 149-170; *Informator diecezji zielonogórsko-gorzowskiej 2013/2014*, Zielona Góra 2013, s. 140-141; *Relacje „Ad limina apostolorum” z diecezji wrocławskiej z lat 1589-1943*, wydał J. Kopiec, Opole 2014, s. 104; *Informator diecezji zielonogórsko-gorzowskiej 2014*, Zielona Góra 2014, s. 128, 138, 148, 217, 219, 221, 226, 227, 230, 247, 255; M.R. Górniak, *Fromhold Leonard Christian*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. W. Maciuszczak, Głogów 2015, z. 75, s. 10-11; *Informator diecezji zielonogórsko-gorzowskiej 2016*, Zielona Góra 2016, s. 124, 135, 145, 219, 217, 226, 227, 246, 255; R. Kalinowski, *Kościół pod wezwaniem św. Marcina w Grębolicach* [maszynopis w zbiorach archiwum Rzymskokatolickiej parafii pod wezwaniem św. Marcina z Tours w Grębolicach], [Wrocław – Grębocice 2016-2017*]; R.R. Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945-1956*, Zielona Góra 2016, t. 1, s. 117-118; Ł. Langenfeld, *Życie [nie tylko] religijne w Polkowicach w latach 1945-2010*, Polkowice 2017, s. 106; *Informator diecezji zielonogórsko-gorzowskiej 2017/2018*, Zielona Góra 2017, s. 92, 179, 187; P. Socha, *Biografie i wspomnienia o kapłanach diecezji gorzowskiej zmarłych w latach 1972-1991*, Zielona Góra – Gorzów Wielkopolski 2017, t. 1*, s. 310-311; idem, *Biografie i wspomnienia o kapłanach diecezji gorzowskiej zmarłych w latach 1992-2004*, Zielona Góra – Gorzów Wielkopolski 2017, t. 3*, s. 97-100; R.R. Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945-1956*, Zielona Góra 2018, t. 3, s. 323.

Tab. 2: Pastorzy protestanckiej (lutrańskiej, a następnie ewangelickiej) parafii w Grębolicach

Okres posługi duszpasterskiej w Grębolicach	Imię i nazwisko pastora	Uwagi
1552		Od 1552 roku tutejszy katolicki kościół parafialny pod wezwaniem św. Marcina z Tours przeszli protestanci. W okresie nowożytnym, wraz z rozwojem protestantyzmu, wierni wyznania katolickiego (aż do 1945 roku) stanowili mniejszość.
1552-1597	Bartholomeus Kern [Starszy]	Urodził się w 1518 roku w Koźuchowie, studiował w Wittenberdze, a od 1552 roku był pierwszym stałym kaznodzieją protestanckim w Grębolicach. Zmarł 2 stycznia 1598 roku. W 1589 roku w księdze kościelnej wspomniany jest Mathias Schulz (<i>Erbscholz</i>).
1564	Martin Hain	Urodził się w Bolesławcu, 18 lipca 1564 roku przyjął ordynację w Wittenberdze, a od 28 lipca tegoż roku z inicjatywy i przy poparciu Hansa von Lossa został pierwszym pastorem w Grębolicach.
ok. 1579-1591	Laurentius Brenzelius [aus Löwenberg]	Odnutowany w źródłach w 1579 roku oraz 30 grudnia 1591 roku.
1597-1622	Elias Capler	Urodził się 4 czerwca* (16 października) 1566 roku w Bolesławcu, uczył się w Brzegu, a ordynację przyjął 29 kwietnia 1592 roku w Legnicy, po czym był pastorem w Przecławiu, a od 10 listopada 1597 roku w Grębolicach (jako diakon został sprowadzony tu przez Ernsta von Lossa). Sprawował on swój urząd 25 lat, zmarł 30 listopada 1622 roku. Od początku XVII wieku w miejscowości funkcjonowała szkoła protestancka (do 1622 roku prowadził ją pisarz kościelny Kasper Lindner), ponadto z inicjatywy pastora Caplera działał także szpital dla ubogich.

1623-1637	Christoph Berger	Urodził się w Bolesławcu, ordynację przyjął 25 czerwca 1621 roku w Legnicy, a od 1621 do 1637 roku był diakonem w Grębolicach. Z Grębolicami związany (w latach 1624-1628) był także Joachim Cosche (ordynowany 19 stycznia 1616 roku w Jerzmanowej koło Głogowa; odnotowany także w Sobinie koło Polkowic – w 1628 roku, oraz Chocianowie – w 1694 roku).
1623-1638	Sebastian Raffutz*	Urodził się w Koźuchowie, ordynację przyjął 25 listopada 1623 roku i do 1638 roku był diakonem w Grębolicach.
1637-1653	Elias Kaplerus Junior (Elias Capler)	Urodził się 4 czerwca 1604 roku w Grębolicach (jako syn pastora Eliasa – zmarłego w listopadzie 1622 roku), ordynację przyjął 20 marca 1632 roku w Legnicy. Początkowo był pastorem w Jabłonnej koło Góry Śląskiej (około 1635-1636), od 1637 roku posługiwał w parafii ewangelickiej w Grębolicach, a następnie w Chocianowie. Zmarł 3 kwietnia 1656 roku. Pod datą 9 sierpnia 1630 roku źródła kościelne (list kolatora) wymieniają tutejszego nauczyciela szkoły protestanckiej Kaspra Streichborna. W 1653 roku pastora Caplera zmuszono do opuszczenia Grębolic.
1651-1652		W następstwie zawartego w 1648 roku pokoju westfalskiego na cesarzu austriackim wymuszono zgodę na wybudowanie w granicach Śląska trzech świątyń ewangelickich (Kościołów Pokoju) – w Jaworze, Świdnicy i Głogowie. W listopadzie 1651 roku cesarz Ferdynand III wydał reskrypt dotyczący budowy świątyni protestanckiej w Głogowie. Jednocześnie do czasu zakończenia budowy nabożeństwa protestanckie miały odbywać się w Grębolicach, gdzie czasowo do listopada 1652 roku przebywali pastor Siegmund Pürscherr i diakon Casper Knorr.
1653		11 sierpnia 1653 roku cesarska komisja zamknęła i opieczętowała kościół w Grębolicach, a z końcem tegoż roku przekazała go katolikom.

1654-1741	wakat	W 1654 roku kościół parafialny św. Marcina z Tours zwrócono katolikom, jednak według protokołów powizytacyjnych z 2. połowy XVII wieku wiadomo, że większość mieszkańców była ewangelikami (na 900 mieszkańców wsi tylko 4 było katolikami). <i>Sigismund</i> von Loss oddał do dyspozycji parafii ewangelickiej budynek dawnej szkoły jazdy konnej, który przystosowano do sprawowania kultu. Gmina wyznaniowa przestała formalnie funkcjonować, a ludność protestancka Grębocic stanowiła wspólną gminę wyznaniową z mieszkańcami Głogowa i innych podgłogowskich wsi. Wybierając swych przedstawicieli, werni wyłaniali elektorów, którzy powoływali pastorów. Na czele gminy stał <i>pastor primarius</i>. W latach 1650-1669 był nim Sigismund Pürscher, a w 1669 roku zastąpił go Florian Klepperbein.
1741		W 1741 roku utworzono oddzielną wspólnotę ewangelicką, która była związana z parafią w Głogowie.
1741-1746	Chrystian Scobel	Urodził się 26 maja 1715 roku w Grabiku koło Głogowa (obecnie gmina Gaworzyce). Studiował na uniwersytecie w Jenie (odnotowany 30 kwietnia 1738 roku), a ordynację przyjął 23 lutego 1741 roku w Ruszowicach, po czym na prośbę mieszkańców przybył do Grębocic, gdzie był pastorem do 1746 roku. Od 1751 roku pełnił funkcję pastora seniora i przebywał Prochowicach, gdzie zmarł 1 marca 1759 roku.
1746-1779	Johann Andreas Stengel	Urodził się 29 marca 1711 roku w Namysłowie. Od 1746 roku był pastorem w Grębocicach (niemal 33 lata). Jego staraniem w 1754 roku wybudowano nową świątynię. Zmarł 24 marca 1779 roku. Podczas jego kadencji gmina ewangelicka w Grębocicach otrzymała status samodzielnej parafii. W latach 1754-1767 odnotowano nauczyciela i organistę Beniamina Matteya.

1779-1830	Christian Hennig	Urodził się 5 września 1753 roku w Ruszowicach koło Głogowa, a ordynację przyjął w 1779 roku w Głogowie. Z jego inicjatywy w 1786 roku wybudowano w Grębolicach nową plebanię. Zmarł 28 listopada 1830 roku.
1831-1846	Ernst Wenkel	Urodził się 16 maja 1803 roku w Szprotawie, a ordynację przyjął w 1828 roku. Podczas jego urzędowania ze względu na większe zapotrzebowanie miejscowej ludności (po 1831 roku do parafii przyłączono wsie Grodowiec, Kwielice i Ogorzelec) w 1834 roku w Grębolicach wzniesiono nowy obiekt szkolny. Zmarł 5 lipca 1846 roku.
1847-1854	Louis August Schuman	Urodził się 15 grudnia 1815 roku w Planitz* koło Nowego Miasteczka, ordynację przyjął 6 sierpnia 1847 roku i następnie został pastorem w Grębolicach. W okresie jego urzędowania w Grębolicach rozbudowano świątynię oraz wzniesiono dzwonnice z 3 dzwonami (1851 rok).
1854-1881	Karl Franz Eduard Nitzsche	Urodził się 22 grudnia 1815 roku w Annaburgu (koło Torgau w Saksonii), ordynację przyjął 7 lutego 1854 roku i następnie został pastorem w Grębolicach. W duszpasterstwie wspierany był przez nauczyciela Julisa Oscara Willenberga. Zmarł 27 maja 1881 roku.
1882-1893	Adalbert Scheffen	Urodził się 28 czerwca 1826 roku w Lüdenschied (Nadrenia Północna-Westfalia), a ordynację przyjął 1 listopada 1854 roku w Dorsten (koło Münster). Od 1875 roku przebywał w Sieroszowicach koło Głogowa. Zmarł 27 lipca 1904 roku w Tymowej koło Ścinawy.
1893-1897	Paul Rauch	Urodził się 19 maja 1868 roku w Czerńcu (koło Lubina), ordynację przyjął 26 czerwca 1893 roku i następnie został pastorem w Grębolicach. Zmarł 25 maja 1897 roku.
1898-1906	Friedrich Adolf Weferling	Urodził się 14 grudnia 1852 roku w Stolzenau koło Hannoveru, ordynację przyjął 26 stycznia 1898 roku i następnie został pastorem w Grębolicach.

1906-1915	Heinrich von Zittwitz	Urodził się 23 marca 1879 roku w Środzie Śląskiej, ordynację przyjął 5 kwietnia 1905 roku i od 1906 roku był pastorem (wikarym*) w Grębolicach. Zmarł w 1923 roku, gdy już przeszedł na emeryturę.
1915-1945	Johannes Wieder	Urodził się 8 lipca 1880 roku we wsi Rudno koło Nowej Soli, ordynację przyjął 15 stycznia 1908 roku i od 2 czerwca 1915 roku do 21 stycznia 1945 roku był pastorem w Grębolicach. Zmarł 13 lipca 1946 roku w Dessau (Saksonii-Anhalt). Do parafii ewangelickiej w Grębolicach należały wtedy miejscowości: Bucze, Grębocice, Obiszów, Retków, Rzeczyca, Świnino i Wysoka Cerkiew (Grodowiec).

Bibliografia: J.G. Worbs, *Die Rechte der evangelischen Gemeinden in Schlesien an den ihnen in 17. Jh. gewaltthätig genommenen Kirchen und Kirchengüter dargestellt*, Sorau 1825, s. 38; *Geschichte der evangelisch-lutherischen Kirche zu Gross-Glogau zugleich als Einladungsschrift zu der zweihundertjährigen Jubelfeier der Kirche am 1 Dezember 1852*, Glogau 1852, s. 22-24; F.G.A. Anders, *Geschichte der evangelischen Kirche in Schlesien. Nebst einer Kirchen-Card*, Breslau 1867, s. 455-456; idem, *Geschichte der evangelischen Kirche Schlesiens*, Breslau 1883, s. 455-456; G. Eberlein, *Zur Geschichte der Ordination in Schlesien*, „Correspondenzblatt des Vereins für Geschichte der Evangelischen Kirche Schlesiens” 6 (1889), s. 150-187; P. Konrad, *Der schlesische Majestätsbrief Kaiser Rudolf II vom Jahre 1609 in seiner Bedeutung für das städtische Konsistorium und die evangelischen Kirchengemeinden Breslaus*, Breslau 1909 (passim); J. Blaschke, *Geschichte der Stadt Glogau und des Glogauer Landes*, Glogau 1913, s. 292-293, 357; M. Hartmann, *Die evangelische Kirche Schlesiens in geschichtlicher Entwicklung bis auf die Gegenwart*, Breslau 1928 (passim); J. Rademacher, *Predigergeschichte des Kirchenkreises Glogau*, Wohlau 1933, s. 51-56; W. Ostrowski, *Wiejskie szkolnictwo parafialne na Śląsku w drugiej połowie XVII wieku*, Wrocław 1971, s. 102, 106-107; *Das war Glogau. Stadt und Land an der Oder, 1913-1945*,

red. H.J. Schelenz, Hannover 1991², s. 265; M. Ptak, *Zgromadzenia i urzędy stanowe księstwa glogowskiego od początku XIV wieku do 1742 roku*, Wrocław 1991, s. 160, 326-327; M.R. Górniak, *Grębocice – gmina protestancka*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Glogowskiej*, red. J. Chutkowski i in., Głogów 1997, z. 44, s. 5-6; J. Bahlcke, *Religion und Politik in Schlesien. Konfessionspolitische Strukturen unter österreichischer und preußischer Herrschaft (1650-1800)*, „Die Blätter für deutsche Landesgeschichte” 134 (1998), s. 33-58; D. Dolański, *Najspokojniejszy Kościół. Reformacja w księstwie glogowskim*, Zielona Góra 1998, s. 60, 141, 145; M. Konopnicka, *Kwestia narodowościowa w archidiaconacie glogowskim w XVII wieku*, „Studia Zachodnie” 3 (1998), s. 49-54; M. Konopnicka, *Księstwo glogowskie w okresie potrydenckiej reformy Kościoła*, „Studia Zachodnie” 4 (1999), s. 55-62; D. Dolański, M. Konopnicka, *Stosunki wyznaniowe na pograniczu śląsko-lubuskim w XVI-XVII wieku*, „Rocznik Lubuski” 26 (2000), cz. 2, s. 51-74; *Informator o zasobie Archiwum Państwowego w Zielonej Górze*, red. Z. Bujkiewicz, W. Strzyżewski, Zielona Góra 2003, s. 62, 93; J. Deventer, *Gegenreformation in Schlesien. Die habsburgische Rekatholisierung in Glogau und Schweidnitz 1526-1707*, Köln 2003 (passim); P. Hauptmann, *Schlesien*, [w:] *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*, Tübingen 2004⁴, Bd. 7, kol. 919-921; *Unser Gramschützer Dominium*, „Neuer Glogauer Anzeiger” 50 (2005), nr 5, s. 1-4; H. Weilandt, *Kleine Ortschronik von Gramschütz*, „Neuer Glogauer Anzeiger” 52 (2005), nr 7, s. 1, 3; J. Kuczer, *Rodzina von Biberstein w księstwie glogowskim w XVI wieku*, [w:] *Bibersteino-wie w dziejach pogranicza śląsko-łużyckiego*, red. T. Jaworski, Zielona Góra 2006, s. 97-111; J. Kuczer, *Szlachta w życiu społeczno-gospodarczym księstwa glogowskiego w epoce habsburskiej 1526-1740*, Zielona Góra 2007, s. 214, 226; J. Kuczer, *Współdziałanie szlachty protestanckiej księstwa glogowskiego w obro-nie wyznania w XVII wieku i w początkach XVIII wieku*, „Studia Zachodnie” 8 (2006), s. 121-137; S. Jujeczka, *Stosunki wyznaniowe w siedemnastowiecznym Głogowie w świetle luteranckich ksiąg ordynacji i katolickich ksiąg święceń*, [w:] *Glogovia maior. Wielki Głogów między blaskiem dziejów i cieniem ruin*, red. B. Czechowicz, M. Konopnicka, Głogów – Zielona Góra 2010, s. 303-314; D.A. Czaja, *Glogowscy ewangelicy w dążeniach do powstania Kościoła*

Pokoju w Głogowie, [w:] Reformacja i tolerancja – jedność w różnorodności? Współistnienie różnych wyznań na ziemi wschowskiej i pograniczu wielkopolsko-śląskim, red. M. Małkus, K. Szymańska, Wschowa – Leszno 2015, s. 57-73; D. Ness, *Schlesisches Pfarrerbuch – Achter Band: Regierungsbezirk Liegnitz III. Die Kirchenkreise Lüben, Parchwitz, Sagan, Schönau, Sprottau*, Leipzig 2016, s. 22, 40, 42, 48, 164-165, 393, 400.

Marek Robert Górniak

Grębocice – a religious history of the village. An example of coexistence and rivalry of religions in the Głogów region

Abstract

Grębocice is a village located in the northern part of the Dolnośląskie Province (in the Polkowice district), on the Grębocicka Plain (the microregion of the Głogowska Pradolina, a proglacial stream valley), about 9 km south-east of Głogów. Its history has been inextricably linked with the city of Głogów since the Middle Ages. At the beginning of the thirteenth century, this area was part of the united Silesia, and during the reign of Prince Henry III of Głogów (1273-1309), it was incorporated into the Głogów principality. From 1331 it was dependent on Bohemia (in 1344 the Prince of Głogów, Henry V “Żelazny” (Iron), paid homage to King Charles IV of Luxembourg). After the death of the last prince of Głogów, Henry XI (1476), this principality was under the rule of the king of Hungary, Croatia and Bohemia – Matthias Corvinus (died on 6 April 1490), and then it was ruled by Jan I Olbracht (until 1499) and Sigismund I Old (until 1506)¹. Subsequently, the area was reincorporated into the Czech Crown and in the years 1526-1741 into the Habsburg monarchy. In 1742 Grębocice became part of Prussia. After World War I, as a result of the Treaty of Versailles (28 June 1919), this region remained within the borders of Germany, and it was not until after World War II that it returned to Poland. The analysis of the

¹ M.R. Górniak, *Grębocice w średniowieczu*, [in:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, eds J. Chutkowski, Z. Hendel, J. Sadowski, Głogów 1993, no. 7, pp. 7-8; D. Dołański, *Księstwo głogowskie u progu czasów nowożytnych*, „*Studia Zachodnie*” 4(1999), pp. 45-54; J. Czerwiński, *Dolny Śląsk. Przewodnik*, Wrocław 2009, pp. 466-469.

presented source material shows, among other things, one important observation – at the beginning of the twentieth century, there was a peculiar coexistence between residents-neighbours in Grębocice, which was more important to them than their religious and national differences (Evangelicals, Catholics, followers of Judaism) or their economic interests (Germans, Jews).

Keywords: Grębocice, the Głogów district, Catholics, Protestants, Jews.

Bożena Grabowska

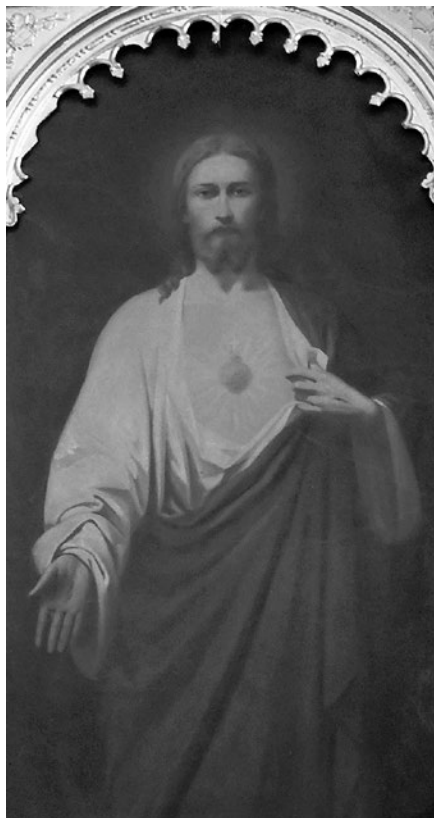
**Obraz Serca Jezusowego w kościele w Pyrzanach,
replika obrazu Serca Jezusowego z krakowskich Łagiewnik**

W kościele parafialnym w Pyrzanach pośród znajdującego się wyposażenia zwraca uwagę wiszący po prawej stronie ołtarza głównego okazałych rozmiarów (160x78 cm) obraz Najświętszego Serca Pana Jezusa, w złotej, ozdobnej ramie¹. Prostokątne płótno, u góry zamknięte łukiem pełnym, przedstawia ujętą do kolan postać Chrystusa stojącego en face na niebieskawym, ciemnym tle, delikatnie rozświetlonym wokół głowy w subtelnej aureole. Zbawiciel ubrany jest w białą, cienką suknię z długimi rękawami, rozchyloną na piersi tak, że widać na piersi płonące ludzkie serce. Czerwony płaszcz w obfitych fałdach spływa z prawego ramienia i okrywa tylko tę część ciała. Prawą ręką Chrystus rozchyła mocniej suknię, aby jeszcze mocniej ukazać serce, a na lewej, spuszczonej wzdłuż ciała, demonstruje ślad po gwoździu. Wyrazista, poważna twarz okolona jest długimi włosami z przedziałkiem pośrodku i okolona zarostem jest ascetyczna, wpatrzona nieomal surowo w widza. Bogata, złożona rama uformowana jest na wzór eklektycznego okna, w którego prostokątnym, zamkniętym u góry łukiem odcinkowym świetle, wstawiono malowidło. Łuk ten ozdobi przy licu obrazu ornament naśladowujący fryz lombardzki, a całość wykroju profilowana rama, wstawiona w belkowanie wsparte na cienkich jońskich kolumnkach, umieszczonych między, okrągłymi pseudocokołami zdobionymi spiralnym perełkowaniem i talerzykami oraz lizenami z girlandami.

¹ Janusz Maraśkiewicz, *Obraz Chrystus Miłosierny w kościele parafialnym pw. Niepokalanego Serca NMP w Pyrzanach*, Karta ewidencyjna zabytku ruchomego, 1987 r. msp. w Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Gorzowie Wlkp.

Obraz Najświętszego Serca Pana Jezusa
w Pyrzanach, wykonany pomiędzy
rokiem 1895 a 1904.

Obraz Najświętszego Serca Pana Jezusa
w Pyrzanach (fragment).

Nad belkowaniem jest trójkątny tympanon z przerwanymi naczółkami, pomiędzy którymi są dwa putta trzymające girlandę. Pod obrazem jest półkolistą płycina dekorowana także girlandą.

Obraz ten pochodzi z Kozaków-Zazul, wsi położonej nieopodal Lwowa, z tamtejszego kościoła, który powstał przy wydatnej pomocy arcybiskupa Karola Hryniewieckiego². Arcybiskup Hryniewiecki (1841-1929) jest jedną z tych

² Wincenty Sułkowski, *Kartka z dziejów Kościoła katolickiego w Polsce Rosyjskiej II. Biskupstwo wileńskie*, Kraków 1889, s. 19-37; Jan Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie*, Wilno 1912, s. 72-73; Leon Żebrowski, *Ś.p. ks. Karol Hryniewiecki*, „Wiadomości Archidiecezjalne Wileńskie” 3 (1929) nr 8, s. 121-122; nr 9, s. 135-138; nr 10, s. 151-154; nr 11, s. 166-167; nr 12, s. 181-182; nr 13-14, s. 197-198;

Obraz Najświętszego Serca Pana Jezusa
w Krakowie Łagiewnikach,
Jan Bąkowski, 1896.

Obraz Najświętszego Serca Pana Jezusa
w Krakowie – Biezanowie, 1929.

zapomnianych niesłusznie postaci, których zasługi pozwoliły na przetrwanie narodu polskiego przez okres zaborów. Osadzony, po 20 letnim wakacie, w 1883 roku na arcybiskupstwie wileńskim, w 1885 roku za swoją działalność został aresztowany przez władze carskie i zesłany do Jarosławia nad Wołgą. Po kilkuletnich pertraktacjach Stolicy Apostolskiej kapłan został zwolniony i mógł

nr 15-16, s. 23 1-233; nr 19, s. 262-264; nr 20, s. 279-280; nr 21, s. 294-296; nr 22, s. 309-3 11; Paweł Kubicki, *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861-1915*, cz. II t. 1, Sandomierz 1939, s. 521-550 (nr 228); Stanisław Fiedorczuk, Kazimierz Kułakowski, *Kapituła bazyliki metropolitalnej wileńskiej w okresie międzywojennym (1918-1939)*, „Wiadomości Kościelne w Białymstoku”, 13(1987) 59-113; Listy bt. Jerzego Matulewicza do nuncjusza Achille Rattiego, „Ethos”, 1(1988) 62-63.

wyjechać z Rosji, jednak przedtem musiał abdykować z arcybiskupstwa. I tak w 1890 roku biskup Hryniewiecki jako tytularny arcybiskup Perge udał się do Tuchowa, gdzie sprawował funkcję proboszcza, a potem, w 1895 roku osiadł we Lwowie³, skąd gorliwie prowadził działalność duszpasterską: budował kościoły, koronował łaskami słynące obrazy i figury, wspomagał instytuty religijne i zakony...

Arcybiskup Hryniewiecki jeszcze będąc w Tuchowie szerzył kult Najświętszego Serca Pana Jezusa poprzez zapoczątkowaną działalność stowarzyszenia katolickiego „Apostolstwa Modlitwy.” Świadczy o tym przechowywana na tuchowskiej plebanii księga zawierająca „Spis osób należących do Apostolstwa Modlitwy (Serca P. Jezusa) w Tuchowie”⁴, założona przez ks. abp. Karola Hryniewieckiego 30 grudnia 1894 roku i prowadzona następnie przez kolejnych proboszczów aż do roku 1947. Do księgi dołączono niewielkich rozmiarów broszurę (mającą 32 strony) autorstwa ks. Józefa Andrasza T.J., krajowego dyrektora „Apostolstwa Modlitwy”, pt.: Uroczyste przyjęcie do Apostolstwa Modlitwy (Wydawnictwo „Apostolstwa Modlitwy”, Kraków 1936). Może wówczas zamówił obraz?

Wiszący w kościele pyrzyńskim obraz Najświętszego Serca Jezusowego najprawdopodobniej został wykonany przez Jana Bąkowskiego (1872-1934)⁵, krakowskiego malarza, absolwenta tutejszej Szkoły Sztuk Pięknych. Bąkowski uczył się malarstwa pod kierunkiem Leopolda Löfflera oraz Teodora Axentowicza, Jana Stanisławskiego i Leona Wyczółkowskiego. W 1903 roku udał się do Monachium, gdzie studiował w Królewskiej Akademii Sztuk Pięknych.

³ W arcybiskupstwie lwowskim przebywali wówczas następujący biskupi obrządku łacińskiego i grecko-katolickiego oraz ormiańskiego: arcybiskup dr Józef Bilczewski, Metropolita Lwowski, arcybiskup Józef Teodorowicz, Metropolita obrz. orm., arcybiskup dr Andrzej Szeptycki, Metropolita obrz. gr.-kat., biskup dr Józef Sebastian Pelczar, Biskup Przemyśki, biskup Konstanty Czechowicz, Biskup Przemyśki, obrz. gr.-kat., biskup Grzegorz Chomyszyn, Biskup Stanisławowski obrz. gr., biskup Karol Józef Fischer, Sufragan Przemyśki, biskup dr Władysław Bandurski, Sufragan lwowski.

⁴ Mariusz, Lesław Krogulski, Spis osób należących do Apostolstwa Modlitwy (Serca P. Jezusa) w Tuchowie, „Materiały do dziejów Tuchowa”, t. II, Tuchów 2013.

⁵ Ks. Wojciech Kałamarz, Jan Bąkowski, zapomniany krakowski malarz, „Z życia parafii. Pismo parafii pw NMB z Lourdes w Krakowie” Nr 10 (210) 2019, s. 1-4.

Malował portrety, krajobrazy oraz obrazy religijne (m.in. wykonał obraz Trójcy Świętej dla kościoła ob. sanktuarium bł. Karoliny Kózkówny w Zabawie oraz portrety biskupa Albina Dunajewskiego i profesora Władysława Kulczyńskiego).

Jednak pośród obrazów religijnych szczególnie miejsce w twórczości Jana Bąkowskiego zajmują wyobrażenia Serca Najświętszego Pana Jezusa. W 1896 roku zrealizował na zlecenie pierwszej przełożonej Józefowa – matki Bernardy Tomickiej - przedstawienie tej treści do kaplicy Zgromadzenia Matki Bożej Miłosierdzia w krakowskich Łagiewnikach. Przed tym to obrazem modliła się w latach 1926-1928, 1933, 1936-1938 siostra Faustyna Kowalska i miała liczne widzenia, które opisała w swoim Dzienniczku. Po latach, w 1956 roku, obraz ten został przysłonięty obrazem Jezusa Miłosiernego autorstwa Adolfa Hyły. Obraz Serca Bożego, który przez lata znajdował się pod nim, jest sygnowany i datowany przez autora.

Artysta wykonał jeszcze kilka kopii tego płótna. Jedna z nich wisi w ołtarzu bocznym rzeszowskiej Fary, kolejna trafiła do kościoła w Kozakach a stamtąd wraz z osiedleńcami została przewieziona do Pyrzan. Inna, późna kopia, bo z 1929 roku, znajduje się w ołtarzu bocznym w kościele w Krakowie-Bieżanowie⁶. Niewątpliwie, najbliższa pierwowzorowi jest kopia znajdująca się w Pyrzanach, a nawet przewyższa go kunsztem wykonania i walorami artystycznymi. Czy możliwe, aby to ona była pierwszym obrazem Serca Jezusowego wykonanym przez Bąkowskiego, a obraz łagiewnicki jest jego repliką? Jednak te kwestie mogą wyjaśnić jedynie wnikliwe badania źródłowe.

Obraz łagiewnicki po konserwacji w 2013 roku przysłaniającego go wizerunku Jezusa Miłosiernego został wymontowany ze swojego miejsca. Obecnie przechowywany jest w klasztorze w Łagiewnikach. Obraz w Pyrzanach jest dostępny dla każdego, kto tę świątynię odwiedza.

⁶ Ks. Bogdan Markiewicz, Renowacja bocznych ołtarzy w zabytkowej świątyni, „Płomień, pismo parafii Narodzenia NMP w Bieżanowie”, Nr 2 (159), 2014, s. 2.

Bożena Grabowska

**A painting of the Sacred Heart of Jesus in the church
in w Pyrzany, a replica of the image of the Sacred Heart
of Jesus from Łagiewniki near Krakow**

Abstract

In the parish church in Pyrzany (the district of Witnica) is a painting of the Sacred Heart of Jesus, brought from the Kozaki-Zazule in 1945. The painting was funded by the Archbishop Karol Hryniewiecki, the bishop of Vilnius and the titular bishop of Perge, in the years 1890-1904. Jan Bąkowski, a Krakow painter, is most likely its author and the painting is a replica of the image of the Sacred Heart of Jesus of 1896 from the Church of the Congregation of Our Lady of Mercy in Łagiewniki near Krakow. Sister Faustina Kowalska prayed before this painting and had numerous visions there in the years 1926-1928, 1933 and 1936-1938.

Keywords: Karol Hryniewiecki, Jan Bąkowski, Pyrzany, Kozaki-Zazule.

Ks. Waldemar Kostrzewski

**W 25. rocznicę święceń biskupich Stefana Regmunta.
Posługa w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej**

Biskup Stefan Regmunt urodził się 20 czerwca 1951 roku w Krasnymstawie. Dzieciństwo i młodość spędził w Lublinie, później zaś przeniósł się do Jedliny-Zdroju. Po zdanej maturze rozpoczął studia filozoficzno-teologiczne w Metropolitalnym Wyższym Seminarium Duchownym we Wrocławiu. Święceń prezbiteratu udzielił mu w archikatedrze św. Jana Chrzciciela we Wrocławiu 29 maja 1976 roku arcybiskup metropolita wrocławski Henryk Gulbinowicz. W 1992 roku w ramach reformy administracyjnej został inkardynowany do nowo utworzonej diecezji legnickiej, gdzie sprawował urząd

rektora seminarium. 3 grudnia 1994 roku papież Jan Paweł II mianował go biskupem pomocniczym diecezji legnickiej ze stolicą tytularną Castellum Medianum. Świecenia biskupie otrzymał 6 stycznia 1995 roku w Bazylice św. Piotra w Rzymie. Głównym konsekratorem był Jan Paweł II. Jako zawołanie biskupie przyjął słowa: „Servire in caritate” (Służyć w miłości). Jako biskup pomocniczy zajmował się ewangelizacją, nauczaniem katolickim, tworzeniem diecezjalnych struktur Akcji Katolickiej, a także duszpasterstwem młodzieży, osób niepełnosprawnych oraz duszpasterstwem powołań. 29 grudnia 2007 roku papież Benedykt XVI mianował go biskupem diecezjalnym diecezji zielonogórsko gorzowskiej. 19 stycznia 2008 roku odbył się ingres do katedry Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Gorzowie Wielkopolskim, zaś 26 stycznia 2008 roku do konkatedry św. Jadwigi w Zielonej Górze.

Zachodnia ściana Polski znacznie różni się od wschodniej. Badania pokazują, że jest niska frekwencja udziału wiernych w Eucharystii. Można to tłumaczyć mozaiką różnych tradycji, brakiem bliskości świątyni i obojętnością religijną. Nowy biskup nie bał się nowych i trudnych wyzwań z pracą duszpasterską. Zaczął poważnie traktować każdą wspólnotę kościelną i każdego kapłana, jako najbliższego współpracownika. Przyjął zasadę, że dopóki nie pozna parafii,

kapłana, nie dokona zmian personalnych. Co środę organizowane były kurialne sesje, podczas których poznawał aktualne potrzeby diecezji.

Ważną rolę w każdej diecezji pełni Wyższe Seminarium Duchowne, ponieważ jest to uczelnia, która przygotowuje przyszłych kapłanów, współpracowników biskupa w pełnieniu misji zbawienia. Codzienna troska była widoczna poprzez regularne odwiedziny biskupa. W każdy czwartek przez wiele lat głosił konferencje dotyczące formacji kapłańskiej. Organizowane tam były sympozja, festiwale, spotkania diecezjalne. Biskup Stefan w seminarium miał swój pokój, gdzie mógł się zatrzymać i czuł odpowiedzialność zarówno w sferze przekazu wiedzy, jak też materialnego utrzymania. Dom formacji w naszej diecezji jest w specyficznym miejscu, bo jest to klasztor pocysterski w pięknym i malowniczym miejscu. Zarówno kościół, jak i pomieszczenia, w których żyli mnisi, tworzą dobry klimat do modlitwy i nauki. Pasterz diecezji otoczył również troską sprawę powołań kapłańskich poprzez wspomaganie wspólnot modlitewnych, takich jak Przyjaciele Paradyża. Organizowane były pielgrzymki ministrantów do seminarium, gdzie odbywały się również rozgrywki ligi ministranckiej.

W naszej diecezji mamy osiem sanktuariów. Biskup, jako odpowiedzialny za wzrost duchowości diecezjan, wpierał pomocą rozwój tych miejsc. Sanktu-

arium Matki Bożej Cierpliwie Słuchającej w Rokitnie, Sanktuarium Pierwszych Męczenników Polski w Międzyrzeczu, Sanktuarium św. Jakuba w Jakubowie, Sanktuarium św. Weroniki Giuliani w Gorzowie Wielkopolskim, Sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia we Wschowie, Sanktuarium Matki Bożej Królowej Pokoju w Otyniu, Sanktuarium Matki Bożej Jutrzenki Nadziei w Grobowcu, Sanktuarium Miłosierdzia Bożego w Świebodzinie. W tych miejscach biskup troszczył się o podtrzymywanie i rozwój życia diecezji. Odbýwały się reko-lekceje kapłańskie, na dni skupienia przybywali Anonimowi Alkoholicy czy motocykliści. W Sanktuarium Matki Bożej gromadzili się mariolodzy i profe-sorowie innych dyscyplin. Po I Komunii Świętej wyrażały swoją miłość dzieci, które przyjeżdżały jako pielgrzymi ze swoimi rodzicami i opiekunami. Biskup Regmunt wspomina, że jako nowo mianowany biskup diecezjalny skierował swe pierwsze kroki właśnie do Matki Bożej w Rokitnie. Ówczesny, dziś już świętej pamięci, ks. kan. Tadeusz Kondracki ofiarował mu wizerunek czczonej tu Matki Bożej, który do dziś jest obecny w kaplicy biskupiej w Zielonej Górze. W czasie posługi w diecezji zaczął mocniej akcentować pierwsze soboty miesiąca. Zapraszał do Rokitna poszczególne dekanaty: kapłanów ze swoimi przedstawicielami z grona parafialnego. Uczestnicy tych spotkań często są

animatorami modlitwy pierwszsobotniej w swoich parafiach. Powołał też Centrum Duchowości Maryjnej, którego zadaniem było czuwanie nad propagowaniem zdrowego kultu maryjnego na terenie diecezji.

W Gorzowie Wielkopolskim znajduje się Dom Biskupi. Jest to historyczna siedziba biskupów gorzowskich. Biskup Stefan podjął starania o zdobycie środków materialnych na remont, które zakończyły się pomyślnie. Projekt znalazł aprobatę instytucji unijnych i otrzymał potwierdzenie dotacji. Rozpoczął się trudny okres jego wdrażania. Piwnice, które dawniej były zalewane, dziś służą jako sale wykładowe. Odnowiono podłogi i sufity, wymieniono okna. Całość budynku została zabezpieczona poprzez regulację sąsiadującej z budynkiem rzeki. Dzisiaj znajduje się tam Instytut im. Biskupa Wilhelma Pluty. Jest również biblioteka, z której mogą korzystać inne uczelnie. Odbywają się tam szkolenia dla osób zaangażowanych w poradnictwo rodzinne, które jest przy każdej parafii, oraz w zakresie opieki nad dziełami sztuki, o które troszczą się kapłani.

Następnym elementem pracy biskupa Regmunta była sprawa procesu beatyfikacyjnego biskupa Wilhelma Pluty. Kiedy zapoznał się z aktualnym stanem procesu, zdecydował, że trzeba się tym zająć z nową energią. Prace trwały

sześć lat. Odbyła się ostatnia sesja zamykająca proces. To było zamknięcie etapu wielkiej pracy, którą podjęli współpracownicy ku radości całej diecezji. Delegacja na czele z biskupem udała się do Rzymu. Był to ewenement, bo była to grupa, która składała się z osób świeckich, kapłanów i biskupów. W Rzymie byli zbudowani, że tak wielu ludziom zależy na beatyfikacji.

Na pytanie, skąd pomysł na rozpoczęcie synodu diecezjalnego, ksiądz biskup odpowiada, że inspiracją była wizyta „ad limina apostolorum” w Rzymie i przeczytanie poprzedniego sprawozdania, gdzie dwa razy zawarto przyrzeczenie, że się on rozpocznie. Biskup Stefan miał doświadczenie, bo brał udział w synodzie ogólnopolskim i synodzie archidiecezji wrocławskiej. Poprosił ks. profesora Bogusława Drożdża, który był sekretarzem generalnym synodu diecezji legnickiej, aby przyjechał i wygłosił konferencję na temat całego wydarzenia. Została powołana grupa inicjatywna do spraw synodu, aby ożywić parafie i we współpracy ze świeckimi szukać sposobów nowej ewangelizacji.

Dużo kontrowersji wzbudziła budowa i poświęcenie figury Chrystusa Króla Wszechświata w Świebodzinie. Kiedy biskup Regmunt przybył do diecezji, prace już trwały, ale wymyślano ciągle jakieś przeszkody, które miały

wstrzymywać prace. Mówiono, jaka ma być głębokość fundamentów, później podwajano te wymogi, co łączyło się z ponownym wkraczaniem na teren. Ks. Sylwester Zawadzki, który był pomysłodawcą tego dzieła, napotykał różne problemy formalne, dlatego w kurii diecezjalnej powstała specjalna komisja. Zamysłem powstania figury był aspekt ewangelizacyjny, który miał poruszać nie tylko mieszkańców, ale wszystkich, którzy będą przejeżdżali obok i uświadamiali sobie treść, jaka za tym się kryje: Jezus Chrystus Król Wszechświata. Ks. biskup wspomina, że kiedy leciał samolotem do Rzymu, na pokładzie znalazł biuletyn PLL LOT i tam na pierwszej stronie zobaczył figurę ze Świebodzina. Podobnie było, kiedy leciał do Stanów Zjednoczonych. Przyniesiono mu folder zachęcający do zwiedzenia Polski i wśród atrakcji był Jezus Chrystus Król. Okazuje się, że wiadomość o figurze docierała do różnych zakątków świata. Była to piękna reklama terenów zachodniej Polski. Obiekt ten nawiązywał do figury w Rio de Janeiro. Zamyśl duchowy był taki, aby figura stała się znakiem tego, co w sercu. Można się zapytać, po co taki duży krzyż na Giewoncie, a jednak stał się czymś rozpoznawalnym na całym świecie i jest znakiem naszej wiary w Bożą Opatrzność. Figurę w Uroczystość Jezusa Chrystusa Króla Wszechświata w 2010 roku poświęcił biskup Stefan, a wśród zaproszonych

gości byli kard. Henryk Gulbinowicz, metropolita szczecińsko-kamieński, i liczni wierni świeccy.

Dramatycznym momentem w życiu biskupa Stefana Regmunta był rezygnacja z posługi biskupa diecezjalnego. Musiał podjąć leczenie, które przewidywało operację oraz roczną rehabilitację – jeśli operacja się uda. Nie chciał, żeby diecezja była przez tyle czasu bez czynnego ordynariusza. W 2015 roku został zaproszony do Katedry Chirurgii Ogólnej Transplantacyjnej i Wątroby Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego celem oceny aktualnego stanu zdrowia i podjęcia wstępnej decyzji. Wstępne badania sprawiły, że już tego dnia musiał pozostać na oddziale, aby rozpocząć specjalistyczne badania mające być podstawą do kwalifikacji do ewentualnego zabiegu. Badania te trwały trzy tygodnie. Jadąc do Warszawy, zabrał ze sobą list do Ojca Świętego w nadziei, że dostarczy go w odpowiednim momencie ks. abpowi nuncjuszowi. Po kilku dniach pobytu w szpitalu biskup wręczył nuncjuszowi list do papieża o rezygnacji. Trwały dalsze badania, które miały orzec o słuszności decyzji o przeszczepie wątroby. 5 maja 2015 roku biskup Stefan otrzymał z Nuncjatury Apostolskiej pismo, w którym abp Celesto Migliore napisał: „Pragnę nawiązać do naszego niedawnego spotkania oraz otrzymanego później listu. Przekazałem go Ojcu Świętemu, który po rozważeniu przedstawi-

nych racji przychylił się do prośby o zwolnienie ks. biskupa z funkcji biskupa diecezjalnego i przyjął rezygnację Waszej Ekscelencji z racji zdrowotnych”. O tej decyzji biskup Regmunt poinformował wiernych i został zakwalifikowany do przeprowadzenia operacji. Po czasie rekonwalescencji wrócił do pracy w diecezji i pełni do dzisiaj funkcję biskupa seniora.

Decydując się na rezygnację z funkcji biskupa diecezjalnego, biskup Regmunt postanowił przygotować sobie mieszkanie w Domu Księża Emerytów. Mieszkają w nim księża emeryci, ale też inni kapłani będący na urloпах i skierowani do tego domu z różnych powodów. Nie chciał wybierać miejsca odosobnionego od kapłanów. Na emeryturze stara się utrzymywać kontakt z Konferencją Episkopatu Polski, uczestniczy w zaplanowanych sesjach Episkopatu i rekolekcjach biskupich. Posługuje w diecezji: bierzuje młodzież, uczestniczy w uroczystościach liturgicznych zgodnie z podziałem w czasie Triduum Paschalnego czy świąt Bożego Narodzenia. Stara się być dyspozycyjny, aby reprezentować diecezję w różnych miejscach Polski. Przez Kongregację Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego została mu zlecona posługa asystenta Kongregacji Sióstr Mniszek Benedyktyn w Polsce.

5 stycznia 2020 roku w kościele Ducha Świętego w Zielonej Górze odbyła się uroczysta msza święta z racji jubileuszu 25. rocznicy sakry biskupa Stefana Regmunta. Przybyli księża biskupi z różnych zakątków Polski i wielu wiernych świeckich. Jubilat dziękował Bogu za ten czas pasterzowania w diecezjach legnickiej i zielonogórsko-gorzowskiej. Homilię wygłosił biskup Marek Mendyk, który współpracował z biskupem Regmuntem w diecezji legnickiej. Po mszy świętej w imieniu duchowieństwa głos zabrał ks. abp Andrzej Dzięga, metropolita szczecińsko-kamieński. Życzenia składali przedstawiciele władz państwowych i samorządowych, dziękując za wieloletnią współpracę. Wiele wspólnot diecezjalnych również przyłączało się do podziękowań i życzeń.

Fotografie: K. Król, źródło: <https://zgg.gosc.pl/gal/spis/6075113.25-rocznica-swiecen-biskupich-bp-Stefana-Regmunta>

Rev. Waldemar Kostrzewski

On the 25th anniversary of Stefan Regmunt's episcopal ordination. Ministry in the diocese of Zielona Góra and Gorzów

Abstract

On 6 January 2020, a solemn Holy Mass was held in the Church of the Holy Spirit in Zielona Góra on the occasion of the twenty-fifth anniversary of the anointment of Bishop Stefan Regmunt. The bishop thanked God for his pastoral work in the diocese of Legnica and the diocese of Zielona Góra and Gorzów. The homilies were delivered by Bishop Marek Mendyk, who cooperated with Bishop Regmunt in the diocese of Legnica. After the Holy Mass, Archbishop Andrzej Dzięga, the Metropolitan Bishop of Szczecin and Kamień, spoke on behalf of the clergy. The representatives of state and local authorities wished him all the best and thanked him for many years of cooperation. A number of diocesan communities also expressed their thanks and wishes. In the years 2007-2015, Bishop Stefan Regmunt was the bishop of the diocese of Zielona Góra and Gorzów.

Keywords: Bishop Stefan Regmunt, the diocese of Zielona Góra and Gorzów, the Catholic Church.

Ks. Robert R. Kufel

**Epitańium pastora Carla Schmidta w kościele parafialnym
pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Przytoku**

Przytok jest miejscowością położoną w województwie lubuskim, w powiecie zielonogórskim, w gminie Zabór. Wieś liczy 776 mieszkańców. Nazwa wywodzi się od polskiego rzeczownika *przetak*, oznaczającego rodzaj dużego

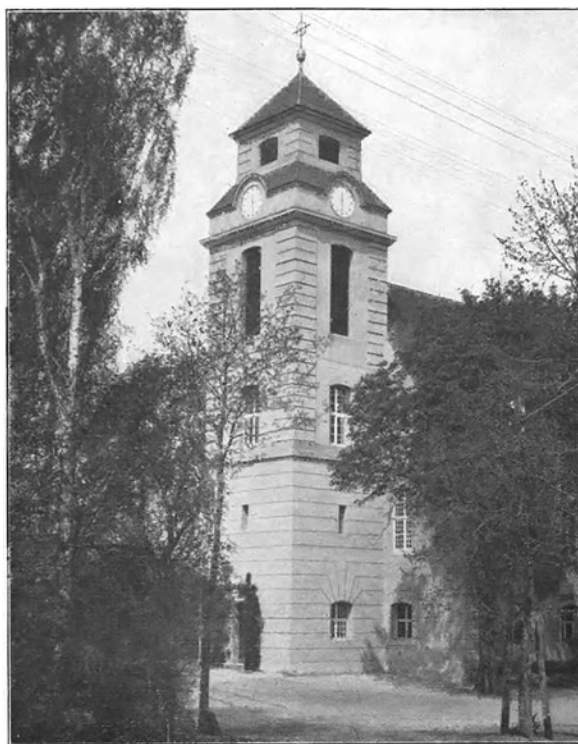

Abb. 2. Ev. Kirche zu Prittag.

phot. Rich. Dye.

Źródło: <http://www.glogow.pl/okolice>

Źródło: <http://www.glogow.pl/okolice>

sita o większych otworach, służącego głównie do przesiewania ziarna¹. W najstarszych dokumentach wieś była określana jako *Prettik* lub *Prittek*. Zniemczona nazwa *Pritttag* wystąpiła w 1421 roku i obowiązywała do zakończenia drugiej wojny światowej².

Po raz pierwszy miejscowość została wymieniona w 1408 roku w dokumencie dotyczącym sporu granicznego między Droszkowem a Przytokiem. Spór wiedli synowie Ulricha von Quossa (Quossaw), Hildebrand, Wilrich i Konrad, z właścicielem Droszkowa Nicklem von Rotenburgiem. Quossowie należeli do starej szlachty śląskiej, mającej w herbie na czerwonym polu tarczy gałąź przebitą strzałą. Przed 1471 rokiem dobra przytockie znalazły się w rękach rodu Schoff (Schaff-Schaffgotsch). Ród ten pochodził z Miśni, skąd w II połowie XIII wieku osiedlił się na Śląsku. W 1503 roku Kasper von Schoff sprzedał Przytok Czabłowi von Burgsdorffowi (Borgsdorff, Burckersdorff). W 1566 roku Przytok otrzymał nowych właścicieli. Hieronim von Burgsdorff sprzedał

¹ <https://spjs.ijp.pan.pl> [dostęp: 12.06.2020].

² K. Garbacz, *Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego*, Zielona Góra 2014, t. 1, s. 104.

Źródło: <http://www.glogow.pl/okolice>

go Fabianowi i Mikołajowi von Tschammerom za 10 tysięcy talarów³. W 1591 roku Rudolf von Tschammer doprowadził majątek do bankructwa i sprzedał go Joachimowi von Stentzschowi. Przytok był własnością Stentzschów aż do połowy lat 30. XIX wieku. Po śmierci ostatniego z rodu Hansa Ernesta von Stentzscha, od 1834 roku, właścicielką wsi została jego przybrana córka Friederika Constanzia Joanna von Hessler, która w 1805 roku wyszła za mąż za saskiego generała Ryssela⁴. Po śmierci męża majątkiem zarządzała jego żona, a następnie jej zięć, baron Emil Kracker [Kracher] von Schwarzenfeld. W 1894 roku majątek nabył hrabia Fick von Finckenstein. Po śmierci jego żony władze państwowe odkupiły majątek, po czym go rozparcelowały⁵.

Niewiele informacji można znaleźć na temat pierwszego kościoła w Przytoku. W dokumencie kościelnym z 14 stycznia 1376 roku wspomniano m.in., że parafia w Łazie wchodziła w skład archiprezbiteratu zielonogórskiego w diecezji wrocławskiej. W średniowieczu mieszkańcy Przytoku należeli do tejże parafii

³ J. Karczewska, *Dzieje Przytoku w średniowieczu*, „In Gremio” 2018, t. 12, s. 114-116.

⁴ [https://pl.wikipedia.org/wiki/Przytok_\(wojew%C3%B3dztwo_lubuskie\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Przytok_(wojew%C3%B3dztwo_lubuskie)) [dostęp: 11.06.2020].

⁵ K. Garbacz, *Przewodnik*, s. 104-105.

Prittager Bote.

Kirchliches Monatsblatt für die Parochie Prittag.

März

Kostet monatlich 1 Pfennig.

1897.

Karl Friedrich Oswald Frühbuß
evangelischer Pastor zu Prittag.

Er wurde geboren am 15. März 1806 in Sorau N. Lausitz, woselbst sein Vater Bürgermeister war. Im Elternhause genoß er eine sorgfältige Erziehung und hatte, nach seiner eigenen Aussage, das Glück, stets tüchtige und ausgezeichnete Lehrer zu besitzen, aber das Eine, was Roth thut, den Glauben an die Errettung durch das Blut Jesu Christi, vermochte sie ihm nicht zu verkünden; war doch damals jene traurige Zeit, wo auch von den Kanzeln statt des Kreuzes Christi menschliche Weisheit gepredigt wurde.

Da führte Gott ihn als Studenten zu dem Manne, der ihm der Führer zu Christo werden sollte, zu den Professor Tholuck in Halle. Er war der einzige Professor in Halle, der seinen Studenten die göttliche Wahrheit mit Entschiedenheit bezeugte; deshalb haßte ihn die Welt und versuchte den jungen Frühbuß vor ihm zu warnen. Er aber erkannte bald, daß der Geist Christi aus diesem Manne sprach und die Liebe Jesu überwand ihn, so daß er sich bald zu dem Herrn bekehrte. Der Heiland, der sein Herz gesunden, der hat sich ihm dann sein ganzes Leben hindurch treu bewiesen.

Nach Vollendung seiner Studien trat er in Prittag am 1. Advent 1832 das Pfarramt an und war Geistlicher und Seelsorger im vollsten Sinne des Wortes; zahllose Gemeindeglieder, die jetzt schon der triumphirenden Kirche droben angehören, werden es ihm jetzt noch danken, daß er ihnen der Wegweiser zum Leben gewesen ist. Besonders gelang es ihm, die Liebe zur Heidenmission in der Gemeinde zu wecken. Die Missionsbeiträge stiegen in einem Jahre bis auf 810 Mk. Er gründete unseren Grünberger Missionshilfsverein und hat in unserer ganzen Provinz

das Interesse für die Mission wachgerufen.

Um die in der Gemeinde vielfach verbreitete Trunksucht zu bekämpfen, gründete er einige Jahre nach seinem Amtsantritt einen Enthaltungsverein, der auch viele Mitglieder außerhalb unserer Gemeinde zählte, und hielt einmal drei Predigten hintereinander gegen das Laster der Trunksucht. Er wußte die Sünder mit heiligem Ernst zu strafen, aber auch die Bußfertigen zum Kreuze Christi zu führen. Mit seiner Gemeinde war er in Glaube und Liebe fest und innig verbunden, und sah sie ihn nach 42 jähriger Einigkeitsarbeit mit tiefer Trauer aus seinem Amte scheiden, das er am 1. Mai 1874 wegen Gehörleidens niederlegte. Sein fester Glaube wurde gestärkt und bewährt in Trübsal mancherlei, durch die ihn der Herr geführt - frühzeitigen Tod seiner geliebten Frau, Tod seiner Kinder, namentlich seiner nur kurze Zeit verheirateten Tochter, sein schweres Gehörleiden; alles diente ihm dazu, die Treue seines Gottes nur immer mehr zu erproben.

Mit seiner Tochter zog er nun zu seinem Sohne nach Dächdorf bei Jauer, und von da später nach Dächdorf bei Priborn, wo ihm der Herr im Kreise seiner Kinder und Enkelkinder einen glücklichen, einen friedvollen Lebensabend bescherte. Auf's liebevollste von seiner Tochter gepflegt, entschlief er sanft am 6. Juli 1891 im Glauben an seinen Heiland und Erlöser. Seine irdische Hülle wurde in Sorau in der Frühbußschen Familiengruft beigelegt. Liebe und Dankbarkeit folgt dem selig Entschlafenen auch jetzt noch über sein Grab hinaus von seiner Kirchengemeinde, die er auch in der Ferne stets auf betendem Herzen getragen hatte und mit der er bis an sein Lebensende geistig verbunden geblieben war.

i prawdopodobnie mieli drewnianą kaplicę (względnie kościół). W czasie wizytacji biskupiej z 1670 roku stwierdzono, że 53 lata wcześniej (czyli w 1617) zbudowano kościół w Przytoku, choć miejscowy regionalista pastor Oswald Frühbuss uważał, że nowa świątynia istniała już w 1558 roku, a to sugeruje, że siedemnastowieczny kościół miał swego poprzednika w XVI wieku, a ten został wzniesiony na jeszcze wcześniejszym miejscu kultu⁶. Nowy murowany kościół znalazł się w rękach protestantów. O. Frühbuss napisał, że 30.06.1627 roku właściciel dóbr przytockich Johann Georg von Stentzsch ufundował nowy murowany kościół, który w listopadzie 1628 roku poświęcił pastor Zacharias Romke z Zielonej Góry. Informację o tym wydarzeniu umieszczono na tablicy fundacyjnej wewnątrz kościoła, nad wejściem do wieży⁷. Tablica fundacyjna zaginęła⁸. W czasie kontrreformacji, 27 marca 1654 roku, katolicy przejęli kościół, zwalniając pastora Z. Ronckiego. Odtąd nabożeństwa protestanckie odprawiano tylko na dworze von Stentzschów⁹. Na podstawie akt wizytacyjnych z 1679 roku kościół był kryty gontem, miał posadzkę z cegły, drewniane baptysterium i murowaną wieżę z zegarem. Wokół świątyni funkcjonował cmentarz, otoczony murem¹⁰. Świątynia i cmentarz nie zachowały się do naszych czasów¹¹.

Maximilian Adolph von Stentzsch postanowił zbudować zbór, gdyż dotychczasowy dom modlitwy w Janach był za mały. Po otrzymaniu zgody królewskiej rozpoczął budowę¹². W latach 1776-1778¹³ z jego inicjatywy powstał nowy kamienno-ceglany kościół jako zbór ewangelicki. Kamień węgielny pod jego

⁶ J. Karczewska, *Dzieje Przytoku*, s. 116-117.

⁷ O. Frühbuss, *Geschichte der Parochie Pritttag*, Grünberg 1841, s. 78.

⁸ *Corpus Inscriptionum Poloniae*, t. 10, *Inskrypcje województwa lubuskiego*, red. J. Zdrenka, z. 5, *Powiat zielonogórski*, oprac. A. Górski, P. Karp, Toruń 2012, s. 22, 108.

⁹ M. Konopnicka, *Rodzina von Stentsch – właściciele Przytoku w XVI-XIX wieku*, „In Gremium” 2018, t. 12, s. 124.

¹⁰ J. Karczewska, *Dzieje Przytoku*, s. 117.

¹¹ S. Kowalski, *Zabytki województwa zielonogórskiego*, Zielona Góra 1987, s. 171.

¹² M. Konopnicka, *Rodzina von Stentsch*, s. 128.

¹³ Zbór poświęcono w 1778 r. Gmina protestancka w Przytoku należała do ewangelickiej diecezji w Zielonej Górze. F. G. E. Anders, *Historischer Atlas der Evangelischen Kirchen in Schlesien*, Glogau 1856, s. 14.

budowę położono 11 kwietnia 1776 roku¹⁴, a 15 listopada 1778 roku uroczyste go poświęcono. Dalsze prace przy zborze kontynuował adoptowany syn Maximiliana, Johann Ernst von Stentsch. 1 maja 1785 roku poświęcono ambonę wraz z ołtarzem¹⁵. Kościół w Przytoku służył protestantom do zakończenia drugiej wojny światowej w 1945 roku, po czym polscy katolicy repatrianci z Kresów Wschodnich przejęli kościół i przystosowali go do swego kultu, poświęcając Wniebowzięciu Najświętszej Maryi Panny.

Osiemnastowieczny klasycystyczny kościół w Przytoku stanowi salową budowlę, trójbocznie zamkniętą od wschodu, z dwoma piętrowymi przedścionkami zbudowanymi po północnej i południowej stronie. Na przedłużeniu osi poprzecznej znajduje się zakrystia oraz kruchta. Korpus nawowy został nakryty dwuspadowym dachem, a nad prezbiterium – wielospadowym. Świątynię doświetlają dwa rzędy łukowych okien. W przyziemiu czworobocznej wieży znajduje się główne wejście do wnętrza budowli. Wewnątrz, pod drewnianym stropem od południa, północy i zachodu, zachowały się drewniane empory ozdobione pseudopłycinami w formie regularnych wieloboków, wsparte na kwadratowych filarach. Po wojnie zdemontowano empory w części prezbiterialnej. Elementami zabytkowymi są: neobarokowy ołtarz ambonowy, neoklasycystyczny prospekt organowy oraz dwa dzwony na wieży – z 1930 i 1938 roku¹⁶.

Po wojnie, w 1945 roku, w ołtarzu głównym po zdemontowaniu ambony umieszczono obraz przedstawiający Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny, a nad ołtarzem drewniany krucyfiks z figurą ukrzyżowanego Chrystusa; zarówno obraz, jak i krucyfiks zostały przywiezione przez polskich repatriantów z bukowińskiego kościoła w Waszkowcach (obecnie Ukraina). Repatrianci przywieźli także naczynia i szaty liturgiczne, księgi liturgiczne, obrazy i chorągwie.

Warto wspomnieć, że w 1714 roku wszyscy mieszkańcy Przytoku byli protestantami. W XIX wieku wieś liczyła 860 mieszkańców, z czego tylko 9 było katolikami. Po włączeniu wsi do parafii w Milsku nie odprawiano nabożeństw w Przytoku z powodu braku niezbędnego sprzętu liturgicznego¹⁷. Jeszcze

¹⁴ O. Frühbuss, *Geschichte*, s. 222.

¹⁵ Tamże, s. 266-268.

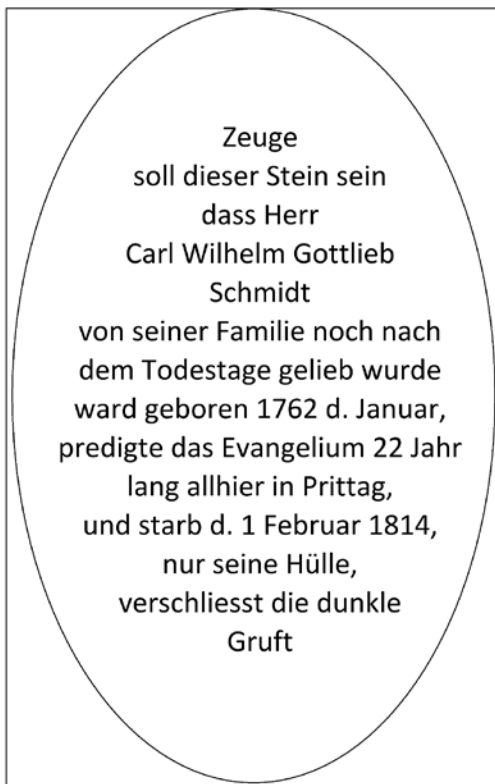
¹⁶ K. Garbacz, *Przewodnik*, s. 105.

¹⁷ M. Konopnicka, *Rodzina von Stentsch*, s. 124, 129.

w 1842 roku katolicy w Przytoku mieli swój kościół filialny, który w 1861 roku uległ zniszczeniu. Do 1929 roku w Przytoku mieszkało 657 ewangelików oraz 8 katolików, którzy należeli do parafii w Milsku w diecezji wrocławskiej¹⁸.

Jedynym zabytkiem sepulkralnym w przytockiej świątyni jest płyta epitafijna znajdująca się w przedsionku kościoła od strony ul. Kisielińskiej. Ówczesny proboszcz ks. Mirosław Donabidowicz zlecił renowację zabytku.

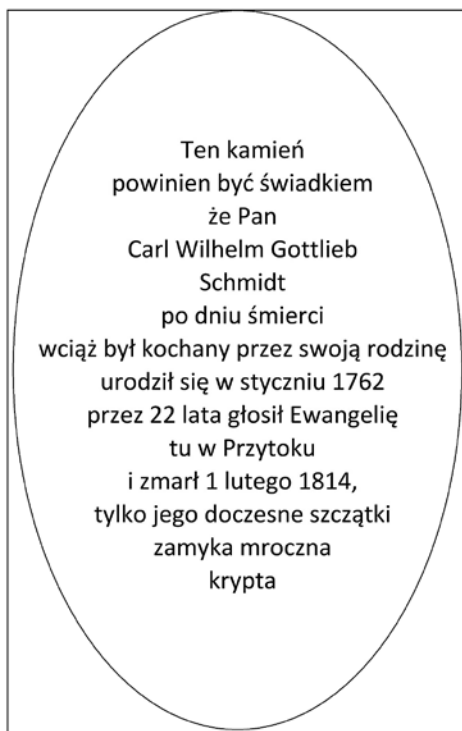
Epitafium poświęcono miejscowemu pastrowi Carlowi Wilhelmowi Gottliebowi Schmidowi (+1814). Płytę wykonano z piaskowca o rozmiarach: 171 cm długości, 87,5 cm szerokości i 12 cm grubości. Umieszczono ją we wnęce na podmurówce po prawej stronie wejścia do kościoła. Napisy pokrywające epitafium wykonano rytym pismem humanistycznym w języku niemieckim:

Fot. ks. R. Kufel

¹⁸ *Real-Handbuch des Bistums Breslau*, Breslau 1929, cz. 1, s. 140.

W tłumaczeniu:

Carl Wilhelm Gottlieb Schmidt urodził się 8 stycznia 1762 roku w Barlinku. Jego ojciec był pastorem. Uczęszczał do szkoły w Kostrzynie nad Odrą. Studiował we Frankfurcie nad Odrą. Pełnił obowiązki prywatnego nauczyciela w domu landrata von Schöninga w Murzynowie koło Gorzowa Wlkp. Następnie został pastorem w Przytoku, gdzie 1 marca 1792 roku inspektor Burchardi z Zielonej Góry uroczyście wprowadził go na urząd. C. Schmidt był dobrym mówcą. W latach 1793-1794 wygłosił serię kazań pasyjnych. Organizował cotygodniowe nabożeństwa dla wiernych, w czasie których głosił płomienne kazania. Zmarł 1 lutego 1814 roku w Przytoku, mając 52 lata. Osierocił żonę i trzech synów. Spoczął obok swego poprzednika pastora Johanna Gottlieba Schrecke przed głównym wejściem do katolickiego kościoła (*vor der Haupt=Thür der catholischen Kirche fand er seine Ruhestätte*)¹⁹.

¹⁹ O. Frühbuss, *Geschichte*, s. 269-275.

Epitaфium pastora C. Schmidta jest jedynym zachowanym pomnikiem w przytockim kościele parafialnym. Dzięki staraniom pierwszego proboszcza ks. Mirosława Donabidowicza zabytek został poddany renowacji. Epitaфium z Przytoku stanowi przykład dziewiętnastowiecznej sztuki sepulkralnej na terenie obecnego województwa lubuskiego. Za treścią literacką pośmiertnego pomnika kryje się historia człowieka, który na 22 lata związał swoje życie z miejscową wspólnotą ewangelicką i pozostał w Przytoku na zawsze. Epitaфium pastora C. Schmidta jest przykładem, jak należy obchodzić się z pamiątkami przeszłości.

Rev. Robert R. Kufel

**The epitaph dedicated to Pastor Schmidt in the parish church
of the Assumption of the Blessed Virgin Mary in Przytok**

Abstract

The only sepulchral monument in the church in Nowy Targ is the epitaph plaque located in the vestibule of the church from the side of Kisielińskiej Street. The parish priest Rev. Mirosław Donabidowicz commissioned the renovation of the memorial. The epitaph was dedicated to the local pastor Carl Wilhelm Gottlieb Schmidt (+1814). The plaque is made of sandstone. It is 171 cm long, 87.5 cm wide and 12 cm thick. The epitaph from Przytok is an example of the nineteenth-century sepulchral art in the present-day Province of Lubusz.

Keywords: epitaph, pastor Carl Schmidt, Przytok.

Ks. Henryk Nowik

Wizja i dzieje budowy pomnika Matki Ojczyzny w Holdzie Matce Polce

Obraz twórczej wyobraźni o Matce Ojczyźnie istnieje w historycznej pamięci pokoleń narodu, na wzór istnienia mojej i twojej Matki, w naszych wspomnieniach z przeżytych lat, w niezapomnianych wrażeniach przebytego czasu, w głębokich przemyśleniach wspólnego losu, w nieocenionej trosce o nasze powołanie Boże, co dopiero dziś dostrzegam tak bardzo wyraźnie. Należy zatem objąć sercem własną Matkę i ukochać naszą Matkę Ojczyznę na Drodze Krzyżowej historii.

I oto na horyzoncie dziejów narodu pojawił się przychylny los, by odczytać sens wizji Matki Polki z Krzyżem w Jej ramionach i z tulącym się do Niej dzieckiem niby pokoleniem naszej epoki. Twórcza ta wyobraźnia ma swoje podłoże w konkretnej historii.

Otóż na przełomie lat osiemdziesiątych wystąpił zryw „solidarnościowy” w nurcie głębokich przemian narodowo-religijnych, w obszarze geopolitycznych wydarzeń naszego czasu. Świat podzielony na strefy wpływów: Wschodu, Zachodu i Stanów Zjednoczonych, z pominięciem Polski, walczącej na frontach wszystkich kontynentów świata, co wywołało tragiczny stan dziejowego cierpienia naszego narodu, zogniskowanego w sercu każdej matki tej Ziemi, zwanej Ojczyzną – Matką wszystkich Polaków. Nadszedł wreszcie czas zrywu wolnościowego, który związał się z kultem świętych obrazów na bramach zakładów pracy i monumentalnych Krzyży, sławą okrytych miast, takich jak Gdańsk i Poznań.

Nowa strategia walki o wolną Polskę nakazywała zamknąć się w zakładach pracy – w duchu rodzinności, by dźwigać jedni drugich brzemiona, stawiając

w ten sposób, postawić milowy krok ku wolności pod hasłem walki o „samorządność”, bez krwawej ulicy Grudnia lat siedemdziesiątych. Samorządność okupowanych zakładów pracy wyzwalała ducha dążenia do „niezależności”, co miało zaowocować powstaniem wielkiego ruchu warstw społecznych pod nazwą Niezależne Samorządne Związki Zawodowe „Solidarność”. Porozumienie Gdańskie z 17 sierpnia 1980 roku, w czasie święta Maryjno-Wojskowego, gwarantowało wolność dla narodu na wzór wolnościowej Konstytucji 3 Maja z roku 1791, również w dniu święta Maryjno-Narodowego, w czasach zagrożenia Ojczyzny, jak na ironię losu – od tego samego wroga. Święto Konstytucji 3 Maja ZR NSZZ „Solidarność” uczcił mszą św. połową na Wzgórzach Piastowskich w Zielonej Górze.

Na błoniach, przy amfiteatrze, spotkali się przedstawiciele władz związkowych i społecznych z licznymi pocztami sztandarowymi zakładów pracy, rolników indywidualnych, ogniw rzemieślniczych, Ochotniczej Straży Pożarnej i szkół oraz nieprzebrane rzesze ludzi z miasta i z okolicznych miejscowości. Orkiestra dęta p. Rzeźniczaka w swym przemarszu ulicami miasta głosiła wieść, że idzie „nowe”. Do przybyłej rzeszy z Ziemi Lubuskiej, zniewolonej przeszłością, w klimacie niepokoju społecznego, w walce o swoje, miałem to szczęście przekazać w homilii słowa o wolności, przez powrót do własnego dziedzictwa. Padły wówczas słowa: *Stoimy bowiem na Ziemi Słowian, na Ziemi Piastów, na Ziemi Chrześcijan, na Ziemi, której na imię Polska. Na tej ziemi tkwimy głęboko, wrośnięci korzeniami naszego życia, naszego serca, naszego powołania [...]. Jesteśmy narodem, który należy do Europy i do świata przez tysiącletni zrąb historii naszych dziejów. Jesteśmy Narodem, który przez cały ciąg tych dziejów związał się z Kościołem Chrystusowym szczególnym węzłem duchowej jedności. Tę jedność wypielegnował Lud Polski w swoich majestacyjnych katedrach, wspaniałych kościołach, wiejskich kaplicach, przydrożnych krzyżach i w wieśniaczych chatach. Przy prastarych obrazach Serca Jezusowego i Matki Najświętszej Lud polski jednoczył się z Bogiem i Stolicą świętą [...]. We współczesnym nam pokoleniu na Jasnej Górze stanął Polak, papież Słowianin, i w modlitewnej zadumie przykładał swoje pasterskie ucho do tego świętego*

miejsca i nasłuchiwał wraz z całym Narodem, jak bije serce Kościoła i serce Ojczyzny w sercu Matki.

Z Maryją, Matką Boga i Ludzi, związał swój los Naród, w dziedzinie kultury, moralności i prawa, uprawomocniając swój los pierwszą konstytucją w Europie.

Dzień 3 Maja 1981 roku przypadł w 210. rocznicę ogłoszenia Ustawy zasadniczej, pierwszej w Europie, a drugiej w świecie po Stanach Zjednoczonych. Ideą przewodnią tych konstytucji była sprawa zachowania wolności. Polska wówczas szczególnie oto zabiegała, jak głosił Statut Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji: *Dla ocalenia Ojczyzny naszej i jej granic.*

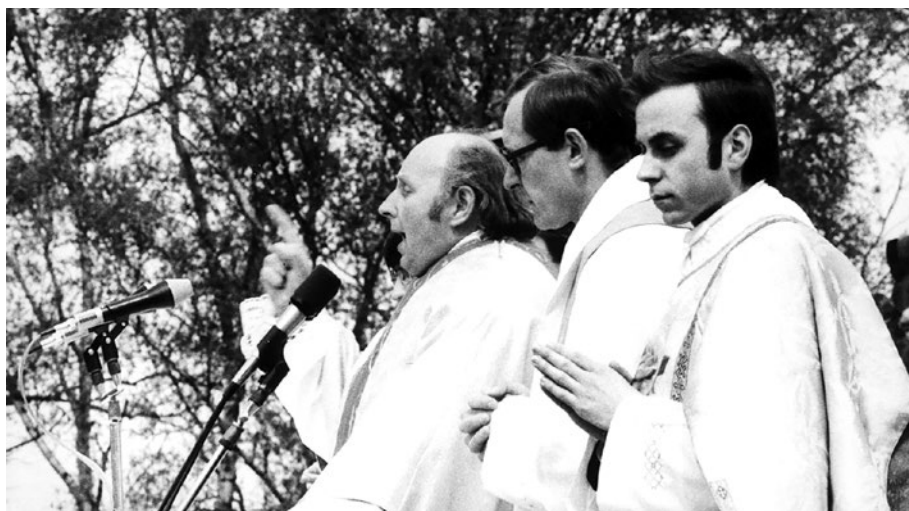
W kazaniu właśnie nawiązałem do tej tradycji wolnościowej, będącej zapowiedzią Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka (1948), nawołującej do zbudowania takiego świata, w którym ludy i narody korzystać będą z wolności słowa i przekonań oraz z wolności od strachu i nędzy.

Po drugiej wojnie światowej narody zostały podzielone na strefy wpływów zniewolenia, zamrażając tym samym owe wolności. *Wolność wyznania została zagrożona przez związek ateizmu z państwem. Wolność od nędzy została zagrożona przez to, że Polska przestała być Polską. Wolność od lęku została zagrożona przez to, że „prawo” przestało znaczyć „prawo”. W tej sytuacji czujemy wszyscy, że należy spełnić obowiązek odnowy przez wprowadzenie powszechnego obowiązku wolności. Ten obowiązek dotyczy każdego z nas i całego narodu. Wolność słowa zrodzi prawdę, wolność wyznania zaowocuje dobrem. Wolność od nędzy nada nam ludzką godność. Wolność od lęku obdzieli nas przyjaznym uśmiechem.*

Wolność – mówiłem wówczas – ma strukturę bardzo subtelną, bo jest darem Boga. Tylko serce szlachetne może być nosicielem wolności. Trzeba wielkiej dojrzałości narodu, by móc korzystać z niebiańskiego daru wolności. Wolność ma tendencję przechodzenia w anarchię. Jeśli przechodzi w anarchię na poziomie władzy, to wówczas staje się zagrożone niewolą społeczeństwo. Jeśli natomiast wolność przeradza się w anarchię na poziomie społecznym, to wówczas niewolniczemu zagrożeniu ulega władza. Ażeby temu procesowi zapobiec, winno się korzystać z boskiego daru wolności na kanwie dojrzałego

sumienia ludzkiego. Sumienia ludzkich jednostek, a w tym całego narodu. [...] Trzeba subtelności sumienia, ażeby nieść światu wielki sztandar Ludów Solidarnych i wszystkich związanych jednym węzłem miłości powszechnej, która wypływa [...] z Krzyża Chrystusowego w narodowych odmianach. Sumieniem rozwiniętym, z upływem czasu historycznej próby, Polska pierwsza stanęła po stronie Praw Człowieka, w narodowo-religijnym ruchu „Solidarność”, ogłaszając Porozumienia Gdańskie, w nawiązaniu do Konstytucji 3 Maja, z racji pierwszeństwa i swobód obywatelskich.

Sierpniowy Ruch Społeczny (1980/1981) powstał i rozwijał się w perspektywie Krzyża, w monumentalnym kształcie: zrywającego pęta niewoli – Poznań, i wznoszącego się zwycięstwem ponad kraj i świat cały – Gdańsk, oraz w perspektywie Krzyża w ramionach Matki Polki. Krzyża mówiącego o miłości pokoleń Polaków do Matki Ojczyzny, jak opiewa idea jego budowy – Zielona Góra. W tym momencie zebrana rzesza ludu zapadła w kamienną ciszę. I natychmiast dodałem, że ta Miłość winna przybrać kształt narodowego monumentu o przewodniej idei „Pomnik Matki Polki”. Nagły owacyjny wybuch

Msza św. polowa koncelebrowana: ks. Zbigniew Dymitruk (wikariusz parafii św. Jadwigi – obecny kapelan Związku Sybiraków na Rejon Zielonogórski), ks. Edward Dajczak (wikariusz parafii Najświętszego Zbawiciela – obecny biskup koszaliński), przewodniczył i homilię wygłosił ks. prob. Henryk Nowik z Czerwieńska – obecny red. nacz. miesięcznika społeczno-kulturalnego „Nad Odrą”

zebranego ludu wypełnił błonie od amfiteatru aż po krańce lesistych Wzgórz Piastowskich, przywołując niejako w pamięci polskość tej Ziemi.

Już wkrótce zaczęto zbierać ofiary na mszach św. polowych w zakładach pracy, na placach miast i wsi, z homiliami społeczno-kościelnymi, w których usiłowałem ukazać godność powołania do macierzyństwa, wielkości wezwania do rycerskiego ojcostwa, obrony rodzinnego domu i do hojnej wdzięczności za polskość już od pierwszych słów dziecka: „mama”, „tata” i za znak krzyża św. na jego piersiach, by stawały się gotowe do obrony ojczystego domu.

6 sierpnia 1981 roku Społeczny Komitet Budowy Pomnika Matki Polki w składzie: ks. H. Nowik – przewodniczący, Z. Pranga – zastępca przewodniczącego i członkowie: M. Oszmian, J. Maszewski, A. Jeśmann, przy współudziale ZPAP i SARP w Zielonej Górze, ogłosił konkurs na budowę pomnika.

Do regulaminu konkursu włączono program ideowych założeń. W myśl tego programu rzeźba winna przedstawiać majestat miłości ofiarnej matki do dziecka, poświęcony Bogu i Ojczyźnie przez zarysowanie formy sakralnej interakcji: krzyż–matka–dziecko. Ta wielopłaszczyznowa zależność winna ukazywać godność kobiety i wielkość jej powołania do macierzyństwa na kanwie ducha dziejów narodu polskiego. Stąd w toku realizacji rzeźby monument ten nazywano: „Pomnik Matki Polki na Drodze Krzyżowej Historii” – zwłaszcza po wybuchu stanu wojennego (13.12.1981 roku).

Koncepcyjne rzeźby, takich autorów jak: Z. Bilińska, J. Cyganek, W. Ci-chacz, T. Dobosz, H. Gawanowski, H. Kozłowska-Bodek, L. Krzyszowski, M. Przecławski, Cz. Piotrowska i M. Patecka, przedstawiono do oceny w dziewiątym dniu listopada 1981 roku. Jury konkursu, w składzie: artysta rzeźbiarz J. Petruk – przewodniczący ZPAP Poznań, artysta rzeźbiarz A. Graczyk – członek ZPAP Poznań, artysta malarz M. Szpakowski – członek ZPAP Zielona Góra, ks. H. Nowik – proboszcz parafii Czerwieńsk O. i doradca ZR NSZZ i WKZ RI „Solidarność”, architekt Z. Kmiecik – członek SARP Zielona Góra, J. Papina – przedstawiciel NSZZ „Solidarność”, G. Michalska – sekretarz jury, artysta malarz Z. Pranga – sekretarz konkursu, dokonało przyjęcia i oceny prac, które wpłynęły na konkurs budowy pomnika Matki Polki. Jury stwierdziło, że na konkurs wpłynęło 12 prac. Po dyskusji i głosowaniu przyznano dwie równorzędne

nagrody. Otrzymali je H. Kozłowska-Bodek i L. Krzyszowski. Jury wskazało do realizacji pracę H. Kozłowskiej-Bodek. W rocznicę odzyskania niepodległości, 11.11.1981 roku, otwarto wystawę rzeźb pokonkursowych w salonie BWA w Zielonej Górze. Publicznej wystawie nadano rangę społecznego plebiscytu przez

W rocznicę odzyskania niepodległości (11.11.1981 r.) otwarto wystawę rzeźb konkursowych na pomnik Matki Polki w salonie BWA w Zielonej Górze

wrzucanie kart do urny. Wstępne rozpoznanie wykazało, że najwięcej głosów otrzymały rzeźby o wyraźnie zarysowanej relacji matki do krzyża – znaku jej wiary w życie i miłości do dziecka, w perspektywie pokoleń naszej Ojczyzny.

Do 13.12.1981 roku na subkoncie ZR NSZZ „Solidarność” złożono 375 779 zł. Zebrane fundusze w tym tragicznym dniu znalazły się w administracji OPZZ i nigdy już nie wróciły do Komitetu Budowy Pomnika, mimo licznych moich starań. Był to bowiem czas grozy. Niszczono bowiem nadzieję na wolność narodu i zabijano ducha „Solidarności” między Polakami. Sparaliżowanym życiem społecznym i z atomizowanymi strukturami życia zbiorowego rządziła Wojskowa Rada Ocalenia Narodowego za pomocą dekrétów. I tym samym zginęła realna szansa na kontynuowanie budowy pomnika na bazie „Solidarności”.

Pozostały zaś konkursowe rzeźby rzucono w bezładzie w miejscu różnych odpadów w BWA, następnie w ustronnym miejscu w Teatrze Lubuskim w Zielonej Górze. Pracownicy teatru skrzętnie pozbierali rzeźby konkursowe, a parafianie z Czerwieńska 13 V 1982 roku metodą konspiracyjną sprowadzili do parafii, ustawiając je w kościele na kształt wystawy zatytułowanej: „Pomnik Matki Polki na Drodze Krzyżowej Historii”. Drugi człon tej nazwy: „Na Drodze Krzyżowej Historii” dodano ze względu na dziejową tragedię narodową – stan wojenny.

Autorzy prac konkursowych nie podjęli jednak dzieła realizacji naszego monumentu. W ten sposób zakończyła się „solidarnościowa” droga budowy pomnika Matki Polki, a to dlatego, że czyn taki mógł uchodzić wówczas za przestępstwo polityczne w myśl dekretów stanu wojennego, z racji wznowienia działalności zawieszonego Niezależnego i Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”.

W ten sposób kontynuacja dzieła narodowego została przerwana, ale idea przetrwała i zaowocowała na kanwie parafii pw. św. Wojciecha w Czerwieńsku. Wówczas to, z Zygmuntem Prangą i Danutą Traczewską, zaproponowałem pracę rzeźbiarską Adamowi Graczykowi z Poznania. Twórca pomnika Krzyży Poznańskich znał założenia ideowe budowy naszego pomnika, był bowiem członkiem jury zielonogórskiego konkursu. Przyjął propozycję i po ustaleniach przyjętych w trakcie dyskusji przystąpił do realizacji dzieła.

Opracowany model (1:1) stanął w kościele w Czerwieńsku O. 26 IV 1984 roku. Na kanwie wizerunku tego modelu pojawiło się szereg twórczych prac artystycznych: grafika J. Skiby, rysunek J. Bierwiczonek, medal w brązie L. Krzyszowskiego itp., świadczących o ważności wizji monumentu. I mimo gróźb zniszczenia tej rzeźby, udało się ją przekazać 21 X 1986 roku do pracowni metaloplastycznej Janusza Jeziołkowskiego w Puszczykowie. Rzeźbę zaś wykonaną w brązie sprowadzono do Czerwieńska O. i ustawiono 16 X 1987 roku w kościele na miejscu byłego modelu, naprzeciw ołtarzowego obrazu ks. Jerzego Popiełuszki pędzla Zygmunta Prangi. Obrazu Męczennika, który na tle licznych plaketek „solidarnościowych” wszystkim przebywającym w świątyni głosił miłość do Ojczyzny, przez Krzyż w ramionach monumentalnej „Matki Polki na Drodze Krzyżowej Historii”.

Model pomnika Matki Polki (w gipsie 1:1) w pracowni rzeźbiarskiej Adama Graczyka w Poznaniu – w trakcie przygotowań do przewiezienia na teren kościoła w Czerwieńsku (26.04.1984)

Spotkanie ks. Henryka Nowika, artysty plastyka Zygmunta Prangi, Józefa Lessera i Danuty Traczewskiej u Janusza Jeziółkowskiego w Puszczykowie w sprawie przekazania modelu pomnika Matki Polki do realizacji w jego pracowni metaloplastycznej, 21.10.1986 r.

W kontekście licznych trudności i zagrożeń, powstałych w czasie budowy pomnika na ziemi jego narodzin, zaczęła dojrzewać myśl o postawieniu tego monumentu w miejscu o znaczeniu ogólnonarodowym. Takie miejsce upatrzoneo właśnie w centrum kraju, o tradycjach licznych pielgrzymek do Matki Boskiej Bolesnej Królowej Polski w Licheniu na placu Koronacyjnym. Wystąpiła tu jakaś logika dziejów: Krzyż w ramionach Matki, symbol miłości do Chrystusa i do wszystkiego, co Polskę stanowi, w tulącym się dziecku, z wdzięczności za miłość, w gotowości pójścia jej Drogą Krzyżową historii.

Ekspozycja w brązie, ustawiona 16.10.1987 r. w kościele parafialnym w Czerwieńsku

Ideę tę połączył dzień 16 X 1988 roku Rocznicy dzień konklawe Jana Pawła II. Właśnie w tym dniu stanął tu pomnik pod nazwą z pielgrzymkowego przesłania gnieźnieńskiego Jana Pawła II (3 VI 1979): „Pomnik Matki Ojczyzny w Hołdzie Matce Polce”. Tę pielgrzymkę, podobnie jak wszystkie inne, głosi tablica monumentalnego Krzyża przy kościelnym parku w Nietkowie w parafii czerwieńskiej.

Dzieje budowy tego pomnika są jakimś symbolem splatania się dziejowych idei w jedną całość ze względu na głęboki sens ludzkich dążeń ku Bogu. Tę ideę znajdujemy właśnie u Jana Pawła II w Gnieźnie w 1979 roku, gdy składał hołd macierzyństwu, kobiecości i dziewictwu. A uczynił to w przesłaniu, w imię naszej wspólnej Matki Ojczyzny. Matki, która zrodziła naród w jego kulturze dziejowej. A tą Matką jest nasza Ojcowizna, kryjąca w swej pamięci wszystkie pokolenia Polaków.

Ks. Henryk Nowik w swym wystąpieniu powiedział: „Pomnik Matki Ojczyzny w Hołdzie Matce Polce stanął ku wiecznej pamięci w Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej Królowej Polskiej w Licheniu w dniu 16.07.1988 r.”

To na tej Ojczyściej Ziemi dzień wcześniej ukląkł nasz Papież i ucałował ją, a powstawszy z płyty lotniska na Okęciu, powiedział w słowach powitania:

„Ucałowałem ziemię polską, z której wyrosłem, Ziemię, z której wezwał mnie Bóg – niezbadanym wyrokiem swojej Opatrzności – na Stolicę Piotrową w Rzymie. Ziemi, do której przybywam dzisiaj jako pielgrzym. [...] Pragnę, ażeby mój pobyt w Polsce przysłużył się również tej nieustrudzonej woli życia moich rodaków na ziemi, która jest naszą wspólną Matką i Ojczyzną”. Prorocza modlitwa Papieża spełniła się, gdy 11 lat później w sanktuarium licheńskim przed pomnikiem sławiącym Matkę Ojczyznę w Hołdzie Matce Polce stanął generał Wojciech Jaruzelski, prezydent RP, wychowanek księży marianów.

Jan Paweł II po tysiącokroć przysłużył się woli rodaków, gdy modlitwą i słowem pielgrzymim brał w objęcia wszystko, co jest Ojczyzną, od Mieszka I aż do zmagających naszych czasów, zmierzając przez: ziemię Potopu i Królewskich Ślubów Lwowskich; przez ziemię rozbiorów i Cudu nad Wisłą; przez ziemię

Westerplatte i obozów śmierci, aż po Wschodnie Kresy Zagłady; przez Ziemię Katyńską (i nie tylko) po syberyjską tajgę, kryjącą zaśnieżone lepianki, wypełnione głodem, wraz z ludobójczymi łagrami oraz wszystkie inne przestrzenie grzechu przeciw człowiekowi i Bogu. Ból Ojczyzny był Jego bólem. Ojczyzna też miała swoje świetlane oblicza i czas radości z niejednego zwycięstwa i szczęście z wielorakiej mądrości. Nasza Ojczyzna to nasze: „umiłowanie historii, tradycji, języka czy samego krajobrazu ojczystego. Jest to miłość, która obejmuje również dzieła rodaków i owoce ich geniuszu” („Pamięć i tożsamość”, s. 71 i n).

Jest to zatem miłość Ojczyzny w pokoleniach jej synów. Tą bowiem miłością obejmujemy wraz z naszym Papieżem – Ojcem całego chrześcijaństwa – poczet królów polskich, z dwiema potężnymi dynastiami, i poczet wielkich hetmanów i sławnych rycerzy; ołtarze świętych i błogosławionych; modlitwą otaczamy Przedmurze Chrześcijaństwa, broniące Europę przed Tatarami, broniące nasz kontynent odsieczą wiedeńską przed Turkami. Miłujemy to Przedmurze we wszystkich powstaniach, przeciw cywilizacji mongolskiej i bizantyjskiej.

Wystąpienie okolicznościowe prezes Towarzystwa Kultury Narodowo-Religijnej Ewy Ferenc, prof. Uniwersytetu Wrocławskiego

I wreszcie uwielbiamy to Przedmurze w tym dziejowym zrywie, w którym ojcowie i ich dzieci wybijali się na niepodległość; w Cudzie nad Wisłą, by żyć w cywilizacji chrześcijańskiej.

Jednak nasza Najjaśniejsza niedługo cieszyła się wolnością, gdyż po latach euforii i szczęścia powtórnie zdradziecko napadły te same cywilizacje, ale i tym razem również udało się nam zjednoczyć w jeden narodowy organizm, o bycie niezależnym i samorządnym. Ojczyzna wyszła bowiem zwycięsko w Cudzie u ujścia Wisły, jako „Solidarność”. Pokonaliśmy imperium zła, gdyż nasze Przedmurze miało i ma swoje duchowe oparcie we Wzgórzu – Lecha, Wawelu i Częstochowy. Nasze Przedmurze Chrześcijaństwa stało się w ten sposób potęgą światową, gdyż przybrało wymiar uniwersalny w Synu tej Ziemi – Ojcu ludów i narodów świata, w niezłomnym pontyfikacie Jana Pawła II. Pełnił on swą miłość wobec wszystkich ludów i narodów, ale wśród nich Jego serce w szczególny sposób zwracało się do naszej Ojczyzny.

Kochał ją w hymnie „Bogurodzica”, o Wojciechowej tradycji z Gniezna, i w hymnie „Gaude Mater Polonia”, o Stanisławowskiej tradycji z Krakowa. Miłował Ją w Wieszczach, Chopinie i Moniuszce, w Pawle z Włodkowic i w Ojcach Konstytucji 3 Maja oraz we wszystkich wielkich twórcach kultury. Jan Paweł II miłował swój Ojczysty Naród, albowiem: „Ojczyzna jest Matką”, jak głosi tytuł książki arcybiskupa Majdańskiego, w której tyle miejsca poświęca macierzyństwu, rodzinie i Ojczyźnie, podążając za myślą naszego Papieża. I mimo wielu jej cieni, jest ona Najjaśniejsza. I mimo różnych zdrad, jest „semper fidelis”. I mimo ciągłych wrogich napaści, jest zawsze ostoją cywilizacji chrześcijańskiej, a to dlatego, że Ojczyzna Polaków jest święta – w początkach i Boża – w powołaniu.

To właśnie w imię tej naszej wspólnej Matki Ojczyzny Jan Paweł II wygłosił w Gnieźnie przesłanie do każdej Matki tej ziemi (6 III 1979): *Pragnę w imię tej Naszej wspólnej Matki-Ojczyzny jeszcze raz oddać hołd każdej polskiej matce, mojej własnej matce, każdej polskiej kobiecie, każdej polskiej dziewczynie*. Przesłanie to, jako rozwinięta idea z homilii Wzgórz Piastowskich Zielonej Góry, przybrało wyraz monumentalny w pomniku Matki Ojczyzny w hołdzie Matce Polce, w Sanktuarium Bolesnej Królowej Polskiej w Liche-

niu, pochodzącego z czerwieńskiego kościoła, będącego w owym czasie drogą krzyżową historii, upamiętnioną w monumentalnym Krzyżu „Pielgrzymek Jana Pawła II do Ojczyzny” w parku Nietkowskim (Fot. 9) i w monumentalnym Krzyżu „Odrodzenia Ojczyzny”, jako centrum pamięci Golgoty Kresów, przy wybudowanym kościele Matki Bożej Fatimskiej w Łężycy [...].

Rev. Henryk Nowik

The vision and history of building the Monument to the Mother of the Motherland in Homage to the Polish Mother

Abstract

At the Holy Mass on 3 May 1981 I had an idea of building a Monument to the Polish Mother. The Monument Construction Committee was established. It was composed of Rev. H. Nowik (chairman) and members from Independent Self-governing Trade Union "Solidarity", who invited tenders for the construction of our Monument. The sculptures submitted as tenders were displayed in the BWA Art Gallery. The construction of the monument was interrupted by the introduction of the martial law (13 December 1981). Donations towards the building of the monument were confiscated. The authors of the works, which were submitted as tenders, did not start building the Monument. Hence, I commissioned Adam Graczyk from Poznań to do this project. A model in plaster (1:1) was placed in the church in Czerwieńsk (26 April 1984) and was there until further works were done, which took place in Janusz Jeziółkowski's studio in Puszczykowo, and then I placed it in bronze in the church in Czerwieńsk (16 October 1987), under the expanded name (due to geopolitical events in the country and the world) „Monument to the Polish Mother on the Way of the Cross of History”. This exhibition was transferred from the Czerwieńsk church to the Sanctuary of Our Lady of Sorrows, Queen of Poland in Licheń, where it became a monument called „Monument to the Mother of the Motherland in Homage to the Polish Mother”. It was blessed on 16 October 1988, on the Jubilee of Our Pope's Pontificate.

Keywords: Monument to the Polish Mother, Independent Self-governing Trade Union „Solidarity”, Marian sanctuary in Licheń.

O. Roland Prejs OFMCap

**Duchowieństwo zachodnich parafii dekanatu zbąskiego
w świetle ankiety z 1829 roku**

Konsystorz archidiecezji poznańskiej wydał 15 IX 1828 r. zarządzenie, by wszyscy księża posługujący w archidiecezji wypełnili ankietę obejmującą dane personalne, informacje o czasie i miejscu oraz o szafarzu poszczególnych święceń, następnie o dotychczasowym przebiegu służby kapłańskiej, wreszcie o znajomości języków, w szczególności, czy dany kapłan jest w stanie spowiadać i głosić kazania w językach polskim i niemieckim¹. Łatwo zrozumieć, że w sytuacji, gdy Wielkopolska znalazła się w zaborze pruskim, dla konsystorza było istotną rzeczą, jakimi kadrami duchowieństwa dysponuje i jak księża są przygotowani do stawienia czoła nowym wyzwaniom. Stosowne odpowiedzi księża nadesłali w połowie 1829 r. Jak zazwyczaj bywa w podobnych wypadkach, różni ankietowani z różną starannością odpowiedzieli na postawione pytania. Niemniej zebrany tą drogą materiał pozwala dziś wiele powiedzieć tak o duchowieństwie, jak o niektórych szczególnych problemach duszpasterskich, jakie miały miejsce na ówczesnych zachodnich krańcach archidiecezji poznańskiej.

W niniejszym artykule wzięto pod uwagę zachodnie parafie ówczesnego dekanatu zbąskiego, a więc Babimost, Bledzew, Chociszewo, Dąbrowkę Wielką, Goraj, Kaławę, Kosieczyn, Koźminek, Międzyrzecz, Nowe Kramsko, Pszczew, Rokitno, Skwierzynę, Sokolą Dąbrowę (Fafałda), Stary Dwór, Trzciel i Trzebiszewo. Wszystkie wspomniane parafie znajdują się obecnie w granicach diecezji zielonogórsko-gorzowskiej, zaś w l. 1920-1945 wchodziły w skład naj-

¹ Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu (dalej cyt. AAP), sygn. OA III/54, k. 33v.

pierw delegatury arcybiskupiej z siedzibą w Tucznie, następnie administratury apostołskiej z siedzibą w Tucznie, później w Pile, wreszcie prałatury pilskiej. Pominęto natomiast parafie dekanatu zbąszyńskiego, które zawsze znajdowały się w granicach archidiecezji poznańskiej. Zabieg ten zastosowano celowo, by pokazać przeszłość dzisiejszych terenów diecezji zielonogórsko-gorzowskiej.

Przyjrzyjmy się najpierw informacjom o poszczególnych kapłanach, którzy odpowiedzieli na ankietę.

Ks. Andrzej **Alejski** (Alejski), wikariusz w Pszczewie, urodził się 23 XI 1784 r. w Stęszewie (Wielkopolska). W latach 1805-1809 kształcił się w seminarium duchownym w Poznaniu, święcenia kapłańskie przyjął 13 VIII 1809 r. od bpa Tymoteusza Gorzeńskiego². Jeszcze jako subdiakon został wikariuszem w Pszczewie i pełnił ten obowiązek nieprzerwanie do chwili wypełnienia ankiety, z przerwą w latach 1809-1810, kiedy przez jeden rok był komendantem w Obrzycku. Podał, że jego ojczystym językiem jest polski, a niemiecki zna słabo³.

Komendant w Dąbrówce Wielkiej, ks. Antoni **Berchiert**, pochodził z Buku (Wielkopolska), gdzie urodził się 15 VII 1797 r. Szkołę średnią ukończył przy seminarium duchownym w Poznaniu, co jest dla nas świadectwem, że już na przełomie XVIII i XIX w. w Poznaniu istniał jakiś prawzór niższego seminarium duchownego. Do tegoż seminarium wstąpił w 1820, a ukończył je, przyjmując święcenia prezbiteratu 13 III 1824 r. w Gnieźnie z rąk bpa Marcina Siemieńskiego⁴. Po święceniach był przez cztery lata wikariuszem w Kamionnej, a od 1828 r. był duszpasterzem w Dąbrówce. Za swój język ojczysty uznał polski (mimo niemieckiego brzmienia nazwiska!), znał też nieco niemiecki⁵.

² Tymoteusz Gorzeński (1743-1825), 1790-1809 bp smoleński, 1809-1821 bp poznański, 1821-1825 abp metropolita gnieźnieński i poznański. J. Dyl, *Gorzeński Tymoteusz*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 5, Lublin 1989, kol. 1309; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965-1999. Słownik biograficzny*, wyd. 2 popr. i uzup., Warszawa 2000, kol. 126.

³ AAP, sygn. OA III/54, k. 3-4v.

⁴ Marcin Siemieński (1758-1831), 1816-1831 bp pomocniczy gnieźnieński. P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce*, kol. 400; S. Brzozowski, *Siemieński Marcin*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 18, Lublin 2013, kol. 153.

⁵ AAP, sygn. OA III/54, k. 11-12v.

Cysters, profes opactwa w Paradyżu, ojciec Stanisław (ze chrztu Wojciech) **Berger**, proboszcz w Bledzewie, urodził się 4 V 1774 r. w Koronowie na Pomorzu. Uczył się w Akademii Chełmińskiej, a następnie u jezuitów w Bydgoszczy, choć trzeba stwierdzić, iż raczej chodziło o dawną szkołę jezuicką, będącą w tym czasie szkołą pod zarządem Komisji Edukacji Narodowej – jezuici wszak nie istnieli od 1772 r. W 1789 wstąpił do opactwa cystersów w Paradyżu. Dlaczego nie w Koronowie, gdzie przecież też był klasztor Cystersów i Berger zapewne stamtąd znał zakon? Może było tak, że wprawdzie zgłosił się do Koronowa, ale z jakichś powodów zakonnicy skierowali go do Paradyża? W każdym razie w klasztorze w Paradyżu złożył w 1790 r. profesję zakonną. Studia filozoficzne odbył w Paradyżu, a teologiczne w Bledzewie, co świadczy o tym, że cystersi, przynajmniej w Wielkopolsce, nie trzymali się w tym czasie ściśle zasady *stabilitas loci* (mnich całe życie spędza w tym opactwie, do którego wstąpił), lecz – podobnie, jak to bywa w innych zakonach – bywali przenoszeni z klasztoru do klasztoru. Potwierdza to zresztą jego dalszy bieg życia. Świecenia prezbiteratu przyjął w sobotę *quattuor temporum* przed Niedzielą Męki Pańskiej w 1797 r. z rąk bpa Ludwika de Mathy⁶. 1 VII 1801 r. został mianowany proboszczem w Paradyżu i pełnił tę funkcję do 1811, kiedy został powołany na kapelana wojska francuskiego pod dowództwem księcia Poniatowskiego, a właściwie oddziałów polskich pozostających w służbie Napoleona. Tę funkcję pełnił do chwili zawarcia pokoju w Schönbrunn (1809). W 1813 r. został komendantem w Starym Dworze i był nim do 1817, kiedy to objął funkcję profesora teologii moralnej w klasztorze Cystersów w Koronowie. W 1820 r. został przeznaczony do Pszczewa, skąd wkrótce udał się do Lewic, ale z powodu niedostatku materialnego w Lewicach wyjednał sobie w konsystorzach archidiecezji poznańskiej nominację na probostwo w Bledzewie, gdzie pozostawał do chwili wypełniania ankiety. Stwierdził, że jego językiem ojczystym jest niemiecki, ale spowiadać i głosić kazania może zarówno po niemiecku, jak i po polsku⁷.

Cysters i profes opactwa w Paradyżu, ojciec Wincenty **Bogacki**, urodził się 2 III 1755 r. we Lwówku (Wielkopolska). Uczył się w kolegium jezuitów

⁶ Ludwik Józef de Mathy (1725-1802), 1779-1802 bp pomocniczy poznański. P. Ni-tecki, *Biskupi Kościoła w Polsce*, kol. 287; S. Brzozecki, *Mathy Ludwik Józef*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 12, Lublin 2008, kol. 216-217.

⁷ AAP, sygn. OA III/54, k. 13-13v.

w Międzyrzeczu, a w 1776 r. wstąpił do cystersów w Paradyżu. Świecenia prezbiteratu przyjął 22 XII 1782 r. z rąk bpa Franciszka Ksawerego Rydzyńskiego⁸ w Paradyżu. Za język ojczysty uważał polski, ale nadmieniał, że po niemiecku w razie potrzeby może wypowiadać⁹.

Wikariusz w Trzcielu, ks. Piotr **Boiński**, pochodził ze Środy (Wielkopolska), gdzie urodził się 27 VI 1804 r. Kształcił się w „szkole archidiecezjalnej” w Poznaniu (mamy zatem kolejny przykład absolwenta „niższego seminarium” w Poznaniu), a następnie w gimnazjum w Poznaniu. Do seminarium duchownego w Poznaniu wstąpił w 1823 r., a święcenia prezbiteratu przyjął w katedrze w Gnieźnie 23 XII 1827 od bpa Marcina Siemieńskiego. 1 I 1828 r. otrzymał aplikatę na wikariusza w Trzcielu i tę funkcję wypełniał nadal. Za język ojczysty uznał polski, ale zaznaczył, że zna też nieco niemiecki, choć nie precyzował, czy jest w stanie w tym języku spowiadać i głosić kazania¹⁰.

Ks. Wojciech **Cichy**, prepozyt w Babimoście, urodził się 19 IV 1780 r. w Roszkowie, parafia Miejska Górka (Wielkopolska). Szkołę średnią ukończył w Rydzynie i Lesznie. 27 IX 1803 r. wstąpił do seminarium duchownego w Poznaniu. Świecenia prezbiteratu przyjął 1 IV 1809 r. od bpa Tymoteusza Gorzeńskiego. Całe życie kapłańskie spędził w Babimocie, gdzie zaraz po święceniach został wikariuszem i był nim aż do instytucji na probostwo, a instytucja nastąpiła 12 VI 1812 r. Stwierdził, że jego ojczystym językiem jest polski, ale w niemieckim jest w stanie spowiadać i głosić kazania¹¹.

Ojciec Karol **Fałęcki**, cysters, profes opactwa w Paradyżu, przeor paradycki i kuratus w Kaławie, pochodził z Lubosza koło Pniew, gdzie urodził się 2 VI 1770 r. Do szkoły średniej uczęszczał w Trzemesznie, następnie przez rok pracował w jakiejś kancelarii w Kościanie, po czym 4 XI 1785 r. wstąpił do klasztoru w Paradyżu. Studiował przez dwa lata teologię moralną w klasztorze w Mogile, następnie przez dwa lata filozofię i kolejne dwa lata teologię speku-

⁸ Franciszek Ksawery Rydzyński (1734-1814), 1780-1795 bp pomocniczy poznański, 1795-1814 bp chełmiński. P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce*, kol. 389; K. Koch, *Rydzyński Franciszek*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 17, Lublin 2012, kol. 662-663.

⁹ AAP, sygn. OA III/54, k. 70-71v.

¹⁰ AAP, sygn. OA III/54, k. 14-15v.

¹¹ AAP, sygn. OA III/54, k. 17-18v.

latywną w kolegium pojezuickim w Krakowie. Tu należy wyjaśnić, że cystersi polscy zorganizowali w tym czasie wspólne studia dla kleryków wszystkich opactw polskich. Studia te mieściły się w klasztorze w Mogile, a następnie zostały przeniesione do gmachów pojezuickich w Krakowie przy kościele św. św. Piotra i Pawła¹². Świecenia kapłańskie otrzymał w Poznaniu od bpa Ludwika de Mathy w sobotę *quattuor temporum* przed uroczystością Trójcy Świętej w 1795 r. Po święceniach przez dwa lata przebywał w klasztorze w Paradyżu, następnie przez sześć lat był komendantem w Obrzycku, skąd udał się do Kaławy. 15 I 1805 r. objął parafię w Kaławie. 1 I 1810 r. został obrany przeorem w Paradyżu, ale faktycznie rezydował w Kaławie. Stwierdził, że jego językiem ojczystym jest polski, ale w dostatecznym stopniu zna łacinę i niemiecki¹³.

Inny cysters, ojciec Benedykt (ze chrztu Franciszek Ksawery) **Faustmann**, profes bledzewski, wikariusz w Rokitnie, urodził się 31 III 1776 r. w Otyniu (Wartenberg) koło Nowej Soli. Szkołę średnią ukończył w Żaganiu (niejasne czy u kanoników regularnych, czy w gimnazjum dawniej prowadzonym przez jezuیتów), następnie przez pięć lat studiował na Uniwersytecie Wrocławskim logikę, metafizykę, fizykę i dogmatykę. 6 VIII 1805 r. wstąpił do cystersów w Bledzewie, a 21 IX 1806 r. złożył profesję. 17 X 1809 r. otrzymał prezbiterat od abpa Ignacego Raczyńskiego¹⁴ w klasztorze w Łądzie. Od 12 III 1818 r. był wikariuszem w Rokitnie. Na pytanie o znajomość języków stwierdził, że po niemiecku jest w stanie spowiadać i głosić kazania, zna też łacinę. O znajomości języka polskiego nie wspominał, nie wspominał też, który język uważa za ojczysty¹⁵.

Kolejny cysters, ojciec Wawrzyniec (ze chrztu Jan) **Franke**, profes bledzewski, prepozyt w Skwierzynie, urodził się 16 XII 1788 r. w Nakielnie koło Wąlcza. Był absolwentem słynnego (wówczas już pojezuickiego) gimnazjum w Wąlczu, zwanego „Atenami Waleckimi”. Po ukończeniu gimnazjum roz-

¹² H.Z. Leszczyński, *Z dziejów kolegium prowincjalnego cystersów w Mogile*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, t. 2, cz. 2, Lublin 1975, s. 413-449.

¹³ AAP, sygn. OA III/54, k. 20-21v.

¹⁴ Ignacy Raczyński (1741-1823), 1793-1806 bp poznański, 1806-1823 abp metropolita gnieźnieński. P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce*, kol. 372; E. Gigilewicz, *Raczyński Ignacy*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 16, Lublin 2012, kol. 1056-1057.

¹⁵ AAP, sygn. OA III/54, k. 22-23v.

począł studia na uniwersytecie w Królewcu, ale musiał przerwać je z powodu wojen napoleońskich. W l. 1806-1808 był nauczycielem w Skrzatuszu, po czym w 1808 r. wstąpił do cystersów w Bledzewie, a 20 VIII 1810 r. złożył profesję. Studia filozoficzno-teologiczne odbył w klasztorze w Bledzewie. Świecenia kapłańskie przyjął 31 XII 1812 r. od bpa Antoniego Raczyńskiego¹⁶. Od 4 VIII 1813 do 4 V 1816 r. był komendarzem w Rokitnie, następnie od 4 V 1816 do 14 II 1817 r. był sekretarzem opata bledzewskiego Władysława Żórawskiego: ponieważ opat rezydował w klasztorze w Obrze, więc i on przebywał wówczas w Obrze. 14 II 1817 r. został skierowany do Skwierzyny, tam 16 XII 1820 r. został mianowany prepozytem, a objął tę funkcję 21 III 1821 r. Co do języka, to stwierdził, że jego językiem ojczystym jest niemiecki, zna też łacinę, a polski o tyle, że jest w stanie spowiadać i głosić kazania. Ale – jak zaznaczył – w Skwierzynie wśród parafian nie ma Polaków¹⁷. Ta drobna uwaga skwierzyńskiego prepozyta jest ważnym przyczynkiem do tego, jak szybko postępowała germanizacja tego kresowego miasteczka wielkopolskiego.

Cysters ojciec Gerard (imię chrzestne Antoni) **Henke**, profes paradycki i prepozyt w Międzyrzeczu, pochodził z Konradowa koło Wschowy, gdzie przyszedł na świat 6 II 1772 r. Uczył się w gimnazjum w Głogowie, a następnie studiował na Uniwersytecie Wrocławskim, zgłębiając przez trzy lata filozofię i przez jeden semestr teologię. W 1792 r. wstąpił do klasztoru w Paradyżu. W 1797 r., w sobotę przed uroczystością Trójcy Świętej, przyjął święcenia prezbiteratu z rąk bpa Ludwika de Mathy w kościele parafialnym w Koźminku. 1 X 1813 r. został kanonicznie instytuowany na probostwo w Międzyrzeczu. Za język ojczysty uznał niemiecki, ale nadmienił, że po polsku jest w stanie głosić kazania i słuchać spowiedzi¹⁸.

Ojciec Prokop (ze chrztu Jan Jerzy) **Hoffmann**, cysters, profes opactwa w Bledzewie, urodził się 10 II 1757 r. w Georgenthal, w Królestwie Czeskim.

¹⁶ Antoni Bartłomiej Raczyński (1756-1821), cysters, 1809-1821 opat łódzki i bp pomocniczy gnieźnieński. P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce*, kol. 371; J. Koziej-Chołdyńska, *Raczyński Antoni Bartłomiej*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 16, Lublin 2012, kol. 1053.

¹⁷ AAP, sygn. OA III/54, k. 24-25v.

¹⁸ AAP, sygn. OA III/54, k. 31-32v.

Kształcił się w gimnazjum jezuitów w Żaganiu, następnie studiował logikę na Uniwersytecie Wrocławskim, a na Uniwersytecie Praskim zgłębiał fizykę. Po studiach wstąpił w 1781 r. do cystersów w Bledzewie. W klasztorze przez cztery lata uczył się teologii. Świeceń kapłańskich udzielił mu 22 IX 1787 r. bp Franciszek Potkański¹⁹ w katedrze w Poznaniu. Do 1794 r. przebywał w klasztorze w Bledzewie. Od 1794 r. przez trzy lata był komendarzem w Rokitnie, po czym wrócił do klasztoru. W listopadzie 1802 r. został komendarzem w Bledzewie. W listopadzie 1804 r. został przeniesiony na komendarza do Rokitna. W lutym 1806 r. przeszedł na komendarza do Bledzewa, ale w 1811 r. z powodu choroby – osłabienie wzroku – wrócił do klasztoru. Podał, że jego językiem ojczystym jest niemiecki, o znajomości polskiego nic nie wspomniał²⁰. Wydaje się jednak, że choćby w stopniu podstawowym musiał znać polski, inaczej nie podołałby pełnieniu funkcji komendarza w Rokitnie, gdzie znajomość polskiego w tym czasie była potrzebna.

Prepozytem w Bledzewie i przeorem klasztoru Cystersów w Bledzewie był wówczas o. Jan Nepomucen **Kabaciński**, który urodził się 30 XII 1776 r. we Lwówku (Wielkopolska). Szkołę średnią ukończył u bernardynów w Sierakowie. Nie podał daty wstąpienia do klasztoru w Bledzewie, ale stwierdził, że w tymże klasztorze odbył studia filozoficzno-teologiczne. Prezbiterat przyjął 29 IX 1800 r. od bpa Ludwika de Mathy. Następnie przez cały czas przebywał w klasztorze w Bledzewie, skąd udawał się do pomocy w różnych parafiach, aż do chwili objęcia probostwa w Bledzewie, probostwo zaś objął 6 VII 1808 r. Za swój język ojczysty uważał polski, ale dodawał, że po niemiecku jest w stanie spowiadać i głosić kazania²¹.

Prepozyturę w Pszczewie zajmował wówczas ks. Jan **Krygier**. Kapłan ten urodził się w Wałczu 28 lub 30 XI 1759 r. Sam stwierdził, że w metryce nie wpisano dokładnej daty. Ukończył jezuickie gimnazjum w Wałczu, a następnie Akademię Lubrańskiego w Poznaniu i tamtejsze seminarium duchowne,

¹⁹ Franciszek Potkański (1710-1789), 1753-1786 bp pomocniczy krakowski, 1786-1789 bp emerytowany. P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce*, kol. 357-358; T. Graff, *Potkański Franciszek*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 16, Lublin 2012, kol. 103-104.

²⁰ AAP, sygn. OA III/54, k. 78-78v.

²¹ AAP, sygn. OA III/54, k. 37-37v.

w którym studiował w l. 1780-1784. Musiał być zdolnym i wybijającym się alumnem, skoro w tym czasie powierzono mu nauczanie w szkole działającej przy poznańskim seminarium duchownym (wspominany kilkakrotnie początek niższego seminarium). Świecenia prezbiteratu przyjął 7 III 1784 r. w katedrze w Poznaniu od bpa Ludwika de Mathy. Po święceniach w l. 1784-1791 był wikariuszem we Lwówku, w l. 1791-1793 wikariuszem w Lewicach, gdzie zarazem zastępował plebana, wreszcie w l. 1793-1804 wikariuszem w Pniewach. W 1805 r. został komendantem w Pszczewie, a 4 VII 1806 r. został tamże instytuowany na proboszcza. Wprawdzie uznał, że jego językiem ojczystym jest niemiecki, ale stwierdził też, że polski i łacinę zna biegle. Rzeczywiście ankieta jest napisana piękną polszczyzną, odpowiedzi są sformułowane pełnymi zdaniami, a pismo jest kaligraficzne²².

Ojciec Władysław (ze chrztu Franciszek) **Lewandowski**, cysters, profes bledzewski, urodził się 4 XI 1795 r. w Czerwonaku koło Poznania. Uczył się w szkole przy seminarium duchownym w Poznaniu (kolejny absolwent ówczesnego „niższego seminarium”), ale zmuszony okolicznościami życiowymi zajął się gospodarstwem. W 1815 r. wstąpił do cystersów w Bledzewie. 6 III 1819 r. przyjął prezbiterat, ale nie napisał, kto udzielił mu święceń. Po święceniach przebywał w klasztorze w Bledzewie. 24 VI 1821 r. opat bledzewski Mateusz Prądyński wysłał go na proboszcza do Rokitna. W 1826 r. wrócił z Rokitna do klasztoru. Jego językiem ojczystym był polski. Język niemiecki znał słabo: byłby w stanie spowiadać, w ostateczności zapewne dałby radę powiedzieć kazanie²³.

Ojciec Godfryd **Noak** (Noack), cysters, profes opactwa w Neuzelle, kuratus w Koźminku i zarazem komendant w Kosieczynie, pochodził z Saksonii. Urodził się 6 XI 1793 r., ale trudno stwierdzić, w jakiej miejscowości, bo podał jej nazwę po łacinie: Maria Stella. Uczył się w gimnazjum cystersów w Neuzelle i w Budziszynie, następnie studiował filozofię w Pradze. 8 XII 1812 r. wstąpił do cystersów w Neuzelle. Po skasowaniu tego klasztoru w 1815 r. przeszedł do opactwa w Paradyżu i dalsze jego życie zakonne przebiegało w Wielkopolsce. 17 III 1816 r. przyjął święcenia prezbiteratu z rąk bpa Bartłomieja Antoniego

²² AAP, sygn. OA III/54, k. 42-45v.

²³ AAP, sygn. OA III/54, k. 80-81.

Raczyńskiego, opata łódzkiego. 8 XI 1820 r. został instytuowany na beneficjum w Kosieczynie, a reinstytuowany 28 X 1827 r. Z ankiety nie wynika, dlaczego potrzebna była reinstytucja. Za język ojczysty podał niemiecki, dodał też, że nieco zna polski, ale nie określił, czy po polsku jest w stanie spowiadać i głosić kazania²⁴. Skoro jednak sprawował obowiązki duszpasterskie w Kosieczynie i Koźminku, należy wnioskować, że biegła znajomość polskiego w tych parafiach nie była potrzebna.

Inny cysters, ojciec Bernard **Ohr**, profes bledzewski i kuratus w Falkenwalde (ówczesna nazwa Sokolej Dąbrowy), pochodził z Bobrownik koło Nowej Soli (Bobering bei Wartenberg). Urodził się 23 VIII 1777 r. Nauki humanistyczne odbył w Żaganiu (ale nie podał, czy u kanoników regularnych, czy w gimnazjum pojezuickim), następnie w 1794 r. wstąpił do cystersów w Bledzewie. W tymże klasztorze odbył studia filozoficzno-teologiczne, a święcenia kapłańskie przyjął 8 II 1801 r. od bpa Ludwika de Mathy. Z klasztoru w Bledzewie był następnie wysyłany z pomocą duszpasterską do różnych parafii, a od 8 IV 1804 r. był kuratusem w Falkenwalde. Co do języka stwierdził, że oprócz łaciny zna wyłącznie niemiecki, ale w Falkenwalde wszyscy parafianie są Niemcami i znajomość polskiego nie jest potrzebna²⁵. To kolejny ciekawy przyczynek do tego, jak daleko wchodził żywioł niemiecki w zachodnie granice Wielkopolski.

Ojciec Michał **Palicki**, cysters, profes opactwa w Paradyżu, urodził się 24 XI 1762 r. we Lwówku (Wielkopolska). Uczęszczał do szkoły jezuitów w Międzyrzeczu, którą ukończył już po skasowaniu jezuitów. W 1780 r. wstąpił do cystersów. 23 IX 1785 r. przyjął święcenia prezbiteratu z rąk bpa Franciszka Ksawerego Rydzyńskiego, sufragana poznańskiego, w katedrze poznańskiej. Po święceniach był wykładowcą filozofii i teologii w Paradyżu, Bledzewie i w studium cysterskim w Krakowie, mieszczącym się w kolegium pojezuickim. Prawdopodobnie posiadał biegłą znajomość teologii, skoro kapituła zakonna 5 X 1801 r. nadała mu doktorat teologii. Za język ojczysty uważał polski, ale łacinę i niemiecki znał w takim stopniu, że mógł porozumieć się w tych językach²⁶.

²⁴ AAP, sygn. OA III/54, k. 46-47v.

²⁵ AAP, sygn. OA III/54, k. 48-49v.

²⁶ AAP, sygn. OA III/54, k. 72-73.

Wprawdzie nie określił, czy był w stanie w tych językach spowiadać i mówić kazania, ale należy przypuszczać, że długoletni wykładowca teologii, znający niemiecki w takim stopniu, że porozumiewał się w tym języku, z kazaniem i spowiedzią po niemiecku zapewne by sobie poradził.

Ks. Antoni **Piątkiewicz**, wikariusz w Pszczewie, urodził się w Krobi (Wielkopolska) 17 I 1803 r. Kształcił się najpierw w gimnazjum w Rydzynie, a następnie w szkole przyłączonej do seminarium duchownego w Poznaniu. Do seminarium duchownego w Poznaniu ks. Piątkiewicz wstąpił w 1822 r., a 23 IX 1826 r. przyjął święcenia prezbiteratu, nie podał jednak, kto był szafarzem święceń. Po święceniach został wikariuszem i kaznodzieją niemieckim w Pszczewie, ale – jak zaznaczył – wprawdzie zna języki polski i niemiecki, lecz posługiwanie się niemieckim sprawia mu pewne trudności. Dlaczego więc został kaznodzieją niemieckim w Pszczewie? Nie potrafimy odpowiedzieć²⁷.

Cysters, ojciec Adam **Redell**, profes opactwa w Paradyżu, urodził się 21 V 1772 r. w Nowym Dworze (Neuhof) koło Wąlcza. Uczył się w gimnazjum w Wąlczu, a w 1790 r. wstąpił do cystersów w Paradyżu. Święcenia kapłańskie przyjął 22 XII 1798 r. z rąk bpa Ludwika de Mathy w katedrze w Poznaniu. Za język ojczysty uważał niemiecki, a co do polskiego, to uważał, że rozumie ten język i może w nim spowiadać, ale kazania nie jest w stanie wygłosić²⁸.

Profesem opactwa cystersów w Paradyżu był ojciec Fastredus **Siegberth**. Pochodził z Vetro Crenberga koło Rumburga, czyli Jentoboëmico. Sam w taki sposób zapisał nazwę miejscowości, którą trudno bliżej zidentyfikować, ale chodziło prawdopodobnie o jakąś miejscowość w Czechach lub na Morawach. Urodził się 19 X 1746 r. W l. 1760-1766 uczęszczał do szkoły w Jihlawie. W 1766 r. opuścił ojczyznę. Jeszcze tego samego roku wstąpił do cystersów w Paradyżu, a 30 XI 1767 r. złożył profesję. Święcenia kapłańskie przyjął 19 IX 1772 r. z rąk bpa Władysława Walknowskiego²⁹, sufragana poznańskiego. W l. 1782-1786 był komendantem w Jordanowie, a w l. 1786-1790 ten sam obowiązek pełnił

²⁷ AAP, sygn. OA III/54, k. 9-10v.

²⁸ AAP, sygn. OA III/54, k. 74-75v.

²⁹ Władysław Wierusz-Walknowski (1714-1779), 1768-1779 bp pomocniczy poznański. P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce*, kol. 469; E. Gigilewicz, *Walknowski Wierusz Władysław*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 20, Lublin 2014, kol. 179-180.

w Starym Dworze. Co do języka, to twierdził, że jego ojczystym jest niemiecki; polski rozumie, ale nie jest w stanie w nim spowiadać ani głosić kazań³⁰. Z tego stwierdzenia wynikałoby, że ani w Jordanowie, ani w Starym Dworze znajomość polskiego w tym czasie nie była niezbędną w duszpasterstwie.

Cysters, ojciec Onufry **Soiński**, profes bledzewski, komendarz w Goraju, pochodził z Grabowa koło Ostrzeszowa, gdzie urodził się 22 IX 1770 r. Do szkoły średniej uczęszczał w Kaliszu i w Krakowie, po czym w 1792 r. wstąpił do cystersów w Bledzewie. W klasztorze w Bledzewie uczył się filozofii i teologii. W 1797 r. (nie podał dokładnej daty) otrzymał prezbiterat od bpa Ludwika de Mathy. Po święceniach przez cztery lata przebywał w klasztorze w Bledzewie. Następnie był sekretarzem opata Onufrego Wierzbńskiego aż do jego śmierci w 1804 r. W l. 1804-1806 był kapłanem dworskim u Prusimskich. Od 8 II 1806 r. przebywał w Goraju, a 17 XI 1808 r. został instytuowany na parafię w Goraju. Za język ojczysty uznał polski. Uważał, że po niemiecku jest w stanie spowiadać i głosić kazania³¹.

Ojciec Leon **Sulikowski**, cysters, profes opactwa w Przemęcie, urodził się 11 XI 1796 r. w Zajączkowie koło Sierakowa. Ukończył szkołę w Grodzisku, a w 1813 r. wstąpił do cystersów w Przemęcie. Prezbiterat przyjął w Gnieźnie 23 XI 1820 r. od bpa Józefa Gembarta³². Po święceniach opat bledzewski Mateusz Prądyński posłał go do klasztoru w Obrze, gdzie zastępował tamtejszego proboszcza. 30 IX 1822 r. został kaznodzieją u sióstr cysterek w Owińskach. 6 IV 1823 r. z polecenia konsystorza został wikariuszem w Dolsku. W 1825 r. wrócił do klasztoru w Przemęcie, a 30 III 1828 r. został przeniesiony do klasztoru w Bledzewie. Oświadczył, że zna wyłącznie język polski³³. Bieg jego życia jest kolejnym potwierdzeniem, że cystersi w tym czasie, na podobieństwo innych zakonów, praktykowali przechodzenie z klasztoru do klasztoru według aktualnych potrzeb duszpasterskich, a zasada *stabilitas loci* miała dość ograniczone zastosowanie.

Komendarem w Rokitnie był cysters, profes bledzewski, ojciec Stanisław (ze chrztu Jan Franciszek) **Synoradzki**. Urodził się 30 IX 1796 r. we wsi Mchy

³⁰ AAP, sygn. OA III/54, k. 76-77v.

³¹ AAP, sygn. OA III/54, k. 50-51.

³² Józef Gembart (1743-1821), 1814-1821 bp pomocniczy gnieźnieński. P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce*, kol. 111-112.

³³ AAP, sygn. OA III/54, k. 84-85v.

koło Śremu (Wielkopolska). Uczył się prywatnie u różnych nauczycieli, a w 1816 r. wstąpił do seminarium duchownego w Poznaniu, które po dwóch latach opuścił. W 1819 r. wstąpił do klasztoru w Bledzewie, gdzie dokończył studia teologiczne, a 26 III 1821 r. przyjął prezbiterat od bpa Józefa Gembarta, sufragana gnieźnieńskiego. Po święceniach przez cały czas przebywał w klasztorze w Bledzewie, a 22 XI 1826 r. objął probostwo w Rokitnie. Za język ojczysty uważał polski, ale nadmieniał, że po niemiecku jest w stanie spowiadać i głosić kazania³⁴.

Ks. Wawrzyniec **Teske**, kuratus w Trzebiszewie, pochodził z Tuczna. Urodził się 6 IX 1775 r. Był absolwentem „Aten Waleckich”. W 1795 r. wstąpił do seminarium duchownego w Poznaniu. 22 IX 1798 r. przyjął święcenia kapłańskie od bpa Ludwika de Mathy w katedrze w Poznaniu. Po święceniach został wikariuszem w Lubaszu i pełnił tę funkcję przez cztery lata. Następnie był komendarzem w Mielęcinie koło Tuczna, pełniąc ten obowiązek do 3 III 1803 r. Tego samego dnia został komendarzem w Trzebiszewie, a 14 IX 1803 r. był instytuowany na proboszcza w Trzebiszewie. Co do znajomości języków stwierdził, że zna zarówno polski, jak i niemiecki, oba biegle³⁵.

Cysters, ojciec Leonard (imię chrzestne Jakub) **Wels**, był profesem opactwa w Neuzelle. Po jego skasowaniu przybył na teren zachodniej Wielkopolski i prawdopodobnie kanonicznie został włączony do opactwa w Paradyżu. Urodził się 27 II 1791 r. w Keule koło Hoyerswerdy na Łużycach. Szkołę średnią ukończył w Neuzelle, filozofię studiował w Pradze, a w 1809 r. wstąpił do cystersów w Neuzelle i tam odbył studia teologiczne. Święceń kapłańskich udzielił mu 19 XI 1815 r. bp Tymoteusz Gorzeński. O swej drodze posługiwania kapłańskiego Wels nie wspomniał, bardzo też niejasno wyraził się o umiejętnościach językowych. Ponieważ ankietę wypełnił po niemiecku, pisząc gotykiem, wynika, że znał niemiecki, a być może był to język, którym posługiwał się od dzieciństwa³⁶. Skądinąd wiemy, że Wels był w tym czasie kuratusem w Chociszewie i komendarzem w Starym Dworze³⁷.

³⁴ AAP, sygn. OA III/54, k. 52-52v.

³⁵ AAP, sygn. OA III/54, k. 56-57v.

³⁶ AAP, sygn. OA III/54, k. 60-60v.

³⁷ *Series Universi Cleri Archi-Dioecesis Posnaniensis 1826*, [Posnaniae 1825], s. 81; *Elenchus Universi Cleri Archi-Diocesis Posnaniensis 1830*, [Posnaniae 1829], s. 77-78.

Wikariuszem nieobsadzonej wówczas parafii w Nowym Kramsku był cysters, ojciec Jan **Węciewicz**, profes opactwa w Obrze. Urodził się 30 I 1794 r. w Stęszewie (Wielkopolska). Uczył się początkowo w szkole w Rydzynie, skąd po ukończeniu drugiej klasy wstąpił do seminarium duchownego w Poznaniu, a stamtąd po trzech latach nauki wstąpił do cystersów w Obrze. Profesję złożył 25 VIII 1812 r. 19 IX 1818 r. przyjął święcenia prezbiteratu z rąk bpa Tymoteusza Gorzeńskiego. Po święceniach przebywał przez cały czas w klasztorze w Obrze, skąd 26 VII 1822 r. udał się do Nowego Kramska jako wikariusz. Podał, że jego językiem ojczystym jest polski; po niemiecku byłby w stanie spowiadać, udzielić sakramentów chrztu i małżeństwa oraz przeczytać Ewangelię, ale nie potrafiłby mówić kazań w tym języku³⁸.

Cysters i profes opactwa w Bledzewie, ojciec Piotr (ze chrztu Marek) **Widawski**, urodził się 24 IV 1774 r. w Zagórowie koło Słupcy. W Słupcy ukończył szkołę średnią, a w 1791 r. wstąpił do cystersów w Bledzewie. W klasztorze odbył studia filozoficzno-teologiczne. Święceń kapłańskich udzielił mu 30 VII 1797 r. bp Ludwik de Mathy w katedrze poznańskiej. Od święceń nieprzerwanie przebywał w klasztorze w Bledzewie, a za język ojczysty uważał polski. Co do niemieckiego, to twierdził, że zna go niedokładnie: może byłby w stanie spowiadać, choć z trudnością³⁹.

Na tle pozostałych ankiet smutne wrażenie robi ankieta ks. Michała **Zaydela**, prepozyta w Trzcielu. Jej treść zdradza, że pisał ją człowiek dotknięty jakimiś schorzeniami psychicznymi i chyba nie do końca świadom tego, co pisze. Stwierdził o sobie, że urodził się w Dolsku (Wielkopolska) 21 IX, ale nie podał roku. Podobno uczył się u jezuitów w Poznaniu, a następnie studiował filozofię w Akademii Lubrańskiego, wreszcie był przez dwa lata guwernerem. Następnie miał uczyć się teologii moralnej w Trzemesznie, z czego wynikałoby, że wstąpił do kanoników regularnych w Trzemesznie, ale nic nie wspomniał o prowadzeniu życia zakonnego. Twierdził, że kontynuował naukę u misjonarzy św. Wincentego w Poznaniu, co może być o tyle prawdziwe, że misjonarze prowadzili w tym czasie seminarium duchowne w Poznaniu. Subdiakoniat,

³⁸ AAP, sygn. OA III/54, k. 62-63v.

³⁹ AAP, sygn. OA III/54, k. 79-79v.

diakonat i prezbiterat (wszystkie święcenia) przyjął w 1785 r., ale nie podał szafarza ani miejsca święceń. Z tym wszystkim nie koresponduje czas pracy w poszczególnych parafiach: ponoć pracował przez cztery lata w Pszczewie, przez rok w Zaniemyślu, przez 12 lat w Poniecu, a od 1774 r. był prepozytem w Trzcielu. Znaczyłoby to, że najpierw został wikariuszem i prepozytem, a potem, po 10 latach [sic!], przyjął święcenia kapłańskie, ponadto czas prepozytury w Trzcielu nie zgadza się z innymi datami. W ogóle całą ankietę ks. Zaydel napisał niesamowicie chaotycznie, a pomieścił w niej dużo narzekań na biedę, jaką cierpi, i na to, że w Trzcielu nie ma plebanii. O znajomości języków napisał, że zna biegle polski i niemiecki, ale nie określił, który jest jego językiem ojczystym⁴⁰. Można jednak mieć wątpliwości, czy rzeczywiście biegle znał polski, bo w ankiecie wyrażał się dość nieskładnie. Wydaje się, że prepozyt trzecielski był prepozytem już tylko tytułarnie, przebywał w parafii raczej na łaskawym chlebie, a duszpasterstwo pełnił wikariusz, wspomniany wyżej ks. Piotr Boiński.

Nie wiemy, czy nie wypełnił ankiety ks. Ignacy Szulc, komendarz w Przytocznej⁴¹, czy też może nie zachowała się albo omyłkowo została umieszczona w innym poszycie. W każdym razie nie odnajdujemy jej wśród badanych ankiet.

Odpowiedzi na ankietę udzieliło dwudziestu ośmiu kapłanów. W tym gronie było dwudziestu cystersów, z czego dziewięciu było profesami opactwa w Bledzewie, również dziewięciu profesami opactwa w Paradyżu, jeden profesem opactwa w Obrze i jeden profesem opactwa w Przemęcie. W badanych przez nas parafiach nie było innych zakonników; zresztą na tym terenie, poza opactwami cystersów w Bledzewie i Paradyżu, nie było też innych klasztorów. Ośmiu kapłanów było kapłanami diecezjalnymi – wszyscy należeli do duchowieństwa archidiecezji poznańskiej. Duszpasterstwo było zatem zdominowane przez cystersów.

Dwudziestu jeden kapłanów pochodziło z Wielkopolski, dwóch z Dolnego Śląska, również dwóch z Czech, po jednym z Pomorza, Łużyc i Saksonii. Jeśli jednak chodzi o Dolny Śląsk, były to okolice Nowej Soli, a więc tereny

⁴⁰ AAP, sygn. OA III/54, k. 66-67v.

⁴¹ *Elenchus Universi Cleri Archi-Diocesis Posnaniensis 1830*, [Posnaniae 1829], s. 78.

graniczące z Wielkopolską. Na uwagę zasługuje Lwówek: urodziło się tam trzech kapłanów i wszyscy byli cystersami. Cystersi na ogół odbywali przygotowanie do kapłaństwa w ramach międzyklasztornych studiów w Mogile i Krakowie albo w którymś klasztorze swego zakonu, najczęściej w tym, do którego przynależeli kanonicznie. Kapłani diecezjalni studiowali w seminarium duchownym w Poznaniu.

Najstarszymi wiekiem w badanej grupie byli: o. Fastredus Siegbirth (ur. w 1746 r., 83 lata życia, 57 lat kapłaństwa), o. Wincenty Bogacki (ur. w 1755 r., 74 lata życia, 47 lat kapłaństwa), o. Prokop Hoffmann (ur. w 1757 r., 72 lata życia, 42 lata kapłaństwa) i ks. Jan Krygier (ur. w 1759 r., 70 lat życia, 45 lat kapłaństwa). Najmłodszymi byli: ks. Antoni Piątkiewicz (ur. w 1803 r., 26 lat życia, 3 lata kapłaństwa) i ks. Piotr Boiński (ur. w 1804 r., 25 lat życia, 1 rok kapłaństwa). Pozostałych możemy uznać za będących w średnim wieku. Nie oznacza to jednak, że wszyscy byli jednakowo sposobni do pracy duszpasterskiej: ankieta milczy na temat ich stanu zdrowia i sprawności fizycznej. W dwóch tylko wypadkach dowiadujemy się o chorobach trapiących niektórych kapłanów. Prokop Hoffmann wprost napisał o chorobie oczu, która wyłączyła go z pracy duszpasterskiej, o stanie zdrowia Michała Zaydela wnioskujemy na podstawie tego, jak wypełnił ankietę.

Szesnastu kapłanów zadeklarowało język polski jako ojczysty, dwunastu za swój ojczysty uznało niemiecki. Całkowitą nieznaną języka polskiego stwierdził tylko jeden (Ohr), trzech nie wyraziło się jasno co do znajomości polskiego (Faustmann, Hoffmann, Wels). Całkowitą nieznaną niemieckiego zadeklarował tylko jeden (Sulikowski). Pozostali oświadczyli, że jeśli jeden z dwóch języków (polski bądź niemiecki) uznawali za ojczysty, drugim posługiwali się na tyle, że byli w stanie – lepiej lub gorzej – spowiadać i głosić kazania. Dwóch jednak oświadczyło, że w ich parafiach (Skwierzyna i Sokola Dąbrowa) znajomość polskiego nie jest potrzebna w pracy duszpasterskiej⁴², a pośrednio wnioskujemy, że znajomość polskiego nie była także

⁴² W odniesieniu do Skwierzyny trzeba stwierdzić, że już w XVIII w. żywioł niemiecki był tam na tyle silny, iż akta miejskie pisano po niemiecku, wyjątkowo po łacinie. Zob.: Archiwum Państwowe w Gorzowie, sygn. 185/0/354-359, *passim*.

potrzebna w duszpasterstwie w Chociszewie, Kosieczynie, Koźminku i Starym Dworze (a także w Jordanowie, choć miejscowość ta kanonicznie należała już do diecezji wrocławskiej). Ogólnie rzecz biorąc, z oświadczeń tych wynika, że w zachodnich parafiach archidiecezji poznańskiej zasadniczo niezbędna była w duszpasterstwie znajomość zarówno polskiego, jak i niemieckiego i duszpasterze posyłani do tych parafii języki te znali, choć w różnym stopniu biegłości, na tyle jednak, że byli w stanie spowiadać i głosić kazania, a więc spełnić najbardziej podstawowe czynności duszpasterskie, w których używało się języka ludowego.

Na marginesie tych deklaracji jawi się wszakże pytanie: jakim językiem na co dzień posługiwali się cystersi w Bledzewie, skoro Ohr i Hoffmann oświadczali, że polskiego nie znają? Wspólne modlitwy brewiarzowe odmawiane były oczywiście po łacinie, po łacinie – być może – odbywała się także lektura podczas posiłków w refektarzu, ale trudno przypuścić, aby również łaciną posługiwano się w codziennych kontaktach, z kolei niemieckiego nie musieli znać wszyscy zakonnicy, podobnie jak wspomniani dwaj nie znali polskiego. Pytanie to musi na razie pozostać bez odpowiedzi, ale odpowiedź pozwoliłaby nam na określenie, jaki duch i jakie nastroje panowały we wspólnocie zakonnej. Pytanie to – *mutatis mutandis* – można odnieść także do opactwa w Paradyżu. Na pewno natomiast nie wynika ze wspomnianych ankiet, aby kwestia języka była jakimś punktem zapalnym pomiędzy poszczególnymi zakonnikami danego opactwa.

Parafie, w których prowadzili duszpasterstwo badani przez nas kapłani, były parafiami małymi, w większości wiejskimi. Ale w miastach, jak Międzyrzecz czy Skwierzyna, katolicy stanowili grupę nieprzekraczającą połowy mieszkańców⁴³. Dlatego do zwyczajnej obsługi wystarczył jeden kapłan. Wyjątkiem jest tu Pszczew, stary ośrodek kościelny, siedziba dość rozległej terytorialnie parafii, w której mieszkali zarówno Niemcy, jak i Polacy, dlatego pracował w niej proboszcz (tradycyjnie zwany prepozytem) i dwóch wikariuszy. Dwóch duszpasterzy (komendarz i wikariusz) było również w Rokitnie, ale trzeba to

⁴³ Por.: A. Kirmiel, *Skwierzyna – miasto pogranicza. Historia miasta do 1945 roku*, Bydgoszcz 2004, s. 95-99.

tłumaczyć istnieniem tam sanktuarium maryjnego; zresztą przy okazji wielkich odpustów prawdopodobnie służyli pomocą duszpasterską cystersi z Bledzewa, a zapewne także inni kapłani. Dwóch duszpasterzy było w Bledzewie, ale należy rozumieć to w ten sposób, że dwóch cystersów było bezpośrednio oddelegowanych do zajmowania się parafią bledzewską; w razie potrzeby zapewne spieszyli z pomocą także inni kapłani z miejscowego klasztoru. W wypadku Bledzewa mamy zresztą w ankiecie pewną niejasność co do pełnionych funkcji: Berger określił, że jest proboszczem, Kabaciński – że prepozytem, co w gruncie rzeczy oznaczało to samo. Z pomocą przychodzą nam zapisy schematyzmu diecezjalnego, według którego Kabaciński był prepozytem (inaczej proboszczem), Berger zaś komendarzem, czyli zastępcą proboszcza, faktycznie sprawującym duszpasterstwo⁴⁴. Obecność dwóch duszpasterzy w Trzcielu trzeba tłumaczyć chorobą proboszcza – duszpasterstwo prawdopodobnie sprawował tylko wikariusz. Ale widzimy i sytuację odwrotną: jeden duszpasterz otaczał opieką dwie parafie: Chociszewo – Stary Dwór i Kosieczyn – Koźminek. Wprawdzie Chociszewo w stosunku do Starego Dworu i Kosieczyn w stosunku do Koźminka były to parafie nieodległe od siebie i niewielkie, niemniej pociągało to chyba za sobą konieczność częstego podróżowania pomiędzy kościołami parafialnymi, co raczej pracy nie ułatwiało.

Analiza danych zawartych w ankiecie z 1829 r. jest ciekawym przyczynkiem do dziejów duszpasterstwa i do prozopografii duchowieństwa na zachodnim pograniczu Wielkopolski. Nie daje nam oczywiście odpowiedzi na wszystkie pytania, ale jest pomocna w sformułowaniu założeń do takiej odpowiedzi.

⁴⁴ *Elenchus Universi Cleri Archi-Diocesis Posnaniensis 1830*, [Posnaniae 1829], s. 77.

Fr. Roland Prejs OFMCap

**The clergy of the western parishes of the Zbąszyń deanery based
on the questionnaire of 1829**

Abstract

The article discusses the clergy of the western parishes of the Zbąszyń deanery of the Poznań Archdiocese, using the questionnaire made by the consistory of the Poznań Archdiocese on 15 September 1828 and completed by the clergy in 1829. The questionnaire included personal data of each priest, information about the time, place and the minister of particular holy orders, priestly service, and finally, a command of languages, in particular whether the priest is able to confess and preach in Polish and German. The following parishes were taken into account: Babimost, Bledzew, Chociszewo, Dąbrowka Wielka, Goraj, Kaława, Kosieczyn, Koźminek, Międzyrzecz, Nowe Kramsko, Pszczew, Rokitno, Skwierzyna, Sokola Dąbrowa (Fafałda), Stary Dwór, Trzciel and Trzebiszewo. Twenty-eight priests responded to the questionnaire. There were 20 Cistercians in this group, the nine of whom were professed monks in Bledzewo, nine professed monks in Paradyż, one professed monk in Obra and one professed monk in Przemęt. Eight priests were diocesan priests; all of them were from the Poznań Archdiocese. Twenty-one priests came from Greater Poland, two from Lower Silesia, two from the Czech Republic, and one from Pomerania, Lusatia and Saxony. Sixteen priests declared Polish and twelve German as their mother tongue. Only one stated that he did know Polish at all. Three did not express themselves clearly as to whether they knew Polish. Only one declared that he did not know German at all. The rest declared that

one of the two languages (Polish or German) was their mother tongue, and they spoke the other well enough to be able – better or worse – to confess and preach. These statements show that in the western parishes of the Archdiocese of Poznań, a command of both Polish and German was necessary for the ministry, and the priests sent to these parishes knew these languages.

Keywords: the Archdiocese of Poznań, the deanery of Zbąszyń, the clergy, the Cistercians

Ks. Adrian Put

**Zasób Archiwum Ruchu Światło-Życie
Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej w Zielonej Górze.
Stan na dzień 1 maja 2020 roku**

Podstawowe informacje o archiwum

Ruch Światło-Życie w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej w wyniku swojej działalności wytwarzał dużą ilość akt. Nie były one jednak systematycznie gromadzone w specjalnie do tego wydzielonej jednostce. Próby zgromadzenia rozproszonych dokumentów podjęto w roku 2000¹. Pierwsze dokumenty, które stały się podstawą do stworzenia omawianego archiwum, były przechowywane w dwóch segregatorach przez ówczesnego moderatora diecezjalnego ruchu ks. Romana Litwińczuka². Pozostała część znajdowała się u osób prywatnych. Podjęte działania pozwoliły zebrać dostępne wówczas dokumenty i w roku 2004 na tej podstawie przygotować pracę magisterską, wydaną później w formie książki³. Publikacja owoców badań spowodowała, że w międzyczasie ujawniono wiele nieznanych źródeł, przechowywanych przez osoby od dawna nieangażujące się w działalność formacyjną Ruchu Światło-Życie. W 2011 roku przeprowadzono prace scalające odnalezione źródła i wyodrębniono je w jeden zespół⁴. Obok zespołu utworzono także dwie kolekcje: „Dokumentacja fotograficzna” oraz

¹ A. Put, *Troska o zachowanie dziedzictwa historycznego Ruchu Światło-Życie w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej. Prezentacja prac na koniec roku 2012*, [w:] *Documenta omnia custodiri debent, Konferencja naukowa z okazji 10-lecia zielonogórskiego Archiwum Diecezjalnego*, R.R. Kufel (red.), Zielona Góra 2014, s. 41.

² Tamże, s. 45.

³ Tenże, *Ruch Światło-Życie w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej w latach 1976-1999. Zarys historii*, Gorzów Wlkp. 2004.

⁴ Tenże, *Troska...*, s. 47.

„Plakaty i druki ulotne”, a także stworzono „Bibliotekę podręczną”⁵. Niestety, zebrane materiały, które na koniec 2012 roku składały się z 211 j.a. i 2,3 mb, nie miały swojej siedziby. Jednym z postulatów było więc zabezpieczenie ich poprzez zapewnienie właściwego przechowywania i udostępniania. Cel ten udało się osiągnąć w 2016 roku. 15 sierpnia 2016 roku biskup zielonogórsko-gorzowski Tadeusz Lityński ustanowił Diecezjalne Centrum „Światło-Życie” w Zielonej Górze⁶, jako fundację posiadającą kościelną osobowość prawną. Ksiądz biskup wskazał jako siedzibę Centrum pomieszczenia udostępnione przez parafię pw. św. Stanisława Kostki w Zielonej Górze przy ul. Obywatelskiej 1. Następnie, w dniu 13 grudnia 2016 roku, bp Lityński powołał publiczne stowarzyszenie wiernych „Diakonia Ruchu Światło-Życie Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej”, które to zrzeszenie stało się formalnym reprezentantem Ruchu Światło-Życie w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej⁷. Nadany wówczas statut zobowiązywał Diakonię do prowadzenia działalności naukowo-badawczej oraz archiwalnej, redakcyjnej, wydawniczej i informacyjnej⁸. W wyniku realizacji postanowień statutu w roku 2017 udało się wyremontować i wyposażać w niezbędne meble i urządzenia pomieszczenia Centrum. Wydzielono również część pomieszczeń na potrzeby magazynu Archiwum Ruchu Światło-Życie Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej oraz na Bibliotekę Pomocy Formacyjnych. Stworzono także dwa stanowiska biurowe. Obok pomieszczenia głównego przygotowano osobne pomieszczenie na potrzeby salki konferencyjnej, która służy także jako miejsce umożliwiające korzystanie z dokumentacji.

W 2018 roku stowarzyszenie Diakonia zatrudniło na umowę o pracę jedną osobę pełniącą zadania pracownika biurowego – koordynatora projektów w Ruchu Światło-Życie. W myśl postanowień statutu osobą pełniącą z ramie-

⁵ Tamże, s. 48.

⁶ *Ustanowienie Diecezjalnego Centrum „Światło-Życie”, „Pismo Okólne”* 9-10 (2016) 23.

⁷ *Dekret powołujący publiczne stowarzyszenie wiernych „Diakonia Ruchu Światło-Życie Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej”, „Ecclesiastica. Urzędowe Pismo Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej”* 26 (2016), nr 2, s. 48-49.

⁸ *Statut stowarzyszenia „Diakonia Ruchu Światło-Życie Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej”, „Ecclesiastica. Urzędowe Pismo Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej”* 26 (2016), nr 2, s. 82-83.

nia Diakonii obowiązki pracodawcy dla pracownika biurowego jest ekonom stowarzyszenia Diakonia. Natomiast obowiązki dyrektora archiwum pełni każdorazowy moderator Centrum „Światło-Życie” w Zielonej Górze. Do maja 2020 roku nie udało się jednak stworzyć stanowiska archiwisty i powierzyć tych obowiązków konkretnej osobie.

Okoliczności powstania i rozwój Ruchu Światło-Życie na Środkowym Nadodrzu

Ruch Światło-Życie jest jednym z ruchów odnowy Kościoła. Gromadzi ludzi różnego wieku i powołania: młodzież, dzieci, dorosłych, jak również kapłanów, osoby zakonne oraz rodziny w gałęzi rodzinnej, jaką jest Domy Kościoła. Założycielem ruchu jest ks. Franciszek Blachnicki. Początki tej wspólnoty na Środkowym Nadodrzu sięgają końca lat sześćdziesiątych, gdy pojedyncze osoby z Gorzowa i Zielonej Góry zaczęły wyjeżdżać na wakacyjne rekolekcje oazowe, m.in. w 1969 roku kilka dziewcząt uczestniczyło m.in. w oazie zorganizowanej w Nowym Sączu⁹. Podobnie od początku lat siedemdziesiątych pojedynczy alumni Diecezjalnego Gorzowskiego Wyższego Seminarium Duchownego w Paradyżu wyjeżdżali na oazy organizowane przez ks. Blachnickiego na Podhalu.

Próby trwałego zaszczepienia Ruchu Światło-Życie w diecezji gorzowskiej sięgają roku 1974¹⁰. Przeprowadzono wówczas w Rokitnie pierwsze dwa turnusy oaz. Oazy zostały zorganizowane przez Wydział Nauki Katolickiej Kurii Biskupiej w Gorzowie, na czele którego stał wówczas ks. mgr Henryk Dworak¹¹. Również na rok 1974 zostały przez diecezję zamówione miejsca na oazach wakacyjnych w Krościenku. Niestety, z powodu pewnych niedopatrzeń uczestnicy z diecezji nie dojechali na rekolekcje¹². Inaczej było w przypad-

⁹ R. Litwińczuk, *Duszpasterstwo młodzieży w latach 1945-1995*, [w:] *Księga pamiątkowa 50-lecia organizacji Kościoła katolickiego na Ziemi Lubuskiej, Pomorzu Zachodnim i Północnym (1945-1995)*, Zielona Góra – Gorzów Wlkp. 1998, s. 326.

¹⁰ Zob. R. Harmaciński, *Posługa, pasterska biskupa Wilhelma Pluty w Diecezji Gorzowskiej 1958-1986. Studium pastoralne*, Wrocław 1994, s. 122.

¹¹ P. Socha, *Rekolekcje oazowe w Diecezji Gorzowskiej*, GWK 22 (1979), nr 1-9, s. 150.

¹² AWA (Archiwum własne autora), *Wywiad z ks. biskupem Pawłem Sochą*, 7.03.2001, b. sygn.

ku rodzin. W rekolekcjach oazowych dla rodzin w Krościenku w roku 1974 uczestniczyło kilka osób z diecezji, pochodzących z parafii Iłowa Żagańska. Do uczestnictwa w oazie zachęcił je proboszcz – ks. Józef Kutermak¹³.

Po zakończeniu oaz wakacyjnych w roku 1974 z inicjatywy ks. Blachnickiego odbyło się pierwsze podsumowanie oaz rodzinnych. Na spotkaniu tym podjęto decyzję o zakładaniu kręgów rodzinnych, których powstało wówczas 36. Odpowiedzialną za ich organizację została siostra Jadwiga Skudro, która w tym celu odwiedzała diecezje, z których wywodzili się uczestnicy wakacyjnych rekolekcji dla rodzin. Z tego powodu siostra Jadwiga odwiedziła również Gorzów¹⁴. Jednak pierwszy, historyczny, krąg oazy rodzin w diecezji gorzowskiej powstał w roku 1974 w parafii Iłowa Żagańska¹⁵. Warto w tym miejscu wspomnieć, że krąg rodzinny w Iłowej był każdego roku odwiedzany przez siostrę Jadwigę Skudro.

Inicjatywa dotycząca oaz w diecezji została wstrzymana w roku 1975. Spowodowane to było zmianą na stanowisku wizytatora ds. nauki religii w kurii biskupiej. Nowym wizytatorem został ks. mgr Roman Harmaciński, który po swojej nominacji aktywnie włączył się w sprawy organizacyjne i formacyjne oaz¹⁶.

W oficjalnym powstaniu Ruchu Światło-Życie w diecezji gorzowskiej największe zasługi miał biskup gorzowski Wilhelm Pluta. To on, bezpośrednio i przy pomocy kapłanów, rozpoczął organizację ruchu oazowego w swojej diecezji¹⁷. Koncepcja duszpasterska realizowana przez ks. Blachnickiego

¹³ W. Sadecki, *Geneza ruchu Domowy Kościół w diecezji gorzowskiej (1973-1980). Zastosowanie metody ruchu w posłudze pasterskiej w diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej (badania ankietowe)*, Poznań – Zielona Góra 2001, (mps), s. 27-28.

¹⁴ W książce Aliny Petrowej-Wasilewicz pt. *Leksykon ruchów i stowarzyszeń w Kościele* można znaleźć informację o powstaniu w roku 1974 także kręgu rodzin w Gorzowie. W źródłach brak o tym jakiegokolwiek wzmianki. Informacja ta dotyczy zapewne odwiedzin Jadwigi Skudro w kurii biskupiej w Gorzowie celem powstawania kręgów rodzinnych w diecezjach, z których wywodzili się uczestnicy wakacyjnych oaz rodzinnych. Por. A. Petrowa-Wasilewicz, *Leksykon ruchów i stowarzyszeń w Kościele*, Warszawa 2000, s. 47.

¹⁵ W. Sadecki, *Geneza...*, s. 28.

¹⁶ P. Socha, *Rekolekcje...*, s. 150.

¹⁷ T. Dzwonkowski, *Wilhelm Pluta (1910-1986). Duchowny, biskup ordynariusz diecezji gorzowskiej*, [w:] *Ludzie Środkowego Nadodrza. Wybrane szkice biograficzne XII-XX wiek*, pod red. K. Bartkiewicza, Zielona Góra 1998, s. 158.

w Ruchu Światło-Życie była znana biskupowi Plucie¹⁸. Stąd wynikało duże zaufanie biskupa do metod pracy, jakimi posługiwał się Ruch Światło-Życie. Akceptacja ruchu oazowego przez biskupa gorzowskiego zaowocowała nakazem organizowania wspólnot oazowych w parafiach oraz stworzeniem struktury organizacyjnej ruchu na poziomie diecezjalnym¹⁹.

Sam bp Pluta wspomagał od samego początku tworzące się dzieło Ruchu Światło-Życie w diecezji gorzowskiej. Przejawiało się to m.in. w delegowaniu do pracy oazowej potrzebnych kapłanów. Również bp Wilhelm Pluta pomagał ks. Blachnickiemu, prowadząc m.in. konferencje na Kopiej Górze, w centrali ruchu oazowego²⁰. Należy stwierdzić, że założenia metodyczne i religijno-formacyjne Ruchu Światło-Życie były zbieżne z koncepcją duszpasterstwa bp. Pluty²¹.

Oficjalnie Ruch Światło-Życie w diecezji gorzowskiej rozpoczął działalność w roku 1976²². Na początku tego roku pierwszy raz na terenie diecezji została przeprowadzona Oaza Rekolekcyjna Animatorów (ORA). Rekolekcje te odbyły się pod patronatem bp. Pawła Sochy, oraz Wydziału Nauki Katolickiej Kurii w Gorzowie. ORA odbyła się w Rokitnie, a jej celem było przygotowanie odpowiedniego zespołu wychowawczego dla potrzeb powstającego na terenie diecezji Ruchu Światło-Życie. Oazę Rekolekcyjną Animatorów poprowadził zespół z Lublina, wyznaczony przez ks. Blachnickiego²³.

Biskup Wilhelm Pluta, chcąc wprowadzić i upowszechnić ruch oazowy w diecezji, zaprosił w roku 1976 ks. Blachnickiego na kurs duszpasterski dla

¹⁸ P. Socha, *Cum Deo Ambulavit*, [w:] *Człowiek wiary konsekwentnej. Ks. Franciszek Blachnicki 24 III 1921-27 II*, G. Wilczyńska (red.), Krościenko nad Dunajcem 1997, 1987, s. 52.

¹⁹ E. Dajczak, *Podstawowe wymiary apostołstwa w ujęciu biskupa Wilhelma Pluty*, „Studia Paradyskie”, t. 5, 1995, s. 41.

²⁰ S. Tkocz, *Chrześcijaństwo konsekwentne*, [w:] *Człowiek wiary konsekwentnej. Ks. Franciszek Blachnicki 24 III 1921-27 II*, G. Wilczyńska (red.), Krościenko nad Dunajcem 1997, 1987, s. 157; zob. także: F. Blachnicki, *Sympatycy czy chrześcijanie. Katechumenat na dzisiejszą godzinę*, Krościenko 2002, s. 29.

²¹ Zob. R. Harmaciński, *Posługa...*, s. 123.

²² S. Starczyński, *Rekolekcje oazowe Światło-Życie w Diecezji Gorzowskiej*, GWK R. 21, 1978, nr 9-10, s. 294.

²³ *Oaza rekolekcyjna animatorów*, GWK R. 19, 1976, nr 5, s. 177.

kapłanów w Paradyżu²⁴. Kurs odbył się w dwóch turnusach, w dniach od 30 sierpnia do 2 września. Ksiądz Blachnicki wygłosił wykład na temat „Jak formować wiernych do pełnego życia duchowego i odpowiedzialnego przez oazy młodzieżowe i rodzinne”. O zainteresowaniu bp. Pluty sprawami ruchu oazowego może świadczyć fakt odwiedzin przez niego uczestników rekolekcji oazowych w Krościenku w roku 1976²⁵.

Niezwykle ważną rolę w powstaniu i rozwoju Ruchu Światło-Życie w diecezji gorzowskiej spełniało Wyższe Seminarium Duchowne w Paradyżu. Seminarium od samego początku istnienia ruchu w diecezji pomagało w prowadzeniu oaz wakacyjnych, jak również w pracy formacyjnej²⁶. Klerycy, którzy w latach siedemdziesiątych uczestniczyli w różnych oazach organizowanych poza diecezją, kontynuowali formację także na spotkaniach oazowych w seminarium. Grupa oazowa, która zaistniała w seminarium po roku 1976, (przec.) liczyła w różnych latach od 15 do 30 alumnów²⁷. Wraz z powstaniem Ruchu Światło-Życie w diecezji gorzowskiej rozpoczęła się systematyczna praca zmierzająca do przygotowania odpowiedniej kadry moderatorów i animatorów. Sukcesywnie pracowano również nad utworzeniem diakonii liturgicznej, liturgiczno-muzycznej i gospodarczej zdolnych do podjęcia pracy na oazach wakacyjnych²⁸.

19 kwietnia 1977 roku w Zielonej Górze odbyło się spotkanie diakonii wychowawczej z terenu całej diecezji²⁹. Na spotkaniu, któremu przewodniczył bp Paweł Socha, został omówiony komunikat Krajowego Duszpasterstwa Służby Liturgicznej oraz prawne aspekty pobytu na oazach. Pod koniec spotkania uczestnicy zgłaszali swoją gotowość do pracy podczas rekolekcji wakacyjnych.

W roku 1977 zorganizowano kolejne, obok Rokitna i Bledzewa, ośrodki oaz rekolekcyjnych. Młodzież oazowa z terenu diecezji zaczęła wyjeżdżać na

²⁴ R. Harmaciński, *Posługa...*, s. 123; *Diecezjalny Kurs Duszpasterski*, „Biuletyn Duszpasterski” 6, 1976, s. 18.

²⁵ W. Sadecki, *Geneza...*, s. 28-29.

²⁶ P. Socha, *Rekolekcje...*, s. 150.

²⁷ P. Kwiecień, *Ruch Światło-Życie w Paradyżu*, [w:] *Diecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne Gorzów Wlkp. – Paradyż 1947-1997. Księga Jubileuszowa*, R. Tomczak (red.), Paradyż 1997, s. 347.

²⁸ R. Harmaciński, *Posługa...*, s. 123.

²⁹ Tenże, *Diakonia Wychowawcza*, GWK R. 20, 1977, nr 6, s. 195.

oazy do położonej niedaleko Krościenka Tylmanowej³⁰. W tym samym roku w oazach zorganizowanych przez Ruch Światło-Życie diecezji gorzowskiej uczestniczyło 670 osób. Pierwszy raz uczestniczyły w oazach także rodziny pochodzące z okolic Kowalowa i Sulechowa³¹.

W październiku 1977 roku powstał krąg oaz rodzinnych w Gorzowie³². W Gorzowie początki Domowego Kościoła wiążą się z osobami kapłanów: ks. Władysława Sygnatowicza, ks. Edwarda Welzandta oraz ks. Stanisława Starczyńskiego. Parą małżeńską, która animowała powstające kręgi w rejonie gorzowskim, byli państwo Irena i Zenon Kluczowie³³. W tym samym czasie rozpoczynają pracę kręgi Oazy Rodzin w Zielonej Górze. Kręgi rodzinne powstają w tym mieście z inicjatywy ks. Kazimierza Helona i ks. Jana Pawłaka³⁴. Warto wspomnieć, że w Zielonej Górze rozpoczął pracę również krąg osób samotnych, animowany przez panią Zofię Mironowicz.

Opiekę nad Ruchem Światło-Życie w diecezji, od czasu jego oficjalnego powstania, sprawował ks. Harmaciński. Był on pracownikiem Wydziału Nauki Katolickiej kurii w Gorzowie i jednocześnie pełnił obowiązki moderatora diecezjalnego ruchu oazowego.

Ruch Światło-Życie diecezji gorzowskiej ciągle przywiązywał dużą wagę do rozwoju oaz wakacyjnych. W roku 1978 zorganizowano nowe ośrodki rekolekcyjne w Tylmanowej i Rytrze. Dynamiczny rozwój oaz w diecezji gorzowskiej został zauważony na ogólnopolskim podsumowaniu oaz wakacyjnych w Krościenku w dniu 24 sierpnia 1978 roku. Moderator krajowy ks. Blachnicki, podsumowując ten fakt, powiedział: „Ruch oazowy Światło-Życie w diecezji gorzowskiej w ostatnich latach zrobił wielki krok naprzód”³⁵.

21 września 1978 roku w kurii biskupiej w Gorzowie odbyło się kolejne spotkanie diakonii wychowawczej Ruchu Światło-Życie z terenu diecezji³⁶.

³⁰ P. Socha, *Cum Deo...*, s. 52.

³¹ Tenże, *Rekolekcje...*, s. 152.

³² W. Sadecki, *Geneza...*, s. 32.

³³ Tamże.

³⁴ Tamże, s. 33.

³⁵ S. Starczyński, *Rekolekcje...*, s. 293.

³⁶ R. Harmaciński, *Diakonia Wychowawcza*, GWK R. 21, 1978, nr 9-10, s. 295.

Spotkanie prowadził odpowiedzialny za ruch oazowy w diecezji ks. Harmaciński. W jego trakcie zostało przedstawione sprawozdanie z oaz, które zreferował ks. Starczyński. Stwierdzono wówczas stały wzrost uczestników rekolekcji oazowych. Niezwykle ciekawą propozycję złożył bp Paweł Socha, postulując utworzenie w diecezji wspólnoty kapłanów zaangażowanych w dzieło oazowe³⁷. Biskup Socha zaprezentował zebrany cel i program pracy tej wspólnoty kapłańskiej. Dla ułatwienia pracy oazowej w diecezji bp Pluta powołał ks. Pawlaka na stanowisko moderatora diecezjalnego ruchu. Ustanowiony został również moderator wspólnot rodzinnych, którym został ks. Welzandt.

Drugi w dziejach diecezji dzień jedności Ruchu Światło-Życie odbył się w Rokitnie w dniach 26-27 maja 1979 roku³⁸. Spotkanie to zgromadziło wielu kapłanów, sióstr zakonnych, rodzin oraz młodzieży. Uroczystej Eucharystii przewodniczył ks. kan. Henryk Guzowski. Modlitwom podczas dnia jedności przewodniczył ks. Stolz, zaś ks. Kutermak odpowiadał za nabożeństwo pokutne. Sulechowska młodzież pod opieką ks. Klóska zaprezentowała zebrany misterium o św. Stanisławie. Moderator diecezjalny ks. Pawlak wygłosił kazanie o współczesnych zagrożeniach człowieka.

Pewne informacje dotyczące rejonów oazowych w diecezji gorzowskiej pochodzą dopiero z roku 1979. Istniało ich wówczas dziewięć: Słubice – moderatorem był ks. Sętkowski (rejon obejmował dekanaty: Rzepin i Krosno), Gorzów – o. Jezierski (Gorzów, Kostrzyn, Strzelce), Głogów – ks. Banaś (Głogów, Sława, Wschowa), Kozuchów – ks. Łatka (Kozuchów, Szprotawa), Iłowa – ks. Kutermak (Żary, Żagań), Rokitno – ks. Klósek (Pszczew, Babi-most, Świebodzin), Paradyż – ks. Lubelski (oazowa wspólnota seminaryjna), Piła – ks. Warszawski (Piła), Zielona Góra – ks. Dajczak (Zielona Góra, Sulechów, Lubsko).

Ogromna troska o odpowiednie uformowanie diakonii Ruchu Światło-Życie w diecezji gorzowskiej zaowocowała powołaniem diecezjalnego Ośrodka Formacji Diakonii (OFD). OFD miał swoją siedzibę w sanktuarium diecezjal-

³⁷ Tamże.

³⁸ Tamże.

nym w Rokitnie, a jego kierownikiem został ks. Stanisław Górak z Rokitna³⁹. W zamyśle organizatorów OFD miał spełniać rolę głównego ośrodka formacji oazowej dla diecezji gorzowskiej. Animatorzy mieli przyjeżdżać raz w miesiącu na sobotę i niedzielę w celach formacyjnych. Z wykładami – w ramach Ośrodka Formacji Diakonii – mieli dojeżdżać m.in. wykładowcy z Gorzowskiego Wyższego Seminarium Duchownego w Paradyżu. Pierwsze spotkanie w OFD odbyło się w dniach 20-21 października 1979 roku. Uczestniczyło w tym spotkaniu ponad siedemdziesięciu animatorów kręgów rodzinnych, grup młodzieżowych i sióstr zakonnych.

Ruch Światło-Życie w diecezji gorzowskiej na początku roku 1980 był wspólnotą w pełni ukształtowaną. Posiadał własną strukturę organizacyjną, we wspólnotach parafialnych posługiwali moderatorzy i animatorzy przygotowani we wcześniejszym okresie. Ruch organizował oazy wakacyjne, podczas których realizowany był odpowiedni program formacyjny. Zaangażowanie kapłanów i świeckich liderów Ruchu Światło-Życie stworzyło warunki do dalszego rozwoju ruchu w diecezji w latach osiemdziesiątych. Wzrost liczby członków i wspólnot oazowych w diecezji gorzowskiej zaowocował powstaniem nowych rejonów oazowych. Do wcześniej istniejących rejonów dołączyły nowe: Rokitno – moderatorem został ks. Stanisław Kłósek, Koźuchów – moderator ks. Antoni Łatka, Słubice – moderator ks. Rafał Sętkowski oraz Głogów, gdzie moderatorem został ks. Olgierd Banaś.

Ważnym zespołem, jaki pojawił się na początku lat osiemdziesiątych w diecezji, było diecezjalne kolegium moderatorów. Kolegium tworzyli – obok moderatora diecezjalnego – moderatorzy rejonowi. Jego celem oprócz wspólnej modlitwy i formacji była koordynacja pracy oazowej w diecezji. Warto wspomnieć, że w Zielonej Górze organizowane były również od początku lat osiemdziesiątych dni wspólnoty moderatorów – kapłanów Ruchu Światło-Życie. Spotkania odbywały się przy parafii pw. św. Jadwigi, a uczestniczyło w nich każdorazowo kilkunastu kapłanów. Posiadały one głównie charakter informacyjno-modlitewny.

Dotychczasowa wrześnieiowa pielgrzymka służby liturgicznej do Rokitna z okazji odpustu Narodzenia NMP została w roku 1980 pierwszy raz połączona

³⁹ Tamże.

z diecezjalnym dniem jedności Ruchu Światło-Życie⁴⁰. Pielgrzymka w nowej formie rozpoczęła się w sobotę 6 września 1980 roku nocnym czuwaniem, w którym wzięło udział ok. 300 osób ze wspólnot rodzinnych i młodzieżowych Ruchu Światło-Życie⁴¹. Na plan nocnego czuwania złożyły się następujące elementy: nabożeństwo pokutne, Eucharystia i adoracja Najświętszego Sakramentu. Niedzielne uroczystości rozpoczęły się nabożeństwem i poświęceniem kopii obrazu Matki Bożej Rokitniańskiej, którego dokonał ks. Harmaciński. Do zebranych na placu przy kościele ministrantów i oazowiczów konferencję o roli matki ziemskiej i Niebieskiej w życiu chrześcijanina wygłosił ks. Andrzej Szkudlarek z Gorzowa. Uroczystej Eucharystii przewodniczył bp Paweł Socha, który również skierował do zebranych słowo Boże. Na pielgrzymce należy odnotować obecność moderatorki krajowej oazowych wspólnot rodzinnych siostry Jadwigi Skudro⁴².

W roku akademickim 1980/1981 w Zielonej Górze na wspólnych spotkaniach zaczęli się gromadzić także animatorzy – studenci⁴³. Pierwsze spotkanie odbyło się w domu studenckim „Wicewersal”. Warto dodać, że z tych spotkań wyłoniła się stała grupa oazowa skupiająca studentów i młodzież pracującą.

W roku 1984 doszło do spotkania w Rzymie ks. Blachnickiego z bp. Pawłem Sochą⁴⁴. Rozmowa, którą przeprowadzili, dotyczyła zaangażowania jednego z kapłanów diecezji gorzowskiej do pracy w ruchu oazowym. Tym kapłanem był ks. Jan Pawlak, studiujący wówczas w Rzymie. Miał on podjąć pracę w Carlsbergu wspólnie z ks. Blachnickim⁴⁵.

⁴⁰ Należy dodać, że od tego roku pielgrzymka do Rokitna z okazji odpustu Narodzenia Najświętszej Maryi Panny stała się wspólną pielgrzymką służby liturgicznej, Ruchu Światło-Życie i różnych grup młodzieżowych. Pielgrzymka ta wyróżniała się piękną przygotowaną liturgią, dużą ilością śpiewów oraz formami artystycznymi. Zob. P. Socha, *Rokitno. Dom Matki Cierpliwie Słuchającej*, Gorzów Wlkp. 1989, s. 52.

⁴¹ J. Pawlak, *V Diecezjalna pielgrzymka ministrantów i III Diecezjalny Dzień Jedności Ruchu Światło-Życie*. GWK R. 24, 1980, nr 11-12, s. 283.

⁴² Tamże, s. 285.

⁴³ AWA, *Oaza Żywego Kościoła. Ziel. Góra – par. Narodzenia Matki Bożej. Grupa studencka i młodzieży pracującej*, z. 1, [Informacja zapisana na wewnętrznej stronie okładki].

⁴⁴ P. Socha, *Cum...*, s. 54.

⁴⁵ AWA. *Wywiad z ks. biskupem Pawłem Sochą...*, b. sygn.

Z dniem 12 marca 1985 roku zaszły kolejne zmiany w pełnieniu funkcji moderatora diecezjalnego ruchu oazowego. Dotychczasowy moderator diecezjalny ks. Zięciak prosił wcześniej o zwolnienie z tej funkcji. W odpowiedzi bp Paweł Socha listem z dnia 12 marca nie przyjął tej rezygnacji. Zmieniono jednak sposób wykonywania funkcji moderatora diecezjalnego. Ksiądz Zięciak zachował funkcję moderatora diecezjalnego. Do pomocy ustanowiono mu wicemoderatora diecezjalnego, którym został ks. Józef Rusin z Deszczna. Do obowiązków ks. Rusina należało m.in.: uczestnictwo w zebraniach Wydziału Nauki Katolickiej kurii w Gorzowie, organizacja zebrań moderatorów, przygotowywanie punktów rekolekcyjnych, uczestnictwo w rejonowych dniach jedności, troska o materiały oazowe, przygotowywanie sprawozdań gospodarczo-administracyjnych dotyczących ruchu oazowego oraz dbałość o należyłą formację animatorów i moderatorów.

24 sierpnia 1985 roku w Przyborowie doszło do pierwszego spotkania diecezjalnej diakonii jedności. Na spotkaniu zastanawiano się nad charakterem i celem istnienia tej grupy. Dokonano także podziału odpowiedzialności za poszczególne diakonie, którą przyjęli na siebie członkowie diakonii jedności: Grzegorz Cyran (diakonia modlitwy), Dariusz Świdkiewicz (diakonia ewangelizacji), Elżbieta Grzelak (diakonia życia), Jacek Kielin (diakonia wyzwolenia), Karolina Kwiatkowska (diakonia Oazy Dzieci Bożych), Waldemar Sokołowski (diakonia oaz rekolekcyjnych) i Anastazja Seul (diakonia słowa).

W dniach 2-4 września 1988 roku w Rokitnie odbyły się rekolekcje przeznaczone dla animatorów ruchu oazowego, których tematem wiodącym była asceza⁴⁶. W rekolekcjach, nad którymi czuwał ks. Litwińczuk, uczestniczyło 112 animatorów. W ich trakcie ogłoszono następujące konferencje: ks. Lisiecki mówił o biblijnych podstawach ascezy, siostra Maria Piętaś podejmowała zagadnienia ascezy jako czynnej miłości, ks. Ryszard Kolano przybliżył zgromadzonemu psychologiczny wymiar ascezy, a rolę ascezy w samowychowaniu omówiła pani Mirosława Nowicka. W trakcie rekolekcji podsumowano również oazy wakacyjne. Niedzielnej Eucharystii w dniu 4 września przewodniczył

⁴⁶ *Rekolekcje animatorów Ruchu Światło-Życie. Rokitno 2-4 września 1988*, GWK R. 32, 1988, nr 9, s. 215.

bp Paweł Socha⁴⁷. Od tego czasu moderatorem diecezjalnym Ruchu Światło-Życie w diecezji gorzowskiej został ks. Roman Litwińczuk.

Z początkiem lat dziewięćdziesiątych można zauważyć w Ruchu Światło-Życie diecezji gorzowskiej zwiększone zainteresowanie sprawami liturgii i głębszej formacji liturgicznej. W dotychczasowej praktyce tylko diakonia muzyczna podejmowała systematyczną troskę o piękno służby Bożej. Podczas spotkań i pielgrzymek ruchu za sprawy liturgii odpowiadały zespoły liturgiczne z poszczególnych parafii lub okazyjnie tworzone grupy animatorów. W dniach od 27 stycznia do 2 lutego 1992 roku w miejscowości Brzegi koło Bukowiny Tatrzańskiej odbył się ogólnopolski Kurs Oazowy dla Animatorów Liturgii⁴⁸. Rekolekcje te poprowadził o. Hubert Lupa, a uczestniczyli w nich Andrzej Hładki i Marcin Gorzelany, animatorzy Ruchu Światło-Życie z diecezji gorzowskiej. Po powrocie z KODAL-u zainicjowali utworzenie w diecezji diakonii liturgicznej grupy, która w ruchu oazowym zajmuje się sprawami odnowy i formacji liturgicznej.

W roku 1996 na terenie diecezji zielonogórsko-gorzowskiej, oprócz parafialnych wspólnot oazowych młodzieży i rodzin Kościoła Domowego, posługiwały następujące diakonie diecezjalne: jedności i moderacji, liturgiczna, muzyczna, modlitwy, ewangelizacji oraz słowa i informacji⁴⁹. Każda z tych wspólnot podejmowała różne zadania w samym ruchu oazowym, jak również w diecezji.

Rok 1996 to także czas, w którym Ruch Światło-Życie obchodził uroczyste swoje powstanie na Ziemi Lubuskiej. Centralnym punktem obchodów dwudziestolecia stała się dziękczynna pielgrzymka za 20 lat istnienia Ruchu Światło-Życie w diecezji. Pielgrzymka odbyła się w dniu 9 listopada 1996 roku w Rokitnie, a zgromadziła około tysiąca oazowiczów, dla których Eucharystię celebrował biskup diecezjalny Adam Dyczkowski⁵⁰. Na zakończenie pielgrzymki

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ ARSZDZG (Archiwum Ruchu Światło-Życie Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej), (KDL) Kronika Diakonii Liturgicznej, k. 3. Kurs Oazowy Dla Animatorów Liturgii – kilkudniowe rekolekcje oazowe, których celem jest przygotowanie osób zdolnych do animowania życia liturgicznego w różnych wspólnotach kościelnych.

⁴⁹ *Diecezjalne Diakonie*, „Rzeczywistość” 1996, nr 7/8, s. 3.

⁵⁰ R. Litwińczuk, *20 lat Ruchu Światło-Życie i Ruchu Domowy Kościół na ziemi lubuskiej*, „Aspekty” R. 39, 1996, nr 47 (35) P, s. 3.

dokonano aktu zawierzenia Ruchu Światło-Życie Niepokalanej Matce Kościoła. Warto odnotować fakt, iż dziękiżennej pielgrzymce towarzyszyła wystawa fotograficzna ilustrująca historię ruchu oazowego w diecezji⁵¹. Natomiast po zakończeniu pielgrzymki, również w rokitniańskim sanktuarium, rozpoczęła się pierwsza w dziejach Ruchu Światło-Życie diecezji zielonogórsko-gorzowskiej Diecezjalna Kongregacja Ruchu Światło-Życie i Ruchu Domowy Kościół. Kongregacja obradowała w dniach 9-11 listopada 1996 roku, a jej tematem przewodnim były słowa ks. Blachnickiego „Charyzmat Światło-Życie – dar dla Kościoła”⁵². Udział w kongregacji wzięło 90 delegatów różnych wspólnot oazowych z terenu diecezji. Obradujących odwiedził ks. Henryk Bolczyk – moderator generalny, jak również para krajowa Domowego Kościoła – Zofia i Eugeniusz Bednarzowie, oraz pani Dorota Seweryn z diakonii stałej ruchu – Instytutu Niepokalanej Matki Kościoła w Krościenku.

Największym wydarzeniem w dziejach diecezji była niewątpliwie wizyta w Gorzowie w dniu 2 czerwca 1997 roku Ojca Świętego Jana Pawła II. Młodzież z diecezji przygotowywała się do tego spotkania na specjalnym czuwaniu nocnym z 1 na 2 czerwca w kościele św. Maksymiliana w Gorzowie. Czuwanie poprzedził koncert w amfiteatrze gorzowskim w wykonaniu zespołów chrześcijańskich. Głównym wydarzeniem w ramach czuwania była Eucharystia sprawowana pod przewodnictwem bp. Edwarda Dajczaka, którą od strony liturgicznej i muzycznej przygotowali animatorzy Ruchu Światło-Życie⁵³.

Sam dzień wizyty papieża Jana Pawła II stał się również okazją do wielu ważnych wydarzeń w dziejach Ruchu Światło-Życie diecezji zielonogórsko-gorzowskiej. Podczas Eucharystii poprzedzającej uroczystą Liturgię Słowa pod przewodnictwem Ojca Świętego animatorzy z diakonii liturgicznej przynieśli dary eucharystyczne⁵⁴. Osoby związane z ruchem oazowym pomagały także

⁵¹ B. Dziadura, *20 lat Ruchu Światło-Życie i Ruchu Domowy Kościół na Ziemi Lubuskiej*, „Oaza” 24, 1996, s. 33.

⁵² R. Litwińczuk, „Nasze miejsce w Kościele” – *I Diecezjalna Kongregacja w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej*, „Oaza” 24, 1996, s. 34.

⁵³ R. Litwińczuk, *1-2 czerwca br. – Gorzów Wlkp. – Czuwanie modlitewne młodzieży przed spotkaniem z Ojcem Świętym*, ECL. R. 6, 1997, nr 3, s. 103.

⁵⁴ ARSZDZG, KDL, k. 30.

przy organizacji rozdzielania Najświętszego Sakramentu podczas Eucharystii. Do osobistych spotkań przedstawicieli Ruchu Światło-Życie z papieżem doszło podczas procesji z darami w czasie Liturgii Słowa. Para diecezjalna Domowego Kościoła – Zofia i Władysław Sadeccy, w imieniu rodzin diecezji, złożyła Ojcu Świętemu w darze ikonę św. Rodziny⁵⁵. Do tego spotkania przygotowywały się wszystkie kręgi rodzinne m.in. poprzez gorliwsze wypełnianie zobowiązań ruchu, jak również podjęcie duchowej adopcji dziecka poczętego i modlitwę w intencji papieża. Jan Paweł II przekazał państwu Sadeckim błogosławieństwo dla wszystkich rodzin w diecezji⁵⁶. Warto zaznaczyć, że w roku 1997 na terenie diecezji zielonogórsko-gorzowskiej istniało 51 kręgów Domowego Kościoła⁵⁷. Dar w postaci świecy paschalnej złożył Ojcu Świętemu także animator wspólnot młodzieżowych Adrian Put wraz z moderatorem diecezjalnym ks. Romanem Litwińczukiem. Papież pobłogosławił wówczas cały Ruch Światło-Życie w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej. Należy dodać, iż podczas spotkania z Ojcem Świętym wraz z innymi chórami animowała śpiew także diakonia muzyczna Ruchu Światło-Życie⁵⁸.

W pierwszej połowie roku 1998 struktura organizacyjna ruchu oazowego w diecezji przedstawiała się następująco⁵⁹: istniały diakonie – modlitwy, muzyczna, liturgiczna, ewangelizacji oraz narodu. Diecezja była podzielona na rejony oazowe: zielonogórski, gorzowski, żarski, głogowski, nowosolski oraz kostrzyński. Posługę moderatora rejonowego pełnili następujący kapłani: ks. Leszek Okpisz – Zielona Góra, ks. Andrzej Materyński – Gorzów, ks. Dariusz Gronowski – Głogów i ks. Zbigniew Nosal – Żary. Ruch Domowy Kościół – gałąź rodzinna Ruchu Światło-Życie na rok 1998 zorganizowany był w pięciu

⁵⁵ Z. Sadecka, W. Sadecki, „*Więc macie błagać na klęczkach Pana Boga, ażeby temu zadaniu sprostał*”, „Aspekty” R. 40, 1997, nr 43 (83) P, s. 3.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ J. Pawlak, M. Pawłowska, *Rodzina – domowym Kościołem*, „Aspekty”. Wydanie specjalne z okazji wizyty Ojca Świętego w Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej. 2 czerwca 1997, s. 35.

⁵⁸ R. Litwińczuk, *Ruch Światło-Życie diecezji zielonogórsko-gorzowskiej w spotkaniu z Ojcem Świętym*, ECL. R. 6, 1997, nr 3, s. 104.

⁵⁹ R. Litwińczuk, A. Kwiecień, *Ku przemianie świata*, „Aspekty” R. 41, 1998, nr 12 (104) P, s. 2.

rejonach: gorzowskim, żarsko-żagańskim, zielonogórskim, nowosolskim i głogowsko-wschowskim, w których spotykało się łącznie 56 kręgów rodzinnych⁶⁰.

Na koniec roku 1999 Ruch Światło-Życie w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej zorganizowany był w następujących strukturach: moderatorem diecezjalnym był ks. Roman Litwińczuk, a moderatorem diecezjalnym Domowego Kościoła – gałęzi rodzinnej Ruchu Światło-Życie – ks. Jan Pawlak⁶¹. Parą diecezjalną Domowego Kościoła byli państwo Zofia i Władysław Sadeccy z Zielonej Góry.

Zespół „Akta Ruchu Światło-Życie Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej” (9-36)

Sygnatura	Opis
0101	Tytuł: Dokumenty Stolicy Apostolskiej Data/Okres: 1975-2016 Języki: polski Zawartość: Dokumenty Stolicy Apostolskiej, listy do biskupów polskich i listy Jana Pawła II, materiały formacyjne na ŚDM, korespondencja Sekretariatu Stanu do Diecezjalnego Ośrodka Duszpasterstwa Rodzin Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0201	Tytuł: Dokumenty Episkopatu Polski i Biskupa Delegata ds. Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 1974-1981 Języki: polski Zawartość: Dokumenty Episkopatu Polski i Biskupa Delegata ds. Ruchu Światło-Życie, listy Biskupów Delegatów do Kurii Gorzowskiej

⁶⁰ Z. Sadecka, W. Sadecki, *Rodzina Bogiem silna*, „Aspekty” R. 41, 1998, nr 13 (105) P, s. 3.

⁶¹ *Informator Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej 1999*, [oprac. A. Draguła], Kuria Diecezjalna w Zielonej Górze, b.r.w., s. 55-56.

	Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0202	Tytuł: Dokumenty Episkopatu Polski i Biskupa Delegata ds. Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 1990-2014 Języki: polski Zawartość: Dokumenty Episkopatu Polski i Biskupa Delegata ds. Ruchu Światło-Życie, listy Biskupów Delegatów Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0301	Tytuł: Dokumenty i decyzje biskupa diecezjalnego dotyczące Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 1996-2016 Języki: polski Zawartość: Dokumenty i decyzje biskupa diecezjalnego dotyczące Ruchu Światło-Życie, korespondencja biskupa diecezjalnego dotycząca ośrodków oaz wakacyjnych Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0401	Tytuł: Ksiądz Franciszek Blachnicki Data/Okres: 1977-1982 Języki: polski Zawartość: Teksty i listy ks. Franciszka Blachnickiego kierowane do Kurii Biskupiej w Gorzowie, tekst biograficzny o ks. Blachnickim Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0501	Tytuł: Działalność i dokumenty moderatora generalnego (krajowego) Data/Okres: 1970-1985

	Języki: polski Zawartość: „Liturgika pastoralna” ks. Wojciecha Danielskiego – skrypt wykładów prowadzonych na KUL i Studium Pastoralnym w Gorzowie, teksty poświęcone ks. Danielskiemu Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0502	Tytuł: Działalność i dokumenty moderatora generalnego (krajowego) Data/Okres: 1984-2004 Języki: polski Zawartość: Dokumenty moderatora generalnego (krajowego), korespondencja i komunikaty moderatora generalnego, teczka roku 1999, list moderatora diecezjalnego ks. Li-twińczuka do moderatora generalnego Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: bardzo dobry Format: A4
0503	Tytuł: Działalność i dokumenty moderatora generalnego (krajowego) Data/Okres: 2011-2016 Języki: polski Zawartość: Listy jedności, korespondencja moderatora generalnego, zestawienia wpłat Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0601	Tytuł: Centralna Diakonia Jedności Data/Okres: 1978-1979 Języki: polski Zawartość: Dokumenty Centralnej Diakonii Jedności Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4

0602	Tytuł: Centralna Diakonia Jedności Data/Okres: 1980-1985 Języki: polski Zawartość: Dokumenty Centralnej Diakonii Jedności Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0603	Tytuł: Centralna Diakonia Jedności Data/Okres: 1986-1990 Języki: polski Zawartość: Komunikaty Centralnej Diakonii Jedności dla Moderatorów i Diakonii Ruchu Światło-Życie Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0701	Tytuł: Moderator diecezjalny i diakonia jedności Data/Okres: 1977-1980 Języki: polski Zawartość: Sprawozdania i plany pracy, listy moderatora diecezjalnego do kapłanów, zawiadomienia z kurii, korespondencja z odpowiedzialnymi z Krościenka, listy obecności z dni wspólnoty organizowanych przez ks. Jana Pawlaka Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0702	Tytuł: Moderator diecezjalny i diakonia jedności Data/Okres: 1981-1985 Języki: polski Zawartość: Dokumenty i listy diakonii jedności i moderatora diecezjalnego, Biuletyn Informacyjny DDJ nr 1 Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: rękopis, maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4

0703	Tytuł: Moderator diecezjalny i diakonia jedności Data/Okres: 1988-1990 Języki: polski Zawartość: Dokumenty i listy diakonii jedności i moderatora diecezjalnego, oazowe kursy specjalistyczne podczas ferii zimowych 1989 Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0704	Tytuł: Moderator diecezjalny i diakonia jedności Data/Okres: 1991-1995 Języki: polski Zawartość: Dokumenty i listy diakonii jedności i moderatora diecezjalnego Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0705	Tytuł: Moderator diecezjalny i diakonia jedności Data/Okres: 1996-1999 Języki: polski Zawartość: Dokumenty i listy diakonii jedności i moderatora diecezjalnego Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0706	Tytuł: Moderator diecezjalny i diakonia jedności Data/Okres: 2000-2016 Języki: polski Zawartość: Listy moderatora diecezjalnego, spotkania DDJ, dane dotyczące diakonii diecezjalnych, plan spotkania DDJ Sygnatura dawna: brak Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: rękopis, maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4

0801	Tytuł: Moderatorzy oazowi Data/Okres: 1979-1984 Języki: polski Zawartość: Dokumenty dotyczące moderatorów oazowych Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0802	Tytuł: Moderatorzy oazowi Data/Okres: 1986-1990 Języki: polski Zawartość: Dokumenty dotyczące moderatorów oazowych Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0803	Tytuł: Moderatorzy oazowi Data/Okres: 1991-1996 Języki: polski Zawartość: Dokumenty moderatorów oazowych Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0804	Tytuł: Moderatorzy oazowi Data/Okres: 2000-2003 Języki: polski Zawartość: Listy moderatorów oazowych, korespondencja moderatorów oaz wakacyjnych z moderatorem diecezjalnym Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: rękopis, maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0901	Tytuł: Diecezjalne oazy wakacyjne Data/Okres: 1975-1989 Języki: polski

	Zawartość: Dokumenty dotyczące oaz wakacyjnych, podsumowanie OŻK Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0902	Tytuł: Diecezjalne oazy wakacyjne Data/Okres: 1990-1993 Języki: polski Zawartość: Dane dotyczące rekolekcji oazowych, tabele statystyczne dotyczące poszczególnych lat, karty uczestników Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0903	Tytuł: Diecezjalne oazy wakacyjne Data/Okres: 1994-1995 Języki: polski Zawartość: Dokumenty dotyczące oaz wakacyjnych: listy moderatorów, animatorów i uczestników poszczególnych oaz wakacyjnych, sprawozdania, tabele statystyczne OŻK, karty uczestników Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0904	Tytuł: Diecezjalne oazy wakacyjne Data/Okres: 1996-1997 Języki: polski Zawartość: Listy moderatorów, animatorów i uczestników oaz wakacyjnych, sprawozdania, tabele statystyczne OŻK, karty uczestników Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4

0905	Tytuł: Diecezjalne oazy wakacyjne Data/Okres: 1998-2000 Języki: polski Zawartość: Listy uczestników, animatorów i moderatorów oaz wakacyjnych, korespondencja moderatorów diecezjalnych, karty uczestników oaz wakacyjnych, sprawozdania, tabele statystyczne OŻK Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0906	Tytuł: Diecezjalne oazy wakacyjne Data/Okres: 2001-2003 Języki: polski Zawartość: Listy uczestników oaz wakacyjnych, rozliczenia z Tylmanowej, tabela statystyczna OŻK 2003, karty uczestników Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0907	Tytuł: Diecezjalne oazy wakacyjne Data/Okres: 2004 Języki: polski Zawartość: Listy moderatorów, animatorów i uczestników oaz wakacyjnych, lista uczestników po III st. ONŻ, tabela statystyczna OŻK, karty uczestników Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0908	Tytuł: Diecezjalne oazy wakacyjne Data/Okres: 2005 Języki: polski Zawartość: Listy moderatorów, animatorów i uczestników oaz wakacyjnych, listy uczestników III st. ONŻ, karty uczestników, Forma zewnętrzna: teczka

	Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0909	Tytuł: Diecezjalne oazy wakacyjne Data/Okres: 2006-2007 Języki: polski Zawartość: Listy moderatorów, animatorów i uczestników oaz wakacyjnych, karty uczestników, tabela statystyczna 2007 Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: bardzo dobry Format: A4
0910	Tytuł: Diecezjalne oazy wakacyjne Data/Okres: 2008-2010 Języki: polski Zawartość: Listy moderatorów, animatorów i uczestników oaz wakacyjnych Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0911	Tytuł: Diecezjalne oazy wakacyjne Data/Okres: 2011-2013 Języki: polski Zawartość: Listy moderatorów, animatorów i uczestników oaz wakacyjnych, faktury i rozliczenia, podsumowanie OŻK 2013 Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0912	Tytuł: Diecezjalne oazy wakacyjne Data/Okres: 2014-2016 Języki: polski Zawartość: Listy moderatorów i animatorów oaz wakacyjnych, faktury i rozliczenia, podsumowanie OŻK, listy ośrodków oaz wakacyjnych na terenie poszczególnych diecezji

	Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0913	Tytuł: Diecezjalne oazy wakacyjne Data/Okres: 2012 Języki: polski Zawartość: Dzienniki oaz wakacyjnych Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0914	Tytuł: Diecezjalne oazy wakacyjne Data/Okres: 2013 Języki: polski Zawartość: Dzienniki oaz wakacyjnych Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0915	Tytuł: Diecezjalne oazy wakacyjne Data/Okres: 2014 Języki: polski Zawartość: Dzienniki oaz wakacyjnych Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
0916	Tytuł: Diecezjalne oazy wakacyjne Data/Okres: 2015 Języki: polski Zawartość: Dzienniki oaz wakacyjnych Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4

0917	Tytuł: Diecezjalne oazy wakacyjne Data/Okres: 2016 Języki: polski Zawartość: Dzienniki oaz wakacyjnych Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1001	Tytuł: Animatorzy Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 1983-1985 Języki: polski Zawartość: Zaświadczenie z kurii potwierdzające funkcję animatora, lista animatorów diecezji gorzowskiej, zaproszenie na dzień skupienia dla animatorów Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1002	Tytuł: Animatorzy Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 1986-1989 Języki: polski Zawartość: Dokumenty dotyczące posługi animatorów w ciągu roku i na oazach wakacyjnych, materiały formacyjne animatorów, karty animatorów Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopisy Stan fizyczny: dobry Format: A4
1003	Tytuł: Animatorzy Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 1990-1993 Języki: polski Zawartość: Karty animatorów, listy animatorów na oazy wakacyjne, materiały formacyjne Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4

1004	Tytuł: Animatorzy Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 1994 Języki: polski Zawartość: Karty zgłoszenia animatora do wakacyjnej posługi, listy animatorów na oazy wakacyjne Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1005	Tytuł: Animatorzy Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 1995 Języki: polski Zawartość: Listy moderatora diecezjalnego, listy: animatorów na dzień wspólnoty w Rokitnie, na spotkaniu formacyjnym, animatorów rejonów Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1006	Tytuł: Animatorzy Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 1996 Języki: polski Zawartość: Karty animatorów, list moderatora diecezjalnego do animatorów, listy animatorów ze spotkań rejonowych, program dnia wspólnoty Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis i rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1007	Tytuł: Animatorzy Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 1997 Języki: polski Zawartość: Listy animatorów wg rejonów, listy animatorów oaz wakacyjnych, karty animatorów Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4

1008	Tytuł: Animatorzy Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 1998 Języki: polski Zawartość: Karty animatorów oaz wakacyjnych Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1009	Tytuł: Animatorzy Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 1999 Języki: polski Zawartość: Listy animatorów w rejonach, listy animatorów obecnych na rekolekcjach przed wielkim jubileuszem Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1010	Tytuł: Animatorzy Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 2000-2001 Języki: polski Zawartość: Listy animatorów, karty animatorów Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1011	Tytuł: Animatorzy Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 2002-2004 Języki: polski Zawartość: Lista obecności i plan DDWAiD 2004 Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1012	Tytuł: Animatorzy Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 2005 Języki: polski

	Zawartość: Karty zgłoszenia animatora do wakacyjnej usługi, listy animatorów na oazy wakacyjne, fundusz animatorski, plan DDWAiD Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1013	Tytuł: Animatorzy Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 2006 Języki: polski Zawartość: Karty zgłoszenia animatora do wakacyjnej usługi, listy animatorów na oazy wakacyjne, plan DDWAiD, fundusz animatorski Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1014	Tytuł: Animatorzy Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 2007 Języki: polski Zawartość: Karty zgłoszenia animatora do wakacyjnej usługi, lista na kurs wychowawców kolonii, fundusz animatorski Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: bardzo dobry Format: A4
1015	Tytuł: Animatorzy Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 2008 Języki: polski Zawartość: Karty zgłoszenia animatora do wakacyjnej usługi Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1016	Tytuł: Animatorzy Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 2009 Języki: polski

	Zawartość: Lista obecności na LOM-ie, karty zgłoszenia animatora do wakacyjnej posługi, lista animatorów na rok formacyjny 2009/2010, fundusz animatorski Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1017	Tytuł: Animatorzy Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 2010-16 Języki: polski Zawartość: Listy animatorów na poszczególne lata formacyjne, fundusz animatorski, lista animatorów na rok 2012, karty animatorów, plan LOM – lista obecności Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1101	Tytuł: Szkoła Animatora Data/Okres: 1991-2016 Języki: polski Zawartość: Materiały ze Szkoły Modlitwy oraz listy obecności, plan SA, lista obecności SA, indeks animatora Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1201	Tytuł: Korespondencja i umowy z instytucjami państwowymi Data/Okres: 1991-1995 Języki: polski Zawartość: Korespondencja z kuratorium, listy gospodarzy przyjmujących oazy, umowy, zaświadczenia Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopisy, rękopisy Stan fizyczny: dobry Format: A4
1202	Tytuł: Korespondencja i umowy z instytucjami państwowymi Data/Okres: 1996-1999 Języki: polski

	Zawartość: Faktury, umowy, rozliczenie dofinansowania, umowa o dofinansowanie, korespondencja z kuratorium, protokół kontroli sanitarnych Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopisy, rękopisy Stan fizyczny: dobry Format: A4
1203	Tytuł: Korespondencja i umowy z instytucjami państwowymi Data/Okres: 2000-2016 Języki: polski Zawartość: Karty kwalifikacyjne obiektu, kalkulacje finansowe oraz protokoły z kontroli sanitarnych, dzienniki ustaw, umowy z miastem Zielona Góra, informacje o obiektach, w których odbywały się rekolekcje, faktury za materiały formacyjne, umowa rezerwacyjna – ośrodek w Szczawie Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1301	Tytuł: Zaangażowanie alumnów w Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 1981-2006 Języki: polski Zawartość: Korespondencja kleryków oraz listy kleryków podczas oaz Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1401	Tytuł: Pielgrzymki Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 1988-1995 Języki: polski Zawartość: Programy pielgrzymek, plakaty, plan przyjęcia animatorów Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4

1402	Tytuł: Pielgrzymki Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 1996-2016 Języki: polski Zawartość: Program pielgrzymek, listy uczestników, plany dnia, podziękowania, zaproszenia na pielgrzymkę, modlitewnik pielgrzymia Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1501	Tytuł: Diecezjalna Diakonia Liturgiczna Data/Okres: 1992-1995 Języki: polski Zawartość: Propozycje pracy diakonii, listy członków diakonii, program KODAL, listy uczestników KODAL, plan dnia KODAL, materiały formacyjne na KODAL, listy do proboszczów, zaproszenia, plakaty, lista służby liturgicznej na niedzielę palmową, dokument o diakonii liturgicznej Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1502	Tytuł: Diecezjalna Diakonia Liturgiczna Data/Okres: 1996 Języki: polski Zawartość: Listy członków diakonii liturgicznej, program formacyjny diakonii, podział grup, plan dnia, lista uczestników KODAL, materiały formacyjne do prowadzenia rekolekcji KODAL, korespondencja diakonii, list jedności kongregacji odpowiedzialnych, plan dnia skupienia diakonii, list moderatora diecezjalnego do diakonii Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1503	Tytuł: Diecezjalna Diakonia Liturgiczna Data/Okres: 1997 Języki: polski

	Zawartość: Lista członków diakonii, podręcznik błogosławieństw, korespondencja z moderatorem diecezjalnym, podział posług na KODAL, lista uczestników KODAL, Szkoła Posług Liturgicznych, podręcznik KODAL, ORDL, korespondencja diakonii, plan KODAL, Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1504	Tytuł: Diecezjalna Diakonia Liturgiczna Data/Okres: 1998 Języki: polski Zawartość: Lista członków diakonii, KODAL, ORDL – podręcznik, kalendarz liturgiczny, kwestionariusze uczestników KODAL, ORDL, plan posługi KODAL, pytania do weryfikacji, korespondencja diakonii, program spotkań formacyjnych diakonii Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1505	Tytuł: Diecezjalna Diakonia Liturgiczna Data/Okres: 1999 Języki: polski Zawartość: Posługi diakonii KODAL, ORDL, śpiewnik, lista uczestników, karty uczestników KODAL, korespondencja wewnątrzdiakonijna, sprawozdanie z pracy diakonii liturgicznej i rejonu zielonogórskiego, plan, spotkania ceremoniarzy i animatorów rejonowych, lista kandydatów na lektorów, lista członków diakonii Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1506	Tytuł: Diecezjalna Diakonia Liturgiczna Data/Okres: 2000-2002 Języki: polski

	Zawartość: Tematy pracy KODAL, program obchodów jubileuszu diakonii, lista członków diakonii, lista uczestników oazy ministranckiej, listy lektorów, kalendarz liturgiczny; lista uczestników, podział posług, plan dnia, śpiewnik, karty uczestników KODAL, korespondencja wewnątrzdiakonijana, komunikaty w sprawie biuletynu liturgicznego, plan spotkania ceremoniarzy, plan formacyjny, plan obrzędu wprowadzenia do posługi lektora, plan oazy modlitwy diakonii liturgicznej, program spotkań formacyjnych Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1507	Tytuł: Diecezjalna Diakonia Liturgiczna Data/Okres: 2003-2004 Języki: polski Zawartość: Listy członków diakonii, plan dnia, podział posług, teksty do spotkań w grupach i syntezy liturgicznej, testy weryfikacyjne, listy uczestników, wytyczne dla animatorów KODAL, korespondencja wewnątrzdiakonijna, plan spotkania po KODAL Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1508	Tytuł: Diecezjalna Diakonia Liturgiczna Data/Okres: 2005 Języki: polski Zawartość: KODAL: testy weryfikacyjne, podział obowiązków, program formacji, lista uczestników, tematy katechez, plan dnia, kalendarz liturgiczny, plan pogodnych wieczorów, regulamin KODAL Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4

1509	Tytuł: Diecezjalna Diakonia Liturgiczna Data/Okres: 2006 Języki: polski Zawartość: KODAL: testy weryfikacyjne, tematy dnia, materiały do syntezy liturgicznej, materiały do spotkań w grupach, karty uczestników, regulamin, układ roku liturgicznego, ćwiczenia, tekst o liturgii w języku angielskim Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1510	Tytuł: Diecezjalna Diakonia Liturgiczna Data/Okres: 2007 Języki: polski Zawartość: KODAL: plan spotkań w grupie, korespondencja wewnątrzdiakonijna, plan dnia, karta uczestnictwa, tematyka spotkań formacyjnych, zakres kompetencji animatorów, lista członków diakonii Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1511	Tytuł: Diecezjalna Diakonia Liturgiczna Data/Okres: 2008-2015 Języki: polski Zawartość: Korespondencja wewnątrzdiakonijna, KODAL: testy weryfikacyjne, materiały do syntezy liturgicznej, regulamin, materiały do katechez, akt zawierzenia Służby Liturgicznej i Ruchu Matce Bożej Rokitniańskiej Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1601	Tytuł: Diecezjalna Diakonia Komunikowania Słowa i Informacji/ Diakonia Komunikowania Społecznego Data/Okres: 1996-2005 Języki: polski

	Zawartość: Wniosek o obsługę usług sieciowych, upoważnienie, korespondencja wewnątrzdiakonijna, listy uczestników spotkania diakonii słowa i informacji, plany pracy rocznej, ankieta Betfage, gazetka duszpasterska, biuletyn duszpasterski, ankieta dotycząca działalności DKS Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1701	Tytuł: Diecezjalna Diakonia Muzyczna Data/Okres: 1989-1999 Języki: polski Zawartość: Listy uczestników KAMuzO, list KODAL do KAMuzO, plan OM diakonii muzycznej i liturgicznej, lista członków diakonii muzycznej z 1997 roku, informacje o KAMuzO, notatki dotyczące diakonii diecezjalnych Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1702	Tytuł: Diecezjalna Diakonia Muzyczna Data/Okres: 2000-2012 Języki: polski Zawartość: Listy uczestników KAMuzO, karty uczestników, zakres posług podczas rekolekcji, informacja dotycząca Rejonowej Diakonii Muzycznej Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1801	Tytuł: Diecezjalna Diakonia Wyzwolenia Data/Okres: 1980-2006 Języki: polski Zawartość: Materiały formacyjne, plan ogólnopolskiej pielgrzymki KWC, wnioski – XI Krajowej Kongregacji Odpowiedzialnych, ELEUTERIA nr 1 i 2, pismo „Prawda+Wyzwolenie”, abstynenckie credo KWC, rozważania ks. Blachnickiego o wyzwoleniu, sprawozdanie z działań DDW, deklaracje kandydatów i członków KWC

	Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1901	Tytuł: Diecezjalna Diakonia Ewangelizacji Data/Okres: 1978-1982 Języki: polski Zawartość: I wydanie „Ad Christum Redemptorem”, materiały dotyczące „Ad Christum Redemptorem” Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1902	Tytuł: Diecezjalna Diakonia Ewangelizacji Data/Okres: 1988-1995 Języki: polski Zawartość: Plan dnia skupienia diakonii, listy uczestników (Kursu Filip), komunikaty Centralnej Diakonii Ewangelizacji Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1903	Tytuł: Diecezjalna Diakonia Ewangelizacji Data/Okres: 2005-2010 Języki: polski Zawartość: Korespondencja wewnątrzdiakonijna, informacje dotyczące inicjatywy „KRAŃCE Dz 1,8”, listy moderatora diakonii, scenariusze rekolekcji szkolnych, karty zgłoszeniowe muzycznego zespołu ewangelizacji, ORAE: podział obowiązków, lista uczestników; plan XXXII Kongregacji Odpowiedzialnych Ruchu Światło-Życie, program posługi diakonii w trakcie roku formacyjnego, faktury, listy biskupa diecezjalnego, informacje dotyczące ORAE Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4

1904	Tytuł: Diecezjalna Diakonia Ewangelizacji Data/Okres: 2005-2011 Języki: polski Zawartość: Artykuły z prasy katolickiej dotyczące Diecezjalnej Diakonii Ewangelizacji Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1905	Tytuł: Diecezjalna Diakonia Ewangelizacji Data/Okres: po 2004 Języki: polski Zawartość: Karty personalne Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: rękopis, maszynopis Stan fizyczny: dobry Liczba kart: Format: A4
1906	Tytuł: Diecezjalna Diakonia Ewangelizacji Data/Okres: po 2004 Języki: polski Zawartość: Karty personalne Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1907	Tytuł: Diecezjalna Diakonia Ewangelizacji Data/Okres: po 2004 Języki: polski Zawartość: Karty personalne Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: rękopis, maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1908	Tytuł: Diecezjalna Diakonia Ewangelizacji Data/Okres: 2005-2009 Języki: polski Zawartość: Karty uczestników rekolekcji

	Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1909	Tytuł: Diecezjalna Diakonia Ewangelizacji Data/Okres: 2010-2012 Języki: polski Zawartość: Karty uczestników rekolekcji OE i ORAE; spis danych personalnych uczestników rekolekcji Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
1910	Tytuł: Diecezjalna Diakonia Ewangelizacji Data/Okres: 2013-2015 Języki: polski Zawartość: Karty uczestników rekolekcji OE i ORAE, spis danych personalnych uczestników rekolekcji, nabożeństwo pokutne, nabożeństwo wyparcia się bożków i wyznania wiary w Jezusa, sprawozdanie z działalności diakonii Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
2001	Tytuł: Diecezjalna Diakonia Modlitwy Data/Okres: 1986-2016 Języki: polski Zawartość: Listy centralnej Diakonii Modlitwy do wspólnot Ruchu; Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
2101	Tytuł: Kurs Oazowy Dla Animatorów Data/Okres: 1989-1997 Języki: polski Zawartość: Listy uczestników KODA

	Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
2102	Tytuł: Kurs Oazowy Dla Animatorów Data/Okres: 2010-2013 Języki: polski Zawartość: Karty uczestników KODA, test kompetencyjny, rozkład zajęć/konferencji, opinie o animatorach/uczestnikach, konspekty spotkań w grupach przygotowane przez uczestników, dokładny plan rekolekcji, diecezjalny podręcznik KODA do wewnętrznego użytku, ulotka o KODA Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
2201	Tytuł: Oaza Rekolekcyjna Animatorów Data/Okres: 1976-1982 Języki: polski Zawartość: ORA: listy uczestników, informacje o rekolekcjach Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
2202	Tytuł: Oaza Rekolekcyjna Animatorów Data/Okres: 1977 Języki: polski Zawartość: Konspekty Oazy Rekolekcyjnej Animatorów, część A i B Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
2203	Tytuł: Oaza Rekolekcyjna Animatorów Data/Okres: 1977 Języki: polski Zawartość: Konspekty Oazy Rekolekcyjnej Animatorów, część C i D

	Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
2301	Tytuł: Oaza Rekolekcyjna Diakonii Data/Okres: 1989-2001 Języki: polski Zawartość: Listy uczestników ORD, listy jedności, ankiety personalne, karty uczestników Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
2401	Tytuł: Oazy ogólnopolskie Data/Okres: 1979-1994 Języki: polski Zawartość: Dane statystyczne z rekolekcji, sprawozdania z OŻK, komunikaty Centralnej Diakonii Oaz Rekolekcyjnych Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
2501	Tytuł: Kongregacje krajowe Data/Okres: 1979 Języki: polski Zawartość: Dokumentacja czwartej krajowej kongregacji odpowiedzialnych Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
2502	Tytuł: Kongregacje krajowe Data/Okres: 1980 Języki: polski Zawartość: Dokumentacja piątej krajowej kongregacji odpowiedzialnych Ruchu Światło-Życie Forma zewnętrzna: teczka

	Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
2503	Tytuł: Kongregacje krajowe Data/Okres: 1976-2015 Języki: polski Zawartość: Wnioski końcowe krajowej kongregacji odpowiedzialnych, deklaracje, kwestionariusz przygotowawczy, wskazania z kongregacji, homilie, słowo księdza Błachnickiego do Kongregacji, wnioski i podsumowania, program kongregacji Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
2601	Tytuł: Diecezjalne Kongregacje Data/Okres: 1996 Języki: polski Zawartość: Świadczenia, kazania i materiały diecezjalnej kongregacji, delegaci na Jubileuszową Diecezjalną Kongregację Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
2701	Tytuł: Materiały formacyjne Data/Okres: 1979-1995 Języki: polski Zawartość: Kalendarze pracy rocznej, droga formacji animatorów, duchowość animatorów, materiały ze Światowego Dnia Młodzieży w Santiago de Compostella Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
2702	Tytuł: Materiały formacyjne Data/Okres: Języki: polski

	Zawartość: Opisy duchowości i wymagań Ruchu Światło-Życie, opis formacji w Ruchu, charakterystyka Ruchu, kryteria przynależności do Ruchu, postawy i zadania animatora w Ruchu, post-oaza 1975-76 Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
2703	Tytuł: Materiały formacyjne Data/Okres: 1973-1995 Języki: polski Zawartość: Materiały z kongregacji odpowiedzialnych, uwagi o sytuacji w Polsce – czerwiec ‘81, teksty wystąpienia ks. Henryka Bolczyka, materiały dotyczące jedności w Ruchu Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
2704	Tytuł: Materiały formacyjne Data/Okres: Języki: polski Zawartość: List do animatora i nowa wersja Kręgów Biblijnych na ONŻ II* Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
2705	Tytuł: Materiały formacyjne Data/Okres: 1979-1989 Języki: polski Zawartość: Homilie z nabożeństwa błogosławienia animatorów, droga formacji animatorów, charakterystyka Ruchu Światło-Życie, „Modlitwa całkowita” Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4

2706	Tytuł: Materiały formacyjne Data/Okres: 1999-2000 Języki: polski Zawartość: „Nowenna przed Wielkim Jubileuszem Roku 2000” Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
2801	Tytuł: Ośrodek formacji diakonii Data/Okres: 1980-1981 Języki: polski Zawartość: Świadectwa ukończenia formacji animatora, testy kwalifikacyjne na animatora, wykłady: „Być prorokiem dzisiaj” Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
2802	Tytuł: Ośrodek formacji diakonii Data/Okres: po 1978 Języki: polski Zawartość: Wykłady biblijne dla OFD w Rokitnie Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
2901	Tytuł: Oaza Modlitwy Data/Okres: 2000-2016 Języki: polski Zawartość: Plan dnia, listy uczestników OM, dokumentacja opłat, materiały do konferencji na rekolekcje diakonii modlitwy, listy obecności na OM Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4

3001	Tytuł: Domowy Kościół Data/Okres: 1978-1978 Języki: polski Zawartość: Zasady wspólnot rodzinnych Ruchu Światło-Życie, zaproszenie na oazy wakacyjne Domowego Kościoła diecezji zielonogórsko-gorzowskiej Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
3002	Tytuł: Domowy Kościół Data/Okres: 1997-2009 Języki: polski Zawartość: Korespondencja Domowego Kościoła z biskupami, materiały formacyjne, dane dotyczące oaz Domowego Kościoła, zasady Domowego Kościoła, Stowarzyszenie Domowy Kościół Archidiecezji Poznańskiej Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
3003	Tytuł: Domowy Kościół Data/Okres: 2013-2015 Języki: polski Zawartość: Dane dotyczące oaz wakacyjnych Domowego Kościoła Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
3101	Tytuł: Diecezjalny Dzień Młodych Data/Okres: 1987-1990 Języki: polski Zawartość: Materiały z Diecezjalnych Dni Młodych Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4

3102	Tytuł: Diecezjalny Dzień Młodych Data/Okres: 1992-1993 Języki: polski Zawartość: Materiały z Diecezjalnych Dni Młodych Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
3103	Tytuł: Diecezjalny Dzień Młodych Data/Okres: 1994-1995 Języki: polski Zawartość: Materiały z Diecezjalnych Dni Młodych Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
3104	Tytuł: Diecezjalny Dzień Młodych Data/Okres: 1996-2000 Języki: polski Zawartość: Materiały z Diecezjalnych Dni Młodych Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
3201	Tytuł: Pielgrzymka bierzmowanych do Rokitna Data/Okres: 1990-1996 Języki: polski Zawartość: Programy pielgrzymek, akty zawierzenia, lista grup uczestniczących, teksty Drogi Krzyżowej, śpiewnik Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
3301	Tytuł: Pielgrzymka maturzystów na Jasną Górę Data/Okres: 1992-2001 Języki: polski Zawartość: Materiały z diecezjalnych pielgrzymek maturzystów: listy obecności i materiały modlitewne

	Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
3401	Tytuł: Diecezjalne Forum Młodych Data/Okres: 1992-1995 Języki: polski Zawartość: Listy uczestników, programy forum, podziękowania, lista animatorów, sugestie spotkań, zaproszenie duszpasterza młodzieży Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
3501???	Tytuł: Filia Ruchu Światło-Życie Data/Okres: po roku 1997 Języki: polski Zawartość: Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: fotografie Stan fizyczny: dobry Format: A4
3601	Tytuł: Formacja moderatorów Data/Okres: 1979-1981 Języki: polski Zawartość: Materiały dotyczące Diecezjalnego Dnia Wspólnoty Moderatorów, dokumenty dotyczące Unii Kapłanów Chrystusa Sługi, OM kapłanów moderatorów Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
3701	Tytuł: Materiały formacyjne do Dni Wspólnoty Ruchu, animatorów i moderatorów Data/Okres: 1975-1985 Języki: polski Zawartość: Materiały na Dni Wspólnoty Ruchu Światło-Życie

	Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
3801	Tytuł: Rejony Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 1979-1989 Języki: polski Zawartość: Rejony Ruchu Światło-Życie oraz moderatorzy rejonowi w diecezji gorzowskiej, struktura rejonów oazowych diecezji, uwagi o dniach jedności oraz koncepcji i zadaniach rejonów Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
3802	Tytuł: Rejony Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 1985-2009 Języki: polski Zawartość: Rejon żarski: karty animatorów, listy moderatora rejonowego, wykaz wspólnot Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
3803	Tytuł: Rejony Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 1985 Języki: polski Zawartość: Rejon gorzowski: sprawozdania z RDJ Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
3804	Tytuł: Rejony Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 1985 Języki: polski Zawartość: Sprawozdania z RDW w Nowej Soli Forma zewnętrzna: teczka

	Forma wewnętrzna: rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
3805	Tytuł: Rejony Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 1985-2004 Języki: polski Zawartość: Rejon zielonogórski: sprawozdania z RDJ, lista animatorów rejonu 2004 Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
3806	Tytuł: Rejony Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 1985 Języki: polski Zawartość: Rejon międzyrzecki: sprawozdania z RDJ Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
3807	Tytuł: Rejony Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 1985 Języki: polski Zawartość: Rejon rzepiński: sprawozdania z RDJ Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
3901	Tytuł: Fundacja Światło-Życie Data/Okres: 1989-2013 Języki: polski Zawartość: Statut Fundacji Światło-Życie i regulamin organizacyjny, szkolenie organizowane przez Fundację Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4

4001	Tytuł: Diakonia Życia Data/Okres: 2002 Języki: polski Zawartość: Materiały dotyczące Diakonii Życia Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
4101	Tytuł: Kalendarz pracy rocznej Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 1978-1979 Języki: polski Zawartość: Terminarze pracy rocznej Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
4102	Tytuł: Kalendarz pracy rocznej Ruchu Światło-Życie Data/Okres: 1998-2016 Języki: polski Zawartość: Listy animatorów i kalendarz pracy rocznej Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
4201	Tytuł: Unia Kapłanów Chrystusa Sługi Data/Okres: 2004-2013 Języki: polski Zawartość: Korespondencja i materiały formacyjne kapłanów Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
4301	Tytuł: Stowarzyszenie „Diakonia Ruchu Światło-Życie” Data/Okres: 2001-2016 Języki: polski

	Zawartość: Listy członków Stowarzyszenia, przychody i wydatki Stowarzyszenia, projekt statutu Stowarzyszenia, korespondencja z biskupem diecezjalnym dotycząca Stowarzyszenia, wniosek biskupa do ministra spraw wewnętrznych i administracji, dekret tworzący Stowarzyszenie Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
4401	Tytuł: Dom oazowy w Gryżynie Data/Okres: 1993-2002 Języki: polski Zawartość: Faktury, kosztorysy i rachunki Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
4501	Tytuł: Dzień Wspólnoty Diakonii Diecezjalnych Data/Okres: 2001-2016 Języki: polski Zawartość: Materiały DWDD, zaproszenie na I DWDD Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
4601	Tytuł: Instytut Niepokalanej Matki Kościoła Data/Okres: 2000 Języki: polski Zawartość: Korespondencja Instytutu z Domowym Kościołem Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
4701	Tytuł: Diecezjalna Diakonia Formacji Diakonii Data/Okres: 2015 Języki: polski Zawartość: Komunikat DFD, recenzja książki „Chcemy spożyć Pismo Świąte”

	Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
4801	Tytuł: Dokumenty Służby Bezpieczeństwa dotyczące Ruchu Światło-Życie w diecezji gorzowskiej Data/Okres: 1969-1986 Języki: polski Zawartość: Dokumenty Służby Bezpieczeństwa dotyczące Ruchu Światło-Życie w diecezji gorzowskiej Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
4901	Tytuł: Akta Pani Anny Butycz Data/Okres: 1973-2000 Języki: polski Zawartość: Dokumenty mieszkaniowe Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
5001	Tytuł: Akta ks. Jana Pawlaka Data/Okres: 1997-2001 Języki: polski Zawartość: Korespondencja ks. Pawlaka, dokumenty dotyczące Domowego Kościoła Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
5101	Tytuł: Akta ks. Adriana Puta Data/Okres: 2001 Języki: polski Zawartość: Wywiad z ks. Stanisławem Kłóskim, korespondencja z bp. Pawłem Sochą Forma zewnętrzna: teczka

	Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4
5201	Tytuł: Kartka z liturgii Data/Okres: 1994-2003 Języki: polski Zawartość: Kartki z liturgii wydawane przez kleryków z seminarium w Paradyżu Forma zewnętrzna: teczka Forma wewnętrzna: maszynopis, rękopis Stan fizyczny: dobry Format: A4

Obok opisanego powyżej Zespołu omawiane Archiwum tworzą jeszcze dwie kolekcje oraz biblioteka podręczna:

Kolekcja 1: Dokumentacja fotograficzna (zdjęcia z przebiegu oaz wakacyjnych na terenie diecezji oraz w Tylmanowej, a także zdjęcia z oaz organizowanych w Rzymie).

Kolekcja 2: Plakaty i druki ulotne (plakaty oraz ulotki propagujące oazy wakacyjne oraz spotkania Ruchu Światło-Życie w diecezji).

Biblioteka podręczna:

Prace naukowe i publikacje powstałe na bazie akt przechowywanych w ARSZDZG

1. Put Adrian, *Zarys historii Diecezjalnej Diakonii Liturgicznej Ruchu Światło-Życie diecezji zielonogórsko-gorzowskiej (1992-2002)*, Gorzów Wielkopolski 2002
2. Put Adrian, *Ruch „Światło-Życie” w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej, dawnej gorzowskiej, w latach 1976-1999* (praca magisterska), Szczecin 2004

3. Oleśków Wojciech, *Działalność liturgiczna Ruchu Światło-Życie w diecezji (zielonogórsko)-gorzowskiej w latach 1976-2006* (praca magisterska), Szczecin 2011
4. Świątek Jakub, *Formacja animatorów świeckich Ruchu Światło-Życie w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej* (praca magisterska), Szczecin 2016
5. Sadecki Władysław, *Geneza ruchu Domowy Kościół w diecezji gorzowskiej (1973-80). Zastosowanie metody ruchu w posłudze basterskiej w diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej (badania ankietowe)*, Poznań – Zielona Góra 2001
6. *Księga czynów wyzwolenia diecezji zielonogórsko-gorzowskiej*
7. *Kronika Diecezjalnej Diakonii Liturgicznej 1992-2000*
8. *Kronika Ruchu Światło-Życie w Parafii pw. Ducha Świętego w Zielonej Górze 1986-1989*
9. *Kronika Ruchu Światło-Życie w Parafii pw. Ducha Świętego w Zielonej Górze 1996-2001*
10. *Podręcznik nabożeństw Oazy Nowego Życia I-II-III stopnia*, wydanie I, 1976
11. *Podręcznik nabożeństw Oazy Nowego Życia I-II-III stopnia*, wydanie III, 1986
12. *Podręcznik nabożeństw Oazy Nowego Życia I-II-III stopnia*, wydanie III, 1986
13. *Podręcznik nabożeństw Oazy Nowego Życia I-II-III stopnia*, wydanie III, 1986
14. *Podręcznik nabożeństw Oazy Nowego Życia I-II-III stopnia*, wydanie IV, Lublin 1997
15. *Podręcznik nabożeństw Oazy Nowego Życia I-II-III stopnia*, wydanie IV, Lublin 1997
16. *Mszał oazy rekolekcyjnej*, wydanie I, 1976
17. *Lekcjonarz oazy rekolekcyjnej podstawowego stopnia*, Lublin 1986
18. *Lekcjonarz oazy rekolekcyjnej I stopnia*, Lublin 1982
19. *Lekcjonarz oazy rekolekcyjnej I stopnia*, Lublin 1982
20. *Lekcjonarz oazy rekolekcyjnej I stopnia*, Lublin 1982
21. *Lekcjonarz oazy rekolekcyjnej I stopnia*, Lublin 1982

22. *Lekcjonarz oazy rekolekcyjnej I stopnia*, Lublin 1982
23. *Lekcjonarz oazy rekolekcyjnej II stopnia*, wydanie II, Lublin 1981
24. *Lekcjonarz oazy rekolekcyjnej II stopnia*, wydanie III, Lublin 1983
25. *Lekcjonarz oazy rekolekcyjnej II stopnia*, wydanie III, Lublin 1983
26. *Lekcjonarz oazy rekolekcyjnej II stopnia*, wydanie III, Lublin 1983
27. *Lekcjonarz oazy rekolekcyjnej III stopnia*
28. *Lekcjonarz oazy rekolekcyjnej III stopnia*
29. *Lekcjonarz oazy rekolekcyjnej*, 1977
30. *Mszał oazy rekolekcyjnej I stopnia*
31. *Mszał oazy rekolekcyjnej I stopnia*
32. *Mszał oazy rekolekcyjnej I stopnia*
33. *Mszał oazy rekolekcyjnej I stopnia*
34. *Mszał oazy rekolekcyjnej I stopnia*
35. *Mszał oazy rekolekcyjnej I stopnia*
36. *Mszał oazy rekolekcyjnej I stopnia*
37. *Mszał oazy rekolekcyjnej I stopnia*
38. *Mszał oazy rekolekcyjnej II stopnia*, wydanie III, Lublin 1983
39. *Mszał oazy rekolekcyjnej II stopnia*, wydanie III, Lublin 1983
40. *Obrzędy sakramentu małżeństwa*, Katowice 1974
41. *Zawiązanie wspólnoty Oazy Wielkiej Betfage*
42. *Oaza Dzieci Bożych I stopnia część A*
43. *Podręcznik rekolekcji ewangelizacji*, wydanie I, Krościenko 1977
44. *Podręcznik rekolekcji ewangelizacji*, wydanie I, Krościenko 1977
45. *Podręcznik rekolekcji ewangelizacji*, wydanie I, Krościenko 1977
46. *Cztery spotkania nad Ewangelią św. Łukasza*, wydanie I, 1981
47. *Oaza Nowego Życia I stopnia (podręcznik)*, wydanie VIII, Krościenko 2001
48. *Podręcznik Oazy Nowego Życia I-stopnia część B – szczegółowa, dni 6-10*, wydanie V poprawione, 1981
49. *Celebracja Słowa Bożego na ONŻ II stopnia*, Zielona Góra 1994
50. *Celebracja Słowa Bożego na ONŻ II stopnia*, Zielona Góra 1994
51. *Pomoce dla animatora Oazy Nowego Życia stopnia II*, Zielona Góra 1996
52. *Modlitwa liturgiczna w Oazie Nowego Życia III stopnia*, wydanie I, 1981

53. *Modlitwa liturgiczna w Oazie Nowego Życia III stopnia*, wydanie I, 1981
54. *Oaza rekolekcyjna diakonii wyzwolenia*, wydanie II, 1987
55. Oaza Żywego Kościoła, Zielona Góra, Parafia Narodzenia Matki Bożej, grupa studencka i młodzieży pracującej
56. Oaza Żywego Kościoła, Zielona Góra, Parafia Podwyższenia Krzyża, grupa studencka i młodzieży pracującej
57. *Formacja animatora nr 17*, 1986
58. *Formacja animatora nr 20*, 1988
59. *Diakonia Jedności Ruchu Światło-Życie. Projekt statutu*, 1981
60. *Gorliwy Aposoł wewnętrznej odnowy człowieka*, 1988
61. Modlitwa codzienna i wybór śpiewów mszalnych dla służby liturgicznej, oprac. ks. Wojciech Danielski i Gizela Skop
62. *Exsultate Deo*. Teksty pieśni, 1978
63. *Exsultate Deo*, wydanie III, 1981
64. *Exsultate Deo*, wydanie III, 1981
65. *Exsultate Deo*, wydanie IV, 1982
66. *Exsultate Deo*, wydanie IV, 1982
67. *Śpiewnik oazowy*, oprac. ks. Krzysztof Maksymowicz, 1998
68. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, rozdane przez św. Jana Pawła II animatorom oazowym w 1979 roku.

Dane teleadresowe

Archiwum Ruchu Światło-Życie Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej
Centrum „Światło-Życie” Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej
ul. Obywatelska 1
65-736 Zielona Góra
tel. 506 952 941
centrum@lubuskaoaza.pl

Rev. Adrian Put

**Documents included in the record group of the Archive of the
Light-Life Movement in the Zielona Góra and Gorzów Diocese as
of 1 May 2020**

Abstract

The article presents the issues related to collecting, arranging, describing and providing access to the record group of the Archive of the Light-Life Movement of the Zielona Góra and Gorzów Diocese. The Light-Life Movement in the diocese of Zielona Góra and Gorzów produced a large number of sources as a result of its activities. However, they were not systematically collected in a specially designated unit. It was not until in 2011 that these sources were combined to form one group. Apart from this record group, two collections were also created: Photographic documentation and Posters and leaflets. In addition, a reference library was established. In 2017, the collected sources were transferred to the premises of the “Light-Life” Center in Zielona Góra, thus the material basis for the activity of this organization was formed.

The article is accompanied by a description of the record group of the Archive of the Light-Life Movement of the Zielona Góra and Gorzów Diocese.

Keywords: the Light-Life Movement, Zielona Góra, archive, the Zielona Góra and Gorzów diocese.

Ks. Tomasz Trębacz

Perelka ukryta w Przytoku, czyli o organach C.F.F. Buckowa słów kilka

Wstęp

Chyba każdy, kto „chodzi do kościoła” lub czyta Pismo Święte, zna przypowieść o skarbie i perle (Mt, 13, 44-46). W niej jasno jest zasygnalizowane, że każdy, kto ów skarb czy perłę znajdzie, chce za wszelką cenę stać się ich posiadaczem. Oczywiście, przypowieści odnoszą się do życia duchowego, do codziennej egzystencji wierzących, ale ich przesłanie może być interpretowane także szerzej. Skarbem bowiem może być nie tylko cenny kruszec, który nie traci na wartości i jest dobrą lokatą, perłą – nie tylko składowa naszyjnika, która podkreśla blask niejednej kobiecej urody..., ale każda cenna, unikatowa rzecz, przedmiot czy artefakt. A do takowych zdecydowanie zaliczyć można piszczałkowy instrument organowy w kościele parafialnym w Przytoku.

Krótko o organach

Instrument organowy swoje początki ma w Aleksandrii. To tam żyjący w III w. p.n.e. matematyk o imieniu Ktesibios stworzył pierwsze tak zwane *organy* wodne. Nazwane tak zostały dlatego, że ciśnienie powietrza regulowane było w nich za pomocą zbiornika z wodą. W pierwszych wiekach swego istnienia organy były instrumentem świeckim, niewiele mającym wspólnego z obrzędami liturgicznymi. Pierwsze wzmianki o ich umieszczaniu w kościołach pojawiają się już w VII wieku¹. Ich pierwotna rola była nie-

¹ A. Sapalski, *Przewodnik dla organistów*, Kraków 1880, s. 9.

wielka. Służyły do podawania tonów przy śpiewach gregoriańskich², do podtrzymywania śpiewu podczas procesji lub w czasie brewiarzowego oficjum, gdzie pełniły funkcję drugiego chóru³. Należy pamiętać, że początkowo instrumenty były niewielkie, posiadały dziesięć klawiszy i po dwadzieścia piszczałek. W miarę jak konstrukcja organów stawała się bardziej rozbudowana i technicznie lepsza (XIV i XV wiek), zaczęły one pojawiać się w większych świątyniach, a z czasem w miarę możliwości i w mniejszych⁴. Okres baroku, w którym instrumenty organowe zaczęto rozbudowywać i unowocześniać, sprawił, że wielu kompozytorów zaczęło tworzyć pieśni liturgiczne i utwory sakralne, dzięki którym organy wykorzystywano już do upiększania liturgii i z czasem stały się one jej nieodłącznym elementem. Tu na uwagę zasługuje choćby osoba J.S. Bacha, który poprzez chorały, kantaty, oratoria i inne utwory przyczynił się do rozwoju liturgicznej muzyki organowej. I tak z czasem organy na dobre „usadowiły” się murach kościołów, zyskując należny sobie szacunek i uznanie. Dowodzić tego mogą słowa zapisane w *Konstytucji o świętej Liturgii*, gdzie czytamy między innymi: „W Kościele łacińskim należy mieć w wielkim poszanowaniu organy piszczałkowe jako tradycyjny instrument muzyczny, którego brzmienie ceremoniom kościelnym dodaje majestatu, a umysły wiernych podnosi do Boga i spraw niebieskich” (KL 120). Dziś chyba trudno byłoby sobie wyobrazić rozmaite uroczystości liturgiczne czy to w katedrach, małych wiejskich kościółkach bez brzmiących uroczystości instrumentów organowych.

Organy w kościele w Przytoku (zarys ogólny)

Instrument organowy piszczałkowy, który znajduje się w kościele parafialnym w Przytoku, jest dziełem Carla Friedricha Ferdinanda Buckowa. Urodził się on w Gdańsku w 1801 roku. Pierwsze nauki pobierał u organmistrza Heinricha Wegenera w Gdańsku. Następnie wyjeżdża na naukę do Francji i Anglii, a po powrocie pracuje w Hirschbergu pod kierunkiem Josepha Schinkego, którego warsztat organmistrzowski przejmując po jego śmierci i prowadzi wraz

² M. Rybnicki, *Gramy na organach*, Warszawa 1985, s. 9.

³ A. Znak, *Fundamentalne rzeczywistości liturgii*, Oleśnica 1992, s. 131.

⁴ O. Ursprung, dz. cyt., s. 163.

z jego synem Adolphem. Jako swoje pierwsze dzieło C.F.F. Buckow uznaje wykonane przez siebie (według projektu E. Caspariniego⁵, który zmarł po ukończeniu projektu organów w 1706 roku) organy w Bazylice św. św. Piotra i Pawła w Görlitz, nadając im miano *Opus I*⁶. Po tym pierwszym sukcesie C.F.F. Buckow osiada w Hirschbergu i od 29 listopada 1829 roku samodzielnie prowadzi warsztat⁷. Do jego bardziej znanych instrumentów organowych zaliczyć można aż trzydzieści, które wybudował na przestrzeni lat 1828-1864⁸.

⁵ E. Casparini – właściwe dane to *Johann Eugen Caspar*. Urodził się 14 lutego 1623 r. w Sorau (obecne Żary), Dolne Łużyce, a zmarł 12 września 1706 r. w Wiesa koło Greiffenbergu. Był znanym niemieckim organmistrzem, który przez wiele lat pracował we Włoszech. W 1694 r. został powołany do Wiednia jako cesarski budowniczy organów.

⁶ Nieco inne informacje możemy spotkać w *Gedanopedii*. C.F.F. Buckow (15 IX 1801 Gdańsk – 16 V 1864 Komárno, Słowacja), organmistrz, fortepianmistrz. W latach 1816-1822 uczeń Heinricha Wegnera. Po wyzwoleniu na czeladnika opuścił Gdańsk w marcu 1822 r. i do 1825 praktykował u organmistrza Johanna Augusta Wilhelma Grüneberga w Szczecinie, następnie u fortepianmistrza Johanna Christiana André w Berlinie, gdzie zapoznał się też m.in. z pracownią organów Carla Augusta Buchholza. Następnie podróżował po Saksonii i Śląsku, zapoznając się z instrumentami Gottfrieda Silbermanna, Zacharias Hildebrandta i innych. Odrzucił propozycję przejęcia firmy Johanna Gottlieba Benjamina Englera we Wrocławiu i reprezentowania firmy Johanna Bernharda Logiera w Berlinie. W 1828 r. przybył do Zgorzelca, gdzie Joseph Schinke z Jeleniej Góry przebudowywał słynne organy Eugenio Caspariniego w kościele Piotra i Pawła. Po śmierci Josepha Schinkego kontynuował prace z jego synem, zakończone w 1829 r. Do początku 1830 r. współpracował z Schinkem juniorem w Jeleniej Górze, wówczas też założył tam własną pracownię, oferując budowę organów i fortepianów. W 1838 r. zatrudnił 12-14 pracowników. W latach 1846-1854 zbudował duże, 3-manuałowe organy w kościele Franciszkanów w Poznaniu, kolejne w Skwierzynie nad Wartą, w 1853 r. w czeskiej Pradze. Do jego szczytowych osiągnięć należały 3-manuałowe, 34-głosowe organy w kościele pijarów w Wiedniu z 1858 r., oraz 2-manuałowe, 16-głosowe w kaplicy pałacu w wiedeńskim Hofburgu (oba instrumenty użytkował m.in. Anton Bruckner). W 1861 r. zbudował 3-manuałowe, 16-głosowe organy w Hoyerswerda (Saksonia). Zmarł w czasie budowy 3-manuałowych, 41-głosowych organów w Komárnie, ukończonych przez Johanna Rumpela. Jego uczniami byli m.in. bracia Theodor i Ludwig Walterowie. W 1838 r. pracował u niego organmistrz Julius Strobel. Zob. www.gedanopedia.pl.

⁷ O. Biba, *Buckow, Carl Friedrich Ferdinand*, [w:] *Muzyka dawna i współczesna. Ogólna encyklopedia muzyczna*, Bärenreiter-Verlag, Kassel 1989, t. 15, s. 1163.

⁸ Zob. O. Biba: *Die Buckow-Orgel der Wiener Piaristenkirche*, [w:] *Das Musikinstrument*, Bd. 18, 1969, Heft 4, S. 620-623.

Dwunastogłosowy instrument, który został zbudowany przez Buckowa w Przytoku, pochodzi z roku 1835⁹. Tak jak chyba wszystkie organy wybudowane przez Carla Friedricha Ferdinanda Buckowa, tak i ten przytockki instrument jest typowym przedstawicielem *romantyzmu organowego*. Dyspozycja jest typowa dla romantycznych organów, które często imitują partie orkiestrowe. Rejestry w większości jego instrumentów w pozycji 8' i 4' umożliwiały szeroki zakres dynamicznych gradacji dźwięku. Organy tego organmistrza należą do najwyższej klasy instrumentarium i są one bodajże jedynymi na terenie Ziemi Lubuskiej (jeśli nie w Polsce), przez co też wyrażają swoją oryginalność. Na pewno stanowią wartość zabytkową¹⁰. Ogromnym atutem przytockiego instrumentu jest jego oryginalność. Zbudowany przez Buckowa instrument nigdy nie przeszedł żadnych zmian w jego strukturze techniczno-brzmieniowej. Dzięki temu zachował on wszystkie walory instrumentu „wczesnego romantyzmu”, właściwego dla kręgu niemieckiego¹¹. Obecnie można podziwiać w strukturze instrumentu oryginalne założenia i rozwiązania techniczno-brzmieniowe, co zarazem stanowi swoisty „pomnik” czy też wzorzec budownictwa organowego z początku XIX wieku w wydaniu firmy C.F.F. Buckow.

Instrument i jego dyspozycja

Firma Buckow wykonała instrument w 1835 roku. Został on oznaczony w rejestrze firmowym jako *Opus 18*. Wyposażono go w trakturę mechaniczną z wiatrownicami klapowymi (dwuzasuwowymi)¹². Powietrze do instrumentu dostarcza jeden miech skrzyniowy. Instrument posiada dwanaście głosów realnych, rozplanowanych przez Buckowa w trzy sekcje brzmieniowe. Dwie stanowią sekcje manualowe (C-c3), i jedna sekcja pedałowa (C-c1)¹³. Obecna

⁹ W wykazie instrumentów organowych wybudowanych przez firmę C.F.F. Bukowa, pod datą 1835 r., obok wybudowanych w tym roku instrumentów w Lauban (op. 16) i Finsterwalde (op. 17) widnieje nazwa miejscowości Prittag (obecnie Przytok) i oznaczenie instrumentu jako (op. 18).

¹⁰ Zob. T. Szałajda, *Wstępna ekspertyza, opis prac oraz kosztorys renowacji zabytkowych organów w Przytoku*, Starogard Gdański 2018.

¹¹ Zob. tamże.

¹² Ten typ wiatrownic dość rzadko występuje w instrumentach.

¹³ Por. tamże.

dyspozycja brzmieniowa, która, jak wspomniano wyżej, utrzymana jest w duchu wczesnego romantyzmu, przedstawia się następująco: **Manual I** – Bordun 16 Fuß, Principal 8 Fuß, Principal Oktave 4 Fuß, Quinta Dolce 2 2-3 Fuß, Octava 2 Fuß, Cornetti dreifach disc 4 Fuß; **Manual II** – Lieblich gedekt 8 Fuß, Dolce 8 Fuß, Octava 4 Fuß; **Pedal** – Subbass 16 Fuß, Bordun 8 Fuß, Violoncello 8 Fuß¹⁴. Instrumenty Carla F.F. Buckowa charakteryzowały się wieloma wspólnymi niuansami. Dla przykładu, klawisze diatoniczne były zawsze wykonane w kolorze białym, a klawisze chromatyczne były czarne. Również manubria posiadały porcelanowe tabliczki z podaniem nazwy głosu i stopaży. Organmistrz ten w swoich instrumentach stosował przeważnie miechy klinowe, które w tym czasie były bardzo powszechne¹⁵. Obecnie instrument jest po pierwszym etapie konserwacji i renowacji, która miała miejsce w 2018 roku dzięki dotacji celowej Urzędu Marszałkowskiego w Zielonej Górze. W ramach tych prac odkurzono i wyczyszczono instrument, uszczelniono wiatrownice, wymieniono i uzupełniono brakujące i zniszczone abstrakty, odrestaurowano piszczałki prospektowe, zamontowano dodatkowy miech pływakowy poza instrumentem, wstawiono nowy elektryczny silnik cichobieżny, wymieniono na nową (według wzoru) klawiaturę pedałową oraz uzupełniono część piszczałek. Ponadto wyregulowano klawiatury w manualach i uzupełniono ich okładziny. Dzięki tym zabiegom instrument mógł zostać ponownie uruchomiony i po raz pierwszy od wielu lat zabrzmiał (niestety nie w pełnej krasie i mocy) na pasterce w grudniu 2018 roku. Drugi etap renowacji ma na celu uzupełnienie brakujących piszczałek w niektórych głosach, uzupełnienie dwóch brakujących głosów¹⁶,

¹⁴ Zob. tamże.

¹⁵ Istniejący w przytockich organach miech skrzyniowy został wynaleziony w 1819 r. Jego twórcą był J. Marcussen. Mało prawdopodobne jest, aby Buckow tak szybko poznał to rozwiązanie i zastosował w organach w Przytoku. Oryginalny miech klinowy jest zachowany, jednak na przestrzeni lat zamontowany został miech skrzyniowy. Nie wpłynęło to jednak na zachowanie oryginalnego wykonania instrumentu przez Buckowa.

¹⁶ Występujące braki często są spowodowane tym, że w latach wojennych wykorzystywano cynę lub cynk do celów militarnych. Stąd często zabierano takowe elementy wyposażenia instrumentów, co tym samym powodowało nieodwracalne jego zniszczenie. Innym powodem degradacji było niewłaściwe zabezpieczenie zabytku, a nawet kradzieże różnych elementów instrumentu.

nowe oskórowanie uszczelnień kanałów wiatrowych, wykonanie nowej ławki, oświetlenia i intonację oraz strojenie instrumentu.

Zakończenie

Patrząc na przytockie organy, można śmiało powiedzieć, że są one wymownym dowodem fachu organmistrzowskiego minionej epoki. Zachowane w nienaruszonym stanie wiatrownice tego instrumentu, traktura i rozwiązania techniczne są właściwe dla warsztatu Carla F.F. Buckowa. Instrument może służyć nie tylko do towarzyszenia i upiększania liturgii, ale także do wykonywania małej literatury organowej, szczególnie romantycznej. Co więcej, leżąc na *Lubuskim Szlaku Organowym*, instrument Buckowa nie tylko go dopełnia i ubogaca, ale przede wszystkim stanowi historyczny dowód i swoisty pomnik wczesnoromantycznego niemieckiego budownictwa organowego XIX wieku. Jako dwunastogłosowy instrument nie należy z pewnością do dużych instrumentów, ale jest właśnie swoistą „perełką” i niekwestionowanym skarbem nie tylko Przytoku, ale i Ziemi Lubuskiej.

Rev. Tomasz Trębacz

**A pearl hidden in Przytok. A few words about
C.F.F. Buckow's organ**

Abstract

An organ is one of the finest musical instruments. It was invented many centuries ago and then perfected, expanded and enriched with the multiplicity of sounds over time. It has become an instrument that deserves to be called „royal” because in this one instrument it is possible to „include” the entire symphony orchestra with the multitude of its instruments. As the organ underwent technical development, it became more and more popular. With time, it was so appreciated that it was used in the churches in order to enrich the liturgy. The organ in the parish church in Przytok was built by a German organ builder, Carl F. F. Buckow. He built this instrument in 1835 as his 18th work (opus 18). The instrument has twelve ranks, tracker action and a romantic tone. It is a representative of the early-Romantic German organ construction. It is a relic of that era and undoubtedly has special historic value due to its originality.

Keywords: Buckow, organ, Przytok.

Elżbieta Wojcieszuk

**Ksiądz kanonik Kazimierz Michalski (1898-1975)
– duszpasterz niezłomny**

Wstęp

Ks. kanonik Kazimierz Michalski w dniu 22 października 1945 roku przybył z archidiecezji poznańskiej do Zielonej Góry za zgodą ks. prymasa Augusta Hlonda i był pierwszym powojennym polskim proboszczem w Zielonej Górze. Wiernym, przybyłym z różnych zakątków świata z bagażem tragicznych przeżyć wojennych, służył nie tylko posługą sakramentów, ale wspierał, pomagał, doradzał, uczył kultury chrześcijańskiej, integrował. Komuniści, którzy w Polsce przejęli władzę, dążyli do stworzenia społeczeństwa ateistycznego, w czym przeszkadzała działalność duchownego. Zmusili duchownego, aby dwukrotnie, w 1953 i 1960 roku, opuścił swych parafian. Jednak do dzisiaj pozostaje w dobrej pamięci zielonogórzan, jako duchowny bezkompromisowo realizujący misję kapłańską i budujący tu polską społeczność narodową. Celem niniejszej pracy jest krótkie scharakteryzowanie jego życia i działalności.

W pracy wykorzystano źródła i literaturę, którą wyszczególniono w przypisach. Warto jednak wspomnieć, że w 2016 roku, w trzecim tomie cyklu *Pionierzy Zielonej Góry. Wspomnienia i dokumenty*, staraniem Wiesława Pyżewicza i Juliana Stankiewiczem ze Stowarzyszenia Pionierów Zielonej Góry opublikowana została kronika parafii pw. św. Jadwigi, spisywana przez ks. Kazimierza Michalskiego¹.

¹ Ks. K. Michalski, *Kronika Parafii św. Jadwigi w Zielonej Górze – diecezja Ziemi Odzyskanych przez Polskę w roku P. 1945. – rozpoczęta przez pierwszego Proboszcza – Polaka X. Kazimierza Michalskiego*, [w:] *Stowarzyszenie Pionierów Zielonej Góry – wspomnienia i dokumenty*, red. i oprac. W. Pyżewicz, J. Stankiewicz, Zielona Góra 2016, s. 255-289.

Od pierwszej do drugiej wojny światowej

Ks. Kazimierz Michalski urodził się 18 sierpnia 1898 roku w Gnieźnie jako czwarty z jedenaściorga dzieci urzędnika miejskiego Stanisława, który zmarł w 1939 roku, i Antoniny z domu Wawrzyniak. Wychowany w polskiej rodzinie katolickiej, szkołę powszechną ukończył jeszcze w zaborze pruskim. Do gimnazjum uczęszczał w Gnieźnie, gdzie zdał maturę w 1917 roku. Podczas I wojny światowej został wcielony do wojska niemieckiego, służył w Świnoujściu, Starogardzie i Berlinie. W 1918 roku zdał egzamin na wojskowego tłumacza języka polskiego i rosyjskiego. Ostatnie miesiące wojny spędził jako tłumacz języka rosyjskiego przy sztabie armii I Korpusu por. Karla von Knoerzera, dowódcy korpusu rezerwowego w Biurze Wywiadu i Biurze Prasowym w Rostowie nad Donem. Po zakończeniu wojny podjął studia teologiczne we Wrocławiu, a w 1919 roku wstąpił do seminarium duchownego w Poznaniu. Świecenia kapłańskie przyjął 17 grudnia 1922 roku z rąk ks. kardynała Edmunda Dalbora. Był wikariuszem w Wolsztynie do sierpnia 1923, a następnie prefektem w gimnazjum męskim w Trzemesznie i w seminarium nauczycielskim męskim w Wągrowcu. Od 1926 roku był prefektem w seminarium nauczycielskim żeńskim w Lesznie, a następnie w Gimnazjum Męskim św. Jana Kantego i Gimnazjum Żeńskim Najświętszego Serca Pana Jezusa w Poznaniu.

W tym czasie archidiecezja gnieźnieńska i poznańska połączone były osobą prymasa kardynała Augusta Hlonda, propagatora katolickiej nauki społecznej i wielkiego polskiego patrioty, którego sekretarzem był późniejszy metropolita poznański ks. abp Antoni Baraniak. Biskupem sufraganem archidiecezji poznańskiej od 1929 roku był ks. Walenty Dymek, którego działania zawsze charakteryzowała troska o rzetelne wypełnienia misji ewangelizacyjnej i charytatywnej Kościoła, co w trudnych czasach wielkiego kryzysu gospodarczego lat 30. XX wieku nie było łatwe.

Kierujący archidiecezją szybko zauważyli nieprzeciętne zdolności organizacyjne i oddanie w pracy kapłańskiej ks. Kazimierza Michalskiego. W dziesięć lat od święceń kapłańskich, w 1932 roku, mianowany został najpierw sekretarzem generalnym Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej, a później Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej. W tym czasie było ono częścią składową

Akcji Katolickiej – organizacji ludzi świeckich, mających udział w apostołstwie hierarchicznym Kościoła i dążących do odnowienia życia religijnego. Metodą działania była osobista odpowiedzialność członków za dzieło ewangelizacji. Na polecenie Piusa XI zaczęto tworzyć Akcję Katolicką na całym świecie, także i w odrodzonej Polsce.

W dniu wybuchu wojny, 1 września 1939 roku, ks. Kazimierz Michalski objął stanowisko dyrektora Archidiecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej w Poznaniu. Podczas kampanii wrześniowej 1939 roku opuścił Poznań i jako kapelan w oddziałach Armii „Poznań” walczył w bitwie nad Bzurą. Po powrocie do Poznania, 9 listopada 1939 roku, został aresztowany przez gestapo i więziony w obozie przejściowym dla księży, utworzonym przez Niemców w Kazimierzu Biskupim. Stamtąd w roku 1940 wraz z grupą duchownych został wywieziony do KL Dachau (nr obozowy 22112). Więziony był też w KL Gusen i Mauthausen i ponownie w KL Dachau. Poddawany był eksperymentom pseudomedycznym. 29 kwietnia 1945 roku więźniowie zostali oswobodzeni przez wojska amerykańskie².

Sytuacja kościoła katolickiego na terenie kresów zachodnich polski po wojnie w latach 1945-1960

Terytorium Polski wskutek rozstrzygnięć międzynarodowych kończących II wojnę światową uległo poważnym zmianom terytorialnym, w wyniku przesunięcia granic państwowych na północy i zachodzie. W 1945 roku najważniejszą sprawą dla Kościoła katolickiego było ustanowienie tam polskiej administracji kościelnej. Uczynił to prymas August kardynał Hlond, korzystając z nadzwyczajnych pełnomocnictw papieskich dla Ziem Zachodnich i północnych Polski (tzw. Ziem Odzyskanych), i nominował w Poznaniu polskich administratorów apostołskich. Decyzję o ich ustanowieniu publicznie ogłosił przy relikwiah św. Wojciecha w Gnieźnie – podczas uroczystości w dniu 15 sierpnia 1945 roku (święto Matki

² Ks. K. Michalski, *Kronika Parafii św. Jadwigi w Zielonej Górze*, s. 255-256; Ks. G. Chojnacki, T. Dzwonkowski, *Bóg nas zachował, byśmy wrócili pracować na niwie Bożej dla Polski. Ks. Kazimierz Michalski (1898-1975)*, Zielona Góra 2010, s. 7-9; *Michalski Kazimierz (1898-1975)*, [w:] Ks. R.R. Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945-1956*, t. III, (M-Ś), Zielona Góra 2018, s. 50-52.

Bożej Wniebowziętej)³. W ten sposób Prymas symbolicznie nawiązał do utworzonej przed tysiącem lat metropolii gnieźnieńskiej, obejmującej część Pomorza Zachodniego i Ziemi Lubuskiej, i podkreślił znaczenie kultu św. Wojciecha dla integralności państwa polskiego. Od tego dnia na terenie tzw. Ziem Odzyskanych istniało pięć administratur apostolskich. Pod względem terytorialnym największą z nich była administratura apostolska w Gorzowie Wielkopolskim, licząca 47 836 km², tj. 1/7 terenu powojennej Polski. Kierowanie nią prymas powierzył absolwentowi rzymskiego *Gregorianum*, podczas wojny więźniowi m.in. KL Dachau, ks. bp Edmundowi Nowickiemu, który był kapłanem archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej. W okresie nasilających się szykan wobec Kościoła, 25 stycznia 1951 roku, władze stalinowskie usunęły wyznaczonych przez prymasa Hłonda administratorów apostolskich, zapoczątkowując skomplikowany i trudny okres rządów zastępczych, który trwał do 1956 roku. Po Październiku '56 nowym rządcą w Gorzowie został mianowany przez prymasa Stefana kardynała Wyszyńskiego bp Teodor Bensch, który zmarł niespodziewanie w 1958 roku. Po nim ordynariuszem gorzowskim został bp Wilhelm Pluta, kapłan diecezji katowickiej. W 1959 roku jego biskupem pomocniczym został bp Jerzy Stroba, także kapłan diecezji katowickiej⁴.

Zaraz po wojnie na tych terenach miały miejsce milionowe translokacje ludności: najpierw ucieczki, później emigracja ludności niemieckiej na zachód Europy. Jednocześnie przybywali przymusowi emigranci, tzw. repatrianci, z dawnych Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej, ludność łemkowska i ukraińska w ramach tzw. akcji „Wisła”, a także szukający lepszego miejsca na

³ Ks. S. Wilk SDB, *Stolica Apostolska wobec Ziem Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej*, [w:] *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 1: 1945-1956, praca zbior. pod red. M. Siedziako, Z. Stanucha i ks. G. Wejmana, Szczecin 2016, s. 15-19; Ks. D. Śmierchalski-Wachocz, *Państwowe i kościelne przeobrażenia administracyjne na Środkowym Nadodrzu*, [w:] *Władze wobec Kościołów i związków wyznaniowych na Środkowym Nadodrzu w latach 1945-1956*, pod red. E. Wojcieszek, Poznań 2012, s. 27-44.

⁴ Ks. D. Śmierchalski-Wachocz, *Duchowieństwo rzymskokatolickie na Pomorzu Zachodnim, Środkowym i Ziemi Lubuskiej w świetle dokumentów państwowych z lat 1945-1989*, t. I, Zielona Góra 2014, s. 94; Ks. G. Wejman, *Kościół katolicki na ziemi lubuskiej 1124-2010. Zarys problemu*, [w:] *Kościół na Środkowym Nadodrzu. Historia i postacie*, praca zbiorowa pod red. ks. G. Chojnackiego, Zielona Góra 2011, s. 30-42.

ziemi Polacy z centralnej Polski. Efektem migracji była m.in. niemal całkowita zmiana stosunków wyznaniowych: z przewagi wyznawców protestantyzmu na niemal 95% przewagę wyznawców religii rzymskokatolickiej z Kresów II RP. Z tego powodu na tym terenie wzrastała potrzeba większej liczby kapłanów katolickich. Dążąc do zintegrowania napływającej ludności z nowym miejscem egzystencji i uspokojenia nastrojów społecznych, władze komunistyczne początkowo popierały tworzenie polskich parafii rzymskokatolickich. Pozwalano na zagospodarowanie nieruchomości poniemieckich, koniecznych do wykonywania posługi duszpasterskiej.

Jednak w 1946 roku władze przejęły majątek poniemiecki na rzecz Skarbu Państwa, pozostawiając w odpłatnym użytkowaniu Kościoła katolickiego. Duchowieństwo parafialne miało coraz większy problem z realizacją niesprawiedliwie nakładanych coraz wyższych czynszów z tytułu użytkowania obiektów⁵.

Działalność duszpasterska ks. dziekana Kazimierza Michalskiego w Zielonej Górze 1945-1951

W tym burzliwym czasie ks. Kazimierz Michalski, po oswobodzeniu z KL Dachau i krótkim pobycie na Zachodzie, gdzie także służył jako kapłan, wracając do zdrowia po traumatycznych przeżyciach obozowych, powrócił do Poznania, gdzie spotkał swego dawnego znajomego ks. Edmunda Nowickiego – w tym czasie administratora gorzowskiego. Natychmiast odpowiedział pozytywnie na jego prośbę o pomoc w pracy duszpasterskiej na Ziemiach Odzyskanych. Otrzymał zgodę prymasa Hłonda, który błogosławił mu na misyjną pracę. Dekretem z dnia 13 października 1945 roku powierzono mu opiekę duszpasterską, a od dnia 22 października 1945 rozpoczął pracę proboszcza parafii pw. św. Jadwigi – obejmującej swym zasięgiem teren całego miasta, liczącą w tym momencie ok. 12 tys. mieszkańców⁶.

⁵ Ibidem, s. 106. Sytuacja poprawiła się dopiero po ratyfikowaniu przez rząd RFN układu uznającego granicę na Odrze i Nysie Łużyckiej z 1972 r.

⁶ *Parafia św. Jadwigi. Historia*, „Schematyzm Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej” 1995, s. 730-733; Ks. G. Chojnacki, T. Dzwonkowski, *Bóg nas zachował, byśmy wrócili pracować na niwie Bożej dla Polski*, s. 7-9; Ks. D. Śmierchalski-Wachocz, *Obrońca Domu Katolickiego w Zielonej Górze. Ks. Kazimierz Michalski (1898-1975)*, „Nasz Dziennik”, z dn. 8-9 maja 2010 r.

Od pierwszych dni swojego pobytu w parafii scalał i konsolidował mieszkańców Zielonej Góry oraz okolicznych miejscowości. Przybysze z Kresów Wschodnich szanowali duchownego, czego dowodzi następujące świadectwo ze wsi Zatonie, gdzie ks. Michalski przyjechał na uroczystość poświęcenia kościoła. „Cała wieś urządziła takie przyjęcie, jakby co najmniej zastępcę papieża mieli witać. W umówionym dniu pojechałem po księdza dziekana, a gdy przyjechał, było tyle radości i szczęścia [...]. W kościele było pełno ludzi. Najpierw odbyło się poświęcenie kościoła, a potem Msza św., pierwsza w tym poprotestanckim kościele. Wtedy pierwszy raz ta nieznana sobie ludność zebrała się w kościele i choć trochę wzajemnie się poznała”⁷.

W 1945 roku Kościół katolicki w Zielonej Górze otrzymał zgodę Zarządu Państwowego na przejęcie kościołów poewangelickich: kościoła Matki Bożej Częstochowskiej przy placu Wielkopolskim, kościoła Najświętszego Zbawiciela przy ówczesnym placu Stalina i kościoła św. Józefa przy placu Bohaterów. Użytkowano też oficjalną zgodę władz na używanie nazwy Katolicki Dom Społeczny (nazywany często skrótowo Domem Katolickim, wcześniej służący młodzieży ewangelickiej), który mieścił się w dwóch budynkach przy ul. Młynarskiej 2/3 (obecnie: Powstańców Wielkopolskich) w Zielonej Górze, przekazanych także parafii pw. św. Jadwigi. Proboszcz parafii, ks. Kazimierz Michalski, utworzył tam bibliotekę parafialną, kuchnię dla ubogich, przedszkole. Znalazły się tam pomieszczenia na lekcje religii, funkcjonowało też oratorium dla młodzieży. Dużą salę widowiskową wykorzystywano podczas uroczystości, jak np. ta wspomniana przez senatora Waleriana Piotrowskiego, także zielonogórskiego pioniera, który w 1947 roku witał w imieniu młodzieży szkolnej administratora gorzowskiego ks. Nowickiego wizytującego parafię. Sala widowiskowa była też miejscem różnych akademii, zebrań, a także prezentacji amatorskich sztuk teatralnych.

Ks. Michalski zdawał sobie sprawę z ogromnej biedy i powojennego niedostatku i kładł ogromny nacisk na dzieła miłosierdzia oraz na kulturę osobistą

⁷ K. J. Głazewski, *Moje kapłaństwo*, [w:] *Pionierzy powojennej diecezji*, rozm. z ks. dr. hab. R.R. Kuflem, <http://kosciol.wiara.pl/doc/2871534>. *Pionierzy-powojennej-diecezji/2* (dostęp: 20 V 2017 r.); Ks. R.R. Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim, 1945-1956*, t. I, Zielona Góra 2016, s. 191.

i wychowanie dzieci i młodzieży. Musiał się również zatroszczyć o adaptację protestanckich obiektów sakralnych na terenie parafii dla potrzeb kultu katolickiego. Zakładał i aktywizował grupy duszpasterskie. Już w połowie 1946 roku funkcjonowały w parafii: Koło Pań św. Wincentego, Żywy Różaniec, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej, koło ministrantów i licząca 200 dziewcząt i chłopców Krucjata Eucharystyczna.

Na jego usilne prośby do Zielonej Góry sprowadził siostry elżbietanki z prowincji poznańskiej, które odbudowały zniszczoną przez wojska Armii Czerwonej wspólnotę sióstr prowincji wrocławskiej (niemieckiej) i śpieszyły z posługą charytatywno-medyczną⁸.

Rósł również autorytet ks. Michalskiego wśród miejscowego duchowieństwa, które 12 czerwca 1946 roku wybrało go konsultorem diecezjalnym oraz dziekanem dekanatu zielonogórskiego, obejmującego powiaty: Zielona Góra, Krosno Odrzańskie i Gubin.

Ksiądz Dziekan nie krył swego negatywnego stosunku do komunizmu i z tego powodu od początku był publicznie atakowany przez lokalnych działaczy PPR, ale stosunki między proboszczem a władzami lokalnymi były bezkonfliktowe przynajmniej do 1947 roku.

W latach 1945-1950 teren Środkowego Nadodrza pod względem administracyjnym wchodził w skład województwa poznańskiego i istniejącej od 15 września 1946 roku Ekspozytury Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego z siedzibą w Gorzowie Wlkp., obejmującej 13 powiatów, w tym zielonogórski. Sprawy wyznaniowe należały do zakresu działania wydziału społeczno-politycznego. Kierownikiem Ekspozytury był Florian Kroenke, podczas okupacji działacz konspiracyjnej, ponadpartyjnej, opartej na wartościach chrześcijańskich organizacji „Ojczyzna”⁹. W 1949 roku po ogłoszeniu dekretu o wolności wyznania i sumienia, eskalującego dyskryminację Kościoła katolickiego,

⁸ M. Krupecka, *Żeńskie wspólnoty zakonne na Środkowym Nadodrzu w latach 1945-1956*, [w:] *Władze wobec Kościołów i związków wyznaniowych na Środkowym Nadodrzu w latach 1945-1956*, red. E. Wojcieszek, Poznań 2012, s. 182.

⁹ Z. Nowakowska, *Florian Jan Kroenke*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny” 2000, nr 2/7, s. 143-152; zob. też m.in. A. Pietrowicz, *Organizacja „Ojczyzna” 1939-1945*, „Biuletyn IPN” 2007, nr 8-9.

władze dokonały czystki wśród urzędników administracji ogólnej, starając się usunąć tych, którzy oficjalnie przyznawali się do wyznawania światopoglądu idealistycznego. Władze zmusiły F. Kroenkego do rezygnacji. Zastąpił go Jan Musiał, przedwojenny komunista, podczas okupacji współorganizator PPR, który po utworzeniu województwa zielonogórskiego został przewodniczącym Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (PWRN) w Zielonej Górze (do 1951 roku)¹⁰. Wtedy też zlikwidowano podział na administrację rządową i samorządową, wprowadzając scentralizowane terenowe organy administracji państwowej. 19 kwietnia 1950 roku rozpoczął działalność Urząd ds. Wyznań, a w terenie Wydziały ds. Wyznań (WdsW). W Zielonej Górze od 1953 roku przez kolejne dziesięć lat WdsW kierował Stanisław Jabłoński, podczas okupacji żołnierz Gwardii Ludowej. Wytyczne PZPR w sprawach wyznaniowych zaczęto realizować w myśl ideologii marksistowsko-leninowskiej, przy pomocy oddanych sprawie urzędników i przy ścisłej współpracy z UB.

Jak wyżej wspomniano, pierwsze po wojnie polskie władze administracyjne współpracowały z pierwszym polskim proboszczem w Zielonej Górze, ks. Kazimierzem Michalskim. Starosta powiatowy Jan Klementowski w jednym ze sprawozdań pisał: „Pod gorliwym kierownictwem miejscowego proboszcza konsoliduje się katolickie życie organizacyjne, przede wszystkim w działaniu charytatywnym”¹¹. Jan Klementowski, działacz PSL, we wrześniu 1947 roku został aresztowany. Burmistrz, od 2 grudnia 1945 przewodniczący Miejskiej Rady Narodowej (MRN), Tomasz Sobkowiak (1895-1949), był członkiem kościelnego „Caritasu” i Rady Parafialnej. Później Sobkowiak został zmuszony do rezygnacji. Po aresztowaniu kolejnych pracowników starostwa 21 października 1947 roku władzę w powiecie przejęli komuniści. W listopadzie 1947 Prezydium Powiatowej Rady Narodowej, kierowanej (PPRN) przez nowego starostę mjr. Zenona Tomaszewskiego, oceniło, że ks. Kazimierz Michalski miał duży wpływ na parafian, a jego działalność była antyspołeczna i szkodliwa. Coraz częściej utrudniano pracę duszpasterską, stosując różne szykany, jak np. brak

¹⁰ M. Pietrzak, *Musiał Jan (1908-1980)*, [w:] *Lubuski Słownik Biograficzny*, pod red. H. Szczegóły, Zielona Góra 1984, s. 137-140.

¹¹ Cyt. ks. G. Chojnacki, T. Dzwonkowski, *Bóg nas zachował, byśmy wrócili pracować na niwie Bożej dla Polski*, s. 14.

zgody nawet na organizowanie procesji Bożego Ciała. Nie zniechęciło to ks. Michalskiego i np. na zakończenie rekolekcji wielkopostnych w 1949 roku zorganizował „procesję krzyżową”, która – podobnie jak procesja w uroczystość Bożego Ciała – była manifestacją żywej wiary. Wszyscy parafianie przynieśli ze sobą krzyże i wyruszyli z nimi w procesji z kościoła św. Jadwigi do kościoła Najświętszego Zbawiciela. Tam ks. dziekan wygłosił kazanie, po czym wszyscy z podniesionymi w górę krzyżami zaczęli odmawiać „Credo”¹².

Kiedy w 1950 władze komunistyczne przyjęły „Caritas”, 4 lutego 1950 roku administrator gorzowski podjął decyzję o rozwiązaniu kościelnego „Caritasu”. Ogłosił swą decyzję w liście pasterskim odczytywanym z ambon, także przez ks. dziekana. Władze starały się usilnie temu przeciwstawić i groziły karami za odczytanie listu. Taka kara dotknęła m.in. bezkompromisowego ks. Kazimierza Michalskiego. 13 lutego 1950 roku został aresztowany i przebywał w areszcie śledczym w Poznaniu. Z więzienia wrócił 29 kwietnia 1950 roku. Aresztowanie kapłana zintegrowało parafian, którzy modlili się o jego powrót¹³. Od tej pory stał się nie tylko proboszczem, ale bohaterem i niekwestionowanym autorytetem moralnym.

Niezwykle ważne znaczenie dla wiernych, jak i dla samego ks. Michalskiego, miała wizyta prymasa Polski Stefana Wyszyńskiego w dniach 3-5 maja 1952 roku, kiedy udzielił sakramentu bierzmowania w parafii pw. św. Jadwigi. W *Kronice parafialnej* prymas napisał: „Kochanemu Księdzu Kanonikowi Kazimierzowi Michalskiemu składam słowa serdecznej podziękności za sposobność pracy w tak miłej parafii, której kwitnący obraz raduje do głębi serce nasze. Błogosławieństwo nasze prymasowskie niech spocznie na gorliwym i doświadczoneym Duszpasterzu, Jego współpracownikach, Radzie Parafialnej, członkach zespołu chórowego z jego Kierownikiem, Rodzicach, Młodzieży i Działwie”¹⁴.

Komuniści szukali pretekstu do usunięcia niezłomnego duchownego, ponieważ uważali, że był arogancki i miał lekceważący stosunek do organów

¹² Ks. K. Michalski, *Kronika Parafii św. Jadwigi w Zielonej Górze – diecezja Ziemi Odzyskanych*, s. 268.

¹³ Ibidem, s. 270-272.

¹⁴ Ibidem, s. 270-272; Ks. G. Chojnacki, T. Dzwonkowski, *Bóg nas zachował, byśmy wrócili pracować na niwie Bożej dla Polski*, s. 19; Ks. K. Michalski, *Kronika Parafii św. Jadwigi w Zielonej Górze – diecezja Ziemi Odzyskanych*, s. 270-272.

bezpieczeństwa oraz MO, a także nie podporządkowywał się zarządzeniom administracyjnym. Po wejściu w życie dekretu z 9 lutego 1953 roku „O obsadzaniu stanowisk kościelnych” zażądali od kurii gorzowskiej usunięcia m.in. ks. Kazimierza Michalskiego z funkcji proboszcza zielonogórskiej parafii pw. św. Jadwigi. W piśmie w tej sprawie wyliczali skrupulatnie w 13 punktach jego przewinienia, jak np. nawoływanie do zawierania ślubów kościelnych, a nie cywilnych, nieposyłania dzieci do szkoły TPD – bez religii jako przedmiotu nauczania, niespłacanie podatków gruntowych czy organizowanie procesji bez zgody władz, za co został ukarany grzywną 5 tys. zł, a w lipcu 1951 roku przeciwstawił się działaczom państwowego „Caritasu”, dążącym już wtedy do zawłaszczenia odremontowanego Domu Katolickiego¹⁵.

22 sierpnia 1953 roku ks. Kazimierz Michalski został zatrzymany przez UB i zmuszony do opuszczenia parafii pw. św. Jadwigi, a władze administracyjne bez jego zgody wymeldowały go z Zielonej Góry. Od tej pory aż do 1956 roku pozostawał proboszczem parafii na przymusowym wygnaniu. Miał wtedy 55 lat i coraz bardziej podupadał na zdrowiu, nadszarpniętym pobytem w KL Dachau i trudami życia na Ziemiach Odzyskanych. Zatrzymał się w Poznaniu, gdzie znalazł schronienie w parafii pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy i św. Marii Magdaleny, zwanej też poznańską farą. W latach 1945-1956 poznańska fara pełniła funkcję prokatedry, a tamtejszy proboszcz ks. infułat Józef Jany z poświęceniem i niezwykłą energią rozwijał życie religijne, a zwłaszcza kult Matki Bożej Nieustającej Pomocy, i zorganizował wieczysty konfesjonał. Ks. Kazimierz Michalski przez kolejne trzy lata pomagał mu w posłudze dusz-

¹⁵ Uzasadnienie do decyzji o usunięciu ks. Michalskiego ze stanowiska proboszcza, [1953], [w:] *Konflikt o Dom Katolicki w Zielonej Górze w dniu 30 maja 1960 r.*, s. 6-7; Ks. G. Chojnacki, T. Dzwonkowski, *Bóg nas zachował, byśmy wrócili pracować na niwie Bożej dla Polski*, s. 17; H. Szczegółka, *Tomasz Sobkowiak (1895-1949). Pierwszy powojenny burmistrz Zielonej Góry*, [w:] *Znani Zielonogórzanie*, Zielona Góra 1996, s. 183-186; Ks. D. Śmierchalski-Wachocz, *Obrońca Domu Katolickiego w Zielonej Górze. Ks. Kazimierz Michalski*, „Nasz Dziennik”, z dn. 8-9 maja 2010 r.; M. Krupecka, *Żeńskie wspólnoty zakonne na Środkowym Nadodrzu w latach 1945-1956*, s. 182; Ks. D. Śmierchalski-Wachocz, *Duchowieństwo gorzowskie w oczach władzy ludowej w latach 1945-1956*, [w:] *ibidem*, s. 247-249, 255, 256; *Senator Walerian Piotrowski*, dyskusja, [w:] *ibidem*, s. 269-270, 272-273.

pasterskiej. Jednocześnie nadal pełnił obowiązki sędziego prosynodalnego i obrońcy węzła małżeńskiego w diecezji gorzowskiej¹⁶. Przeżywał wydarzenia Poznańskiego Czerwca 1956 roku i początek „karnawału wolności” zapoczątkowanego w październiku 1956 dojściem Władysława Gomułki do władzy.

Działalność duszpasterska ks. dziekana Kazimierza Michalskiego w Zielonej Górze 1956-1960

Zmiany na szczytach władz PRL i manifestacje ludności oczekującej „odnowy” wymusiły uwolnienie prymasa Stefana Wyszyńskiego z internowania. Przybył on z Komańczy do Warszawy 28 października 1956 roku. Także pozostali biskupi, w okresie stalinowskim zmuszeni do opuszczenia diecezji, mogli powrócić do swych obowiązków. Rozpoczął się ważny okres w dziejach Kościoła katolickiego w Polsce związany z realizacją, zaproponowanego przez prymasa Stefana Wyszyńskiego i zaakceptowanego przez episkopat Polski, programu Wielkiej Nowenny Narodu przed Milenium Chrztu Polski, który stał się powszechnym nauczaniem katolicyzmu, zakorzenionego w historii Polski¹⁷.

W Zielonej Górze wierni utworzyli specjalny komitet, który domagał się powrotu ks. Kazimierza Michalskiego, a ordynariusz diecezji wniósł do Prezydium WRN w Zielonej Górze pismo z dnia 26 listopada 1956 roku o anulowanie decyzji z 11 marca 1953 roku i zgodę na jego powrót. 19 grudnia 1956 roku w siedzibie PWRN w Zielonej Górze odbyło się pierwsze spotkanie nowego ordynariusza ks. bp. Teodora Benscha w towarzystwie wikariusza generalnego

¹⁶ *Kolegiata Poznańska*, „Rocznik Archidiecezji Poznańskiej” Rok wielkiego Jubileuszu 2000, s. 126-129. Ks. Józef Jany, <http://www.fara.archpoznan.pl/fara/ks-infulat-jozef-jany> (dostęp: 20 V 2017 r.); Z mowy żałobnej Arcybiskupa Metropolity Poznańskiego A. Baraniaka podczas pogrzebu śp. ks. infułata Józefa Janego, Poznań 15 III 1975 r., „Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej” 1975, nr 6, s. 126-127.

¹⁷ Szerzej na ten temat, zob. m.in. J. Anczarski, *Nawiedzenie obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej w diecezji gorzowskiej 29 X 1961 – 10 II 1963*, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 1963, nr 5; 1996. *Milenium chrztu Polski prymasa Stefana Wyszyńskiego. Perspektywa teologiczno-społeczna*, red. E.K. Czackowska, Warszawa 2016; R. Łatka, B. Mackiewicz, ks. D. Zamiatała, *Kardynał Stefan Wyszyński 1901-1981*, Warszawa 2019.

ks. Władysława Sygnatowicza. Omówiono wówczas najbardziej istotne problemy: zasady obsady stanowisk kościelnych po odwołaniu dekretu z 9 lutego 1953 roku oraz sprawę powrotu ks. Kazimierza Michalskiego do Zielonej Góry¹⁸.

Odwilż w stosunkach między państwem a Kościołem nie trwała długo. W 1958 roku KC PZPR wrócił do konsekwentnej ateizacji społeczeństwa. Ks. Kazimierz Michalski pozostawał wierny swemu powołaniu i wartościom patriotycznym, nie zważając na niezadowolenie komunistów. Powrócił do Zielonej Góry i podjął posługę duszpasterską w swej dawnej parafii zgodnie z programem Wielkiej Nowenny Narodu przed Milenium Chrztu Polski. Cieszył się ogromnym poważaniem wśród mieszkańców. Skutecznie przeciwstawiał się inicjatywom nowo powstałego Towarzystwa Szkół Świeckich oraz Stowarzyszenia Ateistów i Wolnomyślicieli, których zasadniczym celem było usunięcie religii ze szkół i laicyzacja środowiska szkolnego. Publicznie krytykował podejmowane przez komunistów restrykcje wobec Kościoła¹⁹. Z tego powodu już w drugim roku po powrocie, w 1958 roku, komuniści postanowili usunąć go ponownie z Zielonej Góry. Bezpośrednim powodem tej decyzji władz był, podjęty przez ks. Michalskiego i poparty przez kurię gorzowską, zamysł budowy nowego kościoła w Zielonej Górze. Jak już wspomniano, komuniści dążyli do usunięcia religii z przestrzeni publicznej i z umysłów ludzi. Ich celem było stworzenie ateistycznego społeczeństwa. W tej sytuacji działania Kościoła katolickiego stwarzały przeszkodę w realizacji tego planu. Znając zapał i umiejętności organizacyjne proboszcza, zielonogórcy komuniści zdawali sobie sprawę, że ks. Kazimierz Michalski, nawet mimo przeszkód, jest w stanie zrealizować za-

¹⁸ List Wikariusza Generalnego w Gorzowie Wlkp. Do Prezydium WRN w Zielonej Górze w sprawie przywrócenia ks. Michalskiego do praw proboszcza, Gorzów Wlkp. 22 XII 1956 r., [w:] *Konflikt o Dom Katolicki w Zielonej Górze w dniu 30 maja 1960 r.*, s. 11; Ks. G. Chojnacki, T. Dzwonkowski, *Bóg nas zachował, byśmy wrócili pracować na niwie Bożej dla Polski*, s. 24; D. Śmierzchalski-Wachocz, *Ks. Infiltat* Władysław Sygnatowicz w dialogu z władzą ludową, „*Studia Paradyskie*” 2009, s. 244-246, por. też m.in. B. Noszczak, *Polityka państwa wobec Kościoła katolickiego w okresie internowania Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, Warszawa 2008, s. 377-389.

¹⁹ D. Śmierzchalski-Wachocz, *Obrońca Domu Katolickiego w Zielonej Górze. Ks. Kazimierz Michalski*, „*Nasz Dziennik*”, z dn. 8-9 maja 2010 r.

myśl budowy nowego kościoła. Użyli wszelkich środków, aby usunąć kapłana z miasta. Duchowny stał się przedmiotem zainteresowania SB – intensywnej inwigilacji i działań operacyjnych²⁰.

Pretekstem do wywołania konfliktu z zielonogórskim proboszczem i stworzenia warunków do usunięcia go z miasta stał się Dom Katolicki przy ul. Powstańców Wielkopolskich, usytuowany w centrum Zielonej Góry, z salą widowiskową na ok. 200 osób. Wiosną 1958 roku zakazano ks. Michalskiemu organizowania tam przedstawień o charakterze religijnym²¹. Jesienią 1959 roku podjęto próby wyegzekwowania od parafii czynszu za jego użytkowanie. W tym samym czasie do Kolegium Karno-Administracyjnego przy Prezydium Miejskiej Rady Narodowej skierowano wniosek o ukaranie ks. Michalskiego za brak urzędowej zgody na wystawienie w Domu Katolickim sztuki Jerzego Zawieyskiego „Rozdroże miłości”²².

W roku następnym zaplanowano egzekucję budynku i pozbycie się niewygodnego duchownego. Sposób realizacji tego zadania uzgadniano na wysokich szczeblach władz, a wytyczne w tej sprawie wskazywał Jan Lech, wicedyrektor Urzędu ds. Wyznań, co sugeruje precyzyjnie obmyślaną prowokację wobec Kościoła katolickiego.

15 kwietnia 1960 roku Stanisław Jabłoński, dyrektor Wydziału ds. Wyznań, oficjalnie wystąpił do kurii gorzowskiej o usunięcie ks. Michalskiego z Zielonej Góry. Żądanie ponowiono w maju, a kuria odwołała się wtedy do Urzędu ds. Wyznań w Warszawie. Jednocześnie na posiedzeniu Komisji Lokalowej Miejskiej Rady Narodowej (MRN) w Zielonej Górze zapadła ostateczna decyzja o odebraniu parafii Domu Katolickiego i jego przejęciu na rzecz państwa. W odpowiedzi wierni z parafii pw. św. Jadwigi wystosowali petycję do

²⁰ AIPN Po, 060/44 t. 57, 1. Analiza sytuacji na terenie woj. zielonogórskiego za rok 1959, 2. Informacja dot. wydarzeń zielonogórskich o Dom Katolicki w 1960 r., 3. Informacja o stanie dyscypliny funkcjonariuszy MO woj. zielonogórskiego za 1968 r., 4. Informacja z MSW, 1959-1960.

²¹ Meldunek Wojewódzkiego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Zielonej Górze w sprawie wystawienia widowiska pt. „Męka Pańska”, 13 VI 1958 r., [w:] *Konflikt o Dom Katolicki w Zielonej Górze w dniu 30 maja 1960 r.*, s. 17-18.

²² Notatka służbowa dotycząca wystawienia sztuki pt. „Rozdroże miłości”, [w:] *ibidem*, s. 18-20.

Rady Państwa, prosząc o interwencję i zaniechanie szykan. Prośba pozostała bez odpowiedzi.

Na dwa dni przed eksmisją był już przygotowany przez KW MO plan zabezpieczenia przeprowadzenia eksmisji Domu Parafialnego w Zielonej Górze w dniu 30 maja 1960 roku w godz. od 8:00 do 12:00 oraz niedopuszczenia do powstania większych zgrupowań ludności, względnie jakichkolwiek manifestacji o charakterze religijnym. Przewidziano zamknięcie dla ruchu wskazanych ulic, wystawienie posterunków i patroli, zaktywizowanie pracowników operacyjnych SB, zaangażowanie sił ZOMO i Straży Pożarnej, użycie środków chemicznych, przygotowanie więźniarek i innych środków lokomocji do przewożenia aresztowanych²³.

W dniu eksmisji społeczność Zielonej Góry stanęła w obronie Domu Katolickiego. 30 maja 1960 roku o godz. 10:00 urzędnicy egzekucyjni nie zostali wpuszczeni do budynku. Zatrzymała ich grupa kobiet tarasujących główne wejście. Wokół budynków zgromadziło się w tym momencie ok. 20 osób. Funkcjonariusze MO próbowali usunąć kobiety z budynku. Zadanie to wykonano tylko częściowo bez użycia pałek, ponieważ w budynku pozostało kilkanaście kobiet, przeważnie kalek, kobiet w ciąży albo z małymi dziećmi. Komendant MO bezskutecznie wzywał je do zaniechania oporu i rozejścia się.

W tym czasie wokół Domu Katolickiego zgromadziło się już ok. 800 osób, coraz bardziej eskalujących swój sprzeciw wobec eksmisji. Niektórych próbowano zatrzymać, ale tłum nie dopuścił do ich aresztowania.

Około godz. 11:30 funkcjonariusze MO użyli środków chemicznych w celu rozproszenia tłumy. Część ludzi przesunęła się w stronę kościoła, a część skierowała w stronę pobliskiego budynku Komendy Miasta MO, wznosząc wrogie okrzyki pod adresem milicji: „bić gestapowców, hitlerowców, bandytów” itp. Do godz. 16:30 trwały potyczki tłumy z funkcjonariuszami MO. Ludzie rzucali

²³ List wicedyrektora USW Jana Lecha do kierownika Wydziału ds. Wyznań w sprawie „Katolickiego Domu Społecznego”, 4 III 1960 r., [w:] ibidem, s. 50-51; Plan zabezpieczenia przeprowadzenia eksmisji „Domu Parafialnego” w Zielonej Górze, Zielona Góra, 28 V 1960 r., [w:] ibidem, s. 84-87; zob. też m.in. *Urząd do spraw Wyznań – struktury, działalność, ludzie*, t. 1: *Struktury wojewódzkie i wybrane aspekty działalności*, red. nauk. Rafał Łatka, Warszawa 2020.

kamieniami i wznosili okrzyki. Do godzin popołudniowych zgromadziło się w sumie ponad 5 tys. ludzi wyrażających obywatelski sprzeciw i broniących Dom Katolickiego.

Władze wezwały oddziały ZOMO z Zielonej Góry i Poznania. Doszło do ulicznej walki mieszkańców z jednostkami MO i ZOMO. Obrzucono kamieniami budynki, samochody milicyjne i piesze patrole. Podpalono dwa wozy milicyjne oraz zniszczono samochód pogotowia ratunkowego. Opanowano samochód „więźniarkę”, którą jeżdżono po mieście, nawołując ludność do gromadzenia się na pl. Powstańców Wielkopolskich „dla obrony Boga i wiary katolickiej”. Wśród tłumu wznoszono okrzyki: „wy komuniści, wy gestapowcy, gorzej postępujecie jak za Stalina, dajcie nam Boga i religię” itp.

Oddziały MO i ZOMO z Zielonej Góry i Poznania użyły armatek wodnych, gazów łzawiących i pałek. Protestujących udało się spacyfikować ok. godz. 21:00. W efekcie zatrzymano ponad 500 osób, aresztowano 157. W akcji pacyfikacyjnej pomagała funkcjonariuszom 150-osobowa grupa Milicji Robotniczej²⁴.

Szybko podjęto działania prokuratorskie i w ciągu tygodnia przygotowano pierwsze akty oskarżenia. Sądy skazały oskarżonych na kary od 6 miesięcy do 5 lat pozbawienia wolności. Kolegia orzekające ukarały kolejnych uczestników zająć. Starano się także wykazać, że to działalność ks. Kazimierza Michalskiego doprowadziła do zamieszek.

Skala represji była nieproporcjonalna do wagi wydarzenia. Po buncie Poznańskiego Czerwca 1956, konflikt o Dom Katolicki w Zielonej Górze był, obok podobnych zająć w Nowej Hucie 27 kwietnia 1960 roku, najpoważniejszym starciem władzy ze społeczeństwem²⁵.

²⁴ Informacja do Komitetu Centralnego PZPR Oddział Organizacyjny Sektor Informacji Partyjnej w Warszawie o przebiegu „zająć w Zielonej Górze”, Zielona Góra, 30 V 1960 r., [w:] ibidem, s. 93-94; Notatka z „przebiegu zająć w dniu 30 V 1960 r.”, Zielona Góra, 3 VI 1960 r., [w:] ibidem, s. 171-179; Zestawienie osób podejrzanych (aresztowanych) w związku z „zajściami”, Zielona Góra, 6 [?] VI 1960 r., [w:] ibidem, s. 238.

²⁵ AIPN Po, 030/164/3, Raport, 22 VI 1960 r., k. 30; Wykaz osób skazanych przez Kolegium Karno-Administracyjne w Zielonej Górze, 10[?] VII 1960 r., [w:] *Konflikt o Dom Katolicki w Zielonej Górze w dniu 30 maja 1960 r.*, s. 367-368; D. Śmierchalski-Wachocz, *Ks. Infułat Władysław Sygnatowicz w dialogu*, s. 250; *Konflikt*

Informacja o protestach w Zielonej Górze szybko przedostała się na Zachód. Dzienniki prasy zachodniej zamieszczały informacje na pierwszych stronach. W mediach ogólnopolskich cenzura spowodował/a, że zabrakło wzmianek o protestach w Zielonej Górze. Nieliczne notatki na ten temat ukazały się tylko w prasie lokalnej, informując o wystąpieniach „awanturników i chuliganów”²⁶.

Działalność duszpasterska ks. dziekana Kazimierza Michalskiego w Poznaniu w latach 1960-1974

Po pacyfikacji protestujących władze zażądały od ks. bp. Wilhelma Pluty usunięcia z funkcji proboszcza ks. Michalskiego, którego uznali za odpowiedzialnego za zamieszki. Na skutek presji wywieranej przez komunistów duchowny 17 grudnia 1960 roku złożył rezygnację i przeszedł na emeryturę.

Bp Pluta powołał ks. Michalskiego do grona konsultorów diecezjalnych²⁷. Dojeżdżając z Poznania, nadal pełnił także funkcję obrońcy węzła małżeńskiego i sędziego prosynodalnego. Mieszkał w różnych miejscach. Z dokumentów SB wynika, że zamieszkał na plebanii parafii Najświętszego Zbawiciela w Poznaniu. Komuniści prowadzili wobec niego stałą inwigilację.

Przygotowane przez nich materiały śledcze o numerze 6170/ śl i 1740/S zniszczono 19 lutego 1988 roku. Pozostały jedynie zapisy w materiałach ewidencyjnych wytworzonych przez SB²⁸.

Zmarł w Poznaniu 11 lutego 1975 roku, gdzie został pochowany. W roku 1985 w kościele św. Jadwigi w Zielonej Górze parafianie umieścili tablicę

o Dom Katolicki w Zielonej Górze w dniu 30 maja 1960 r., s. XVII-XX. 27 IV 1960 r. grupa kobiet z dziećmi stanęła w obronie wykopywanego krzyża, który stał w Nowej Hucie k. Krakowa, na rogu ówczesnych ulic Marksa i Majakowskiego, i znaczył miejsce, w którym miał powstać pierwszy kościół, szerzej na ten temat, zob. m.in. J. Ridan, *Krzyż nowohucki. Dzieje walk o wiarę i wolność*, Krzeszowice 2006.

²⁶ Nasłuch Polskiego Radia z 16 VI 1960 r. – Wolna Europa, Zielona Góra 16 VI 1960 r., [w:] ibidem, s. 317-318.

²⁷ Bp Wilhelm Pluta bronił ks. Kazimierza Michalskiego, ale został zaszantażowany przez władze komunistyczne ewentualnym poborem kleryków do wojska, o ile nie odwoła duchownego, szerzej zob. Ks. D. Śmierchalski-Wachocz, *Duchowieństwo rzymskokatolickie na Pomorzu Zachodnim, Środkowym i Ziemi Lubuskiej w świetle dokumentów państwowych z lat 1945-1989*, t. 1, Zielona Góra 2014, s. 249.

²⁸ Zob. aneks: AIPNPo, Karta E-14 Michalski Kazimierz-Antoni, s. 1-2.

upamiętniającą ks. Kazimierza Michalskiego. 7 czerwca 1992 roku kościół parafialny parafii pw. św. Jadwigi został podniesiony do godności konkatedry. Tam właśnie 13 marca 2010 roku odbył się ponowny pogrzeb pierwszego polskiego proboszcza w Zielonej Górze²⁹.

Zakończenie

Niezlomny kapłan ks. infułat Kazimierz Michalski był pierwszym polskim księdzem w parafii pw. św. Jadwigi, obejmującej swym zasięgiem całe ówczesne miasto. W 1946 roku został wybrany dziekanem w tej części administratury gorzowskiej. Należał więc do zielonogórskich pionierów integrujących przybyłych tam polskich osadników, dla których język i wiara pozostawały wspólne i stanowiły o ich tożsamości. Był animatorem życia kulturalnego, nie zapominał też o posłudze miłosierdzia, tak ważnej w czasach powszechnej powojennej biedy. Zjednał swych wiernych nie tylko udzielaniem sakramentów, ale bezkompromisową, negatywną postawą wobec narzuconego systemu. Należał do tych niezlomnych kapłanów, dzięki którym komunistom w PRL nie udało się uczynić Polaków ateistami. Wciąż pozostaje we wdzięcznej pamięci mieszkańców Zielonej Góry.

²⁹ Ks. G. Chojnacki, T. Dzwonkowski, *Bóg nas zachował, byśmy wrócili pracować na niwie Bożej dla Polski*, s. 56.

16. Pobyty i wyjazdy czasowe do krajów kapitalistycznych
(nazwa kraju i okres)

17. Korespondencja (w tym również kryminalna)

18. ^{18.1} ^{18.2} ^{18.3} ^{18.4} ^{18.5} ^{18.6} ^{18.7} ^{18.8} ^{18.9} ^{18.10} ^{18.11} ^{18.12} ^{18.13} ^{18.14} ^{18.15} ^{18.16} ^{18.17} ^{18.18} ^{18.19} ^{18.20} ^{18.21} ^{18.22} ^{18.23} ^{18.24} ^{18.25} ^{18.26} ^{18.27} ^{18.28} ^{18.29} ^{18.30} ^{18.31} ^{18.32} ^{18.33} ^{18.34} ^{18.35} ^{18.36} ^{18.37} ^{18.38} ^{18.39} ^{18.40} ^{18.41} ^{18.42} ^{18.43} ^{18.44} ^{18.45} ^{18.46} ^{18.47} ^{18.48} ^{18.49} ^{18.50} ^{18.51} ^{18.52} ^{18.53} ^{18.54} ^{18.55} ^{18.56} ^{18.57} ^{18.58} ^{18.59} ^{18.60} ^{18.61} ^{18.62} ^{18.63} ^{18.64} ^{18.65} ^{18.66} ^{18.67} ^{18.68} ^{18.69} ^{18.70} ^{18.71} ^{18.72} ^{18.73} ^{18.74} ^{18.75} ^{18.76} ^{18.77} ^{18.78} ^{18.79} ^{18.80} ^{18.81} ^{18.82} ^{18.83} ^{18.84} ^{18.85} ^{18.86} ^{18.87} ^{18.88} ^{18.89} ^{18.90} ^{18.91} ^{18.92} ^{18.93} ^{18.94} ^{18.95} ^{18.96} ^{18.97} ^{18.98} ^{18.99} ^{18.100} ^{18.101} ^{18.102} ^{18.103} ^{18.104} ^{18.105} ^{18.106} ^{18.107} ^{18.108} ^{18.109} ^{18.110} ^{18.111} ^{18.112} ^{18.113} ^{18.114} ^{18.115} ^{18.116} ^{18.117} ^{18.118} ^{18.119} ^{18.120} ^{18.121} ^{18.122} ^{18.123} ^{18.124} ^{18.125} ^{18.126} ^{18.127} ^{18.128} ^{18.129} ^{18.130} ^{18.131} ^{18.132} ^{18.133} ^{18.134} ^{18.135} ^{18.136} ^{18.137} ^{18.138} ^{18.139} ^{18.140} ^{18.141} ^{18.142} ^{18.143} ^{18.144} ^{18.145} ^{18.146} ^{18.147} ^{18.148} ^{18.149} ^{18.150} ^{18.151} ^{18.152} ^{18.153} ^{18.154} ^{18.155} ^{18.156} ^{18.157} ^{18.158} ^{18.159} ^{18.160} ^{18.161} ^{18.162} ^{18.163} ^{18.164} ^{18.165} ^{18.166} ^{18.167} ^{18.168} ^{18.169} ^{18.170} ^{18.171} ^{18.172} ^{18.173} ^{18.174} ^{18.175} ^{18.176} ^{18.177} ^{18.178} ^{18.179} ^{18.180} ^{18.181} ^{18.182} ^{18.183} ^{18.184} ^{18.185} ^{18.186} ^{18.187} ^{18.188} ^{18.189} ^{18.190} ^{18.191} ^{18.192} ^{18.193} ^{18.194} ^{18.195} ^{18.196} ^{18.197} ^{18.198} ^{18.199} ^{18.200} ^{18.201} ^{18.202} ^{18.203} ^{18.204} ^{18.205} ^{18.206} ^{18.207} ^{18.208} ^{18.209} ^{18.210} ^{18.211} ^{18.212} ^{18.213} ^{18.214} ^{18.215} ^{18.216} ^{18.217} ^{18.218} ^{18.219} ^{18.220} ^{18.221} ^{18.222} ^{18.223} ^{18.224} ^{18.225} ^{18.226} ^{18.227} ^{18.228} ^{18.229} ^{18.230} ^{18.231} ^{18.232} ^{18.233} ^{18.234} ^{18.235} ^{18.236} ^{18.237} ^{18.238} ^{18.239} ^{18.240} ^{18.241} ^{18.242} ^{18.243} ^{18.244} ^{18.245} ^{18.246} ^{18.247} ^{18.248} ^{18.249} ^{18.250} ^{18.251} ^{18.252} ^{18.253} ^{18.254} ^{18.255} ^{18.256} ^{18.257} ^{18.258} ^{18.259} ^{18.260} ^{18.261} ^{18.262} ^{18.263} ^{18.264} ^{18.265} ^{18.266} ^{18.267} ^{18.268} ^{18.269} ^{18.270} ^{18.271} ^{18.272} ^{18.273} ^{18.274} ^{18.275} ^{18.276} ^{18.277} ^{18.278} ^{18.279} ^{18.280} ^{18.281} ^{18.282} ^{18.283} ^{18.284} ^{18.285} ^{18.286} ^{18.287} ^{18.288} ^{18.289} ^{18.290} ^{18.291} ^{18.292} ^{18.293} ^{18.294} ^{18.295} ^{18.296} ^{18.297} ^{18.298} ^{18.299} ^{18.300} ^{18.301} ^{18.302} ^{18.303} ^{18.304} ^{18.305} ^{18.306} ^{18.307} ^{18.308} ^{18.309} ^{18.310} ^{18.311} ^{18.312} ^{18.313} ^{18.314} ^{18.315} ^{18.316} ^{18.317} ^{18.318} ^{18.319} ^{18.320} ^{18.321} ^{18.322} ^{18.323} ^{18.324} ^{18.325} ^{18.326} ^{18.327} ^{18.328} ^{18.329} ^{18.330} ^{18.331} ^{18.332} ^{18.333} ^{18.334} ^{18.335} ^{18.336} ^{18.337} ^{18.338} ^{18.339} ^{18.340} ^{18.341} ^{18.342} ^{18.343} ^{18.344} ^{18.345} ^{18.3}

Elżbieta Wojcieszuk

**Canon Rev. Kazimierz Michalski (1898-1975)
– an indomitable priest**

Abstract

Canon Rev. Kazimierz Michalski came to Zielona Góra from the Archdiocese of Poznań on 22 October 1945. Even before the war, he was known for organizational skills and the ease of establishing contacts with young people. During World War II he was a prisoner of, among others, Dachau, a Nazi concentration camp. After returning to Poland, he was full of enthusiasm for pastoral work and devoted himself entirely to it. Not only did he administer the sacraments to the faithful, who came to Zielona Góra from all over the world with the baggage of tragic war experiences, but he also supported, helped, advised and integrated them, as well as taught them Christian culture. In December 1945, he received the consent of the State Board to take over the post-evangelical churches and the social house called the Catholic Social House. He established a parish library, a kitchen for the poor, and a kindergarten there. There were also rooms for religion lessons and an oratory for young people. The large auditorium was used for ceremonies, meetings, and amateur theatre plays.

The communists who assumed power in Poland sought to create an atheistic society, in which the activities of the above-mentioned clergyman disturbed them. They forced him to leave his parishioners twice: in 1953 and 1960. The latter forced removal from Zielona Góra took place as a result of restrictions imposed on the Catholics from Zielona Góra who raised objections to plans to take over the Catholic House by the authorities. These events took place on

30 May 1960. The riots lasted from 10:00 am to 9 pm. The authorities brutally suppressed the protests with the help of the Citizens' Militia, the Motorized Reserves of the Citizens' Militia and a group of the Workers' Militia. The scale of the repression was disproportionate to the importance of the event. After the Poznań revolt in June 1956, the conflict over the Catholic House in Zielona Góra was, apart from similar incidents in Nowa Huta on 27 April 1960, the most serious clash between the authorities and society. As a result, over 500 people were detained and 157 were arrested. Courts sentenced the accused to imprisonment ranging from 6 months to 5 years. In addition, magistrates' courts punished other participants of the incidents. Efforts were also made to show that Rev. Kazimierz Michalski had been behind the riots and that is why the priest had to leave Zielona Góra. He resigned and retired, and Bp. Wilhelm Pluta appointed him as member of the group of the diocesan consultors. He commuted to this job from Poznań, where he lived in the parish of the Holy Savior in Poznań. The communists kept him under constant surveillance. The investigative materials prepared by them, numbered 6170 / śl and 1740 / S, were destroyed on 19 February 1988. The only records that remained are those in the documents produced by the Ministry of Public Security.

He died in Poznań on 11 February 1975, where he was buried. In 1985, in St Jadwiga's church in Zielona Góra, the parishioners placed a plaque commemorating Rev. Kazimierz Michalski. On 7 June 1992, the parish church dedicated to St Jadwiga was elevated to the status of a co-cathedral. In this place, the first Polish parish priest in Zielona Góra had his second funeral on 13 March 2010. The inhabitants of Zielona Góra remember Rev. Michalski as a clergyman who uncompromisingly conducted his priestly mission and built the Polish national community.

Keywords: priest, integration, the Catholic Social House, atheizing, protests, communists.

WSPOMNIENIA

Czesława Czechowska

Wygnanie, Sybir i Ziemie Odzyskane

Mieszkałam z ojcem i rodzeństwem we wsi Żyrawa koło Żurawna. Dnia 10 lutego 1940 roku przyszli bolszewicy i dali nam godzinę na spakowanie się. Wszystko zostawiliśmy. Powiedzieli: *za miesiąc wróćcie, teraz weźcie sanie i jedźcie na dworzec kolejowy*. Była sroga zima, a mróz stawał się nie do zniesienia. Czekaliśmy na stacji bardzo długo, gdyż bolszewicy zbierali ludzi do transportu. Biegałam, żeby nie zamarznąć. Mój ojciec był sołtysem. Musiał zostać w domu, ponieważ rozchorował się. Po naszym wyjeździe, bolszewicy wdarli się i okradli nasz dom. Tatę oszczędzili.

W końcu podstawili wagon towarowy i kazali wsiadać. Ruszyliśmy w nocy. Wraz ze mną byli dwaj bracia, siostra i szwagier. W wagonie jechało około 40 osób; mężczyźni, kobiety i dzieci, które płakały ze strachu. Na środku wagonu stał żeliwny piecyk na węgiel, a w kącie wisiała lampa naftowa, z której korzystaliśmy w razie potrzeby. Bolszewicy podrzucili nam trochę chleba i węgla „na podróż”.

Pociąg zatrzymał się w miejscowości Murasze. Podjechały ciężarówki, którymi zawieźli nas do kołchozu. Nocowaliśmy u rodzin. Gospodarze dali nam mleko w miednicy i drewniane łyżki. Rano wsiedliśmy do wagonów i wyruszyliśmy w dalszą drogę.

Jechaliśmy chyba miesiąc, po czym w opuszczonej cerkwi czekaliśmy całą noc na sanie. Z powodu zimna i niedożywienia rozchorowały się dzieci, a niektóre z nich zmarły. Rano przewieźli nas do starego baraku, w którym zamieszkało 16 osób – po kilka osób w ciasnych pokojach.

Zdolni do pracy otrzymali czapki i watowane kufajki. Ręcznie ścinali drzewa, oczyszczali je i przy pomocy koni ciągnęli drewno na brzeg rzeki. Wiosną zrzucali kłody do wody. Praca była ciężka i niebezpieczna. Zimą temperatura dochodziła do $-40\text{ }^{\circ}\text{C}$ i wielu z nich miało odmrożenia. Ci, którzy pracowali w lesie, dopiero po tygodniu wracali do baraku. W międzyczasie musieli mieszkać w norach wydrążonych w śniegu.

Nie otrzymywaliśmy żywności i sami musieliśmy starać się o pokarm. Kobiety i dzieci robiły np. poduszki, które można było wymienić na wiadro ziemniaków w kołchozie. Czasem gotowali nam zupę w kotle. W baraku było pełno pluskiew, wesz i pcheł. Latem dokuczały komary, przed którymi opędzaliśmy się brzoźowymi gałązkami. Ubrania parzyliśmy w baniach, aby pozbyć się robactwa.

W 1941 roku chodziłam wraz z innymi dziećmi do obowiązkowej szkoły rosyjskiej. Nie mieliśmy spowiedzi i Mszy św. Tęskniliśmy za komunią św. Modliliśmy się prywatnie i wspólnie; w maju śpiewaliśmy litanię do Matki Bożej, a w październiku wspólnie odmawialiśmy różaniec.

Sytuacja zmieniła się, gdy w czerwcu 1941 roku Niemcy zaatakowali Rosję. Otrzymywaliśmy paczki od Polonii. Mogliśmy wyjechać, ale uznaliśmy, że lepiej będzie pozostać w kołchozie. Mężczyźni mieli okazję wstąpić do armii generała Andersa. Trafiłam do nowego baraku i chodziłam po mleko do kołchozu.

W 1943 roku Rosjanie wcielili wszystkich mężczyzn do wojska i wysłali na front. Wielu z nich zginęło i zmarło po drodze. Zamieszkaliśmy u miejscowej ludności. Pozostały tylko kobiety, starcy i dzieci. Do 1944 roku mieszkałam i pracowałam u jakiejś kobiety jako pomoc domowa. Wraz z moimi krewnymi musiałam wyprowadzić się od niej, gdyż nas znienawidziła, kiedy jej brat poszedł na front.

W 1944 roku bolszewicy wywieźli nas na południe w okolice Kubania, gdzie było ciepło. Wówczas przeżyłam coś strasznego. W czasie postoju pociągu poszłam z koleżanką po wodę. Gdy wracałyśmy z dzbankiem pełnym wrzątku, nie było naszego pociągu. Odjechał. Poszłyśmy na inny przystanek szukać pomocy. Urzędnik zapytał: *A od kuda wy?* Odpowiedziałyśmy: *My*

z *Polski*. Urzędnik kazał nam wrócić i czekać na następny pociąg. Zabrałyśmy się z transportem węglowym, jednak rano wysiadłyśmy w poszukiwaniu wody. Natknęłyśmy się na wojsko radzieckie. Opowiedziałyśmy oficerowi wszystko, co nam się przytrafiło. Zaprosił nas do swego wagonu, abyśmy mogły ogrzać się przy piecu, po czym wytłumaczył, co mamy dalej robić. Po obiedzie, który zjadłyśmy w stołówce, oficer nakazał milicjantowi, aby nas zawiózł do polskiej ambasady w Moskwie.

W ambasadzie dostałyśmy żołnierskie buty, kurtki i jedzenie. Kupiono nam bilety. Na dworcu w Moskwie wsiadłyśmy do pociągu w kierunku Krasnodaru, gdzie przebywali nasi krewni. W miejscowości Kawkaskoje miałyśmy prze-siadkę. Modliłyśmy się, aby zdążyć na pociąg do Krasnodaru. Gdy szczęśliwie dojechałyśmy do celu, transportu z krewnymi już tam nie było. Wróciłyśmy *na gapę* do Kawkaskoje. W czasie podróży spotkałam kuzynkę. Wysiadłyśmy na stacji, po czym trzy godziny pieszo szłyśmy do miejscowego kołchozu, gdzie dostałyśmy mieszkanie i pracę. Jadłyśmy słonecznik i pszenicę, której było pod dostatkiem. Posadziłyśmy też kapustę, dynie, melony i arbuzy. Dostawa-łyśmy mleko od gospodarza. Miałam kontakt ze starszym bratem, który uciekł z Rosji do polskiego wojska. Brat napisał, że spotkał się z młodszym bratem w Berlinie. Obaj przeżyli wojnę.

W 1946 roku nadarzyła się okazja i postanowiliśmy wrócić do Polski. Dyrektor kołchozu przyjechał za nami na stację. Przywiózł nawet obiad, pro-sząc byśmy zostali. Wracałam z nadzieją, że powrócę w rodzinne strony. Bóg chciał inaczej. Przyjechałam na Ziemię Odzyskane, które odtąd stały się moim nowym domem.

Czesława Czechowska

Exile, Siberia and the Regained Territories

Abstract

The memoir of Czesława Czechowska concerns her fate during World War II. By order of the Soviets, on 10 February 1940, she had to leave her family home in the Eastern Borderlands of the Republic of Poland and was exiled to Siberia. In 1946, she returned to the Regained Territories and settled in Zielona Góra. She died on 8 July 2020 and was buried at the local municipal cemetery.

Keywords: World War II, Siberia, the Regained Territories, Zielona Góra.

SPRAWOZDANIE

Sprawozdanie z działalności Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze za rok 2019

Siedziba

Archiwum Diecezjalne mieści się w zachodniej części Domu Księża Emerytów na Osiedlu Kaszubskim nr 8 w Zielonej Górze. Część administracyjno-naukowa składa się z sekretariatu, pracowni, biura dyrektora i sali konferencyjnej. W roku sprawozdawczym oddano do użytku magazyn przeznaczony na akta z Sądu Kościelnego w Gorzowie Wlkp. W sumie Archiwum Diecezjalne posiada 9 magazynów, w których złożono cały zasób archiwalny.

Personel

Funkcję dyrektora Archiwum pełni ks. dr hab. Robert R. Kufel (od 2003). Na stanowisku archiwisty pracuje p. Weronika Zegzuła (od 1.09.2016). W ramach stałego wolontariatu czynnie angażuje się p. Mirosława Frątczak (od 2010).

Powiększenie zasobu

W roku sprawozdawczym zasób powiększył się o 151 j.a. (5,28 mb) oraz o 72 duplikaty (1,60 mb). W sumie cały zasób Archiwum posiada 299 zespołów i liczy 12,865 j.a. – 177,13 mb.

Napływ jednostek aktowych zasadniczo pochodził z archiwów parafialnych, które są zobowiązane do przekazania w depozyt akt wytworzonych do 1945 roku. W zasobie znalazły się także akta powojenne. Napływ jednostek w roku sprawozdawczym przedstawia następująca tabela:

L.p.	Tytuł	Daty skrajne	Jednostki aktowe	Metry bieżące	Depozyt
1	Akta parafii katolickiej Dobiegniew	1935-1936	1	0,03	AP Dobiegniew
2	Akta parafii katolickiej Klenica	1766-1880	6	0,17	zakup
4	Akta parafii katolickiej Lipica Dolna	1826-1948	3	0,07	AP Otyń
5	Akta parafii katolickiej Milsko	1711-1766	2	0,07	zakup
6	Akta parafii katolickiej Mirsk	1835-1873	2	0,09	zakup
7	Akta katolickiej parafii Narajów	1809-1945	15	0,20	AP Otyń
8	Akta katolickiej parafii Otyń	1655-1946	62	1,98	AP Otyń
9	Akta parafii katolickiej Świdnica	1860-1945	1	0,04	zakup
10	Akta parafii katolickiej Tuplice	2000-2016	38	2,18	AP Tuplice
11	Akta parafii katolickiej Zamysłów	1808-1946	9	0,20	AP Szlichtyngowa
12	Akta dekanatu Rzepin	1945-1999	11	0,22	AP Słubice D.św.
13	Akta gminy Wilków k/Głogowa	1928-1946	1	0,03	AP Szlichtyngowa
		Razem	151	5,28	

Powiększenie zbiorów, darowizn, depozytów i spuścizn

- bulle, sygnatura ZB (5 sztuk);
- tłoki pieczętne, sygnatura ZTP (449 tłoków);
- zdjęcia, sygnatura ZZ (117 albumów z 8504 zdjęciami. W sumie cała kolekcja liczy 12222 zdjęcia);
- plakaty, sygnatura ZPL (752 plakaty);
- pocztówki, sygnatura ZPO (551 kart);
- kasety VHS, sygnatura ZVHS (10 kaset);
- płyty DVD, sygnatura ZDVD (56 płyt);
- płyty CD, sygnatura ZCD (79 płyt);
- dyskietki, sygnatura ZD (8 dyskietek);
- kasety magnetofonowe ZKM (5 kaset);
- slajdy, sygnatura ZS (47 sztuk);
- taśmy filmowe, sygnatura ZTF (1 sztuka);
- kalendarze, sygnatura ZKA (118 kalendarzy);
- autografy, sygnatura ZAU (48 autografów);
- medale i monety, sygnatura ZME (34 sztuki);
- pozostałe druki ulotne, sygnatura ZDU (425 druków);
- wypisy z ksiąg metrykalnych, sygnatura ZWM (101 wypisów);
- znaleziska, sygnatura ZZN (9 sztuk);
- kartografia, sygnatura ZK (8 map);
- znaczki i plakietki, sygnatura ZZP (128 sztuk);
- darowizny nieprzydzielone do innych zespołów, zespół 70, sygnatura ZDZ (4 darowizny);
- Depozyty nieprzydzielone do innych zespołów, zespół 299, sygnatura DEPO (1 depozyt);
- 23 spuścizny po duchownych, sygnatura S.

Udostępnianie i usługa

Personel Archiwum pracował od poniedziałku do piątku w godzinach od 9.00 do 14.00. Interesantów przyjmowano od 10.30 do 13.00.

Udostępnianie zbiorów w roku sprawozdawczym przedstawiało się następująco:

- Archiwum odwiedziło 138 osób: z zasobu archiwalnego w pracowni skorzystało 36 osób, w tym 26 kwerendzystów było po raz pierwszy (według formularzy zgłoszeń);
- w pracowni wydano 214 j.a.;
- za zgodą dyrektora wypożyczono na zewnątrz 4 j.a.
- drogą korespondencji (w tym e-mail) zwróciło się 206 osób (28 z instytucji krajowych, 94 osoby prywatne, 40 z instytucji zagranicznych i 44 osoby prywatne z zagranicy), którym udzielono fachowych informacji i porad;
- w dziale duplikatów i ksiąg metrykalnych było 49 wpisów i wypisów;
- 26 proboszczów przekazało 72 duplikaty ksiąg metrykalnych;
- 27 proboszczów wypożyczyło 66 duplikatów ksiąg metrykalnych w celu uzupełnienia danych;
- 1 osoba odbyła wolontariat.

Komputeryzacja

W roku sprawozdawczym odnotowano 33338 wizyt na stronie internetowej. Od początku istnienia strony internetowej odwiedziło ją 114682 osoby.

Księgozbiór

W roku sprawozdawczym zreorganizowano księgozbiór. Stan księgozbioru podręcznego wynosi 1579 woluminów.

Wzbogacają go następujące prenumeraty:

- półrocznik *Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne*, wydawany przez Ośrodek ABMK przy Katolickim Uniwersytecie Lubelskim;
- rocznik *Archeion*, wydawany przez Naczelną Dyрекcję Archiwów Państwowych w Warszawie;

- kwartalnik *Archiwista Polski*, wydawany przez Stowarzyszenie Archiwistów Polskich w Toruniu.

Publikacje

Dział regionalny księgozbioru podręcznego wzbogacił się m.in. o następujące książki:

Halina Majeryk, Emilia Klusek, *Ocalić od zapomnienia wieś Złotnik...*, Złotnik 2017;

Ks. Robert R. Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945-1956*, Zielona Góra 2019, t. 4 (T-Ż);

Ks. Robert R. Kufel, *Cmentarze wyznaniowe w granicach województwa lubuskiego w granicach do 1945 roku*, tom 9: Powiat wschowski. Miasto i gmina Wschowa, Zielona Góra 2019;

Ks. Robert R. Kufel, *Cmentarze wyznaniowe w granicach województwa lubuskiego w granicach do 1945 roku*, tom 10: Powiat wschowski. Gmina Sława i Szlichtyngowa, Zielona Góra 2019;

Adhibenda. Rocznik Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze. Zielona Góra 2019, t. 6;

Archiva Ecclesiastica. Rocznik Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych. Zielona Góra 2019, t. 12.

Archiwum Kresowe

Powstało dekretem bpa diecezjalnego Tadeusza Lityńskiego 6.04.2018 roku (Znak: C10-1/18). Celem Archiwum Kresowego jest gromadzenie i udostępnianie w postaci cyfrowej materiałów dotyczących kresowian mieszkających aktualnie na terenie diecezji zielonogórsko-gorzowskiej oraz materiałów na temat przedwojennego, niemieckiego dziedzictwa związanego z obecnym terytorium diecezji. Od początku funkcjonowania strony internetowej Archiwum Kresowe polubiło 819 osób. W roku sprawozdawczym wpłynęło 9 pism w sprawie Archiwum Kresowego.

Działalność kancelarii dyrektora

W roku sprawozdawczym do Archiwum wpłynęło:

- 10 zaproszeń na konferencje i sympozja naukowe oraz 17 zaproszeń na konferencje i sympozja organizowane przez Archiwum;
- 6 zaproszeń na różnego rodzaju wystawy;
- 79 pism, które dotyczyły wydarzeń o charakterze kościelnym;
- 23 pisma dotyczące wydarzeń pozakościelnych;
- 25 pism w sprawie przygotowania własnych wydawnictw;
- 14 pism dotyczących współpracy z innymi wydawnictwami;
- 13 pism w sprawach duplikatów ksiąg metrykalnych;
- 1 pismo dotyczące uzyskania zgody na publikację materiałów archiwalnych;
- 7 pism dotyczących udziału w komisjach i naradach kościelnych;
- 18 reklam firm, które oferowały różnego rodzaju usługi w zakresie kancelaryjno-archiwalnym;
- 11 osób wpisało się do Honorowej Księgi Gości Archiwum
- 94 pisma z zagranicy, dotyczące wystąpień z Kościoła katolickiego

W roku sprawozdawczym w archiwum własnym (Akta Kancelarii Dyrektora Archiwum sygn. ADA) złożono 5 j.a. – 0,14 mb. W sumie zasób archiwum własnego ADA wynosi 97 j.a. – 2,09 mb.

Z kroniki Archiwum

- Rocznica poświęcenie i otwarcie nowej siedziby Archiwum (8 lutego);
- Spotkanie grupy eksperckiej w siedzibie Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych w Warszawie (18 lutego);
- Posiedzenie grupy eksperckiej w siedzibie Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych w Warszawie (18 marca);
- Przyjazd pracowników Archiwum Akt Dawnych Diecezji Toruńskiej w ramach digitalizacji zasobu ksiąg metrykalnych Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze (28 marca);
- Ponowny przyjazd archiwistów z Torunia. Podpisanie umowy dotyczącej digitalizacji metrykaliów Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze (1 czerwca);

- Posiedzenie grupy eksperckiej w siedzibie Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych w Warszawie (11 czerwca);
- Posiedzenie grupy eksperckiej w siedzibie Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych w Warszawie (23 września);
- Udział w Walnym Zgromadzeniu Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych w Warszawie (23 września);
- Udział w VIII Seminarium Projektu „Archiwa Przełomu 1989-1991” – „Kościół katolicki i społeczeństwo w okresie przełomu” w Belwederze (8 października);
- Udział w konferencji naukowej w Łodzi pt.: „Archiwa kościelne w niepodległej Polsce” (od 14 do 16 października);
- Wyjazd do Torunia w sprawie digitalizacji ksiąg metrykalnych (28 listopada);
- Święto Wolontariatu (5 grudnia)
- Posiedzenie grupy eksperckiej w siedzibie Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych w Warszawie (9 grudnia);
- Udział w zakończeniu projektu „Opracowanie, konserwacja i udostępnienie archiwum dokumentowego z Nowego Miasta Lubawskiego przechowywanego w Archiwum Akt Dawnych Diecezji Toruńskiej” w Toruniu (12 grudnia).

Wszystkim kwerendzistom, przyjaciółom i sympatykom naszego Archiwum składam najlepsze życzenia i podziękowania.

ks. Robert R. Kufel

Dyrektor Archiwum Diecezjalnego

Zielona Góra, 3 stycznia 2020 r.

RECENZJE

**Robert Masalski, *Dzieje diecezji szczecińsko-kamieńskiej 1972-1992*, Szczecin 2016, Drukarnia Wydawnictwa „Bernardinum” w Pelplinie 8° ss. 576, il.
[rec. o. Roland Prejs OFMCap]**

Rozprawa doktorska ks. Roberta Masalskiego, kapłana archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej, została napisana na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Jana Walkusza. Obrona miała miejsce w 2006 roku. Praca ukazała się drukiem po dziesięciu latach. Trzeba jednak zaznaczyć, że w ciągu tego czasu nic nie straciła z wartości naukowych dociekań, choćby dlatego, że niczego nowego nie napisano na przedstawiony temat, a Autor, od 2007 roku kierujący Archiwum Archidiecezjalnym w Szczecinie nie tylko miał i ma dostęp do wszelkich archiwaliów, ale – o czym jeszcze powiemy – potrafi z nich korzystać.

Studium zostało podzielone na sześć rozdziałów, które dopełniają: wykaz skrótów, bibliografia, streszczenie angielskie i niemieckie, indeks osób oraz wstęp i zakończenie. Całość została poprzedzona przedmową arcybiskupa metropolity szczecińsko-kamieńskiego, Andrzeja Dzięgi. Pierwszy rozdział nosi tytuł *Powstanie diecezji szczecińsko-kamieńskiej*, drugi został nazwany *Zarząd diecezji i instytucje centralne*. Rozdział trzeci ma tytuł *Parafie, dekanaty, kościoły*, czwarty jest zatytułowany *Duchowieństwo i wierni*, piąty określono krótką, ale jasną nazwą *Duszpasterstwo*, szósty wreszcie nosi tytuł *Aktywność religijno-społeczna*. Tylko pierwszy rozdział nie ma podziałów wewnętrznych, pozostałe miewają od czterech (trzeci, piąty i szósty) do siedmiu (drugi) paragrafów.

Dwadzieścia lat dziejów diecezji szczecińsko-kamieńskiej, które stanowią temat omawianej książki, wynika z daty jej powstania i daty przekształcenia

diecezji w archidiecezję, stolicę metropolii kościelnej. Czas ten stanowi zatem jednorodny chronologicznie okres, a *terminus a quo* i *terminus ad quem* rozprawy są uzasadnione najlepiej, jak to tylko możliwe. Również podział pracy na rozdziały jest uzasadniony: wyczerpują one całość dziejów diecezji i wynikają ze zgromadzonego materiału. Może tylko pewien niedosyt budzi to, że rozdział pierwszy nie ma podziałów wewnętrznych, ale narzuciły to istniejące materiały. Pisząc bowiem o powstaniu diecezji, Autor musiałby sięgnąć do Archiwum Watykańskiego, by móc napisać coś więcej, niż tylko o podstawowych okolicznościach wydania przez papieża Pawła VI bulli *Episcoporum Poloniae coetus*, tymczasem Archiwum Watykańskie akt o tak świeżej proveniencji jeszcze nie udostępnia. Zresztą to, co udało się ks. Masalskiemu pozyskać z innych archiwów, już stanowi obfity materiał, choć na rozbudowanie pierwszego rozdziału nie mógł on wystarczyć.

Autor wykorzystał archiwalia przede wszystkim z Archiwum Archidiecezjalnego w Szczecinie, ale także z Archiwum Akt Nowych, Archiwum Caritas Polska w Warszawie, Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej, Archiwum Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Szczecinie (rozumiemy, że chodzi o akta służące do bieżącego urzędowania, dlatego nie odprowadzone jeszcze do Archiwum Archidiecezjalnego), Archiwów Kurii Prowincjalnych Braci Mniejszych Konwentualnych w Gdańsku i Warszawie, Archiwum Państwowego w Szczecinie, Archiwum Sądu Metropolitalnego w Szczecinie (tu także mamy z aktami służącymi do bieżącego urzędowania), Archiwum Prowincjalnego Misjonarzy z La Salette w Krakowie oraz archiwów trzech parafii archidiecezji szczecińskiej: w Choszcznie, Siekierkach i w Szczecinie na Osiedlu Słonecznym. Pomijamy w tym wyliczeniu jeszcze kilka zbiorów archiwalnych lub pomniejszych kolekcji, z których ks. Masalski pozyskał tylko pojedyncze dokumenty.

Wykorzystana została dość duża grupa źródeł drukowanych, przede wszystkim urzędowy miesięcznik diecezjalny, ale także prasa, choć w tym wypadku wydaje się, że można było zrezygnować z wyszczególniania tych tytułów, z których zostały zarejestrowane i ujęte w bibliografii poszczególne artykuły. Wykaz wykorzystanych opracowań mieści się na s. 523-555, liczy więc 32 strony. Jest

to rzeczywiście ogrom spożytkowanego materiału. Ważne przede wszystkim, że Autor rzeczywiście ten materiał ogarnął i korzystał z niego podczas pisania rozprawy, czego odbicie znajdujemy w przypisach. Nie widać też, aby jakieś prace, istotne dla badanego zagadnienia, zostały pominięte.

W trakcie lektury od razu rzuca się w oczy ogromna dociekliwość Autora, gdy chodzi o odnajdywanie dokumentów archiwalnych, a następnie pozyskiwanie z nich informacji o przeszłości i konstruowanie obrazu dziejów. Ks. Masalski jest badaczem, który nie zadowala się zrelacjonowaniem dotychczasowych wyników badań, przy okraszeniu ich tu i ówdzie archiwaliami, lecz postępuje dokładnie odwrotnie, widząc w zbiorach archiwalnych pierwsze i fundamentalne pole do poszukiwań, a dotychczasowe ustalenia badawcze (jeśli są takowe) każe zestawiać z tym, co znalazł na archiwalnych półkach. Jak bardzo podnosi to wartość rozprawy i nadaje jej źródłowy charakter, nie trzeba przekonywać nikogo, kto ma do czynienia z badaniami historycznymi.

Osiągnięciem ks. Masalskiego jest dość dokładne przedstawienie „prehistorii” diecezji szczecińsko-kamieńskiej. Kwestia jej powstania była dyskutowana w najwyższych gremiach episkopatu Polski już w II połowie lat 60. XX wieku. Ani prymas Wyszyński, ani bp Wilhelm Pluta, ani żaden z biskupów pomocniczych w Gorzowie nie kwestionował potrzeby utworzenia diecezji szczecińskiej (nazwa „szczecińsko-kamieńska” nie od razu została przyjęta), rzeczą problematyczną było tylko, jak na taką inicjatywę zareagują władze państwowe, które bynajmniej nie były zainteresowane umacnianiem organizacyjnego stanu Kościoła, aczkolwiek miały usta pełne frazesów o umacnianiu polskości na Ziemiach Zachodnich, „od wieków polskich i piastowskich”. Ponadto swoiste „wąskie gardło” stanowiła Stolica Apostolska, która nie zwykła podejmować decyzji delimitacyjnych dopóty, dopóki nie zostaną zawarte odpowiednie traktaty międzynarodowe, uznające zmienione granice między państwami. Polska taki traktat z Niemcami zawarła w 1970 roku, a ratyfikowała w 1972, dlatego dopiero wtedy papież Paweł VI mógł przystąpić do erygowania nowych diecezji.

Powstanie diecezji oznaczało konieczność zorganizowania jej instytucji centralnych, w szczególności kurii diecezjalnej, kapituły katedralnej i semi-

narium duchownego. Na to ostatnie przyszło najdłużej czekać. O ile władze państwowe pogodziły się z faktem, że diecezja szczecińsko-kamieńska (podobnie jak koszalińsko-kołobrzeska) powstała bez oglądania się na ich opinię, a kuria czy kapituła były instytucjami ściśle wewnątrzkościelnymi, o tyle na seminarium duchowne długo nie chciały się zgodzić, wymyślając najróżniejsze przeciwwskazania (s. 251-256). Ks. Masalski niewiele jednak pisze o kulisach powstawania diecezjalnych instytucji centralnych, skupiając uwagę na samym fakcie ich powstania, powziętych w tej mierze decyzjach normatywnych i obsadzie personalnej. Tłumaczy go to, że najpierw niezbędną rzeczą było przedstawić struktury diecezjalne i ustalić terminy ich powołania do życia oraz ewentualne przekształcenia organizacyjne, a dopiero na tak zbudowanych fundamentach będzie można przedstawiać szczegółowe procesy twórcze, w tym wkład i zaangażowanie poszczególnych ludzi. Nieco to zuboża narrację, ale nie czyni jej niekompletną. Niemniej trzeba zauważyć, że w omawianej książce opis wydarzeń góruje nad analizą, jak do nich doszło i co za nimi stało.

Pewien niedosyt budzi rozdział poświęcony duchowieństwu, zwłaszcza paragraf zatytułowany *Formacja permanentna kapłanów*. W jego pierwszej części Autor pomieścił bardzo ważne uwagi o liczebności prezbiterium szczecińsko-kamieńskiego w różnych latach badanego okresu. Zdaniem recenzenta należałoby napisać więcej o duchowieństwie, które zastała na tym terenie bulla *Episcoporum Poloniae coetus*, w szczególności poddać analizie, w jakich ośrodkach teologicznych uzyskali formację do kapłaństwa (większość z pewnością w seminarium duchownym w Paradyżu, ale byli zapewne i inni). Zajęcie się tymi kwestiami prawdopodobnie wymusiłoby dodanie jeszcze jednego paragrafu, poświęconego charakterystyce duchowieństwa, a sprawa formacji duchowieństwa, choć nie znikłaby zupełnie z rozprawy, zyskałaby inną proporcję. Co zaś do różnic w obliczeniach, ilu księży pracowało w powołanej do życia diecezji, recenzent jest zdania, że różnice te biorą się przede wszystkim z tego, iż przyjmuje się różną metodologię obliczania: według jednych statystyk liczono tylko kapłanów inkardynowanych, według innych także tych, którzy kanonicznie przynależeli do innych diecezji, a w diecezji szczecińsko-kamieńskiej jedynie spełniali posługę duszpasterską.

Szczecin (w mniejszym stopniu diecezja), miasto zamieszkałe przez robotników i inteligencję, w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku stał się miejscem ciekawych i różnorodnych inicjatyw społeczno-duszpasterskich. Niestety, w potocznej świadomości są one mało znane, a raczej kojarzą się tylko z dziedzina społeczną, jako przygotowanie do przyszłej „Solidarności”. Nie negując faktu, że te inicjatywy duszpasterskie wielu ludzi nauczyły działać w zespole oraz dopomogły do jasnego sformułowania swych oczekiwań, trzeba zauważyć, że wyrosły one na gruncie, który od 1945 roku borykał się z ogromnym brakiem kapłanów, a brak ten do chwili powstania diecezji szczecińsko-kamieńskiej nie został w pełni zaspokojony. Dlatego dobrze się stało, że w pracy ks. Masalskiego tym inicjatywom został poświęcony cały rozdział – rozdział szósty.

Język pracy ks. Masalskiego jest poprawny i zrozumiały: czyta się ją dobrze, bez znużenia, ale też nie ma w niej taniej sensacji. Jest to rzetelne studium z zakresu historii Kościoła, operujące właściwym sobie językiem, lecz napisane tak, iż lektura jest możliwa także dla czytelnika, który nie zajmuje się historią profesjonalnie. Rozprawa zasadniczo nie nosi na sobie braków, błędów czy luk, które domagałyby się jej gruntownego przepracowania. Z recenzenckiego obowiązku zauważmy tylko, że wspomniany na s. 253 urzędnik Urzędu do Spraw Wyznań, Wołowicz, miał na imię Aleksander. Tu i ówdzie (choć bardzo rzadko) zdarza się literówka – rzecz chyba nie do uniknięcia przy komputerowym składaniu tekstu.

Rozprawa ks. Roberta Masalskiego jest ważnym studium historycznym, niezbędną lekturą dla każdego, kto zajmuje się najnowszymi dziejami Kościoła na Pomorzu Zachodnim.

o. Roland Prejs OFMCap

**Ryszard Tomczak, *Ks. Józef Bielak dobry duszpasterz*,
Wydawnictwo Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej 2019, ss. 60, il.
[rec. ks. Robert R. Kufel]**

W serii wydawniczej „Studia i szkice Witnickie” nr 7 w 2019 roku ukazał się album redaktora serii ks. dra Ryszarda Tomczaka, przy współpracy z Grażyną Aloką, Jarosławem Błażków, Robertem Burzyńskim, Zbigniewem Czarnuchem, Teresą Komorowską, Janiną Kaliszan i Janiną Maćkowiak, pt. *Ks. Józef Bielak dobry duszpasterz*, recenzowana przez ks. dra hab. Dariusza Śmierzchalskiego-Wachocza profesora Uniwersytetu Szczecińskiego, wydana przez Wydawnictwo Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej.

Album nie tylko zachwyca wysoką jakością opracowania graficznego, począwszy od dobrego projektu okładki, poprzez dobrej jakości papier, skany licznych, często niepublikowanych dotąd fotografii w sepii i kolorze, a skończywszy na poprawnym układzie treści.

Publikacja została podzielona na 11 części, poświęconych ks. Józefowi Bielakowi, pionierowi duszpasterstwa powojennego na ziemi witnickiej w czterdziestą rocznicę jego śmierci. Ks. Józef Bielak urodził się 4.12.1906 roku w Chodaczkowie Wielkim, pow. Tarnopol. Jego rodzice byli rolnikami. Szkołę powszechną ukończył w rodzinnej miejscowości. Uczył się w gimnazjum neoklasycznym w Tarnopolu. Po maturze w 1928 roku wstąpił do lwowskiego WSD. Studiował teologię na UJK we Lwowie. Uzyskał tytuł magistra teologii z zakresu socjologii. Świecenia kapłańskie otrzymał 18.06.1933 roku we Lwowie z rąk abpa B. Twardowskiego. Po święceniach został wikariuszem w Kaczanówce nad Zbruczem. W 1935 roku był wikariuszem w Buczaczu. W 1936 roku otrzymał probostwo w Kamionkach Wielkich koło Kołomyi. W 1945 roku przyjechał z parafianami na Ziemię Odzyskane. Początkowo wyładowano

go wraz osadnikami w Laskowicach koło Oławy. Następnie 14.09.1945 roku dołączył do najliczniejszej grupy parafian, która wcześniej osiedliła się w Witnicy. Dekretem z 21.09.1945 roku został wikariuszem w Kostrzynie nad Odrą z siedzibą w Witnicy z prawami i obowiązkami proboszcza oraz zarządcą parafii Kamień Wielki. 1.07.1952 roku był członkiem Wzajemnej Pomocy Kapłańskiej Ordynariatu w Gorzowie Wlkp. 16.06.1953 otrzymał godnością kanonika. 9.03.1954 roku został członkiem Komisji Doradczej przy Kurii w Gorzowie Wlkp. i konsultorem diecezjalnym. 28.02.1959 roku został wicedziekanem dekanatu Gorzów Wlkp. 1.12.1960 roku został dziekanem dekanatu Witnica. 23.12.1977 otrzymał godność prałata. 15.08.1978 roku przeszedł na emeryturę i mieszkał w Witnicy. Zmarł 24.04.1979 roku w Szczecinie. Pochowano go 27.04.1979 roku w Witnicy.

Ks. prałat Józef Bielak od początku rozpoczął żmudną organizację życia religijnego i społecznego w Witnicy. Dla parafian był nie tylko duszpasterzem i spowiednikiem, ale społecznikiem, nauczycielem, przewodnikiem i ojcem duchownym. Zawsze skromny i życzliwy, cieszył się dużym autorytetem nie tylko wśród wiernych, ale i tych, którzy byli daleko od Boga. Żywy świadek Chrystusa, dawał przykład ofiarnej pracy i miłości pasterskiej. Pamięć o nim do dziś pozostała w sercach ludzi. Jak napisał ks. Ryszard Tomczak: *Wielu parafian wspomina go, dziękując za konkretne czyny miłości, a grób i pomnik są widocznym znakiem szacunku, jakim darzą parafianie Pierwszego Witnickiego Proboszcza* (s. 3).

Album o ks. J. Bielaku pod redakcją ks. Ryszarda Tomczaka jest bardzo potrzebny. Dziś, kiedy człowiek szuka autorytetów, postać kapłana bez reszty oddanego Bogu, Kościołowi i Ojczyźnie urasta do rangi prawdziwego świadka, godnego naśladowania. Ani on sam, ani wartości, którym służył, nie straciły z aktualności. Publikacja powinna trafić do młodego pokolenia, szukającego celu i wartości w życiu. Ma być przewodnikiem pozwalającym młodemu człowiekowi odkryć powołanie i swoje miejsce w życiu. Ponadto album wpisuje się na listę wydawnictw regionalnych.

Szkoda tylko, że zabrakło indeksu osób i miejscowości, który pomaga czytelnikowi poruszać się po treści publikacji. Jedynym zauważonym błędem

jest niewłaściwe podpisanie zdjęcia na s. 6. Na fotografii widnieje, nie ks. Tadeusz Załuckowski, ale bp dr Teodor Bensch, pierwszy biskup gorzowski. Poczynione uwagi nie umniejszają wartości tej publikacji, którą z całego serca poleca się przyjemnej lekturze.

ks. Robert R. Kufel

DOKUMENTY

ARCHIWUM DIECEZJALNE
os. Kaszubakie 8, tel. 666 028 237
66-648 ZIELONA GÓRA
archiwum@diecezjazg.pl
www.archiwum.diecezjazg.pl

ROZPORZĄDZENIE nr 1 (020-1/20)

W związku z rozprzestrzenianiem się koronawirusa i wzrastającą liczbą zachorowań **zarządzam**, aby każdy, kto przebywa w Archiwum Diecezjalnym i korzysta z jego zasobu, przed rozpoczęciem pracy i po jej zakończeniu dokładnie umył ręce i zdezynfekował je środkiem przeznaczonym do tego celu, który znajduje się obok umywalki w pomieszczeniu toaletowym.

Zielona Góra, 7.03.2020 r.

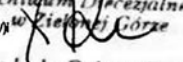
D Y R E K T O R
Archiwum Diecezjalnego
w Zielonej Górze
[Signature]
ks. dr hab. Robert R. Kufel

ARCHIWUM DIECEZJALNE
os. Kaszubakie 8, tel. 666 028 237
66-648 ZIELONA GÓRA
archiwum@diecezjazg.pl
www.archiwum.diecezjazg.pl

ROZPORZĄDZENIE nr 2 (020-2/20)

W związku z wprowadzonym stanem zagrożenia epidemicznego Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze jest zamknięte do odwołania dla korzystających z jego zasobu.

Zielona Góra, 16.03.2020 r.

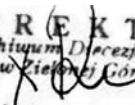
D Y R E K T O R
Archiwum Diecezjalnego
w Zielonej Górze

ks. dr hab. Robert R. Kufel

ARCHIWUM DIECEZJALNE
os. Kaszubakie 8, tel. 666 028 237
66-648 ZIELONA GÓRA
archiwum@diecezjazg.pl
www.archiwum.diecezjazg.pl

ROZPORZĄDZENIE nr 3 (020-3/20)

W związku z zagrożeniem epidemicznym Archiwum Diecezjalne jest nieczynne do odwołania.

Zielona Góra, 16.03.2020 r.

D Y R E K T O R
Archiwum Diecezjalnego
w Zielonej Górze

ks. dr hab. Robert R. Kufel

ARCHIWUM KRESOWE

Anatol Czekinda (Анатолій Чекінда)

Zbiór dokumentów ze szkoły powszechnej w Olszanic koło Złoczowa na Ukrainie

Niewielki ale bardzo cenny źródłowo zbiór dokumentów przechowywany jest przez nauczycielkę języka ukraińskiego i literatury ukraińskiej Hanne Sorokę. Z mężem Bogdanem uratowali oni ten relikw przeszłości przed zniszczeniem, wyciągając go z ognia, gdy palono wyniesione ze szkoły w Olszanicz stare niepotrzebne papiery. Kolekcja zapisanych odręcznie kart, jest wyjątkowym źródłem w kontekście badania historii szkolnictwa Złoczowszczyzny, w szczególności dziejów wsi Olszanica (ukr. Велика Вільшаниця). Osada, obecnie zamieszkała przez 900 osób, leży 18 km na zachód od miasta Złoczowa (ukr. Золочів).

Zbiór składa się z następujących rękopisów:

- Kronika szkoły powszechnej w Olszanicz (1884-1940).
- Księga protokołów rady pedagogicznej szkoły w Olszanicz (1929-1936).
- Kilka luźnych dokumentów z opisem szkoły i działań edukacyjnych (1945-1965).
- Spis nauczycieli (1939-1949).

Najbardziej interesującą częścią zbioru jest *Kronika szkoły powszechnej w Olszanicz*. Zaczęto ją pisać w 1921 roku. Początek obejmuje dzieje szkoły w okresie 1884-1919. Opis powstał na podstawie wspomnień byłych kierowników: Antoniego Czechowskiego i Szymona Naływajka. Kolejno opisano dzieje tej placówki edukacyjnej w czasie pierwszej wojny światowej i odbudowy szkoły przez kierownika Juliana Tarnawskiego w latach 1919-1921. Od 1921 roku w kronice znajdują się opisy każdego roku szkolnego: statystyki uczniów

oraz gospodarcze i pedagogiczne aspekty działalności szkoły. Na dwóch kartach zachowała się pieczęć szkoły.

Ten interesujący materiał źródłowy daje pełne wyobrażenie o życiu szkoły i trudnościach z którymi spotkało się kierownictwo oraz grono nauczycielskie. Wkrótce cały materiał zostanie poddany szczegółowej analizie historycznej.

Fragment kroniki (pisownia oryginalna):

Okres, od r. 1895 – do 1910.

O tym okresie otrzymałem ja od P. Szymona Naływajki piśmienny opis tylko w głównych konturach. Niema w nim ani pogląda na rozwój szkoły, ani na rozwój kultury wsi. Dlatego ten rozdział kroniki musi zostać niewyczerpanym. Po P. Czechowskim został nauczycielem w Olszanicy p. Bereżowski do r. 1896. W sierpniu 1896 r. mianowano stałym kierownikiem tut. [tutejszej] szkoły p. Szymona Naływajka. Była to jednoklasowa szkoła z jedną nadetatową siłą.

P. Naływajko, mając do rozporządzenia sad i ogród, wziął się zaraz do gospodarki. Wszystkie trzy budynki były kryte słomą, dlatego główny kierownik czynił usilne zabiegi, żeby choć główny budynek pokryto gontami. I faktycznie Rada szkolna miejscowa uchwaliła pokryć główny budynek gontami. Ażeby tą uchwałę jaknajprędzej zrealizować, dał p. Naływajko swoich 1000 K. austr. [Koron austriackich], które później wieś, jakoteż dwór jemu zwrócili. Drugie budynki pokryto słomą.

W 1897 r. wizytował szkołę okr. [okręgowy] inspektor, który widząc liczną frekwencję, polecił przygotować trzecią naukową izbę, obiecując dać trzecią nauczycielską siłę. I rzeczywiście w r. 1898. mianowano trzecią nauczycielską siłę, a szkołę przemieniono na dwuklasową o trzech siłach.

O dalszym rozwoju szkoły, jako takiej p. Naływajko nie wspomina. Píše tylko że za czasów jego kierownictwa, pełnili funkcje nauczycielskie następni nauczyciele: Szmidówna, Kowalska, Gardoliński, Daniłowiczówna, Halkiewiczówna, Semczyszyn, Bobowski, Dzikiewicz, Demczyszynówna, Bilak. Nie mówi także p. Naływajko dokładnie o rozwoju sadu i swego gospodarstwa, chyba tylko to, że założył szkółkę drzewek i odnowił sad. W gospodarstwo sadownicze włożył swoich własnych 1000 koron austr.

W 1910 r. przeniesiono p. Naływajka na własne jego żądanie w stan spoczynku, poczem on dalej został na własnym swoim gospodarstwie, które kupił w Olszanicy. A więc, jak z tego wynika, spełniał p. Naływajko swoją działalność pedagogiczną bardzo sumiennie. O tem świadczą także dekrety pełne uznania dla niego. Można także zauważyć, że ludzie, które w jego czasach uczęszczali do szkoły, stosunkowo dobrze czytają i piszą. Jak gospodarz zostawił po sobie p. Naływajko niezatarty ślad: sad wskutek jego zabiegów, doszedł do najwyższego rozwoju, pasieka była wielka i wzorowa, a rolnicze gospodarstwo mogło służyć dobrym przykładem. On również był inicjatorem założenia kasy spółdzielczej w Olszanicy.

Okres, od r. 1895. - do 1910.
O tym okresie otrzymałem ja od P. Szymona Naływajki pisemny opis tylko w głównych konturach. Nie ma w nim ani pogląd na rozwój szkoły, ani na rozwój kultury wsi,

Właściwie ten rozmiar krowiki musi zostać niewyzer-
panym. - Po P. Brechowskim został nauczycielem
w Olszanie p. Peresowski do r. 1896. W sierpniu
1896 r. mianowano statym kierownikiem tut.
szkoły p. Symona Kutywajko. Była to jedno-
klasowa szkoła z jedną nadetatową siołą.

P. Kutywajko, mając do rozporządzenia sad
i ogród, wziął nie zaraz do gospodarki. - Wyróżnie-
nia budynki były kryte słomą, dlatego główny
kierownik szepcił sobie zabieg, żeby skoń-
czyć główny budynek pokryty gontami. I faktycznie
Rada szkolna mianowała uchwałą pokryć
główny budynek gontami. Aby tę uchwałę
jaknajprędzej zrealizować, dot. P. Kutywajko
wziął 1000 k. autr., które później wraz z jakoś
dwór pieni zwrócił. Dzięki temu budynek pokryto
słomą.

W 1897 r. wytyłował szkołę okr. inspektor,
który widząc dużą frekwencję, polecił
przygotować trzecią naukową siołę, obciążając
dot. trzecią nauczycielską siołą. Trzeci wydział
w r. 1898. mianowano trzecią nauczycielską
siołą, a szkołę przemianowano na dwukla-
sową o trzech siołach.

O dalszym rozwoju szkoły, jako takiej,
P. Kutywajko nie wspomina. Pismie tylko, że
za zasług jego kierownictwa, pełnili funkcję
jego nauczycielów, następnymi nauczycielami:

Struśkówna, Korweloka, Gardoliński, Dani-
łowiczówna, Halakiewiczówna, Kuczyński,
Bobowski, Szlachetka, Demczykówna, Polak.

Nie mówi także P. Kutywajko, dobitnie
o rozwoju sadu i jego gospodarstwa, chyba
tylko to, że złożył szkołę dwuletnią i odwrócił
sad. W gospodarstwie sadowniczym wzięły wzięły

wstanych 1000. koron aust.-

W 1910. r. przeniesiono p. Kutywajka na własne jego żądanie w stan spoczynku, pozem on dalej został na własnym swoim gospodarstwie, które kupił w Olszawicy. A więc, jak z tego wynika, spełniał p. Kutwajko swoją świąteczną powinność bardzo sumiennie. O tem świadczy także doskonała petne uprawa dla niego.

Moi na także zauważyć, że ludzie, którzy w jego czasach bez przerwy do szkoły, słotkowo dobrze wytaja i piosę. - jak gospodarz został - wit po wbie p. Kutwajko niezaprzeczalnie stał się w skutkach jego zabiegów, dając do najrozsądniejszego rozwoju, panika była wielka i uroczona, a rolnicze gospodarstwo mogło starzyć do bogu przykładać. On również był inicjatorem założenia kasy opiekuńczej w Olszawicy. -

Okres 1911 - 1914

O tych czasach do wojny światowej wyrażać, dokonywaniem się, od P. Tarnawskiego, obojgu z nim rozmawiając.

Od dnia 1. lipca 1911. r. mianowano P. Juliana Tarnawskiego kierownikiem technicznej szkolnej szkoły. Pomiędzy nauczycielami były, jakie kierownik zastat, były: Stefania Nagalarowa (rodem Halkiewiczowa), Lofia Demagogowa, Dniekiewicz Kozłowski. A pod koniec r. 1911/12. przeniesiono H. Dniekiewicza do Lipska, a Lofia Demagogowa do Polowa. Na ich miejsce mianowano techn. nauczycielkami Olga Plakówna z Polowa i Marię Bulgiewiczówną, nauczycielką państwową z Tarnopola. W 1911. r. we wrześniu wyznaczono szkołę szk. okr. inspektor Kozłowski razem z koleżką radcą Kucibaj.

Anatol Czekinda (Анатолій Чекінда)

**A collection of the documents from the primary school
in Olszanica near Złoczów in Ukraine**

Abstract

A small but very valuable source collection of documents from 1921-1949 concerning the primary school in Olszanica near Złoczów (Ukraine) was saved from destruction. This interesting source material gives a full idea of the life of the school and the difficulties faced by the management and the teaching staff. *The Chronicle of the Primary School in Olszanica* is the most interesting document, which describes the history of the school in the period 1884-1919. Before long all the material will be historically analysed in detail.

Keywords: Olszanica near Złoczów, primary school in Olszanica, Anatol Czekinda, Złoczów, school chronicle.

Bogusław Mykietów

Podlipce koło Złoczowa. Nieznana fotografia kaplicy filialnej parafii Zazule-Kozaki

W zbiorach Stanisława Stojanowskiego z Kostrzyna nad Odrą znajduje się unikatowe zdjęcie kościółka w Podlipcach. Fotografia pochodzi ze zbioru jego ojca Tytusa Stojanowskiego¹ – organisty parafii Zazule-Kozaki i po 1945 parafii w Pyrzanach.

Podlipce² to wieś w powiecie złoczowskim, miejsce licznych wykopalisk archeologicznych. Wzmiankowana (Podlibcze) w 1532 roku w dokumencie Sejmu generalnego w Krakowie. W Podlipcach w 1921 roku było 219 domów (1106 Polaków i 21 Rusinów). Do wejścia bolszewików w 1939 roku własność Treterów³ i Kostheimów. W 1945 roku zaczęło się wysiedlanie Polaków ze wsi na tzw. „Ziemie Odzyskane”.

Uwieczniony na fotografii około 1935 roku kościół zbudowano i wyświęcono około 1909 roku, zaś w 1910 roku wspólnota podlipiecka weszła w skład

¹ Tytus Stojanowski (1914-1997), absolwent dyplomowanej Szkoły Organistów Józefa Jakubowskiego w Złoczowie. Żołnierz orkiestry 22 Pułku Ułanów Podkarpackich w Brodach i organista kościoła w Gołogórach i Kozakach. Brał udział w wojnie obronnej 1939 roku. Po fali napadów na Polaków, sam będąc na banderowskiej liście celów do likwidacji, w 1944 roku wyjechał z żoną do brata Józefa do Legionowa pod Warszawą. W 1945 roku osiadł z żoną w Pyrzanach i pełnił przez kolejne 50 lat, do 1995 roku, funkcję organisty w miejscowym kościele. Zob. S. Z. Stojanowski, B. Mykietów, *Tytus Stojanowski (1914-1997). Pyrzański organista* [w:] B. Mykietów (red.), *Z Kozaków i Pyrzan. Kresowe biografie*, Pyrzany-Zielona Góra 2011.

² Obszerny opis wsi Podlipce sporządzono w tomie VIII *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, 1887, s. 426.

³ Rodzina Treterów – nobilitowana została w 1676 roku za zasługi dla Rzeczypospolitej przez króla Jana III Sobieskiego.

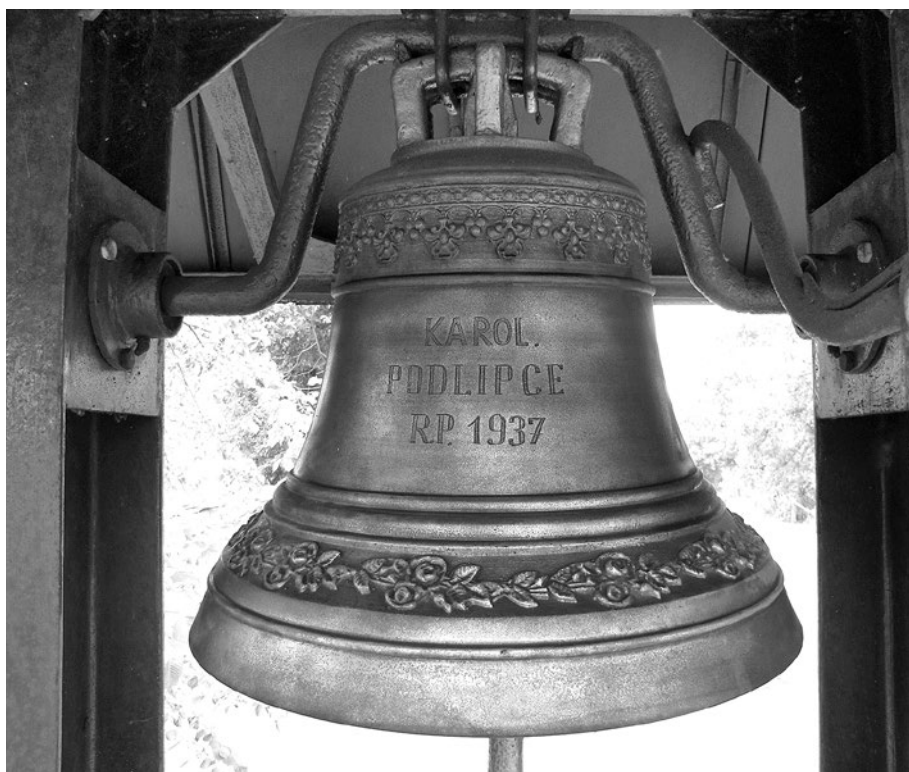
łacińskiej parafii Zazule-Kozaki. Świątynia powstała przy znacznej pomocy finansowej arcybiskupa Karola Hryniewieckiego⁴, który wówczas rezydował na Kozakach.

Podlipce koło Złoczowa ok. 1935. Kaplica filialna parafii Zazule-Kozaki.
Zbiory Zbigniewa Stojanowskiego z Kostrzyna nad Odrą.

⁴ Zob. R. R. Kufel, *Błogosławieni, którzy cierpią prześladowanie dla sprawiedliwości. Arcybiskup Karol Hryniewicki (1841-1929). Fundator kościoła na Kozakach* [w:] B. Mykietów (red.), *Z Kozaków i Pyrzan. Kresowe biografie*, Pyrzany-Zielona Góra 2011.

Wyrazem pamięci o fundatorze jest dzwon nazwany imieniem dobroczyńcy i zawieszony w Podlipcach w 1937 roku. W czasie wojny został zarekwirowany przez Niemców i przeznaczony na przetopienie. Szybki pochód Armii Czerwonej sprawił, że dzwon ocalał. Został znaleziony przez parafian z Kozaków w Przemysłu i przewieziony do Pyrzan, gdzie wisi na dzwonnicy do dziś. Używany przy różnych okazjach, swoim brzmieniem przypomina o arcybiskupie – więźniu Sybiru i dobrodzieju okolic Złoczowa, którego wieczne miejsce spoczynku (do 1939 roku był to grobowiec na Kozakach) dziś pozostaje nieznane.

Dzwon z 1937 r. z Podlipiec znajdujący się w Pyrzanach.

Kościółek w latach 90. XX wieku został przebudowany i pełni funkcję cerkwi greckokatolickiej. Dzięki mieszkańcom Podlipiec – naszym braciom pokrewnej konfesji, świątynia służy wiernym i nie podzieliła losu innych zrujnowanych polskich kościołów na Podolu. Za to jesteśmy im bardzo wdzięczni.

Podlipce. Dawny kościół filialny parafii Zazule-Kozaki, dziś cerkiew
pw. św. Michała Archaniola. fot. Ira Wojtków 2020.

Bogusław Mykietów

**Podlipce near Złoczów. The unknown photograph
of the branch chapel the Zazule-Kozaki parish**

Abstract

There is a unique photograph of the church in Podlipce in the collection of Stanisław Stojanowski from Kostrzyn by the Odra River. The photograph comes from the collection of his father Tytus Stojanowski – an organist of the Zazule-Kozaki parish and after 1945 the parish in Pyrzany. The photograph from around 1935 shows the church built and consecrated around 1909 with the considerable financial help of Archbishop Karol Hryniewiecki. In the 1990s, the church was rebuilt and is currently a Greek Catholic church.

Keywords: Podlipce near Złoczów, Archbishop Karol Hryniewicki, Tytus Stojanowski, branch chapel of the Zazule-Kozaki parish.

O AUTORACH ROCZNIKA

Antoni Bok – ur. w 1950 roku, jest mieszkańcem Głogowa. Posiada wykształcenie plastyczne. Jego zainteresowania i działalność skupiają się od trzech dziesięcioleci na upowszechnianiu wiedzy o historii i dziedzictwie kulturowym Dolnego Śląska, głównie rejonu głogowskiego. Jest członkiem zarządu Towarzystwa Ziemi Głogowskiej i redaktorem serii „Encyklopedia Ziemi Głogowskiej”.

Ważniejsze publikacje: „Andreas Gryphius. Zarys życia i twórczości”, „Rathäuser in Niederschlesien” (współautor: H. Trierenberg), „Legendsy Ziemi Głogowskiej”, „Głogów. Portret miasta”, „Kolegiata w Głogowie. Historia – odbudowa – zabytek (red.). A. Bok jest autorem kilku przewodników turystycznych. Opublikowany w 2014 roku podręcznik do nauki wiedzy o regionie „W naszej małej Ojczyźnie – gmina Grębocice” otrzymał jedną z trzech nagród dla najlepszej publikacji o tematyce regionalnej na Dolnym Śląsku. Ponadto A. Bok zajmuje się przekładami z jęz. niemieckiego (opublikowane m.in.: Hans-Joachim Jäschke „Szesnastolatek na wojnie”, Gottlob S. Dietrich „Losy Głogowa podczas okupacji francuskiej 1806-1814”.

Czesława Czechowska – z domu Maksym, ur. 12.04.1929 roku w miejscowości Żyrawa, gm. Ruda, pow. Żydaczów, woj. stanisławowskie, córka Elżbiety i Józefa, żona Zdzisława Czechowskiego. Zmarła 8.07.2020 roku w Zielonej Górze. Spoczęła 13.07.2020 roku na miejscowym cmentarzu komunalnym (stary).

Anatol Czekinda (ukr. **Анатолій Чекінда**) – historyk i kolekcjoner. Urodził się w 1994 roku w Złoczowie, w rodzinie ekonomistów. W 2011 roku ukończył naukę w Szkole Ogólnokształcącej nr 2 im. Markiana Szaszkewicza w Złoczowie. W tym samym roku ukończył z wyróżnieniem Wydział Instrumentów Ludowych Państwowej Szkoły Muzycznej w Złoczowie. Jest absolwentem (2016) Wydziału Historycznego Narodowego Uniwersytetu Pedagogicznego

im. Wołodymyra Hnatiuka w Tarnopolu. Zainteresowania badawcze: historia Złoczowa i okolic.

Marek Robert Górniak – ur. 11 października 1965 roku w Głogowie, leksykograf, historyk Kościoła, bibliotekarz, pedagog, publicysta oraz badacz historii Ziemi Głogowskiej.

W latach 1972-1980 uczęszczał do Szkoły Podstawowej im. Janusza Kusocińskiego w Grębocicach (obecnie w powiecie Polkowice, w woj. dolnośląskim). W roku szkolnym 1980/1981 podjął naukę w Niższym Seminarium Duchownym OO. Franciszkanów (Prywatnym Liceum Ogólnokształcącym im. św. Franciszka) w Legnicy, po czym przeniósł się do Zespołu Szkół Samochodowych – Liceum Zawodowego w Głogowie (obecnie Zespół Szkół Samochodowych i Budowlanych im. Leonarda da Vinci). W latach 1985-1990 studiował na Wydziale Teologii w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (uzyskując specjalizację z zakresu historii Kościoła oraz uprawnienia pedagogiczne w ramach Studium Pedagogicznego). Następnie od 1 października 1991 roku do 30 września 1995 roku kontynuował studia na Wydziale Nauk Społecznych (w ramach Sekcji Społecznej – z zakresu socjologii kultury, na seminarium doktoranckim pod kierunkiem o. prof. Leona Tadeusza Benigny Dyczewskiego), a w latach 2006-2011 odbył studia licencjacko-doktoranckie w ramach Instytutu Historii Kościoła na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (na seminarium doktoranckim pod kierunkiem ks. prof. Jana Walkusza – z Katedry Historii Kościoła XIX i XX wieku). W latach 1991-2006 (od 1998 roku na ½ etatu) pracował jako wychowawca w Zespole Placówek Opiekuńczo-Wychowawczych „Pogodny Dom” w Lublinie, następnie 1998-2014 był pracownikiem Instytutu Leksykograficznego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (asystentem naukowym – w Redakcji Encyklopedii Katolickiej), po czym od 1 października 2014 roku został zatrudniony w Bibliotece Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

Należy do aktywnych członków Towarzystwa Ziemi Głogowskiej (wcześniej Towarzystwa Miłośników Głogowa), Głogowskiego Towarzystwa Naukowego, Towarzystwa Ziemi Polkowickiej, Towarzystwa Miłośników Legnicy

„Pro Legnica” oraz Stowarzyszenia Czas A.R.T. z siedzibą we Wschowie (organizacji zajmującej się ochroną dziedzictwa kulturowego). Głównymi nurtami jego zainteresowań i prac naukowo-badawczych są: historia Kościoła, geografia historyczna, historia powszechna i Polski (specjalizuje się w badaniach dotyczących Dolnego Śląska), powojenne relacje i wspomnienia polskich osadników na Dolnym Śląsku oraz Ziemi Lubuskiej, tradycja i dziedzictwo kulturowe, historiografia historyczno-kościelna Ziemi Głogowskiej po 1945 roku, powojenne czasopisma kościelno-religijne, bibliografia podmiotowa polskich historyków Kościoła, problematyka pożarnictwa (głównie historia ochotniczych straży pożarnych na Dolnym Śląsku), kształtowanie powojennych społeczności regionalnych na Ziemiach Odzyskanych oraz biografistyka.

Do jego ważniejszych opracowań książkowych należą: *Katalog publikacji o Głogowie i Ziemi Głogowskiej w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej KUL – Katalog der Veröffentlichungen von Glogau und dem Glogauer Land in den Sammlungen der Bibliothek der Katholischen Universität zu Lublin* (Głogów – Lublin 1996), *Gmina Grębocice. Informator historyczno-geograficzny* (Grębocice – Lublin 2005), *70 lat Ochotniczej Straży Pożarnej w Jaczowie. Zarys dziejów 1946-2016* (Jerzmanowa – Lublin 2016) oraz opracowanie cyklu relacji i wspomnień dotyczących powojennego osadnictwa na Dolnym Śląsku – w gminach Grębocice (2006, 2008, 20011, 2013, 2019), Kotla (2007, 2012, 2015), Jerzmanowa (2012, 2014, 2017), Głogów (2015). Ponadto w jego dorobku na uwagę zasługują prace redakcyjne i edytorskie – m.in.: Paweł Dziadosz, *150 lat w służbie Floriana 1858-2008* (Głogów 2009), *Zakony i zgromadzenia zakonne na Ziemi Głogowskiej. Materiały z cyklu konferencji popularno-naukowych „Z dziejów Kościoła katolickiego na Ziemi Głogowskiej” zorganizowanych przez Towarzystwo Ziemi Głogowskiej oraz Klub Inteligencji Katolickiej w Głogowie w latach 2005-2008* (Głogów 2009), Viktor Repetzki, *Kronika sanktuarium św. Jakuba Starszego Apostoła w Jakubowie: spisana przez Viktora Repetzkiego. Chronik von Jacobskirch seiner Kirche und Schule* (Jakubów – Zielona Góra 2010), Lechosław Gawlikowski – *Pracownicy Radia Wolna Europa. Biografie zwykłe i niezwykle* (Warszawa 2015), *Jubileusz 50-lecia Zespołu Szkół Samochodowych i Budowlanych im. Leonarda da Vinci w Głogowie 1967-2017* (Głogów

– Lublin 2017), *Pamiętniki, relacje i wspomnienia osadników rejonu obecnej gminy Jerzmanowa – część 3: Prace zebrane w zakresie projektu „Powojenna historia mówiona Gminy Jerzmanowa” zrealizowanego w ramach Programu „Patriotyzm jutra”* (Jerzmanowa – Lublin 2017) oraz Helena Słowińska – *Wychowanie chrześcijańskie szansą integralnego rozwoju człowieka. Studium z pedagogiki religii* (Kraków 2019). W ramach projektu badawczego „Euro-region Bug” (prowadzonego przez prof. dra hab. Macieja Bałtowskiego przy Politechnice Lubelskiej oraz prof. dra hab. Leona Dyczewskiego przy Wydziale Nauk Społecznych KUL) opracował zarys bibliograficzny Środkowo-Wschodnia Polska w piśmiennictwie 1945-1996. Materiały do bibliografii (Lublin 1996).

Marek Robert Górniak jest też autorem i redaktorem wielu haseł leksyko-graficznych (około 3000) w ramach wydawnictw: Encyklopedia „Białych plam” (Radom 2003-2006), Encyklopedia katolicka (Lublin 2000-2014), Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powszechna Wydawnictwa „Gutenberg Print – Suplement Współczesny (Warszawa 1999-2003), Rosyjska Encyklopedia Katolicka (Moskwa 2002-2007), Słownik pisarzy śląskich (Katowice 2007-2017), Słownik biograficzny miasta Lublina (Lublin 2014) oraz Encyklopedia 100-lecia KUL (Lublin 2018). Jest również współautorem wielu opracowań – z: Antonim Bokiem i Arturem Chodorem – *W naszej malej Ojczyźnie. Podręcznik edukacji regionalnej na Wzgórzach Dalkowskich – gmina Grębocice* (Grębocice 2014), Antonim Bokiem i Tomaszem Mietlickim – *Gmina Grębocice na dawnych pocztówkach* (Grębocice 2010), Moniką Bryłą i Katarzyną Dziurą – *Od gotyku do baroku. Zabytkowe kościoły gminy Grębocice* (Grębocice 2010), Januszem Chutkowskim – *Głogów. Polska literatura historyczna. Materiały do bibliografii Ziemi Głogowskiej* (Głogów 1995), Karoliną Frączczak i Marcinem Kuchnickim – *Pamiętniki, relacje i wspomnienia osadników obecnej gminy Głogów – część 1: Przedmoście* (Głogów – Lublin 2015), Piotrem Górniakiem – *Zarys dziejów Ochotniczej Straży Pożarnej w Grębowicach 1947-2017* (Grębocice – Lublin 2017), Marcinem Kuchnickim i Tomaszem Mietlickim – *Ikonografia gminy Jerzmanowa – część 1: Pocztówki* (Jerzmanowa 2015), Moniką Lichodziejewską – *25 lat samorządu terytorialnego gminy Grębocice* (Grębocice 2015) oraz Witoldem Pietschem i Antonim Bokiem – *Sanktuarium maryjne w Grodowcu* (Grębocice 2009).

Napisał także liczne przyczynki w ramach prac zbiorowych: *W pół drogi* [Wspomnienia poświęcone Jackowi Krawczykowi], red. Janusz Nagórny i Piotr Kieniewicz (Rzeszów 1993, 1995, Lublin 2007), *Niższe Seminarium Duchowne archidiecezji poznańskiej 1949-1960*, red. Anzelm Weiss i Rafał Banaszak (Poznań 1999), *Warszawiak z urodzenia, głogowianin z wyboru*. Jerzy Bogusław Sadowski we wspomnieniach rodziny i przyjaciół, oprac. Dariusz Andrzej Czaja (Głogów 2018), ponadto artykuły i referaty pokonferencyjne – *Fundacja kolegiaty głogowskiej*, [w] *Kolegiata głogowska. Historia i przyszłość*, red. Waldemar Hass, Antoni Bok i Rafael Rokaszewicz (Głogów 2006), *Polska historiografia historyczno-kościelna Ziemi Głogowskiej w latach 1945-2005*, [w] Głogów. W poszukiwaniu źródeł rozwoju, red. Jarosław Hermaszewski (Głogów 2007), *Zielona Góra jako znaczący ośrodek życia religijnego oraz kościelnego. Przeszłość i teraźniejszość*, [w] *Zielona Góra na przestrzeni dziejów. Przemiany społeczno kulturowe*, red. Przemysław Bartkowiak (Zielona Góra 2007), *Gorzów Wielkopolski – ważny ośrodek Kościoła katolickiego na Środkowym Nadodrzu w latach 1945-2005*, [w] *Kultura i społeczeństwo na Środkowym Nadodrzu w XIX i XX wieku*, red. Przemysław Bartkowiak (Zielona Góra 2008), *Mieczysław Kaczkowski (1938-1981) – archeolog, historyk i działacz społeczny*, [w] *Zapisali się w dziejach Środkowego Nadodrza: szkice biograficzne*, red. Przemysław Bartkowiak, Jarosław Kuczer oraz Dawid Kotlarek (Zielona Góra 2009), *Głogów – ważny ośrodek Kościoła katolickiego na Śląsku w okresie nowożytnym. Zarys problematyki*, [w] *Glogovia Maior. Wielki Głogów między blaskiem dziejów a cieniem ruin*, red. Małgorzat Konopnicka i Bogusław Czechowicz (Zielona Góra 2010), *Integracyjna rola Kościoła katolickiego w powojennych dziejach społeczeństwa Głogowa ze szczególnym uwzględnieniem okresu 1945-1950*, [w] *Głogów. W poszukiwaniu źródeł rozwoju*, red. Jarosław Hermaszewski (Głogów 2010), *Wyższe Seminarium Duchowne w Gościkowie-Paradyżu w służbie Kościoła i społeczeństwa Środkowego Nadodrza ze szczególnym uwzględnieniem okresu 1952-1989*, [w] *W służbie władzy czy społeczeństwa? Wybrane problemy kultury i nauki na Środkowym Nadodrzu w latach 1945-1989*, red. Przemysław Bartkowiak i Dawid Kotlarek (Zielona Góra 2010), *Głogów jako znaczący ośrodek administracji kościelnej na Środkowym Nadodrzu w okresie od*

średniowiecza do współczesności – zarys problematyki, [w] *Burmistrz, landrat, wojewoda. Przemiany administracyjne na Środkowym Nadodrzu od średniowiecza do czasów współczesnych*, red. Przemysław Bartkowiak, Dawid Kotlarek i Jarosław Kuczer (Zielona Góra 2011), *Společno-religijna rola zakonów i stowarzyszeń katolickich w powojennych dziejach Ziemi Głogowskiej ze szczególnym uwzględnieniem okresu pionierskiego 1945-1960*, [w] *Głogów – Tu i teraz. Materiały z konferencji naukowej Głogowskiego Towarzystwa Naukowego*. Głogów – 18. 11. 2010, red. Ewa Czańska, Jarosław Hermaszewski oraz Beata Kohlman (Głogów 2011), *Powojenna historiografia polska dotycząca dziejów zakonów i zgromadzeń zakonnych na ziemi głogowskiej*, [w] *Artem historicam allis tradere. Księga pamiątkowa ku czci księdza profesora Anzelma Weissa*, red. Włodzimierz Bielak, Jarosław Marczewski i Tomasz Moskal (Lublin 2012), *Jan Czopik-Leżachowski (1938-1977). Poeta, prozaik, tłumacz oraz twórca radiowy*, [w] *Miejsce i tożsamość. Literatura lubuska w perspektywie poetyki przestrzeni i antropologii*, red. Małgorzata Mikołajczak, przy współudziale Kamili Gieby i Mariki Sobczak (Zielona Góra 2013), *Przegląd powojennej prasy kościelno-religijnej w dziejach Środkowego Nadodrza ze szczególnym uwzględnieniem obszaru obecnej diecezji zielonogórsko-gorzowskiej*, [w] *Oblicza prasy Ziem Zachodnich w latach 1945-2012*, red. Andrzej Buck, Przemysław Bartkowiak i Dawid Kotlarek (Zielona Góra 2013), *Kasata klasztorów w Głogowie w 1810 roku: zarys problemu*, [w] *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie – tom 2: Kasaty na Śląsku Pruskim i na ziemiach zaboru pruskiego*, red. Marek Derwich (Wrocław 2014), *Powojenne czasopisma kościelno-religijne Dolnego Śląska i Ziemi Lubuskiej w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej KUL*, [w] *Czasopisma archiwów, bibliotek i muzeów Kościoła katolickiego*, red. Waldemar Witold Żurek (Lublin 2014), *Sława – ważny ośrodek religijny na pograniczu śląsko-wielkopolskim. Zarys problematyki*, [w] *Reformacja i tolerancja. Jedność w różnorodności? Współistnienie różnych wyznań na ziemi wschowskiej i pograniczu wielkopolsko-śląskim*, red. Marta Małkus i Kamila Szymańska (Wschowa – Leszno 2015), *Chryścianizacja Polski – znaczenie i recepcja*, [w] *Chrzest Polski 966*, red. Klara Kistelska-Borkowska, Paulina Sieradzka (Lublin 2016);

Kształtowanie się powojennych społeczności regionalnych na Ziemiach Odzyskanych w świetle pamiętników relacji i wspomnień osadników z terenu Ziemi Głogowskiej [Biografistyka Pedagogiczna – 1(2016)], red. Ryszard Skrzyniarz (Lublin 2016), *Chrzest Polski – okoliczności, znaczenie i następstwa* [Kościół w Polsce. Dzieje i Kultura – tom 16], red. Jan Walkusz (Lublin 2017); *Wpływ głogowskiego kolegium jezuitów na rozwój społeczno-gospodarczy i kulturalny miasta Głogowa oraz pogranicza śląsko-wielkopolskiego*, [w] *Życie duchowe na ziemi wschowskiej i pograniczu wielkopolsko-śląskim*, red. Marta Małkus i Kamila Szymańska (Wschowa – Leszno 2017), *Zarys dziejów drukarstwa w Głogowie ze szczególnym uwzględnieniem doby baroku*, [w] *Andreas Gryphius na ziemi wschowskiej i pograniczu wielkopolsko-śląskim. Inspiracje, związki, konsekwencje*, red. Marta Markus, Kamila Szymańska, (Wschowa – Leszno 2019).

Ponadto Marek Robert Górniak opublikował liczne artykuły popularnonaukowe (w tym cykle historyczne oraz religioznawcze) i naukowe, m.in. w: „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, „Biografistyka Pedagogiczna”, „Gazeta Głogowska”, „Gazeta Lubuska”, „Kościół w Polsce. Dzieje i Kultura”, „Kurier Lubelski”, „Kurier Powiatowy [Polkowicki]”, „Nad Odrą. Miesięcznik społeczno-kulturalny”, „Nasza Sława”, „Tygodnik Głogowski”, „Tygodnik Głogowski i Polkowicki”, „Miejska – Gazeta Powszechna [Lublin]”, „Przegląd Uniwersytecki [KUL]”, „Region Żmigrodzki. Pismo Kulturalno-Społeczne”, „Słowo Żydowskie”, „Staszicak – Informator Stowarzyszenia Wychowanków Gimnazjum i Liceum im. Stanisława Staszica w Lublinie”, „Głogowski Miesięcznik Kulturalny – MIT”, „Zeszyty Apologetyczne – Prawdy wiary [Lublin]” oraz periodycznym wydawnictwie „Encyklopedia Ziemi Głogowskiej”.

Marek Robert Górniak został uhonorowany m.in.: tytułem Honorowy Obywatel Gminy Grębocice (uchwała nr XLIX /200/ 2009 Rady Gminy Grębocice z dnia 11 listopada 2009 roku), Złotą Odznaką [Federacji Regionów i Komisji Zakładowych] Solidarność’80 (nadaną 20 lutego 2008 roku), Złotym Medalem „Za Zasługi dla Pożarnictwa” (legitymacja nr 2704 – Z – 1/09 – nadany 26 lutego 2009 roku), Odznaką Honorową „Zasłużony dla Kultury Polskiej” (legitymacja nr 10093 – 28 grudnia 2015 roku), Odznaką Honorową Srebrną – „Zasłużony dla Województwa Dolnośląskiego” (nr odznaki 415 – nadanej

28 stycznia 2016 roku), Krzyżem Czynu Zbrojnego Polskiej Samoobrony na Kresach Wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej (nadany za popularyzowanie i utrwalanie pamięci o ludziach i ich czynach w walce o niepodległość Polski – 6 lipca 2019) oraz okolicznościowym medalem wybitym z okazji 50-lecia Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Głogowie i 100-lecia Odzyskania Niepodległości (legitymacja nr 86 – 8 lipca 2018 roku).

Bożena Grabowska – historyk sztuki, doktor nauk humanistycznych (Instytut Sztuki PAN Warszawa 2007), pracownik Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków. Zainteresowania naukowe koncentruje na sztuce nowożytnej zachodniego pogranicza Polski, sztuce kontrreformacyjnej, dziejach cystersów oraz zagadnieniach ikonograficznych. Autorka wielu publikacji dotyczących sztuki regionu.

Ks. Waldemar Kostrzewski – kapłan diecezji zielonogórsko-gorzowskiej. Pochodzi z parafii MB Gromnicznej w Koźuchowie. Ukończył Technikum Samochodowe w Zielonej Górze, gdzie zdał maturę. Wstąpił do Seminarium Duchownego w Paradyżu. W 2005 roku ukończył studia teologiczno-filozoficzne uzyskując tytuł magistra a rok później z rąk J. E. Bpa Adam Dyczkowskiego w katedrze gorzowskiej przyjął sakrament święceń kapłańskich. Pracował jako wikariusz i katecheta w Dobiegniewie, Słubicach, Gorzowie Wlkp i Nowe Soli. Rekolekcjonista, organizator i przewodnik pielgrzymek krajowych i zagranicznych. Współpracuje z lokalnym środowiskiem dziennikarskim w sferze duchowej, religijnej i teologicznej. Od kilku lat co tydzień w programie religijnym „Ichtis”, na antenie TVP Gorzów interpretuje niedzielą Ewangelie.

Ks. Robert Romuald Kufel – ur. 2.04.1966 roku w Wałczu. W 1991 roku ukończył Gorzowskie Wyższe Seminarium Duchowne w Paradyżu, zaś w 2001 studia doktoranckie na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu. Podyplomowe studia w zakresie archiwistyki na Wydziale Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu skończył w 2002 roku. Habilitację uzyskał w 2011 roku na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu.

Aktualnie Robert R. Kufel pełni funkcję dyrektora Archiwum Diecezjalnego i dyrektora Domu Księży Emerytów w Zielonej Górze. Od 2016 roku jest prezesem Zarządu Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych w Polsce.

Interesuje się m.in. historią Kościoła, sztuki i architektury oraz problematyką kancelaryjno-archiwalną. Jest autorem 23 książek.

Bogusław Mykietów – ur. w 1969 roku. Z wykształcenia filolog, z zamiłowania regionalista i kolekcjoner pamiątek przeszłości okolic Złoczowa, skąd pochodzą jego przodkowie (dawne województwo tarnopolskie). Współorganizator sesji historycznych m.in. w Międzyrzeczu (2003-2014), w Kostrzynie (2004-2008, 2011-2012) oraz wystaw eksponatów z własnych zbiorów. Autor artykułów historycznych w lokalnej prasie, w periodykach naukowych oraz kilku książek o tematyce kresowej i regionalnej. Pomysłodawca międzynarodowego projektu: *Kozaki – Pyrzany. Polifonia pamięci o przymusowych migracjach we wspomnieniach Polaków, Niemców i Ukraińców*, który był realizowany w 2011 roku oraz Cyfrowego Archiwum Kresowego: www.archiuwmkresowe.pl.

Ks. Henryk Nowik – absolwent: ATK, KUL i UMCS (1956-1966), studiował na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej, na sekcji Filozofii Przyrody Ożywionej oraz na Wydziale Biologii i Nauki o Ziemi. Napisał około czterystu artykułów z: biologii teoretycznej, filozofii biologii, historiozofii, aksjologii personalistycznej w edukacji, dziedzictwa duchowego Jana Pawła II, powstania „Solidarności”, ogłoszonych głównie w Miesięczniku Społeczno- Kulturalnym, założonym przez piszącego te słowa (1991), którego wydawcą jest Towarzystwo Kultury Narodowo-Religijnej *Polska Bogiem Silna* im. Jana Pawła II, powstałego również dzięki temu Założycielowi (1991).

Podjął się prac analitycznych z zakresu kauzalnego program badawczego, pisząc pracę magisterską: *Zagadnienie przyczynowości w przypadku mutacji genowej*, odróżniając schemat przewidywania od determinizmu (1961) oraz pracę doktorską: *Pojęcie przyczynowości w naukach biologicznych*, formułując przy tym systemową teorię hierarchii biosfery, ze względu na koncepcję przyczynowości w biologii teoretycznej oraz tworząc koncepcję funkcji biologicznej

ze względu na pojęcie przyczynowości w biologii eksperymentalnej (1966). Interesowała Go Fenomenologia naukowa, czemu dał wyraz w studium: *Empiologiczna fenomenologia genu w klasycznych teoriach dziedziczenia*, Eidos 8(1999)I-XXIV i inni, gdzie sformułował fenomenologiczne kryteria istnienia zjawisk biotycznych w kontekście aksjologicznym, (wszak mówi się że nauka jest dobra). Zainicjował uhistorycznioną koncepcję genetycznego wyjaśniania biologicznego, na przykładzie analizy historii teorii fotosyntezy, czemu dał wyraz w pracy: *Metodologiczne warunki wyjaśniania zjawisk biologicznych*, *Roczniki Filozoficzne*, Tom XII, z. 3 (1964) 69-78.

Prowadząc edukację szczebla akademickiego, średniego i podstawowego opierał ją o dziedzinę wartości, nauczając, że prawda rządzi sferą myśli, dobro dziedziną postępowania, piękno zaś estetyką bytowania, a świętość życiem ostatecznym.

Budował syntezę teorii wartości z ekologią, rozwijając tym samym nową dziedzinę, zwaną ekozofią, prowadzącą do aksjologii kosmosu. Wizja ta rodzi odpowiedzialność człowieka za otaczający go świat. Jawi się tu zatem personalistyczna koncepcja edukacji o człowieku i świecie.

Z łatwością ją odczytywał w urzędowym piśmiennictwie Jana Pawła II oraz w Jego twórczości naukowej i literackiej, dodając ponadto własną refleksję w sprawie godności osoby ludzkiej. Podjął się rekonstrukcji praw narodu, na podstawie analiz parlamentarnych wystąpień Naszego Papieża: *Próba rekonstrukcji praw narodu w nauczaniu Jana Pawła II*, *Nad Odrą* 6-8(2019)63 - 68 i inni.

W swym piśmiennictwie ukazywał Jana Pawła II nie tylko, jako Myśliciela, ale również jako Duszpasterza, akcentując jego wszechstronną wiedzę o człowieku i świecie współczesnymi, z akcentem miłości do Ojczyzny, co upamiętnił w monumentalnym Krzyżu w parku Nietkowskim.

W refleksji nad dziedzictwem Jana Pawła II, zwrócił uwagę na fenomenologiczny język Jana Pawła II, jako przyswajalnym przekazie wartości absolutnych: prawda, dobro, piękni i świętość, o podłożu metafizycznym po linii Szkoły Lubelskiej. W swej historiozofii odczytywał naszą epokę przez pryzmat Orędzia Fatimskiego, budując przy tym kościół w Łęczycy pw. Matki Bożej Fatimskiej, stawiając również monumentalny Krzyż – Odrodzenia

Polski, który stał się centrum Mauzuleum Męczeństwa Kresowian. Podjął się współorganizacji Krajowego Sympozjum, dla upamiętnienia 350-lecia zwycięskiej obrony Jasnogórskiego Klasztoru (1655), podejmując zarazem temat: *Alegoryczny sens cudownej obrony Jasnej Góry*, przy rozbudowanej koncepcji alegorii, w oparciu o teorię analogii bytowej Szkoły Lubelskiej. W dziedzinie duszpasterskiej zapobiegał o zachowanie wspólnotowego duch Parafii, tworząc liczny zespół katechetyczny, inspirując wikariuszy do pracy nad tym zespołem i młodzieżą w duchu oazowym, angażując też do współpracy w zakładanych Komitetach Parafialnych budowy i remontów kościołów w przekonaniu, że słowo i czyn tworzą wspólnotę kościelną. Na kanwie życia parafialnego dbał o rozwój kultury ludowej, przez pielęgnowanie regionalnej różnorodności strojów i zachowanie rodzimych obyczajów, gdyż one są dziejowym ogniwem religijnej duchowości Kościoła.

Tą postawą duszpasterską wpisał się w rolę kapelana i doradcy ZR NSZZ „Solidarność” w Zielonej Górze, wzbogacając ten Ruch Narodowo-Religijny, o wymiar Społecznej Nauki Kościoła, głosząc zasadę: pokochać by zrozumieć, po to zrozumieć, by przebaczyć, a po to przebaczyć, by tworzyć Solidarność narodu.

O. Roland Prejs OFMCap – kapucyn, prof. dr hab., wykładowca KUL (Wydział Teologii) oraz kapucyńskich seminariów duchownych w Krakowie i Lublinie. Ur. 1 II 1956 w Sierakowie. W Zakonie Braci Mniejszych Kapucynów od 1977, święcenia kapłańskie przyjął w 1982 roku. Studia w zakresie historii Kościoła na KUL w latach 1983-1986, doktorat w 1989 roku, habilitacja w 2004, profesor nadzwyczajny od 2007, profesor zwyczajny od 2013 roku. Główne zainteresowania badawcze: dzieje Kościoła w Polsce czasu zaborów, dzieje zakonów franciszkańskich, archiwistyka kościelna. Autor 10 książek, m.in. *Zakonnicy franciszkańscy Królestwa Polskiego po kasacie 1864 r. Dzieje – postawy* (Warszawa 2003), *Za Franciszkiem. Dzieje Pierwszego Zakonu Franciszkańskiego 1209-1517* (Kraków 2011), *Administracja diecezjalna w Królestwie Polskim w latach 1864-1918. Studium prozopograficzne* (Lublin 2012) oraz ponad 400 artykułów, szkiców, rozpraw i recenzji, redaktor 10 tomów *Polskiej bibliografii franciszkańskiej* (Poznań 1998-2019).

Ks. Adrian Put – dr, red. odpowiedzialny zielonogórsko-gorzowskiej edycji Tygodnika Katolickiego „Niedziela”. Proboszcz parafii pw. św. Stanisława Kostki w Zielonej górze. Studiował w Zielonogórsko-Gorzowskim Wyższym Seminarium Duchownym w Gościkowie-Paradyżu. Studia kontynuował na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Szczecińskiego, gdzie w 2015 roku obronił pracę doktorską z historii Kościoła. Interesuje się dziejami Kościoła katolickiego na Ziemi Lubuskiej i Pomorzu Zachodnim oraz historią i teologią laikatu i apostołstwa katolickiego.

Ks. Tomasz Trębacz – kapłan diecezji zielonogórsko-gorzowskiej. Doktor nauk teologicznych (teologia dogmatyczna), egzorcysta, organista, obecnie proboszcz parafii pw. Wniebowzięcia NMP w Przytoku. Autor kilku książek i artykułów naukowych oraz popularnonaukowych. Do jego zainteresowań poza teologią należy muzyka organowa, archeologia starożytnego Egiptu, film, książka i podróże.

Elżbieta Wojcieszek – od 2001 roku zatrudniona w Instytucie Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu; absolwentka Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (1977), doktorat (1988), habilitacja (2014). Zajmuje się badaniami z historii najnowszej Polski. Opublikowała: *Działalność Rady Miasta Poznania 1919-1939 i losy poznańskich radnych* (Poznań 2012), *Duszpasterstwo młodzieży Archidiecezji Poznańskiej w latach 1945-1989* (Poznań 2014), *Fanatycy i inni. Opór Wielkopolan wobec komunistów w latach 1956-1970. Wybrane zagadnienia* (Poznań–Warszawa 2019). Jest współautorem, wraz z Rafałem Łatką i Rafałem Reczkiem, albumu *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904-1977* (Poznań–Warszawa 2017) oraz współredaktorem wraz z Olafem Bergmannem opracowania *Wielkopolskie drogi do niepodległości. Powstanie wielkopolskie 1918-1919. Historie lokalne*, Poznań–Warszawa 2018. Jest redaktorem i autorem wybranych artykułów w czterotomowym opracowaniu *Władze wobec Kościołów i związków wyznaniowych na Środkowym Nadodrzu 1945-1989* (wydanym w latach 2012-2016) Opublikowała także wybrane noty biograficzne w *Encyklopedii „Solidarności”* oraz szereg artykułów naukowych i popularno-naukowych.

INFORMACJE DLA AUTORÓW

ADHIBENDA

Rocznik Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze

Informacje dla autorów:

1. Plik tekstowy – format DOC (Word 95 lub nowszy)
2. Marginesy: standardowe Word (2,5 cm z obu stron, góry i dołu)
3. Tekst główny: czcionka Times New Roman, rozmiar czcionki 12, interlinia 1,5, wcięcie akapitowe 1,25 cm. Tekst należy wyjustować.
4. W przypadku zamieszczenia w artykule rysunków, fotografii, tabel, fragmentów tekstów będących cudzą twórczością autor zobowiązany jest do wyraźnego wskazania źródła nie tylko w wykazie literatury, lecz także w podpisie pod rysunkiem, tabelą, fotografią, reprodukcją itp.
5. Zamieszczając w artykule cudze rysunki, fotografie, tabele oraz fragmenty tekstów o objętości wykraczającej poza dozwolony użytek, autor artykułu ma obowiązek uzyskać na piśmie zezwolenie od autora (wydawnictwa) zapożyczonego fragmentu i przedstawić redakcji przygotowującej wydanie Rocznika. Brak zgody autora oraz niepodanie źródła zapożyczenia jest naruszeniem praw autorskich i pociąga za sobą wszelkie skutki prawne. Postanowienia prawa autorskiego dotyczą zarówno zaczerpnięć z dzieł polskich, jak i zagranicznych (Ustawa z dnia 4 lutego 1994 roku o prawie autorskim – Dziennik Ustaw nr 24, poz. 83, art. 34).
6. W przypadku publikacji fotografii przedstawiających osoby o rozpoznawalnym wizerunku należy od tych osób uzyskać na piśmie zezwolenie na rozpowszechnienie ich wizerunku w Roczniku.

7. Fotografie, rysunki, mapy i tabele prosimy dołączyć w formie plików o rozdzielczości 300 dpi (lub większej), zapisanych w formacie tif.
8. Przypisy i tabele należy wprowadzić czcionką 11 pt Times New Roman. Odstęp między liniami nie może być mniejszy niż 1,5.
9. W przypadku tabel – nie stosujemy pogrubionej czcionki w główkach; nie wyrównujemy spacjami i tabulatorami danych liczbowych. W danych liczbowych stosujemy przecinek dla oddzielenia wartości dziesiętnych.
10. Dopuszczalne są jedynie następujące typy wyróżnień w tekście: kursywa – dla tytułów publikacji, wyrażen obcojęzycznych oraz dla wyrazów i wyrażen stanowiących przykłady, pogrubienie – dla tytułów, terminów i partii tekstów wymagających wyróżnienia.
11. Cytaty dłuższe należy wydzielić z tekstu głównego i pisać od nowego akapitu, bez cudzysłowów, mniejszym niż tekst główny stopniem pisma (Times 11).
12. Opuśczenie fragmentu tekstu w cytacie, rozpoczęcie cytatu od środka zdania lub urwanie cytatu przed końcem zdania należy zasygnalizować trzema kropkami w nawiasie kwadratowym [...].
13. Jeżeli między dwiema częściami cytatu opuszczono fragment dłuższy niż dwie strony, należy traktować taki przypadek jako dwa odrębne cytaty, ująć w osobne cudzysłowy i opatrzyć własnymi odsyłaczami.
14. Każdy akapit należy zakończyć przez naciśnięcie na klawiaturze klawisza „Enter”.
15. Efekt wcięcia akapitowego należy osiągnąć przez zaprogramowanie wcięcia specjalnego w opcjach formatowania akapitu lub przez wciśnięcie tabulatora. Niedopuszczalne jest stosowanie w tym celu wbicie kilku spacji.
16. Niedopuszczalne jest wyrównywanie tekstu do prawego i lewego marginesu spacjami.
17. Przypisy i bibliografię prosimy sporządzić według następujących przykładów:

J. Dąbrowski, *Dziennik 1914-1918*, Kraków 1977.

M. Klimecki, *Pierwsza wojna światowa na ziemi lubelskiej*, [w:] *Lubelszczyzna w najnowszej historii wojskowej*, Tarnobrzeg 1988, s. 112-135.

M. Micińska, *Czy istnieją angielscy intelektualiści? Problematyka elit intelektualnych w historiografii brytyjskiej*, „Kultura i Społeczeństwo”, 2/2000, s. 103.

Mikułowski-Pomorski J., *Etos warstw społecznych. Inteligencja. Między państwem a samodzielnym wyborem*, [w:] *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego*, J. Mariański (red.), Warszawa 2002, s.43-66.

Ponieważ nie przewiduje się korekt autorskich, prosimy o zwrócenie szczególnej uwagi na opracowanie tekstu pod względem formy oraz treści i dostarczanie tekstów w wersji uznane za definitywną.

Autor Data
adres
telefon
e-mail.....

AUTORSKIE ZGŁOSZENIE ARTYKUŁU DO „ADHIBENDY”
(e-mail: R.Kufel@diecezjazg.pl)

1. Autor: 2. Tytuł naukowy:
3. Tytuł dzieła:

4. Objętość tekstu (stron): 5. Materiały uzupełniające*: fotografie, rysunki, wykresy, mapy,
teksty cytowane (liczba/objętość oraz autorstwo):

6. Oświadczenie Autora o oryginalności pracy i nieograniczonych w żaden sposób prawach autor-
skich (osobistych i majątkowych) do zgłaszanego do publikacji artykułu (dotyczy również materiałów
uzupełniających: ilustracji, wykresów itp.). Uwaga: nie należy umieszczać ilustracji, schematów,
rysunków z Internetu ze względu na złą jakość i prawa autorskie:

.....
.....
.....

* **UWAGA:** Umieszczenie w książce materiałów zaczerpniętych z innych źródeł, podlegających ochronie na
podstawie ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, będzie możliwe pod warunkiem uprzedniego
dostarczenia przez Autora do Redakcji ADHIBENDY pisemnej zgody właścicieli autorskich praw majątkowych.

.....
czytelny podpis Autora

.....
miejscowość i data

ZGODA NA WYKORZYSTANIE FOTOGRAFII

Ja, niżej podpisany/a

zamieszkały/a

nr pesel

wyrażam zgodę na wykorzystanie i publikację zdjęć mojego autorstwa w czasopiśmie: „ADHIBENDA. Rocznik Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze”, nr

Zgoda obejmuje: wykorzystanie, utrwalanie, obróbkę, powielanie, archiwizację, publiczne udostępnianie, jak również tworzenie, przechowywanie i użytkowanie kopii zapasowych i publikację za pośrednictwem dowolnego medium, w tym w wersji elektronicznej w globalnej sieci WWW (Internet) oraz w formie drukowanej. Zgoda zostaje wyrażona bezterminowo, nieodpłatnie i bez ograniczeń podmiotowych i przedmiotowych.

Oświadczam, że fotografie zostały wykonane przeze mnie osobiście, posiadam do nich wszelkie prawa oraz zgody osób widocznych na zdjęciach na publikację ich wizerunku.

Oświadczam, że jestem pełnoletni/a i nieograniczony/a w zdolności do czynności prawnych oraz że zapoznałem się z powyższą treścią i w pełni ją rozumiem.

.....
czytelny podpis autora zdjęć

.....
miejscowość i data

ZGODA NA ROZPOWSZECHNIANIE WIZERUNKU

Ja

zamieszkały/a

seria nr dowodu osobistego

nr pesel

I. Niniejszym wyrażam zgodę na rozpowszechnianie mojego wizerunku poprzez publikację załączonego zdjęcia / zdjęć wykonanych przez:

.....
(imię i nazwisko fotografa) w książce / artykule / na stronie www*:

.....
II. Niniejsza zgoda nie jest ograniczona ani czasowo, ani terytorialnie.

III. Zrzekam się niniejszym wszelkich roszczeń, w tym również o wynagrodzenie (istniejących i przyszłych), z tytułu wykorzystywania mojego wizerunku na potrzeby jak w oświadczeniu.

.....
czytelny podpis

* niepotrzebne skreślić

**„ADHIBENDA. Rocznik Archiwum Diecezjalnego
w Zielonej Górze” – ISSN 2391-6109**

Pani/Pan

.....

**Informacja dotycząca przetwarzania Pani/Pana danych osobowych
przez Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze**

RODO – Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27 kwietnia 2016 r. Zgodnie z rozporządzeniem o ochronie danych osobowych z dnia 27 kwietnia 2016 r. informujemy, iż:

1. administratorem Pani/Pana danych osobowych jest Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze, os. Kaszubskie 8, 65-548 Zielona Góra,
2. kontakt do administratora ochrony danych jest pod adresem R.Kufel@diecezjazg.pl,
3. Pani/Pana dane osobowe przetwarzane będą w celu prawidłowego przygotowania do druku zgłoszonej do ADHIBENDY publikacji naukowej, jej wydania i rozpowszechnienia zarówno w wersji drukowanej, jak i elektronicznej,
4. odbiorcą Pani/Pana danych osobowych jest wyłącznie Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze,
5. Pani/Pana dane osobowe nie będą przekazywane do państwa trzeciego,
6. Pani/Pana dane osobowe ze względu na obowiązki wynikające z regulacji księgowych i podatkowych będą przechowywane przez czas ich trwania, oraz ze względów bezpieczeństwa prawnego, do czasu przedawnienia ewentualnych roszczeń,
7. posiada Pani/Pan prawo dostępu do treści swoich danych oraz prawo ich sprostowania, usunięcia, ograniczenia przetwarzania, prawo do przenoszenia danych, prawo wniesienia sprzeciwu, prawo do cofnięcia zgody w dowolnym momencie bez wpływu na zgodność z prawem przetwarzania, którego dokonano na podstawie zgody przed jej cofnięciem,
8. ma Pani/Pan prawo wniesienia skargi od 25 maja 2018 r. do Prezesa Urzędu Ochrony Danych Osobowych (PUODO), gdy uzna Pani/Pan, iż przetwarzanie danych osobowych Pani/Pana dotyczących narusza przepisy ogólnego rozporządzenia o ochronie danych osobowych z dnia 27 kwietnia 2016 r.,
9. podanie przez Panią/Pana danych osobowych jest dobrowolne,
10. Pani/Pana dane nie będą wykorzystywane do innych celów poza zawartymi w punkcie 3 i nie będą profilowane.